

Матеріали
IV Міжнародної науково-практичної
конференції
ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

26-28 травня 2016 року
Полтава

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка
Кафедра фінансів і банківської справи
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Кафедра фінансів
Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України
Білостоцька політехніка (Польща)
Опольський університет (Польща)
Технічний університет Кошице (Словаччина)
Тбіліський державний університет ім. І. Джавахішвілі (Грузія)
Green World Group (Республіка Болгарія)

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

**Матеріали IV Міжнародної
науково-практичної конференції**

26 – 28 травня 2016 р.

Полтава
2016

УДК 330.336
ББК У9 (4Укр) 262-983

Ф59

Редакційна колегія:

В.О. Онищенко, д.е.н., професор; З.С. Варналій, д.е.н., професор;
Г.В. Козаченко, д.е.н., професор; Л.О. Птащенко, д.е.н., професор;
С.В. Онищенко, к.е.н., доцент; Т.М. Завора, к.е.н., доцент;
Л.А. Свистун, к.е.н., доцент; Ю.С. Худолій, к.е.н., доцент.

Ф59   **Фінансова безпека в системі забезпечення національних економічних інтересів: проблеми і перспективи:** Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 26 – 28 травня 2016 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2016. – 250 с.

ISBN 978-966-616-154-6

У збірнику матеріалів науково-практичної конференції відображено результати наукових досліджень провідних науковців, молодих учених та аспірантів, розглянуто актуальні теоретичні й практичні проблеми забезпечення фінансової безпеки та впливу глобалізаційних процесів на національні інтереси держави. Значну увагу приділено загрозам, механізму та системі забезпечення фінансової безпеки держави. Розглянуто проблеми і пріоритети забезпечення бюджетної та податкової безпеки держави. Висвітлено питання ролі й впливу стабільності фінансових ринків на фінансову безпеку держави.

Участь у конференції взяли науковці та практики з Республіки Болгарії, Грузії, Польщі, Словачії та України.

Призначений для фахівців фінансової сфери, науковців, викладачів, слухачів та студентів.

УДК 330.336
ББК У9 (4Укр) 262-983

ISBN 978-966-616-154-6

© Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

<i>Onyshchenko Volodymyr, Sivitska Svitlana</i> STATE MANAGEMENT POLICY FOR INVESTING RENEWABLE ENERGY	11
<i>Козаченко Ганна Володимирівна</i> ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ	12
<i>Bulena Massimo</i> ENERGY INVESTMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS	14
<i>Кондрашихин Андрей Борисович</i> ЛИЧНОСТНАЯ ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ	15
<i>Ingor Oleksandr</i> RENEWABLE ENERGY INVESTMENT PROJECTS IMPLEMENTATION	16
<i>Волкова Неля Іванівна, Гавриленко Олександр Олександрович</i> СУТНІСТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	17
<i>Волкова Неля Іванівна, Миргородська Альона Олегівна</i> БЕЗПЕКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ	19
<i>Ілляшенко Олена Вікторівна</i> ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	23
<i>Мчедлидзе Медея</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОДХОДА ТЕОРИИ ИГР	235
<i>Дубовик В'ячеслав В'ячеславович, Будянський Володимир Вікторович, Олійник Ростислав Володимирович</i> БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	26
<i>Тимохова Галина Борисовна</i> АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ	28
<i>Прокопенко Катерина Олексіївна</i> ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	31
<i>Удова Людмила Олегівна</i> ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ.....	34
<i>Неділько Юлія Михайлівна</i> ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	37

Перепелиця Леся Василівна
ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО
БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ 40

Шаблиста Любов Миколаївна
АКТИВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ
ШЛЯХОМ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ІСНУЮЧОГО І ФУНКЦІОНУЮЧОГО
КАПІТАЛУ 42

СЕКЦІЯ 2. ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Крисанов Дмитро Федосович
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НОРМАТИВНИЙ ПРОСТІР ЯК КЛЮЧОВИЙ
ЧИННИК БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 46

Matkovskiy Andrey Vsevolodovich
DIRECTION TO ENSURE THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN CONDITIONS
EUROINTEGRATION..... 51

Погорелов Юрій Сергійович
ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ 52

Рудніченко Євгеній Миколайович, Кримчак Людмила Анатоліївна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ 54

Свистун Людмила Анатоліївна, Буркова Ілона Сергіївна, Пелипенко Яніна Ігорівна
ФІНАНСУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ УКРАЇНИ 57

Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна
СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ 61

СЕКЦІЯ 3. ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЮДЖЕТНОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Баранник Лілія Борисівна, Яковлев Олександр Миколайович
БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 64

Барановський Олександр Іванович
ЧИННИКИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ..... 67

Воловик Наталія Валеріївна
ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В
УКРАЇНІ..... 70

Глуценко Олександр Олександрович
СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ІНТЕРЕСІВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ТА ДЕРЖАВИ ЯК ЗАГРОЗА
ПОДАТКОВІЙ БЕЗПЕЦІ 73

<i>Дахно Олена Миколаївна, Ставнича Марина Миколаївна</i> ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АКЦИЗНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ТА РЕГУЛЯТИВНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА	75
<i>Дахно Олена Миколаївна, Єрмак Олександр Олександрович</i> НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	78
<i>Задорожний Володимир Петрович</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ.....	80
<i>Корень Наталія Василівна</i> БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ.....	82
<i>Лебедин Анна Григорівна</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	85
<i>Онищенко Світлана Володимирівна</i> БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ БОРГОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ІНФЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ	87
<i>Паутова Тетяна Олександрівна, Філонич Олена Миколаївна</i> ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	91
<i>Птащенко Ліана Олександрівна, Голян Яна Сергіївна, Пірімова Вікторія Сергіївна</i> РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	93
<i>Чепурний Олег Вікторович</i> АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	935
СЕКЦІЯ 4. ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
<i>Шемаєва Людмила Григорівна, Юрків Надія Ярославівна</i> ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	98
<i>Chechelashvili Maia</i> CULTURAL AND BUSINESS INTERACTIONS RESEARCH IN GEORGIA.....	103
<i>Chechelashvili Maia, Shavishvili Nino</i> INTERCULTURAL BUSINESS RELATIONS IDENTIFIABLE FACTORS	106
<i>Гаркавенко В'ячеслав Сергійович, Половко Лілія Сергіївна</i> ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	109
<i>Курищук Костянтин Костянтинович</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ.....	111

<i>Левченко Лариса Станіславівна, Черв'як Анна Володимирівна</i> ІНФЛЯЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	113
<i>Маслій Олександра Анатоліївна</i> ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ.....	115
<i>Нездойминога Марина Юріївна, Кобесова Оксана Гіанівна</i> КОРПОРАТИВНИЙ СЕКТОР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ.....	118
<i>Птащенко Ліана Олександрівна</i> ВПЛИВ ДЕСТРУКТИВНОГО ЛАТЕНТНОГО УПРАВЛІННЯ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	118
<i>Свистун Людмила Анатоліївна, Мороховець Ірина Олексіївна, Рожко Анастасія Аркадіївна</i> ЗАГРОЗИ І ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	123
<i>Софієнко Анастасія Петрівна</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ» ЯК ІНДИКАТОРА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	127
<i>Топорков Максим Миколайович</i> ТІНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ГРОШОВО-КРЕДИТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	130
<i>Шостак Руслан Олександрович, Шило Євгенія Сергіївна, Бондаревська Ольга Миколаївна</i> ЕКОНОМІЧНЕ ШПИГУНСТВО ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ	132

СЕКЦІЯ 5. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА

<i>Бистряков Ігор Костянтинівич, Дубіщев Віктор Петрович, Краус Наталія Миколаївна</i> ЧИННИКИ ТІНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	134
<i>Білоусова Анастасія Юріївна</i> РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	136
<i>Буркальцева Діана Дмитрівна</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	138
<i>Варналій Захарій Степанович</i> ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	142
<i>Василенко Олександр Ігорович</i> ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	145

<i>Вахлакова Вікторія Володимирівна</i> ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФАКТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	147
<i>Горевий Роман Юрійович, Костенко Юлія Олександрівна, Сичова Наталія Миколаївна</i> ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	149
<i>Древенчук Марія Олександрівна</i> ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	151
<i>Завора Таїна Миколаївна</i> НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДСС ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	153
<i>Заяць Тетяна Анатоліївна</i> МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ЗАГРОЗ	155
<i>Іонін Євген Євгенович, Беспалова Алла Геннадіївна</i> СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	157
<i>Левкова Руслана Миколаївна</i> КОНТРОЛІНГ ЯК МЕТОД ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗМІЦНЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	160
<i>Момот Тетяна Валеріївна, Пересипкін Михайло Миколайович</i> ДОСЛІДЖЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ	162
<i>Поддєрьогін Анатолій Микитович, Білько Станіслав Сергійович</i> ЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА	163
<i>Онуфрічук Катерина Ігорівна</i> МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ	166
<i>Попов Олександр Євгенійович, Сердюкова Інна Василівна</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ВАРТІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	169
<i>Рибалко Богдан Анатолійович</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	166
<i>Сердюков Костянтин Георгійович</i> СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ	173

<i>Тимохова Галина Борисовна, Ильченко Алина Евгеньевна</i> ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВОДСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА УКРАИНЫ	175
<i>Худолій Юлія Сергіївна, Литовченко Валерія Іванівна</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ	177
<i>Шаховалова Єлизавета Олегівна</i> ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РАХУНОК ВЛАСНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ, ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	179
<i>Штепенко Катерина Павлівна, Шанда Анжеліка Олександрівна</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ.....	181
<i>Штепенко Катерина Павлівна, Пастух Альона Миколаївна</i> УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА	183

СЕКЦІЯ 6. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

<i>Онищенко Володимир Олександрович, Бондаревська Ольга Миколаївна</i> ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	186
<i>Lomaia Tsiala, Chakhunashvili Tamar</i> MANAGEMENT INNOVATIONS IN PRIMARY HEALTHCARE (CASE OF TBILISI CHILDREN'S POLICLINICS)	190
<i>Mkheidze Nino, Katukia Ana</i> MOTIVATION, CHANGES OF LEADERSHIP APPROACHES IN DIFFERENT CULTURES	193
<i>Замоздра Вікторія Володимирівна, Іщенко Маргарита Андріївна</i> МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	195
<i>Кужелев Михайло Олександрович</i> ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ	196
<i>Ломайя Циала, Какутия Валерий</i> СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ В ГРУЗИИ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО- ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ.....	199
<i>Момот Тетяна Валеріївна, Ващенко Олександр Миколайович, Аванесова Ніна Едуардівна, Вінник Іван Юлійович</i> РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	202

Шклярук Андрій Вікторович
ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ 204

Шкодiна Ірина Віталiївна
ВПЛИВ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ НА БЕЗПЕКУ ФОНДОВОГО РИНКУ 206

СЕКЦІЯ 7. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ, ІПОТЕКИ, БАНКІВСЬКИХ І СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ

Tabatadze Naira, Mchedlishvili Manana
MANAGING FX RISK IN PARTIALLY DOLLARIZED BANKING SYSTEMS 208

Волкова Валерія Валерiївна, Балабась Богдан Русланович, Ямбих Єгор Сергiйович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 210

Вовчак Ольга Дмитрiївна
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ В УКРАЇНІ 212

Nasirov Vagif, Ergeshova Aziza
PROBLEMS OF DEVELOPMENT THE LOMBARD ON THE FINANCIAL SERVICES
MARKET IN UKRAINE..... 214

Десятник Анна Володимирiївна, Чечота Марія Андрiївна
РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЯК
ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ 216

Дубровін Олександр Віталiйович
ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ..... 219

Дядик Аліна Сергiївна
РОЛЬ МІЖБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ У ФОРМУВАНІ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ
..... 222

Копитова Марія Сергiївна
ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ БАНКРУТСТВА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ В
КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ 223

Корнилюк Роман Васильович
КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ БАНКІВ: ШЛЯХ ДО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЧИ
СИСТЕМНОГО РИЗИКУ 227

Крекотень Ірина Михайлiївна
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІПОТЕЧНИХ ОБЛІГАЦІЙ 230

Манжос Світлана Борисiївна
СУЧАСНИЙ СТАН І ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 232

Погрiбний Олександр Володимирович, Крикун Поліна Олександрiївна
ПРИСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 235

<i>Птащенко Ліана Олександрівна, Олєфіренко Єгор Ігорович</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ	2398
<i>Сулима Олександра Ігорівна</i> КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ	239
<i>Шаповал Юлія Ігорівна</i> ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ РАХУНКУ ОПЕРАЦІЙ З КАПІТАЛОМ В УКРАЇНІ: ПОТЕНЦІЙНІ ВИГОДИ І РЕАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ.....	241
<i>Шелудько Наталія Михайлівна</i> ДЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	244
<i>Szydło Joanna, Khudolii Yuliia</i> MODEL OF MORTGAGE LENDING: WORLD EXPERIENCE.....	247

СЕКЦІЯ 1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

UDK 338.1

Onyshchenko Volodymyr,
D.Sc. (Economics), Professor, Rector,
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University
Sivitska Svitlana,
PhD. (Economics), Vice-Rector for Scientific, Educational and Social work,
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

STATE MANAGEMENT POLICY FOR INVESTING RENEWABLE ENERGY

The improvement of the state management of investing in alternative energy in terms of the energy dependence of the state at the modern stage has been offered and substantiated. The authors proposed the program of activation of investment processes in alternative energy, and also the expected benefits from its implementation are considered.

An important area is the definition of alternative energy in Ukraine as the institutional framework of the interaction of energy with the national economy. Alternative energy, in modern conditions, is an extremely significant resource in the economic development of the national economy. Regulatory enforcement and development of alternative energy does not meet the requirements of the market, hinders the development of competition and the use of the potential of the industry. These factors affect the results of economic activity, the level of welfare of the population and competitiveness of the national economy.

With the aim of improving institutional support, the author has substantiated the organizational and legal foundations of public administration of the development of alternative energy. According to the author, it is appropriate to summarize the wide range of bases of State regulation, namely: improvement of the existing normative-legal base regulating the issues of establishing "green" tariff; development of public-private partnership in the field of alternative energy; implementing programs for development of alternative energy; development of energy efficient standards; the development of new technologies of alternative energy sources that can be used in the field of alternative energy and determine means for its effective functioning.

Priority in the offered mechanism are actions of the state, because they affect the possibility of implementing measures from other areas and can carry out activities in order to achieve social impact in the field of alternative energy, not for profit, and also to incentive measures in relation to energy to increase opportunities to attract additional resources. Each of these areas of impact on the formation of investment resources has its own characteristics and methods of regulation. Successful investment process can be described only if both the parties involved in its implementation will receive positive results from it, the investor and the investment object [1].

The basis for effective development of investment in alternative energy processes is universal, not detailed, planning of these activities aimed at the achievement of the desired results, achievement of a certain goal. The authors have presented the offered organizational and economic mechanism of the investment processes in alternative energy through the development and subsequent implementation of its development programs.

Thus, the inclusion of measures for the introduction of alternative energy sources to the priorities of the regional energy policy should improve the reliability of securing energy resources of the economy and the population of the regions, reduce the harmful effects on the environment, create jobs and stimulate the development of local industry.

References

1. Onishchenko V., Sivitska S. Alternative energy developing investment support in terms of energy dependence / Onishchenko V., Sivitska S. // ECONOMIC ANNALS-XXI. – 2014. – 9-10(1). – P. 34-37.

ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ

В економічній безпекології в межах захисного підходу економічні інтереси – держави, регіону або суб'єктів господарської діяльності – часто розглядаються як об'єкт захисту. У такому разі виникає низка запитань:

що собою становить об'єкт захисту?

чи можуть бути економічні інтереси об'єкта економічної безпеки об'єктом захисту?

якщо так, то від чого необхідно захищати економічні інтереси об'єкта економічної безпеки?

якщо так, то які способи захисту мають застосовуватися?

Ці запитання не можна вважати зайвими, адже відсутність відповідей на них призводить до того, що вивчення економічних інтересів держави, регіону або суб'єктів господарської діяльності зводиться до простого перерахування таких інтересів, причому включення будь-якого інтересу до їхнього переліку здійснюється довільно, на розсуд автора, оскільки критерії визнання економічних інтересів такими відсутні. Звідси неможливо розробити способи виміру задоволення економічних інтересів. Так що відповіді на поставлені запитання мають поглибити фундаментальні основи експлейнарного базису економічної безпекології та уточнити її понятійно-категоріальний апарат.

Спочатку необхідно визначитися зі змістом поняття "об'єкт захисту". Це поняття в економічній безпекології належить до таких, що вважаються аксіоматичними і сприймаються за умовчанням як такі, зміст яких є загальноновизнаним, тобто всі дослідники сприймають його однаково. Наявним же визначенням поняття "об'єкт захисту" властивий дуже загальний характер, який ще необхідно уточнювати, наприклад, в такий спосіб: об'єктом захисту в економічній системі певного рівня слід вважати такий елемент системи, зміна стану та використання якого через реалізацію загроз елементові негативно позначиться на економічній безпеці [4]. В ідеалі всі елементи в економічній системі певного рівня слід вважати об'єктами захисту, проте на практиці від такого всеохоплюючого підходу відмовляються з таких причин. По-перше, тоді непотрібний подальший розподіл системи на елементи, слід визнати її неподільність як об'єкта захисту. По-друге, якщо виходити в межах захисного підходу з того, що об'єкт необхідно захищати від загроз, то далеко не всім об'єктам (з різних причин) щось загрожує, По-третє, захист об'єкта потребує відповідних ресурсів (й іноді великих), а не всі елементи в економічній системі певного рівня заслуговують на витрачання ресурсів (іноді за принципом економічної доцільності краще сприйняти зміну об'єкта через реалізацію загрози, ніж витрачати ресурси на його захист). Отже, об'єктом захисту елемент економічної системи певного рівня становиться за певними критеріями. Один і той самий елемент економічної системи за різних обставин може бути об'єктом захисту, а може і не вважатися таким.

Далі необхідно з'ясувати, що собою становлять економічні інтереси об'єктів економічної безпеки. У загальному сенсі зміст (Академічний тлумачний словник) поняття "інтерес" тлумачиться як те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; прагнення, потреби, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийсь прагненням, потребам; користь, вигода, прибуток. Але поняття "інтерес" є міждисциплінарним, активно використовується у психології, соціології, управлінні, економічній безпекології, а тому для визначення його змісту у межах певної науки потрібний контекстуальний підхід. Контекстуальний підхід дозволяє розглянути поняття "інтерес" за його предметною спрямованістю, тобто в межах поставлених умов та обмежень

наукового дослідження, які створюються системою знань у певній науці, з урахуванням впливу чинників, які є важливими в цій науці. Контекстуальний підхід дозволяє сформулювати безліч інтересів, які у сучасній науці класифікуються за багатьма ознаками (за суб'єктами, за нагальністю (важливістю), часовою ознакою, ступенем усвідомлення, можливістю реалізації тощо).

В економіці йдеться про економічні інтереси. Економічні інтереси найчастіше розглядаються як усвідомлені потреби суб'єктів господарювання або як форма вияву таких потреб, як користь, вигода, яка досягається у процесі реалізації економічних відносин, [2, с. 71], як усвідомлені економічні потреби, що мають спонукальну силу [6, с. 34], як реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб суб'єктів господарської діяльності [5, с. 72].

Якщо економічні інтереси у загальному вигляді розглядаються як усвідомлені потреби, то тоді необхідно визначитися з поняттям "потреба". У загальному сенсі зміст поняття "потреба" визначається як усвідомлена необхідність у чому-небудь для організації діяльності і подальшого розвитку. Потреби, які розглядаються як об'єктивні умови діяльності та розвитку держави, регіону або суб'єкта господарської діяльності, мають об'єктивно-суб'єктивний характер [3, с. 103], а прагнення їх задовольнити лежить в основі економічної діяльності, для чого економічні агенти вступають в економічні відносини як один з одним, так і з державою [1, с. 97].

Якщо економічні інтереси представлені усвідомленими потребами, а потреба розглядається як усвідомлена необхідність у чому-небудь для організації діяльності та розвитку, то тоді виникає необхідність визначення того, що потрібно державі, регіону або суб'єкту господарської діяльності. У контексті дослідження необхідно встановити, чи необхідний тому, що потрібно державі, регіону або суб'єкту господарської діяльності, захист. Множинність того, що необхідно державі, регіону або суб'єкту господарської діяльності для організації діяльності та розвитку, зумовлює множинність економічних інтересів, хоча б тому, що вони розділяються за рівнями економічної системи. Тоді множинність того, що необхідно державі, регіону або суб'єкту господарської діяльності для організації діяльності та розвитку, можна вважати об'єктом захисту.

Отже, якщо виходити зі змісту понять "об'єкт захисту" та "економічні інтереси", то тоді потреби держави, регіону або суб'єкта господарської діяльності в тому, що є необхідним для функціонування економічної системи відповідного рівня, може виступати об'єкт захисту. Виходячи з цього твердження, необхідне чітке формулювання потреб держави, регіону або суб'єкта господарської діяльності, їхнє ранжирування для того, щоб визначити, які з них потребують захисту.

Література

1. Економічна теорія : [підручник] / Комарницький І. Ф., Нікіфоров П. О., П. І. Белінський та ін.; за ред. І. Ф. Комарницького; 2-е вид. – Чернівці : Рута, 2008.– 432 с.
2. Економічна теорія. Політекономія : [навч. посібн.] / Семененко В. М., Коваленко Д. І., Бугас В. В., Семененко О. В.; за заг. ред. В. М. Семененка та Д. І. Коваленка. – К.: ЦУЛ, 2010. – 360 с.
3. Економічна теорія: Політекономія : [Підручник] / за ред. В. Д. Базилевича; 6-е вид., пероб. і доп. – К.:Знання-Прес, 2007. – 719 с.
4. Ілляшенко О. В. Побудова системи економічної безпеки підприємства: принципові положення / О. В. Ілляшенко // Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання. – 2015. – №11.
5. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : [підруч. для студ. ек. спец вищих закладів освіти] / Климко Г. Н., Нестеренко В. П., Каніщенко Л. О., Чухно А. А. – К.: Вища школа, 1999. – 743 с.
6. Політична економія : [підручник] / Федоренко В. Г. Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф.; за наук. ред. В. Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487 с.

ENERGY INVESTMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL ECONOMIC INTERESTS

In modern conditions the task of improving energy security is considered with the market potential of alternative energy, a prerequisite for effective regulation of which is to determine the strategic priorities of its development, the development of an appropriate institutional environment and regulatory framework. The use of alternative energy sources has a global perspective for the further successful development of civilization, because there are phenomena that violate the stability of civilized society development in the world: traditional energy sources run out, increase in the value of their reproduction, intensely polluted environment, destroyed biosphere, an excess amount of organic waste of industrial, agricultural and domestic origin is formed. However, the development of alternative energy requires activation of investment processes in this area at the present stage.

Implementation of the investment process in the field of alternative energy should create the conditions for energy security at the present stage as well as to ensure a high development potential in the future. In this regard, the investment process is presented as a basis for establishing the conditions for economic stability, independence and sustainability of alternative energy and its ability to develop in the future. The formation of a more effective mechanism for the implementation of the investment process can contribute to a positive chain reaction concerning ensuring stable functioning and development of alternative energy.

On the basis of generalization of scientific approaches to determining the nature of the investment process, the phases of its realization and components, the model of realization of the investment process in the field of alternative energy has been built. It includes separate stages, in particular the identification of the need in investment resources in the field of alternative energy, the rationale for choosing alternative energy objects for investment and implementation of investment projects. The stages define the sequence of actions on realization of the investment process in the field of alternative energy and are detailed in the relevant types of work, the risks in individual stages of its implementation and the levers of state support.

In modern conditions, when long-term strategy is being formed in terms of fundamentally different comprehensive information on fossil fuels, the high risks of nuclear power, global climate change, the concept of small power is no longer able to provide the solution of pressing problems of energy. As a result, there is uncertainty about the priorities of alternative energy development and backwardness in the field of renewable energy from developed countries. One of the reasons for the lack of a developed system of alternative energy is insufficient elaboration of selection criteria for strategic investment priorities of the alternative energy sources from all of their variety.

Thus, adding of measures concerning investment in energy safety due to introduction of alternative energy sources to foreground jobs of regional energy policy must promote reliability of providing energy resources for economy and population of the country, decrease harmful influence on the environment, create new jobs and stimulate development of industry.

*Кондрашихин Андрей Борисович,
д.э.н., профессор
Институт экономики и права (филиал) ОУП ВО
«Академия труда и социальных отношений» в г. Севастополе*

ЛИЧНОСТНАЯ ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ

Экономические трансформации на постсоветском пространстве пробуждают новые подходы к построению социально-экономической системы отношений человека и власти (государства), в том числе с позиций национальной (государственной) безопасности и устойчивого развития субъектов всех уровней. Наряду с достаточно изученными уровнями финансовой безопасности государства, отдельных регионов, субъектов хозяйствования в научных исследованиях и финансовой деятельности практически не рассматриваются микрофинансовые системы, охватывающие отдельного индивидуума, малые группы людей, связанных финансами совместного проживания, поддержки социальных проектов, за исключением организационно оформленных домохозяйств (личные финансы). Однако ускорение трансформационных процессов в интеграционном аспекте создают новый материал для научного осмысления, повышая приоритет качества индивидуальных финансовых ресурсов в безопасности функционирования систем высшего уровня.

Личностная финансовая безопасность (ЛФБ) – состояние обеспеченности денежно-финансовыми ресурсами (их эквивалентами) в размере необходимого удовлетворения жизненных потребностей и субъективного ощущения защищенности в ближайшей перспективе для конкретного индивидуума или небольшой группы связанных семейными, корпоративными, дружескими либо иными отношениями людей. Такая ЛФБ включает комплекс мер, методов, механизмов, инструментов по защите социально-экономических интересов названных субъектов преимущественно в регионе их проживания, большая часть которых задействуется интуитивно, исходя из личностной финансовой практики и опыта, имеющихся ресурсов и, как правило, не фиксируется документально (например, как личностная финансовая стратегия или концепция) в системе экономических приоритетов.

Состояние ЛФБ можно рассматривать как процесс выполнения определенных действий со стороны субъекта ЛФБ (бездействия, приносящего устойчивость функционированию финансов) на основе нормативных требований, традиций обращения с финансами в регионе, доступности финансовых активов и инструментов, в частности, связанных с бюджетами всех уровней. Для достижения требуемого уровня ЛФБ используются также действия со стороны иных участников финансовой системы (выплата зарплаток всех видов, пенсии, стипендии и др. государственного содержания), в частности, участников фондового рынка, бюджетной системы и других секторов государственных и муниципальных финансов, когда укрепляется коллективная финансовая безопасность.

Оценку уровня ЛФБ проводят сопоставлением величины финансового обеспечения субъектов с эквивалентным социальным статусом, а также выборочно – субъектов иных социальных групп (например, по опубликованным налоговым декларациям). Перспективным видится принятие специального закона, регламентирующего модель и метод оценки ЛФБ.

Литература

1. Кондрат Е. Н. Сущность финансовой безопасности в современном мире [Электронный ресурс] / Е. Н. Кондрат // Труды МГИМО [Электронный ресурс]. – Режим доступа: mgimo.ru/files/148362/kondrat.doc.

2. Финансовая безопасность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://finance_loan.academic.ru/1865/ФИНАНСОВАЯ_БЕЗОПАСНОСТЬ.

RENEWABLE ENERGY INVESTMENT PROJECTS IMPLEMENTATION

At the present stage the organization and effective functioning of the process of investment development of alternative energy received considerable attention. We identified several areas in which there can be actions directed on activation of investment process in the field of alternative energy. All the spheres are interrelated and have mutual influence. Implementation or activation of factors of one group will have a positive impact on all spheres of influence on this process. Qualitative and quantitative improvement of each of the factors will increase the volume of investment resources from the respective areas and, as a result of their interaction, from other sources of investment resources.

Priority in the offered mechanism are actions of the state, because they affect the possibility of implementing measures from other areas and can carry out activities in order to achieve social impact in the field of alternative energy, not for profit, and also to incentive measures in relation to energy to increase opportunities to attract additional resources. Each of these areas of impact on the formation of investment resources has its own characteristics and methods of regulation. Successful investment process can be described only if both the parties involved in its implementation, the investor and the investment object will receive positive results from it.

The basis for effective development of investment in alternative energy processes is universal, not detailed, planning of these activities aimed at the achievement of the desired results, achievement of a certain goal.

Analyzing the views of leading industry experts and scientists, it can be said that state administration in the energy sector is not sufficiently effective. The most controversial issue is the need to improve the existing institutional infrastructure to ensure the effective control and regulation of energy. However, certain issues of supervision and control over the activity of enterprises in the energy sector are the responsibility of many government bodies, so it would be reasonable to reorganize them into an independent institutional structure to ensure the effectiveness and completeness of the monitoring of project works and field development and supervision in the sphere of subsoil use.

Thus, alternative energy is the basis of providing power safety of the country, that underlines the large value of the offered organizational-economic mechanism of the investment providing development of alternative energy in the conditions of power dependence and certain basic levers and factors of influence, and also blocks of its realization by means of the program of development of alternative energy. Realization of the Program project will allow activating investment activity in alternative energy that will have positive influence not only on energy, but also on the country on the whole.

Influence on the separate elements of organization of production of alternative electric power will assist bringing in of additional volumes of investment resources in this sphere from different sources, promoting the amount of investment projects that will be realized. The increase of level of the resource backing of alternative energy will allow promoting the investment attractiveness of this sphere and attracting the additional investments of both local and foreign investors.

*Волкова Неля Іванівна,
к.е.н., доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка
Гавриленко Олександр Олександрович,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

СУТНІСТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

На сьогоднішній день все більше людей звертаються до фінансових установ. Фінансові установи є одними із головніших механізмів перерозподілу фінансових благ у суспільстві. Саме завдяки їхній роботі сучасні підприємці можуть розвивати і оптимізувати свої фірми. У наукових працях багатьох вчених виділяють національну економічну безпеку фінансових установ.

Фінансова установа - це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, що внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [1]. Саме від якості надання фінансових послуг залежить дохід підприємства. Одним з головних критеріїв вибору фінансових установ для співпраці є її фінансова безпека.

Фінансова безпека є підсистемою економічної безпеки держави. Схематично співвідношення понять "національна безпека", "економічна безпека" та "фінансова безпека" зображено на рис. 1 [2].

На думку І.Ф. Шлемка, фінансова безпека держави – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної і податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання [3].

О.І. Барановський комплексно підійшов до визначення сутнісних характеристик фінансової безпеки держави. На його думку, фінансову безпеку слід розуміти як:

– важливу складову економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України. Вона відображається через систему 13 критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів;

– ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;

– рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, груп громадян, підприємства, організації, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, міжнародного співтовариства фінансових ресурсів, достатніх для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;

– стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю запобігти зовнішній фінансовій експансії, забезпечити фінансову стійкість(стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

– стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю механізмів регулювання та саморегулювання;

– така якість фінансових інструментів і послуг, яка запобігає впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан існуючих і потенційних клієнтів банків, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів [4].

Скориставшись переліченими визначеннями, можна сформулювати тлумачення фінансової безпеки: стан фінансово-кредитної сфери країни, що характеризується стійкістю до зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатністю фінансових установ забезпечувати стійкий економічний розвиток держави.

До ключових загроз фінансової безпеки України можна віднести:

– низьку ефективність бюджетної та грошово-кредитної політики, слабкий контроль за використанням бюджетних коштів, кредитних та інвестиційних ресурсів держави, відсутність стратегії та належного правового забезпечення діяльності уряду щодо боргових запозичень;

– недостатню капіталізацію та ненадійність банківської системи України, нерозвиненість сегмента небанківських фінансових установ, низьку прозорість та ліквідність фінансового ринку (3,1 тис., загальна кількість угод), відсутність дієвих механізмів акумуляції та розподілу інвестиційних ресурсів, низьку довіру населення до вітчизняної фінансової системи.

Отже, питання забезпечення безпеки держави та окремих її складових сьогодні є надзвичайно актуальним. І якщо раніше наукова думка зосереджувала свою увагу лише на економічній безпеці, то сьогодні все більше наголошується на необхідності фінансової безпеки як окремого елемента системи економічної безпеки, що має відповідати за безпеку сфери фінансових відносин.

Незважаючи на значну кількість проблем у сфері забезпечення фінансової безпеки, і, як наслідок, безкризової та ефективної діяльності фінансових установ, основною з них, на нашу думку, є недостатня увага, що приділяється контролю за ризиками, уповільнена реакція на виникаючі кризові ситуації та нездатність здійснювати ефективно фінансове управління. До того ж рівень розвитку економічної науки на сьогоднішній день дозволяє вирішити більшість з перелічених проблемних питань.

Головним завданням є узагальнення наявних розрізнених знань у певну систему, яка б забезпечувала стабільну і ефективну діяльність суб'єктів підприємництва. Дана система являє собою сукупність фінансових важелів і методів нейтралізації кризових явищ та забезпечення стабільної і ефективної діяльності та має вирішувати такі завдання:

– моніторинг фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою раннього виявлення ознак кризи;

– визначення масштабу кризового стану;

– дослідження основних факторів, що зумовлюють кризовий стан суб'єкта підприємництва;

– створення і реалізація заходів щодо запобігання криз;

– контроль за виконанням антикризових заходів та оцінювання отриманих результатів;

– забезпечення стабільної та ефективної діяльності суб'єкта підприємництва у короткостроковому і довгостроковому періодах.

Література

1. Закон України Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

2. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.

3. Шлемко, В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення [Текст] / В. Т. Шлемко, І. Ф.Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

УДК 351.746.1:330.332(477)

Волкова Неля Іванівна,

к.е.н., доцент

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

Миргородська Альона Олегівна,

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

БЕЗПЕКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Розвиток нашого суспільства та забезпечення добробуту його членів залежить від безпеки діяльності та умов, за яких ця безпека забезпечується. Найважливішою складовою безпеки є економічна безпека, зокрема, інвестиційна, яка тісно пов'язана з економічною ефективністю функціонування господарських об'єктів, стабільністю й безпекою суспільства. Проблема забезпечення інвестиційної безпеки особливо актуальна для України, яка має забезпечити побудову ринкової економіки, виправити помилки у структурі економіки, оновити продукцію та виробничий апарат у промисловості, освоїти нові види діяльності у сфері послуг.

В Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України Міністерства економіки України зазначено, що інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови їх оптимального співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку про належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [1].

Головним критерієм інвестиційної безпеки є конкурентоспроможність економіки як процесу забезпечення економічної безпеки у динаміці. З огляду на те, що критерієм економічної безпеки є підтримання в адекватному стані умов життєдіяльності (економічне зростання, добробут населення), матеріальною основою цього є певний рівень інвестування та інвестиційної безпеки.

Нормативний аспект інвестиційної безпеки забезпечує поєднання стану і процесу розвитку, що гарантовані державою. Держава шляхом регулятивних заходів впливає на інвестиційну складову економічної безпеки (рис. 1). До регулятивних заходів належать об'єднання приватних і державних інтересів, формування в економіці раціональних пропозицій між споживанням, нагромадженням та інвестуванням та заходи державного впливу на інвестиційний ринок [2].

Головними індикаторами, що визначають інвестиційну безпеку є:

частка у загальному обсязі капіталовкладень. З метою ефективного функціонування економіки та відновлення основних фондів загальний обсяг інвестицій (внутрішні капітальні вкладення та іноземні інвестиції) має бути в межах 20-25% від ВВП;

частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій країни;

співвідношення прямих і портфельних інвестицій;

величина іноземних інвестицій на душу населення;

ступінь покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою;

частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту. У країнах із розвинутою ринковою економікою ця частка становить 35-40%;

ризики інвестиційних проектів [3].

Рис. 1. Нормативні аспекти інвестиційної безпеки

Існує багато етапів діагностики інвестиційної безпеки. Одним з головних етапів діагностики інвестиційної безпеки є класифікація її станів. Мета класифікації станів інвестиційної безпеки (країни, регіону, галузі, підприємства й та ін.) полягає у встановленні рівнів безпеки за кожним індикативним блоком з подальшим віднесенням стану до певного класу залежно від ступеня важкості ситуації. При цьому виділяють такі рівні (зони) кризовості: нормальний стан (НС), передкризовий стан (ПК), кризовий стан (КС) (рис. 2).

Негативним моментом розподілу рівня безпеки на три зони є слабке диференціювання якісного стану території (регіону, галузі, виду економічної діяльності) за ступенями безпеки, що не дозволяє достатньою мірою встановити глибину зволікання в реагуванні на негативний розвиток ситуації [6].

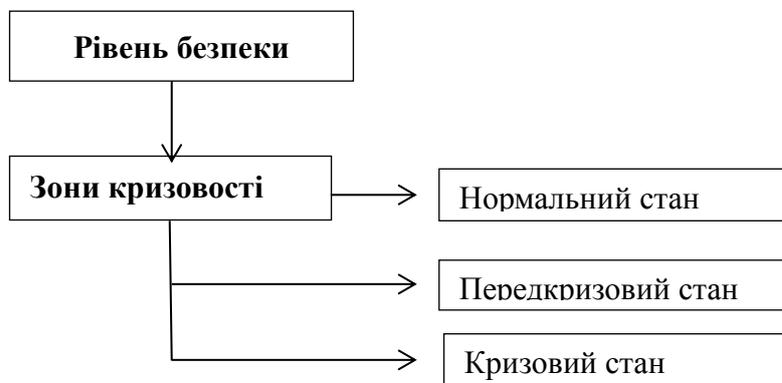

Рис. 2. Розподіл рівня безпеки за зонами кризовості

За результатами проаналізованого матеріалу вважаємо за доцільне усередині зон передкризового й кризового станів додатково розглядати підзони (підрівні), які розрізняються за стадіями поглиблення кризи, наприклад:

- початкова (припустима) передкриза (ПП);
- передкриза, що розвивається (РП);
- критична передкриза (КП);
- нестабільна криза (НК);
- загрозлива криза (ЗК);
- критична (катастрофічна) криза (КК).

Такий поділ надає можливість розробити найбільш ефективні й дієві заходи щодо виведення системи з передкризового або кризового станів і не допустити перехід у критичний стан [4].

Українській економіці притаманний низький рівень інвестиційної безпеки. Це викликано:

відсутністю цивілізованого фондового ринку й, відповідно, портфельних інвестицій, які можуть бути джерелом реальних доходів населення в майбутньому;
 відсутністю рівня довіри населення до фінансових інститутів та органів державної влади;
 відсутністю реальних механізмів залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку;
 несприятливим інвестиційним кліматом в країні.

Аналіз стану інвестиційної безпеки в економіці України свідчить, що в цілому переважна більшість видів економічної діяльності перебуває в кризовому стані. У готельно-ресторанному комплексі та колективних, громадських та особистих послугах ситуація перебуває в початковій передкризі. Сфера операцій з нерухомістю знаходиться майже у критичній передкризі. Галузь фінансової діяльності перебуває на межі передкризового та кризового станів і за умови відповідних заходів ситуація щодо інвестиційної безпеки може покращитись. Стан інвестиційної безпеки в сферах освіти, сільського господарства та охорони здоров'я перебуває на рівні загрозової кризи. Інвестиційна безпека в галузях оптової й роздрібною торгівлі, промисловості знаходиться у глибокому критичному стані, про що свідчить досить значна відмінність їх радіус-векторів від граничного значення радіус-вектора підзони. Особливу тривогу щодо інвестиційної безпеки викликає, як і раніше, стан інвестиційної діяльності у сферах оптової та роздрібною торгівлі, промисловості.

Результати розрахунків показали, що майбутній стан ринку інвестицій та стану інвестиційної безпеки певною мірою зумовлюється економічними (32,53%), політичними (27,47%), соціальними (14,36%) та технологічними (25,64%) чинниками. Очікувані рівні впливу суб'єктів на стан інвестиційної безпеки показали, що найвпливовішими є дії органів державної (28,86%) та регіональної (23,15%) влади, підприємства (18,12%), національних та міжнародних фінансово-кредитних інститутів (20,72%). Відносно незначним є вплив фізичних осіб (9,15%). Отримані дані свідчать про існування сильних суб'єктивістських впливів на формування інвестиційного ринку та інвестиційної безпеки [5].

На даний час розроблено багато варіантів оцінювання інвестиційної безпеки. Вітчизняні та зарубіжні науковці розробили підходи до оцінювання інвестиційної привабливості на мікро-, мезо- та макрорівнях. На основі методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України можна проаналізувати та визначити рівень інвестиційно-інноваційної безпеки України за допомогою відповідних індикаторів. Валове нагромадження основного капіталу характеризується поступовим збільшенням у 2010-2012 роках, але у відсотках до ВВП значення показника нижче критичного рівня (18 %) у 2010, 2011 та I кварталі 2014 року (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз ВВП України за 2010-2014 рр.

Роки	Номінальний ВВП у факт. цінах	Відхилення від попереднього року		Валове нагромадження основного капіталу	
	млн. грн.	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2010	1082569	+169224	+18,5	183867	17
2011	1316600	+234031	+21,6	229403	17
2012	1408889	+92289	+7,0	275347	20
2013	1454931	+46042	+3,3	256575	18
2014	313047			51756	17

Відношення вартості уведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій у 2010-2011 роках становило 90 % та 92%, що вище оптимального рівня у 85 % і є позитивною характеристикою даного індикатора, але це зумовлено незначними обсягами як вартості знову уведених основних засобів, так і капіталовкладень. Даний висновок підтверджується високим ступенем зносу основних засобів (74-77 %).

Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету становило у середньому за 2010-2013 роки лише 0,009 % ВВП, що значне нижче від мінімально рекомендованого значення даного індикатора. Наочно динаміку показників інноваційного розвитку економіки України показано на рис. 3.

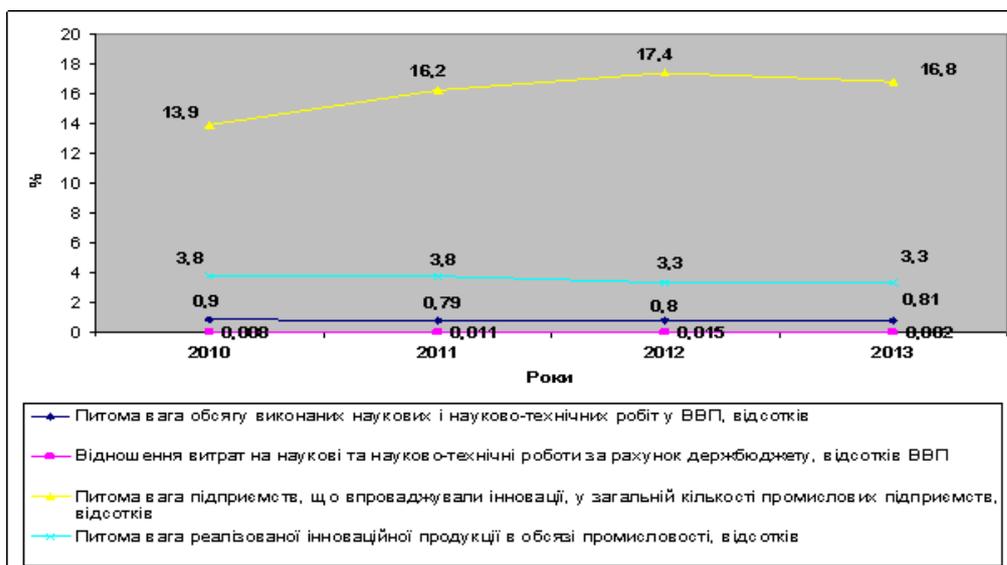

Рис. 3. Динаміка вибірових індикаторів інноваційного розвитку економіки України у 2010-2013 рр.

За даними Держстату, за 9 місяців 2013 року в економіку України іноземними інвесторами вкладено \$ 3722,0 млн. прямих іноземних інвестицій. Обсяг унесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 жовтня 2013 р. становив \$ 56565,2 млн., що на 2,3 % більше обсягів інвестицій на початок 2013 р., а в розрахунку на одну особу населення становить \$1245,6 дол.

Інвестиційна безпека має суперечливий характер. З одного боку, відбуваються процеси адаптації та модернізації; наука дедалі більшою мірою прагне відповідати вимогам економічної діяльності; здійснюються спроби пошуку української ніші на світових ринках; високими темпами розвиваються деякі виробництва та послуги у сфері хай-тека. З іншого боку, існують проблеми і негативні тенденції, що не сприяють формуванню необхідної інвестиційної безпеки. Вони особливо помітні при міжнародних порівняннях: рівні та тенденції фінансування не відповідають ані потребам України, ані практиці лідерів світової економіки; має місце відрив української науки за результатами реалізації відкриттів і винаходів, за рівнями технологічного розвитку, за ефективністю державних науково-технічної та інноваційної політики не лише від розвинутих країн, але й від країн, що розвиваються.

Отже, інвестиційна безпека визначається чіткою інвестиційною політикою, розрахованою на тривалу перспективу. інвестиційна безпека - це і стан, і процес. З одного боку, вона характеризує досягнутий рівень використання інвестиційних ресурсів в економіці, а з іншого, визначає процес та напрями їх ефективного використання.

Література

1. Бланк, І.А. Інвестиційний менеджмент:Учеб. курс – Київ: Ельга-Н:Ника-Центр, 2001. – 448 з.
2. Игонина,Л.Л. Інвестиції:учеб. посібник для вузів. – М.:Економисть, 2004. – 476 з.
3. Барановський О. Фінансова безпека. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : монографія / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

5. Корреспондент: Кошмар Адама Смига. Доверие инвесторов к Украине давно не находилось на таком низком уровне. [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://korrespondent.net/business/economics/1273174>

6. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч.- К.: Центр учбової літератури, 2009.- 472 с.

УДК 658.012

*Ілляшенко Олена Вікторівна,
к.е.н., доцент*

*Інститут хімічних технологій
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ОБЪЕКТИВИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Система економічної безпеки будь-якого рівня (держава, регіон, підприємство) має бути об'єктивізована. Адже механізми системи економічної безпеки (функціонування та управління) ще не гарантують практичної реалізації системи.

Система економічної безпеки будь-якого рівня у першому наближенні становить собою сукупність різнорідних елементів, які у сукупності забезпечують важливу умову діяльності та розвитку держави, регіону або підприємства - економічну безпеку. Склад таких елементів та їхній зміст, а також характер зв'язків між ними є питаннями, які потребують дослідження. Відповідно до наявних точок зору у максимально прагматичному наданні систему економічної безпеки на найбільш наочному рівні найчастіше розглядають як сукупність заходів, які спрямовані на забезпечення економічної безпеки. В той же час, незважаючи на важливість прагматичного погляду на функціонування системи економічної безпеки, слід зазначити, що у такому розумінні майже відсутній епістемологічний та аналітичний рівень в її розумінні. Отже, зберігаючи прагматичну спрямованість визначення, слід зазначити, що зміст поняття "система економічної безпеки" стосовно будь-якого рівня потребує поглиблення та уточнення.

З позицій захисного підходу та визнання економічної безпеки умовою діяльності та розвитку економіки держави, регіону та підприємства систему економічної безпеки слід розглядати як сукупність організаційних стосунків суб'єктів захисту, які відображають логіку їхньої поведінки при здійсненні взаємопов'язаних цільових дій організаційно-правового та економічного характеру для захисту об'єктів безпеки відповідно до прийнятої концепції економічної безпеки та відповідної політики, що реалізує її положення.

Об'єктивізація системи економічної безпеки відбувається шляхом створення відповідних структур, працівники яких виконують роботи та дії, які у сукупності складають зміст функцій системи. В об'єктивізації системи економічної безпеки необхідно налаштувати відповідні комунікації як по вертикалі, так і по горизонталі. Тобто структури нижчого рівня, що об'єктивізують його систему економічної безпеки, мають діяти у межах функціонального поля, яке створюють структури вищого рівня. Проте крім зв'язків офіційного характеру, що мають інформаційну природу, необхідне налагоджування комунікацій.

Структури, які об'єктивізують систему економічної безпеки, мають бути створені на макро-, мезо- та на мікрорівні.

На макрорівні кількість державних та інституціональних структур, до компетенції яких належать питання економічної безпеки, є великою. Сьогодні на макрорівні забезпечення національної економічної безпеки держави належить до компетенції численних структур та інститутів:

інститут Президента України (при Президентові України діють Рада національної безпеки та оборони України (РНБОУ), Координаційний Комітет по боротьбі з організованою

злочинністю і корупцією);

силові структури держави (Служба безпеки, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство надзвичайних ситуацій, Держкомкордон України);

органи нагляду і правосуддя (Конституційний Суд України, органи прокуратури України, Верховний Суд України, Вищий господарчий суд країни, місцеві суди, господарчі суди, апеляційні суди та адвокатура).

Причому, сукупність державних та інституціональних структур є розгалуженою, а деякого координуючого центру, до компетенції якого належить саме об'єктивізація системи економічної безпеки держави, немає. Тому є підстави стверджувати, що утворення сукупності державних та інституціональних структур не розв'язує проблему об'єктивізації системи економічної безпеки держави. Адже названі державні та інституціональні структури займаються, радше, забезпеченням національної економічної безпеки, причому, кожна – у межах своєї компетенції. Часто дії цих структур слабо пов'язані одна з одною, слабою є координація їхньої безпекозабезпечувальної діяльності саме стосовно економіки держави.

Найбільш яскраво об'єктивізація системи економічної безпеки виявляється на нижчому рівні вертикалі – на рівні підприємства, у структурі якого створюють службу (відділ) економічної безпеки. У такій об'єктивізації необхідні система взаємовідносин між службою економічної безпеки та структурними підрозділами підприємства, розподіл повноважень та відповідальності за виконання рекомендацій служби економічної безпеки, налагодження командної роботи та мінімізація опортуністичної поведінки працівників.

Найскладнішою є ситуація на мезорівні, де практично немає організаційних структур, до компетенції яких належить забезпечення економічної безпеки регіону. Незважаючи на наявність регіональних стратегій економічної безпеки, що є відносно постійною складовою політики економічної безпеки, визнання наявності регіональних економічних інтересів, які необхідно захищати, в регіонах України немає ані державної структури, яка б опікувалася як реалізацією стратегії, ані якогось постійно діючого, консультативно-дорадчого органу, наприклад, Координаційної ради, ані організацій, що діють на громадських засадах, предметом діяльності якої є захист регіональних економічних інтересів.

Об'єктивізація системи економічної безпеки передбачає постійну трансформацію внутрішнього середовища об'єкта безпеки – держави, регіону або підприємства в міру зміни самої системи, налаштування системи комунікацій, розподіл повноважень та відповідальності, а також прийняття рішень з позиції оцінювання їхнього впливу на відповідний рівень економічної безпеки. Тобто об'єктивізація системи економічної безпеки передбачає внесення відповідних змін до економічної системи певного рівня, а звідси випливає необхідність управління змінами на всіх рівнях економічної системи. Безконтрольність змін може загальмувати об'єктивізацію системи економічної безпеки, а в окремих випадках призвести до абсолютно протилежних результатів внаслідок неподоланої інерційності системи, опортуністичної поведінки її елементів.

Питання управління змінами у вітчизняній економічній науці є новим, його дослідження тривають, у тому числі і стосовно адаптації зарубіжного досвіду у цій сфері. Фактично дослідження управління змінами перебуває у стані напрацювання концептуальних та наукових засад і формування відповідної методології та механізмів. І хоча сьогодні питання управління змінами достатньою мірою розробленими є підстави визнати на мікрорівні, у контексті об'єктивізації системи економічної безпеки вони поки ще слабо досліджені. На макро- та мезо рівнях управління змінами у контексті об'єктивізації відповідної системи ще тільки починають вивчатися.

Об'єктивізація системи економічної безпеки має здійснюватися за двома напрямками: особистісні зміни та організаційні зміни. Організаційні зміни можуть визначити перегляд структури та співвідношення функціональних складових економічної системи певного рівня. Вони орієнтовані на зміни процесів, комунікації, організаційної структури та системи управління, більш формалізовані та структуровані порівняно з особистісними змінами. Організаційні зміни неможливі без зміни поведінки працівників, і навпаки, зміни в поведінці

працівників завжди ведуть до організаційних змін.

Особистісні зміни мають велике значення для мікрорівня. Власне, йдеться про формування так званого тотального "мислення в контексті безпеки", яке має виявлятися на усіх етапах формування та прийняття управлінських рішень щодо діяльності та розвитку підприємства. На практиці це мислення виявляється в тому, що всі рішення щодо діяльності та розвитку підприємства приймаються крізь призму економічної безпеки підприємства.

УДК 338.48

*Мchedлидзе Медея,
ассоциированный профессор
Университет им. В. Сухшвили*

ИССЛЕДОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОДХОДА ТЕОРИИ ИГР

Прогнозирование туристического рынка с использованием подхода теории игр может рассматриваться как один из новых малоизученных к данной проблеме методов. В этом методе прогнозирование сочетается с оценкой обстановки и выбором наиболее приемлимых мер и средств по обеспечению устойчивости туристического рынка .

Туристический рынок – самостоятельная часть более широкого понятия «рынок товаров и услуг», где реализуются услуги и товары для туристов. Спецификой туристического рынка является явное преобладание услуг. Туристические товары и услуги могут быть потреблены только в том случае, если потребитель доставлен в место их производства, а обычные товары и услуги готовы к потреблению тогда, когда произведенная продукция закончит передвижение от места производства к месту потребления. В настоящее время существует довольно большое количество методов прогнозирование, туристического рынка, основанных на эвристическом и математическом подходах, а также на их сочетании. Однако прогнозирование туристического рынка осуществляется, главным образом, математическими методами, предусматривающими специфику этого рынка.

Основываясь на анализе современных подходов к прогнозированию негативных воздействий при различного рода событиях и явлениях экстремального характера, можно выделить два основных математических метода прогнозирования и оценки туристского рынка; детерминированный и вероятностный.

Для решения этой задачи должна быть выбрана оптимальная стратегия. Для оптимальной стратегии должна разрабатываться матрица, элементами, которой являются показатели, характеризующие качество выигрыша, то есть полезность и эффективность стратегии. Качество выигрыша определяется набором параметров (турист, турагентство и т. д.) от которых зависит интегральный показатель.

Наиболее простым случаем выбора подходящей стратегии является случай, когда какая-либо из стратегий по всем показателям превосходит другие, то есть матрица содержит доминирующую стратегию. В общем случае, когда ни одна стратегия не доминирует над другой, проводится анализ матрицы выигрышей. Для проведения этого анализа в ряде случаев целесообразно преобразование матрицы с введением понятия риска применения стратегии. Под риском применения стратегии, в соответствии с теорией игр и статистических решений, принимается разность между максимальным для данной стратегии природы значением показателя качества выигрыша (b_{ij}) его величиной при рассматриваемой стратегии обеспечения туристического рынка (a_{ij}), тогда

$$r_{ij} = b_{ij} - a_{ij} ,$$

где r_{ij} - риск при i -й стратегии

При использовании матрицы, как с элементами (a_{ij}) так и (r_{ij}) выбор оптимальной

стратегии проводится по максимальному значению математического ожидания выигрыша. Величина математического ожидания выигрыша для каждой из стратегий вычисляется по формуле:

$$a_1 = P_1 a_{11} + P_2 a_{12} + \dots + P_n a_{1n}$$

где $P_1, P_2, \dots, P_n$ - вероятность стратегии природы.

Рынок туризма неоднороден. В его структуре выделяются более мелкие по своим масштабам рынки. В связи с этим существуют различные способы классификации туристского рынка. Поэтому рассмотренный подход к определению стратегии может применяться при обосновании решений на применение мер и средств обеспечения туристического рынка с учетом всех возможных вариантов.

Литература

1. Квартальнов, В.А. Теория и практика туризма: учебник / Квартальнов В.А. – М: Финансы и статистика, 2003. – 672 с.
2. Мчедлидзе М.Г., Мчедлидзе Э. О., Григалашвили М. Л., О прогнозировании радиационной обстановки с использованием подхода теории игр: жур. Мермиси 2010. - 140ст.
3. Соболева, Е.А. Статистика туризма: учеб. пособие / Соболева Е.А. – М: Финансы и статистика, 2004. – 160 с.

УДК 336.71

*Олійник Ростислав Володимирович,
Дубовик В'ячеслав В'ячеславович,
Будянский Володимир Вікторович*

*магістранти
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах системної кризи, яка охопила і фінансову систему України, гостро постає питання забезпечення економічної безпеки банківської системи як основи фінансової системи держави. Дана проблема має глибокий макроекономічний та стратегічний зміст. В результаті активного впливу чинників глобальної фінансової кризи банківська система України за два останні роки наблизилась до повного банкрутства. І тому проблема суттєвої модернізації діючої банківської системи або створення нової з урахуванням всіх чинників економічної безпеки перетворилася на стратегічний пріоритет, від розв'язання якої залежить національна безпека України, а зрештою і проблема державності. Відповідно, сучасний етап розвитку національної економіки характеризується наявністю значного числа чинників, які негативно впливають на функціонування держави, банків, суб'єктів господарювання та громадян як основних інвесторів економіки. До таких чинників крім глобальної економічної кризи варто віднести, насамперед, нестабільність податкового і регуляторного законодавства, інфляційні процеси, недоступність кредитних ресурсів, посилення конкуренції, низький рівень капіталізації банківського та фондового ринку, зниження рівня інвестиційної активності, уповільнення платіжного обороту, зростання числа збиткових банків та підприємств [1].

Економічна безпека комерційного банку – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені або зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і

перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

Процес формування методології економічної безпеки банківської системи передбачає перехід від поняття "економічна безпека" як забезпечення реалізації національних інтересів до поняття "безпека" як здатність до відтворення основного національного інтересу, а також від протистояння загрозам, які мають певною мірою зовнішній щодо банків характер, до забезпечення сталого розвитку, що визнає наявність органічних системі внутрішніх загроз. У такому ракурсі економічна безпека банків характеризує дієздатність системи та може досліджуватися із якнайширшим застосуванням інтегрованих методів та інструментів низки наук: філософії, соціології, політології, економіки, безпеки, математики, права тощо. За такого трактування принципово видозмінюється й об'єкт забезпечення економічної безпеки. Тепер це не лише дієздатність самої держави, тобто її спроможність реалізовувати власні владні рішення, а й можливість для банків різних рівнів діяти відповідно до своїх базових інтересів, проте в загальному руслі закріплення економічної безпеки країни [4].

На рівні держави банківська безпека забезпечується шляхом визначення комерційних, організаційних технологічних і соціальних пріоритетів (підприємства, галузі, регіону); нормативно-правового забезпечення безпеки банків; налагодження системи оцінок і контролю реальних і потенційних фінансових загроз життєвим інтересам держави; забезпечення ефективного функціонування Національного банку України. На рівні правоохоронних органів забезпечення банківської безпеки потребує розроблення методів і засобів попередження й припинення загроз економічним інтересам; стратегії застосування захисних заходів; створення організаційно-правового механізму практичної реалізації захисних заходів; забезпечення дієвості практичних заходів із захисту банків. На рівні окремих банків - забезпечення якісного підбору кадрів банку, їхньої особистої і колективної безпеки, економічної та інформаційної безпеки; організації роботи внутрішнього підрозділу безпеки відповідно до покладених на нього завдань і принципів його роботи [2].

Джерелами зовнішніх і внутрішніх загроз та небезпек банку є держави, банки-конкуренти, зарубіжні й міжнародні організації, конкуруючі юридичні та фізичні особи, які проводять агресивну фінансову політику щодо України; злочинність, корупція; зовнішні та внутрішні банківські ризики. Як потенційні суб'єкти загрози безпеці банківській системі, чії конкретні дії можуть завдавати фінансової шкоди, слід розглядати юридичних осіб (підприємці, фірми, фонди та благодійні організації, державні підприємства й інші суб'єкти господарювання), фізичних осіб (приватні підприємці і виробники, які не мають статусу юридичної особи; керівники підприємств, які провадять господарські операції; співробітники державних організацій і установ тощо); іноземних юридичних осіб (валютні фонди, банки, організації, фірми спецслужб); злочинних елементів (злочинці, організована злочинність як у межах країни, так і за кордоном [3].

Система забезпечення економічної безпеки банку базується на таких принципах:

- мінливості;
- об'єктивності;
- обачності;
- безперервності й оперативності;
- конфіденційності;
- комплексності та системності;
- явності в інтерпретації результатів;
- альтернативності варіантів розвитку;

дотримання компромісу між ступенем ризику і очікуваними результатами, або принцип виправданого ризику.

Залежність безпеки окремого банку від безпеки банківської системи зумовлюється різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг, прагненням суб'єктів ринку до збільшення прибутку, гострою конкурентною боротьбою, обмеженістю фінансових резервів банку і джерел їх формування, зростанням злочинності в кредитно-фінансовій

сфері, підвищеним ризиком проведення банківських операцій у сучасних умовах [5].

Література

1. Сидоренко-Стеценко Д.В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д.В. Сидоренко-Стеценко // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №38. – С. 102–107.

2. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / [за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Примостки Л.О.]. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.

3. Штаєр О.М. Обґрунтування пріоритетності загроз економічної безпеки банку / О.М. Штаєр // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 39. – С.99-103.

4. Яременко С.М. Економічна безпека банків та способи її забезпечення / С.М. Яременко // Фінанси, облік і аудит: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2009. – № 13. – С. 136–145.

5. Яременко С.М. Загрози економічній безпеці банків: особливості сьогодення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції [«Економічна безпека України в умовах загострення світових фінансових стосунків»], (Львів, 07 квітня 2009 р.) / Львів. держ. ун-т внутрішніх справ. – Л.: Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. – С. 129–137.

УДК 336.77:378

Тимохова Галина Борисовна,

к.э.н., доцент

Харьковский гуманитарный университет

«Народная украинская академия»

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Одной из задач обеспечения государственной политики финансовой безопасности является обеспечение потребностей сферы устойчивого развития, предупреждение и нейтрализацию действия дестабилизирующих факторов на удовлетворение потребностей нынешнего и будущих поколений. В настоящее время торговля образовательными услугами приобретает все более важную роль в развитии национальных экономик и мира в целом. Растет их доля в национальном ВВП и в занятости, причем, доля образовательных услуг в ВВП развитых стран существенно превышает показатели развивающихся стран. Образовательные услуги наряду с другими видами услуг относятся к нематериальной сфере производства и оказывают существенное влияние на развитие как всей экономики, так и отдельных отраслей. Качество образования является национальным приоритетом и предпосылкой национальной безопасности страны, выполнения международных норм и национального законодательства по реализации конституционных прав граждан Украины на получение качественного образования.

Проблемам финансирования науки посвящено работы многих отечественных и зарубежных ученых (Абанкина И.В., Абанкина Т.В., Борисенко В.Г., Николаенко Е.В., Черепанова С.О., Шаповал Ю.Б. и др.). В частности, апробированию результатов исследований зарубежного опыта финансирования сферы науки и образования посвящены работы Зеленой З.В. , Ильяшенко Т.А. , Даниленко С.М. и Ващенко В.С.

Общей тенденцией глобализации системы образования является нарастающее усложнение механизма финансирования на каждом уровне образования, появляются все более разнообразные финансовые потоки, новые смешанные формы оплаты за обучение, объединяющие финансирование из одних источников и управленческие функции разнообразных субъектов. Согласно прогнозам специалистов, предусматривающих сохранение и даже повышение высоких текущих темпов роста мирового образовательного

рынка, в 2017-м году его объем превысит 46,3 трлн. При этом наибольшие объемы финансирования приходятся на высшее образование, государственное и корпоративное образование в течение жизни [1].

В образовательных бюджетах и Украины и государств ОЭСР преобладают государственные инвестиции. В Австралии, Канаде, Японии, Южной Корее, Нидерландах, Словацкой Республике, Швеции, Соединенном Королевстве, Соединенных Штатах Америки, Израиле и Российской Федерации более 10% расходов высших учебных заведений покрываются за счет средств, поступающих от частных юридических лиц, а не от домохозяйств. В Швеции финансовые средства направляются в основном на научные исследования и разработки. Во многих странах ОЭСР увеличение поступлений финансовых средств частных лиц в систему высшего образования следует рассматривать как ответ на возрастание спроса со стороны как государства, так и индивидуумов [2].

Примечательно, что на рост инвестиций в образовательную сферу непосредственным образом не повлиял мировой финансово-экономический кризис. Отчасти это объясняется выбранной правительствами большей части развитых стран стратегией дополнительного финансирования своих экономик и стимулирования таким образом потребительского спроса, а отчасти - стремлением граждан обеспечить своих детей с помощью высшего образования лучше шансами на получение достойной работы. В тех странах и сегментах образования, где государственное финансирование все же сокращается, оно компенсируется за счет частных инвестиций, в том числе, платы за обучение. Граждане развитых стран, несмотря на отдельные протесты, в целом пока соглашались платить больше за получение высшего образования. Также среди причин высоких темпов роста глобальной системы образования специалисты называют увеличение количества взрослых, получающих дополнительное образование в той или иной форме, и стремительное внедрение информационных технологий в учебный процесс (дистанционные курсы, электронные учебники, учебные программы, системы электронного управления обучением и т.д.).

Финансовые механизмы в большинстве стран Западной Европы очень разнообразны и различаются по отношению к самой системе высшего образования. Самый простой способ финансирования сложился во Франции, где действует закон об оплате частными работодателями фонда заработной платы на обучение и переподготовку персонала. Фирма может сама перечислить средства образовательным учреждениям, которые она выбрала, не выделяя средств в "общий котел", который не обеспечивает ей нужного результата. Анализ действия закона "+ -0 5%" свидетельствует, что и он не идеален: практически никогда фирмы не направляли эти средства на подготовку студентов первых курсов университетов. Чаще всего они непропорционально тратились на специализированные курсы, повышение квалификации персонала самих фирм-плательщиков [3].

Основные доходы высших учебных заведений Бельгии формируются из двух государственных источников. Большая часть средств поступает в виде эксплуатационных фондов, размер которых в определенной степени зависит от численности принятых студентов, включая все поступления и расходы за предыдущий год. В некоторых вузах применяется также формульное финансирование. Другая часть финансовых ресурсов, которыми университеты распоряжаются самостоятельно, поступает в виде грантов правительства на научно-исследовательские работы

В Сингапуре высшие учебные заведения в основном финансируются государством путем возмещения издержек обучения. Цель метода заключается в предоставлении государственных субсидий для покрытия издержек обучения только 75–84% от базовых курсов, остальную часть обучения должен оплачивать студент. Однако в действительности субсидии университетам растут более высокими темпами, чем плата за обучение [2].

В Украине субъекты хозяйствования не заинтересованы во вложении средств, поскольку уровень их окупаемости составляет 5 и более лет. Благотворители также не

заинтересованы в поддержке данного сектора, поскольку не чувствуют поддержки со стороны государства в налоговом и регулирующем аспекте. Оживление возможно за счет принятия и реформирования законов о благотворительной и неприбыльной деятельности, а также создания климата общественного признания и введения преимуществ, связанных с возникающими обязательствами перед бюджетом в виде налоговых и обязательных платежей. Новая модель финансирования должна быть прозрачной и эффективной в использовании бюджетных средств, расширять свободу высших учебных заведений самим распоряжаться деньгами.

На сегодняшний день обсуждаемая в Украине новая модель финансирования высшего образования состоит из четырех элементов [4]:

- первый ключевой элемент: это базовое (блочное) финансирование вузов;
- второй: социальный фонд;
- третий: фонд развития (фонд капитальных расходов);
- четвертый: фонд государственной целевой поддержки, где будут заложены деньги на поддержку тех категорий населения, которым государство предоставляет дополнительную поддержку на получение высшего образования.

Согласно базовому или блочному финансированию вуз будет получать 80% гарантированного финансирования от прошлогодних средств. Это позволит университетам планировать свою работу на следующий год. Остальные 20% финансирования будут распределены по показателям результативности работы вузов. По этим же показателям предлагается учитывать количество студентов, выбравших тот или иной университет. При этом важно обратить внимание на финансирование студента в зависимости от выбранной им специальности. Инженерные специальности должны получать больше финансирования, ведь они требуют использования лабораторий и дополнительного оборудования.

Задача четвертого элемента новой модели финансирования - фонда развития (капитальных расходов) - состоит в направлении средств на проекты развития университета, или на его капитальные инвестиции. Частные вузы тоже смогут получать государственное финансирование на студентов из числа лучших абитуриентов, если они изъявили желание учиться в частном заведении.

Реальная диверсификация источников финансирования требует, кроме прочего, создание в вузах специализированной структуры и привлечения к делу высококвалифицированных специалистов по менеджменту и маркетингу. Это вызовет существенные возмущения в иерархии воздействий внутренней деятельности университетов, еще раз подтвердит взаимосвязанность всех составляющих высшей школы.

Современное использование государственными структурами средств, собранных с налогоплательщиков, неудовлетворительное. Желательно, чтобы каждый имел право перечислять налог не "общую корзину", а конкретному вузу, где учатся его дети.

Литература

1. V. Strauss. Global education market reaches \$4.4 trillion – and is growing // The Washington Post, February 9, 2013 [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.washingtonpost.com/blogs/answer-sheet/wp/2013/02/09/global-education-market-reaches-4-4-trillion-and-is-growing>.
2. Айдрус И. А. Мировой рынок образовательных услуг : [учеб. пособие] / И. А. Айдрус, В. М. Филиппов. – М.: РУДН, 2008. – 194 с.
3. Ілляшенко Т. О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223-228.
4. МОН не збирається економити на студентських стипендіях [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/04/06/mon-ne-zbiraetsya-ekonomiti-na-studentskix-stipendiyax>.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ*

Національна безпека характеризує ступінь захищеності держави й інтегрує в собі ряд окремих видів безпеки, що дозволяє на даній основі повніше оцінювати стан забезпечення безпеки інтересів держави не тільки від окремих викликів та проблем, але і від системних загроз, що виникають в результаті взаємодії низки негативних факторів. Складовою частиною національної безпеки держави, заснованої на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності національного господарства, є економічна безпека. Структура економічної безпеки включає: економічна незалежність, стабільність і стійкість національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу. Економічну безпеку розглядають як сукупність енергетичної, технологічної, військово-економічної, продовольчої та фінансової безпеки [1].

Сільське господарство є ключовою галуззю економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни. Забезпечення продовольчої безпеки сприяє сталому соціальному клімату в суспільстві. При відсутності необхідних запасів і резервів продовольства в регіонах може виникнути соціальна нестабільність в суспільстві, що дозволяє вважати продовольчу проблему найважливішим структурним елементом, що забезпечує національну безпеку країни. Забезпечення продовольчої безпеки як важливої складової всієї системи економічної і національної безпеки є однією з умов стійкості системи економічних, соціальних і екологічних параметрів, що визначають якість життя населення і є по своїй суті показниками ефективності державного управління.

Лише сталий розвиток сільського господарства може забезпечити продовольчу безпеку країни. В економічній літературі в даний час відсутнє чітке визначення сутності економічної безпеки сільського господарства, багато вчених під цим поняттям мають на увазі сталість його розвитку. На нашу думку, можна сказати, що економічна безпека сільського господарства – це оптимальне виробництво сільськогосподарської продукції, яке:

- забезпечує населення продуктами харчування згідно науково обґрунтованим нормам, відповідної якості і достатнього асортименту, тобто сприяє виконанню критеріїв продовольчої безпеки;
- дозволяє учасникам процесу виробництва залишатися рентабельними, фінансово стійкими, платоспроможними і ефективно використовувати свій потенціал (виробничий, інвестиційний, інноваційний, науковий);
- забезпечує можливості розширеного відтворення з урахуванням дії екологічних і соціальних факторів.

У свою чергу, на економічну безпеку сільського господарства впливає значне число чинників, оскільки специфіка аграрного виробництва вимагає участі в даному процесі господарюючих суб'єктів різних сфер і видів діяльності для отримання кінцевого продукту. В системі економічної безпеки сільського господарства кожна з його сфер характеризується властивою їй системою індикаторів і критеріїв, але включає в себе ряд обов'язкових елементів-компонент, таких як інвестиційна, екологічна, маркетингова, фінансова безпека і т.д. Одним з найважливіших елементів системи економічної безпеки сільського господарства є фінансова безпека. Фінансова безпека - це такий стан фінансової системи господарюючого суб'єкта сільського господарства, при якому забезпечена фінансова стійкість, платоспроможність, присутні мінімальні ризики ймовірності банкрутства і яке сприяє підвищенню вартості бізнесу. Вона охоплює різні рівні, а саме: окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємців, підприємств, установ та їх

асоціацій, галузей господарського комплексу, регіонів, окремих секторів економіки, держави, міждержавних утворень, світового співтовариства [2].

Фінансова безпека є передумовою розвитку галузі і виражається низкою показників:

- обсяг виробленої (реалізованої) продукції та його динаміка;
- загальна вартість активів підприємств, у тому числі оборотних;
- сума власного капіталу підприємств галузі;
- сума прибутку сільськогосподарських підприємств, у тому числі від операційної діяльності та ставка оподаткування;
- ставка податку на додану вартість на продукцію;
- динаміка індексу цін на продукцію галузі [3].

Вітчизняний аграрний сектор в умовах економічної кризи, не зважаючи на значні труднощі, досить успішно продовжує забезпечувати потреби внутрішнього та зовнішнього ринків. Порівняно з іншими секторами економіки, він виявився більш стійким до впливу довготривалих економічних ускладнень. Обсяги сільськогосподарського виробництва у 2015 р. зменшилися в значно менших масштабах, ніж у інших галузях. Порівняно з попереднім роком виробництво скоротилося на 4,8%, у т.ч. рослинництво – на 5,3%, тваринництво – на 3,7%. При цьому у 2015 р. аграрії отримали значний урожай зернових – 60 млн. т та рекордні обсяги насіння соняшнику – 11,2 млн. т.

Якщо зменшення обсягів виробництва у рослинництві пояснюється досить високою базою попереднього року, то скорочення виробництва тваринницької продукції вже стає системною проблемою. Вже декілька років поспіль галузь показує зменшення поголів'я та обсягів виробництва. За минулий рік ми втратили 257,7 тис. голів свиней, 107,5 тис. голів великої рогатої худоби, з яких 90,4 тис. голів – корів. Відповідно це негативно відобразилося на виробництві тваринницької продукції. Зменшилося виробництво молока на 4%, м'яса – на 1,4%, яєць – на 14,3%.

Фінансові результати минулого року визначені декількома основними чинниками: собівартість сільськогосподарської продукції, ціни на неї та зміни у податковому навантаженні. У 2015 р. у 22 рази зріс фіксований сільськогосподарський податок, в 2016 рр. він зріс ще приблизно в 1,8 рази, і ставка на ріллю тепер становить 0,81% від нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Отже, сьогодні говорити про те, що фіксований сільськогосподарський податок досі залишається пільговим, а не спрощеним режимом оподаткування до проведення відповідних розрахунків щонайменше некоректно. Більш того, очевидно, якщо він і залишиться пільговим, то обсяг відповідної пільги скоротиться в кілька разів. Крім того, у 2016 р. у аграріїв забрали близько 70% коштів, які вони отримували в рамках спец режиму ПДВ, при цьому, формально, повернувши відшкодування ПДВ при експорті зернових і технічних культур [4].

Цінова кон'юнктура 2015 р. на рослинницьку продукцію була в цілому сприятливою для сільськогосподарських товаровиробників. Індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції у 2015 р. склав 154,5%, а в рослинництві ціни виростили на 67,2%.

До культур, що формують основні доходи у галузі рослинництва, відносяться зернові культури та насіння соняшнику. Ціни на ці продукти протягом року суттєво зросли. Порівняно з попереднім роком ціни на зернові культури зросли на 61,7%, а на соняшник – на 97,0%, або майже удвічі. До позитивних тенденцій помісячної динаміки цін реалізації слід віднести відсутність різкого зменшення цін у період максимального збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами.

У минулому році варіативність ціни була значно вищою, ніж у минулі роки. Так, для пшениці співвідношення максимальної та мінімальної ціни склало 1,2, а для соняшнику – 1,4, що було спричинене девальвацією гривні та високим рівнем інфляції. У 2015 р. мінімальні ціни на початку року були найнижчими, а ближче до кінця року, коли почалася реалізація урожаю нового року, ціни почали зростати, що позитивно вплинуло на отримані сільськогосподарськими підприємствами фінансові результати.

В тваринництві обсяги реалізації продукції протягом року розподіляються досить

рівномірно, але цінові тенденції для всіх продуктів мали чітку динаміку зростання, що і забезпечило високу рентабельність. Підвищення рентабельності тваринництва певною мірою було також забезпечене зміною структури реалізації, тобто зменшилися обсяги реалізації найбільш збиткового виду продукції - м'яса ВРХ (на 8,3%).

Собівартість сільськогосподарської продукції є одним з вирішальних чинників та водночас показників економічної ефективності виробничої діяльності, а також вартісним виміром рівня ресурсних питомих витрат на виробництво продукції. У 2015 р. мало місце значне зростання собівартості, обумовлене зниженням ресурсовіддачі та інфляційним фактором. У минулому році сукупний індекс витрат на сільськогосподарську продукцію склав 150,9%, в тому числі на промислову продукцію, спожиту аграрним сектором 145,6%. Цей період характеризувався значним підвищенням цін на техніку та запчастини до неї, мінеральні добрива, електроенергію, будівельні матеріали, зросли витрати на оплату праці. У 2015 р. інтенсивність інфляційного руху цін на продукцію першої сфери агропромислового комплексу була значно вищою порівняно з попереднім роком. Так, у 2014 р. ціни на промислову продукцію для сільського господарства були на 17,9% вищими порівняно з 2013 р. У 2015 р. найбільше зросли ціни на корми промислового походження, паливо та мінеральні добрива, які займають значну частку в структурі собівартості продукції.

Вже багато років поспіль український аграрний сектор показує високі прибутки і, відповідно, рентабельність. У 2015 р. сільськогосподарські підприємства також у цілому отримали прибутки. Однак, значною мірою прибутковість сільськогосподарського виробництва формується під впливом інфляційного фактору. Тобто, частково на результати впливає значна різниця між періодами понесення витрат та отримання доходів (принаймні для рослинництва).

Основною загрозою є те, що підприємства, отримуючи виручку від реалізації продукції, повинні відшкодувати спожиті засоби виробництва, а з решти формується валовий дохід. Тобто, виручка від реалізації повинна покривати сукупні витрати підприємства і приносити прибуток, який можна використовувати для розподілення між акціонерами, на заохочення працівників, на інвестиційні потреби та створення резервного фонду тощо.

Формально у 2015 році підприємства отримали прибуток, оскільки витрати на посівну були на початку року, а ціни на продукцію рослинництва, яка реалізується у другій половині року, в період посилення інфляційних процесів швидко зростають. Однак на посівну 2016 р. підприємствам доведеться значно збільшити витрати, оскільки ціни на ресурси також продовжують зростати (у 2015 р. лише за перші три місяці вони зросли на 30%). Підприємства фінансують посівну переважно за власні кошти (близько 80%), отже про інвестиції, інновації та розвиток на цей період їм доведеться забути.

Отже, висока рентабельність рослинництва, щодо якої останнім часом ведуться жваві дискусії, в умовах високого рівня інфляції не завжди гарантуватиме підприємствам можливості розширеного відтворення та подальшого розвитку виробництва, що свідчить про загрозу фінансовій безпеці сільськогосподарських підприємств, а отже і сільському господарству в цілому.

Література

1. Концепція економічної безпеки України // Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Моногр. / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками/И.А. Бланк. – К.:Ника-Центр, 2005.– 600 с.
4. Битва експертів: аргументи за та проти податкових пільг для аграріїв [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/bitva-ekspertiv-argumenti-za-ta-proti-podatkovih-pilg-dla-agrariiv>.

*Дослідження виконано при підтримці НАН України в рамках відомчої теми «Ресурсні можливості

УДК 338.43:631.1

*Удова Людмила Олегівна,
к.е.н., старший науковий співробітник
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ*

У Концепції фінансової безпеки України зазначено, що фінансова безпека – це складова економічної безпеки, що характеризує стан захищеності життєво важливих ключових інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур і громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників. Серед основних критеріїв фінансової безпеки розробники Концепції назвали достатність фінансових ресурсів, їх збалансованість і ліквідність, що забезпечує нормальне існування і розвиток суб'єктів економічного життя [1]. Серед функціональних складових (фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, силова) економічної безпеки саме фінансова складова вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є "двигуном" будь-якої економічної системи [2].

Фінансова безпека підприємства – стабільна та динамічна система забезпечення мікросистеми необхідним, раціонально сформованим обсягом фінансових ресурсів з метою попередження деструктивного впливу ризикових факторів внутрішньої і зовнішньої природи прояву та досягнення стратегічних цілей суб'єкта господарювання [3]. Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування сьогодні та достатній потенціал розвитку в майбутньому. На думку А.С. Остапенко, фінансова безпека підприємства є основою формування фінансової безпеки галузі, яку можна розглядати як систему фінансового захисту життєво необхідних інтересів суб'єкта господарювання, що базується на фінансовому забезпеченні, фінансовій стійкості та зниженні рівня загроз суб'єкта господарювання [4].

Слід зазначити, що у сутність терміну «фінансова безпека» закладено її взаємозв'язок з національною безпекою країни в цілому, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку [5, с. 261].

С.І. Юрій розглядав фінансовий механізм як сукупність фінансових форм, методів та важелів, за допомогою яких забезпечується процес суспільного відтворення через формування та використання доходів та фондів грошових засобів, можливих завдяки розподільчій функції фінансів. Серед фінансових методів він виділяв фінансове забезпечення – формування достатнього розміру цільових грошових фондів та їх ефективне використання завдяки самофінансуванню, кредитуванню, бюджетному фінансуванню на безповоротній основі, оренді та інвестуванню [6].

Виходячи із загального трактування терміну, фінансова безпека домогосподарств – це поняття, що відображає такий стан фінансових ресурсів при якому господарство здатне стабільно розвиватись, задовольняючи при цьому свої потреби та зберігаючи можливість самовідтворення при зміні зовнішніх умов функціонування.

Фінанси домогосподарств – це сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів, заощаджень і грошових фондів громадян та їх сімей з метою задоволення особистих потреб [7]. Фінансові ресурси сільських домогосподарств – це кошти, які перебувають в їх розпорядженні, призначені для виконання ними певних зобов'язань. Формування фінансових ресурсів сільських домогосподарств відбувається за рахунок власних (прибуток) та залучених коштів (кредити). Основним

джерелом їх формування виступають грошові доходи, від яких в подальшому залежить рівень життя сільського населення.

Сільські домогосподарства формують фінансові ресурси і розпоряджаються ними відповідно до пріоритетів своєї діяльності. Зазвичай, перевага надається забезпеченню гідного рівня життя членів сільського домогосподарства, поновленню матеріально-технічних ресурсів тощо.

Для характеристики доходів, отриманих сільськими домогосподарствами, скористаємось матеріалами вибіркового обстеження умов життя домогосподарств за прийнятою у розвинутих країнах методикою. Обстеження проводяться в Україні з 1999 р. Держстатом України для визначення доходів і витрат населення. Згідно із згаданою методикою до доходів сільських домогосподарств відносять грошові доходи, загальні доходи, сукупні ресурси та наявні ресурси.

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств станом на 1 січня 2015 р. у сільській місцевості України їх зареєстровано 4,8 млн. [8]. Тобто із загальної їх кількості у селах функціонує майже третина. Середній розмір сільського домогосподарства у 2014 р. становив 2,8 осіб. Слід зазначити, що у сільській місцевості, як і у міській, функціонує понад половини домогосподарств, до складу яких входить 1–2 особи і лише 13% загальної кількості сільських домогосподарств – багаточисельні, тобто до їхньої складу входить від 5 і більше осіб (у міських поселеннях – лише 6%).

Грошові і сукупні доходи досить точно характеризують обсяг матеріальних та інших достатків, що надходять у розпорядження домогосподарств у результаті розподілу та перерозподілу внутрішнього національного продукту. Водночас рівень доходів, відповідний обсяг і структура споживання слугують показником соціального статусу людини, її місця у суспільстві.

Дані Держстату України свідчать, що протягом 1999–2014 рр. частка грошових доходів у сукупних ресурсах домогосподарств мала тенденцію до зростання, що є позитивним моментом. Якщо у 1999 р. цей показник становив у міських домогосподарствах – 73,4%, а у сільських – 45,1, то у 2014 р. – відповідно 94,1 і 85,0%. Протягом 1999–2014 рр. номінальні грошові доходи в розрахунку на 1 сільське домогосподарство зросли в 23 рази, а за останні 5 років – у 2 рази. Однак у реальному обчисленні (з урахуванням інфляції) зростання грошових доходів протягом 15 років відбулося лише у 5,4 рази.

За даними Держстату України середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства за 9 місяців 2015 р. становили 4945 грн. Міське домогосподарство отримувало у середньому за місяць 4958 грн., сільське – 4921 грн. Рівень середньомісячних доходів однієї особи удвічі перевищив рівень встановленого на цей період прожиткового мінімуму (1193,11 грн.). Середньодушові доходи домогосподарств у січні-вересні 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. зросли меншими темпами, ніж індекс споживчих цін: відповідно 113% проти 150% [9].

Частка населення із середньодушовими доходами нижче розміру фактичного прожиткового мінімуму (у січні-вересні 2015 р. – 2191 грн., у січні-вересні 2014 р. – 1327 грн.) за 9 місяців 2015 р. зросла втричі порівняно з аналогічним періодом 2014 р. і становила 53%.

Свої потреби домогосподарства задовольняли за рахунок ресурсів, які надходили з різних джерел. Середньомісячні сукупні ресурси одного пересічного домогосподарства за 9 місяців 2015 р. склали 5064 грн., міського – 5076 грн., сільського – 5038 грн. і зросли порівняно з січнем-вереснем 2014 р. у цілому по Україні на 13%, у міських поселеннях – на 12%, а в сільській місцевості – на 15%. Частка грошових доходів у структурі сукупних ресурсів домогосподарств, порівняно з січнем-вереснем 2014 р., зменшилася на 1,6 в. п. і становила 90%. У міських домогосподарствах вона зменшилася на 1,1 в. п. і становила 93%, а у сільських – на 2,1 в. п. і склала 83%.

Доходи від зайнятості міських домогосподарств становили 60% сукупних ресурсів і зменшилася порівняно з січнем-вереснем 2014 р. на 1,4 в. п., 26% – пенсії, стипендії та соціальні допомоги, надані готівкою (зменшилися на 1,0 в. п.), 2,1% – доходи від особистого підсобного господарства (збільшилися на 0,3 в. п.).

У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств частка доходів від зайнятості складала 38%, що на 1,4 в. п. менше, ніж у січні-вересні 2014 р. Суттєвим джерелом надходжень продовжували залишатися пенсії, стипендії та соціальні допомоги, надані готівкою, частка яких становила 26% (у січні-вересні 2014 р. – 29%). Традиційно вагомим для цієї групи домогосподарств залишається таке джерело ресурсів як доходи від особистого підсобного господарства та від самозаготівель, частка яких збільшилася на 2,2 в. п. і склала п'яту частину сукупних ресурсів.

Середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства за 9 місяців 2015р. склали 4782 грн., що на 22% більше, ніж у відповідному періоді 2014 року. Міське домогосподарство витратило в середньому за місяць 4925 грн., сільське – 4489 грн. У середньому на одного члена домогосподарства витрати становили 2266 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 2368 грн., у сільських – 2069 грн. Витрати кожної особи з цих груп зросли в порівнянні з 9 місяцями 2014 р. на 22%. Серед усіх витрат домогосподарств 93% становили споживчі витрати (у січні-вересні 2014 р. – 91%). Найбільш вагомою статтею (55%) витрат домогосподарств продовжували залишатися витрати на харчування (включаючи харчування поза домом). Порівняно з січнем-вереснем 2014 р. частка цих витрат збільшилася на 1,7 в.п.

На купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства направляли 34% усіх витрат, що на 0,3 в.п. менше, ніж у січні-вересні 2014 р.

Сільські домогосподарства традиційно направляли на харчування більшу частину витрат, ніж міські (відповідно 58% проти 54%). При цьому сільські жителі споживали більше: картоплі – у 1,5 рази, хліба та хлібних продуктів – у 1,3 рази, цукру – у 1,2 рази, олії та інших рослинних жирів – на 6%, молока і молочних продуктів – на 3%.

Отже, фінансова безпека домогосподарств – поняття, що відображає такий стан фінансових ресурсів, при якому господарство здатне стабільно розвиватись, задовольняючи свої потреби та зберігаючи можливість самовідтворення при зміні зовнішніх умов функціонування. Зважаючи на оцінку фінансових ресурсів домогосподарств, не можна однозначно стверджувати про їх достатній рівень забезпечення на даному етапі розвитку.

Література

1. Газанфаров Е.М. Сутність фінансової безпеки банків та її роль у системі забезпечення фінансової безпеки держави / Е.М.Газанфаров // Економіка та держава. – 2010. – №6. – С.62-64.
  2. Економіка підприємства / за ред. С.Ф. Покропивного. - Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. - К. : Вид-во КНЕУ, 2001. - 528 с.
  3. Демченко І.В. Фінансова безпека суб'єкта господарювання: сутність та умови виникнення [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvfbi/2010_1/0110st6.pdf.
  4. Остапенко А.С. Теоретичні аспекти фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / А.С. Остапенко. – Режим доступу: <http://viem.edu.ua/konf2/art.php?id=0134>.
  5. Сапачук Ю.М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики / Ю.М. Сапачук // Теоретичні та прикладні питання економіки: Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 23. – С. 257-265.
  6. Фінанси: вишкіл студії: Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. С.І. Юрія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
  7. Фінанси: підручник. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
  8. Витрати і ресурси домогосподарств України за ряд років (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. збірник. – К.: Держстат України.
  9. Витрати і ресурси домогосподарств України за 9 місяців 2015 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). – К.: Держстат України, 2015. – 8 с.
- *Дослідження виконано при підтримці НАН України у рамках відомчої теми "Ресурсні можливості розвитку аграрного сектору економіки України" (номер державної реєстрації 0114U001638).

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Розвиток української держави має на меті побудувати сучасну європейську країну з розвиненою економікою, котра буде спроможна задовольнити матеріальні та соціальні потреби своїх громадян. Економічні інтереси є частиною національних інтересів країни, проте на сьогоднішній день саме економіка є найбільш вразливою в системі національної безпеки держави. Розвинута та ефективна система економічної безпеки держави – це питання, котре постає перед будь-якою державою задля її існування, тому її забезпечення є основним завданням розвитку української держави.

Забезпечення фінансової безпеки на всіх рівнях управління – основне завдання для багатьох країн, для України також. Вирішення економічних проблем, котрі постають перед країною, регіонами чи підприємством, неможливе без забезпечення фінансової стабільності. Таке завдання стоїть на першому місці, особливо в умовах нестабільності та фінансової кризи.

На сьогоднішній день забезпечення економічної безпеки України будується на основі Закону України "Про основи національної безпеки України", прийнятого у 2003 році. Даний Закон визначає основні засади державної політики, котра спрямована на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [1].

Економічна безпека – це фундамент економічно-ефективної країни в цілому. Це означає, що держава є надійною та забезпеченою всіма необхідними засобами, національно-державні інтереси захищені у сфері економіки як від внутрішніх так і від зовнішніх загроз [2,3,6].

Фінансова безпека є складовою частиною економічної безпеки держави.

Під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток. Фінанси – кров економічної системи держави, що зумовлює необхідність забезпечення та підтримки фінансової безпеки держави. Адже вона стосується не тільки держави в цілому, а й усіх галузей національного господарства, приватних підприємств та й усього суспільства. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до невиправних наслідків: занепаду галузей, банкрутство підприємств, а також підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою свого суверенітету [5, с.33.]

Фінансова безпека включає:

стан фінансів і фінансових інструментів, при якому забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів;

гармонійний і соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи і всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі;

готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку національних фінансів;

підтримку соціально-політичної стабільності суспільства;

формування необхідного економічного потенціалу у фінансових умовах для забезпечення цілісності та єдності фінансової системи навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів і успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам фінансової безпеки [9].

Фінансова безпека держави включає бюджетну, податкову, боргову безпеку, фінансову безпеку банківської системи, валютну, грошово-кредитну, інвестиційну безпеку, фінансову безпеку страхового та фондового ринку.

Рівень фінансової безпеки визначається багатьма індикаторами, основними з яких є дефіцит бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, вартість банківських кредитів, рівень монетизації економіки, обсяги міжнародних резервів НБУ [8].

Досягнення фінансової безпеки – це виважена фінансова політика відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній та фінансовій сферах.

Система фінансової безпеки відіграє роль над системи. Одночасно вона є і підсистемою економічної безпеки держави (яка, в свою чергу, є складовою національної безпеки держави та міжнародної економічної безпеки). Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем (секторів), кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку [4]. Таким чином, фінансова безпека України залежить від гармонійного взаємозв'язку її складових.

Підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує системних дій, котрі мають містити механізми у сфері бюджетної та монетарної політики, фондового ринку, у сфері регулювання корпоративного сектора економіки. Система заходів щодо зміцнення фінансової безпеки України зводиться до такого [7]:

реформування бюджетної системи: проведення бюджетних реформ на базі наукового обґрунтування та координації дій, підвищення якості прогнозів макроекономічних показників, що використовуються в бюджетному плануванні; комплексний підхід до реформування бюджетного процесу на державному, місцевому рівнях та рівні міжбюджетних відносин; підвищення результативності бюджетних витрат за рахунок застосування програмно-цільових засад діяльності, орієнтація бюджетної системи на досягнення конкретних результатів; зменшення зовнішнього боргу України, шляхом прямого зменшення чистих зовнішніх залучень уряду та погашення довгострокових залучень реального сектора економіки; удосконалення системи бюджетної статистики та діагностики у системному аналізі з індикаторами грошово-кредитної, боргової та валютної безпеки; розробка поетапної стратегії скорочення бюджетного дефіциту за рахунок нарощення власного доходного потенціалу, підвищення рівня управління державним боргом шляхом реалізації сучасної стратегії залучення позичкового капіталу, інвентаризації та класифікації всіх боргів, трансформації структури боргу, недопущення практики прийняття виключних рішень, не підпорядкованих єдиній борговій політиці, ліквідація прихованого дефіциту;

удосконалення монетарної політики: забезпечення потреб економічного зростання країни шляхом лібералізації характеру грошово-кредитної політики, а не її спрямування переважно на мінімізацію інфляції, що веде до скорочення попиту, зростання безробіття; зменшення частки готівки у загальному обсязі грошової маси, що автоматично погіршить умови функціонування тіньової економіки; припинення відтоку капіталу за кордон, шляхом створення сприятливих умов для репатріації вивезеного капіталу;

удосконалення валютної політики: зменшення рівня доларизації економіки країни засобами проведення політики цілеспрямованої підтримки національної грошової одиниці, стимулювання здійснення операцій із її використанням; оптимізація структури золотовалютних резервів шляхом нарощення в них частки золота;

регулювання фондового ринку: підвищення капіталізації та ліквідності організованого ринку цінних паперів; створення універсальної національної біржі, яка діятиме на принципах регульованих ринків ЄС та інтегруватиметься у світовий фінансовий простір;

регулювання корпоративних відносин: узгодження вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами і сучасними вимогами розвитку фінансових відносин; чітке визначення прав і обов'язків емітентів та інвесторів шляхом розробки ефективної системи державного регулювання ринків капіталу, посилення контролю за дотриманням вимог законодавства, запобігання шахрайству;

регулювання страхового ринку: сприяння розвитку страхового ринку та удосконалення порядку ліцензування діяльності страховиків, дотримання вимог до джерел формування статутного капіталу та фінансового становища страховиків; створення фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування.

Фінансова безпека держави – це головна умова самостійного здійснення фінансово-економічної політики відповідно до своїх національних інтересів. В цілому фінансова безпека держави полягає в тому, щоб органи управління могли здійснювати ряд обов'язків: забезпечення стійкості економічного розвитку держави; забезпечення стійкості платіжно-розрахункової системи та основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізація впливу світових фінансових криз і навмисних дій фінансових структур на національну, економічну, соціально-політичну систему; запобігти масштабним витокам капіталу за кордон; залучення та цільове використання капіталу іноземних інвесторів.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 39, ст.351, із змінами, внесеними згідно із Законами N 221-VII (221- 18) від 18.04.2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський. – Київський національний торговельно-економічний ун- т. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760с
3. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін.; За ред. Гейця В.М. : монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с
4. Голомша М. Економічна безпека – основа національних пріоритетів / М. Голомша // Вісник прокуратури. - №8. – 2006. С. 9-10
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ. 2001. – с.33.
6. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія.-К.:НІСД, 2009.-336с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/verska_Zhalilo_new-47147.pdf
7. Луцик-Дубова Т.О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України / Т.О. Луцик-Дубова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного, університету. Економічні науки, 2012. – Вип. 22. – Ч. II. – с. 1-7
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України №60 від 2 березня 2007 р.
9. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України / О. Савицька // Економічний форум. – 2012. – №3. – С.14

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Малий бізнес відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку економіки й вирішенні соціальних проблем на державному, регіональному й місцевих рівнях. Завдяки малому бізнесу успішно розвиваються ринкові засади господарювання, відбувається наповнення місцевих бюджетів, активно формується система господарських відносин у різних сферах і галузях діяльності.

Успішний розвиток малого бізнесу залежить від стану його фінансового забезпечення. Найчастіше під фінансовим забезпеченням розуміють покриття потреб підприємств джерелами фінансування. За своїм економічним змістом поняття "фінансове забезпечення" досить близьке до поняття "фінансування", під яким розуміють виділення коштів на розвиток певної діяльності. Разом з тим, вживання терміну "фінансове забезпечення" означає дію в значенні задоволення, гарантування чи створення умов для чого-небудь. Тому в контексті створення умов для сприятливого розвитку малого бізнесу термін "фінансове забезпечення" фінансове забезпечення» більшою мірою відображає сутність досліджуваного економічного процесу. Складовими фінансового забезпечення виступають власні (внутрішні) й позикові (зовнішні) джерела фінансування. Їхні обсяги і можливості залучення в малий бізнес залежать як від внутрішнього механізму регулювання процесу фінансування самих підприємницьких структур, так і від державної підтримки підприємництва.

Фінансове забезпечення підприємств малого бізнесу включає не тільки досить складні послідовно витримані управлінські процедури, але й методи та умови їх здійснення, нормативно-правову складову тощо. До методів фінансового забезпечення відносять: бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування та ін.

За бюджетного фінансування до уваги беруть умови визначення обсягів фінансування, періодичність передавання коштів, норми певних видів витрат тощо; за кредитування – умови надання кредитів, гарантій, термінів їх повернення, окупність і ефективність кредитів; за самофінансування – розрахунки доцільності та ефективності витрачання власних коштів, форми їх мобілізації та ін.

Тому фінансове забезпечення розглядають як процес, тобто сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату, що виконуються як підприємницькими структурами, так і органами державної влади, фінансовими інститутами щодо забезпечення фінансовими ресурсами сталого зростання підприємств малого бізнесу та підвищення їхньої ролі у вирішенні соціально-економічних завдань регіонів.

Український фонд підтримки підприємництва відповідно до статті 16 Закону № 4618 надає наступні види фінансової державної підтримки:

часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого та середнього підприємництва;

часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;

надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого та середнього підприємництва;

надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для розвитку власної справи;

надання позик на придбання і впровадження нових технологій;

компенсація витрат на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;

фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій [1].

У 2013 році з Державного бюджету України виділено 10 300 000 грн. для надання фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва. Фактичні витрати Фонду за 12 місяців 2013 року склали 3 223 713,32 грн. [3].

У 2014-2015 році з Державного бюджету України кошти на фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва не надходили.

До державних позичальників малого бізнесу, в першу чергу, належать Регіональні фонди підтримки підприємництва (РФПП), які створюються на обласному й районному рівнях. Ці фонди не є підприємницькими структурами і здійснюють свою діяльність як державні фінансові посередники шляхом об'єднання фінансових, матеріальних, нематеріальних та інших ресурсів засновників і учасників, спрямованих на підтримку та розвиток підприємництва.

Одним з фінансових джерел державної підтримки малого бізнесу є кошти державного Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття. За фінансовою допомогою для підприємницької діяльності звертаються лише 2% безробітних. Згідно із законодавством допомога по безробіттю для організації підприємницької діяльності виплачується зареєстрованим безробітним, яким виповнилося 18 років, крім молоді, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової служби або альтернативної служби і яка не вимагає сприяння в працевлаштуванні на перше робоче місце, і які не можуть бути працевлаштовані за сприяння служби зайнятості протягом одного місяця [2].

Важливим джерелом формування фінансових ресурсів (а в деяких випадках навіть єдиним) для суб'єктів малого підприємництва є залучені кошти, а саме кредиторська заборгованість.

До фінансування підприємств малого бізнесу залучаються й кошти міжнародних кредитних організацій в рамках програм підтримки малого й середнього бізнесу. Для прикладу можна зазначити Європейський банк реконструкції і розвитку, який є найбільшим фінансовим інвестором в Україні. Станом на 1 січня 2015 р. сукупний обсяг виділеного Банком фінансування в Україні становив €10,4 млрд. в межах 344 проектів [4]. Активним учасником є Німецько-Український фонд, основною сферою діяльності якого є підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств України шляхом їх фінансування через уповноважені українські банки-учасники.

Найбільш традиційним джерелом поповнення фінансових ресурсів підприємницьких структур є банківське кредитування. Для формування, розвитку й розширення власної справи комерційні банки пропонують приватним підприємцям і власникам підприємств малого бізнесу численні кредитні програми, а саме: інвестиційне кредитування, багаторазові кредити на будь-які потреби за одним об'єктом застави, кредит на придбання основних засобів і нематеріальних активів, кредит на придбання обладнання й автотранспорту, кредит на поповнення обігових коштів і поточні потреби, програма експрес-кредитування тощо.

Разом з цим можливість отримати банківський кредит обмежена з багатьох причин. Серед них - незацікавленість банків у видачі невеликих за розмірами кредитів, складна процедура прийняття банками відповідних рішень про кредитування, відсутність у суб'єктів малого підприємництва майна, що може бути заставою при отриманні кредиту, небажання позичальників надавати банку інформації про свій бізнес, упередження малих підприємств щодо доцільності залучення кредитного фінансування, досить тривалий термін розгляду банками кредитної заявки тощо.

Для подальшого розвитку малого підприємництва в Україні необхідний розвиток та вдосконалення системи кредитно-фінансової підтримки малих підприємств, адже виникає загроза для економіки, оскільки малий бізнес – основа будь-якої держави. До основних напрямків вдосконалення слід віднести:

забезпечення роботи програм фінансового сприяння розвитку малого підприємництва як основного інструменту реалізації державної політики;
пільгове кредитування;
фінансування програм підтримки малого підприємництва з бюджетів різних рівнів і спеціальних фінансових, кредитних, страхових та інвестиційних інститутів;
пільгову податкову політику;
заохочення залучення приватного венчурного капіталу та інвестицій у сферу малого підприємництва;
— орієнтацію державної політики на непрямі форми підтримки малого підприємництва, що не деформують конкурентне середовище і вплив ринкових механізмів.

Література

1. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Українського фонду підтримки підприємництва. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://ufpp.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

УДК 658.14: 338.4

*Шаблиста Любов Миколаївна,
д.е.н., професор*

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

АКТИВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ШЛЯХОМ ЗМІН В ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ ІСНУЮЧОГО І ФУНКЦІОНУЮЧОГО КАПІТАЛУ¹

В умовах формування глобального економічного простору і загострення світової конкуренції великого значення набуває проблема активізації внутрішнього фінансового потенціалу підприємств як найнадійнішого джерела фінансування інвестицій в структурну модернізацію реального сектора економіки. Трансформації, що відбулися в національній економіці протягом ринкових реформ: приватизація, первинне нагромадження капіталу, розподіл і перерозподіл державної власності визначили нові тенденції у формуванні ринку і його інституціональній структурі, що суттєво вплинуло на процес нагромадження (концентрації) власного капіталу підприємств.

Протягом останніх дев'яти років (2007-2015) спостерігається зменшення ролі власного капіталу у відтворювальному процесі через збитковість і низьку рентабельність операційної діяльності більшості підприємств реального сектору економіки. Так, за останні три роки (2013-2015) у промисловості України чисті збитки перевищували чисті прибутки в 4-5 разів, а рентабельність операційної діяльності в галузі коливалася в межах 1,6-3,4%. Повільно і нерівномірно відбуваються зміни в організаційній структурі уже існуючого і функціонуючого капіталу шляхом укрупнення (консолідації, інтеграції, злиття, приєднання) [1] і формування різного роду інтегрованих структур. У розвинених країнах фундаментом для консолідації власності стали вертикально-інтегровані комплекси, в рамках яких є можливість масштабної мобілізації фінансових ресурсів і налагодження механізму їх

---

¹ Стаття підготовлена в рамках науково-дослідної роботи ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (НДР за темою «Фінансове забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки України» № держреєстрації 0113U005616).

ефективного використання за рахунок синергетичного ефекту, що отримується а результаті зменшення транзакційних витрат, зниження податкового навантаження в результаті звільнення від ПДВ окремих переділів і зменшення податку на прибуток у разі сплати консолідованого податку, застосування трансфертних цін тощо.

Сьогодні характерною ознакою інтеграції капіталу у світі є поглиблення спеціалізації: зосередження основних ресурсів компаній на обмеженій кількості перспективних напрямів і відмова від непрофільного бізнесу. Європейська модель створення інтегрованих структур передбачає послідовне просування від консорціумів (м'яких форм угод між суб'єктами господарювання) до більш жорстких форм – побудови промислових об'єднань на базі спільних стандартів і технологій і далі – до створення концернів як найбільш гнучкої форми інтеграції. Фінансові операції переміщення пакетів акцій дозволяють концерну не тільки охопити різні ланки технологічного процесу і встановити контроль над найважливішими елементами витрат виробництва, а й підпорядкувати йому нові напрями виробничої діяльності шляхом переливу капіталів.

Вітчизняна практика формування інтегрованих структур відрізняється від класичних моделей. У перші роки ринкових реформ у результаті непослідовної економічної політики і відсутності належного законодавчого забезпечення в країні відбулася різка і масштабна деінституціалізація економіки, в ході якої були розукрупнені сформовані у дореформений період потужні високотехнологічні комплекси, ліквідовані галузеві органи управління. Більшість галузей перетворилися у роздрібнену структуру слабких господарських суб'єктів, які були приватизовані різними власниками. Перші інтегровані організаційні структури (бізнес- групи), які існують і дотепер, не були законодавчо оформлені і не мали статусу юридичної особи і офіційної реєстрації. Особливістю цих організаційних структур є те, що об'єднувані в них компанії належать до різних видів економічної діяльності (виробничих, невиробничих, фінансових) і не мають ні технологічної єдності, ні єдиної інвестиційної та фінансової політики. У крупних бізнес-групах відсутня консолідована звітність, що робить діяльність непрозорою і утруднює оцінку ефективності їх функціонування. Офіційні та реальні межі бізнес-груп є нечіткими через постійний рух їх активів. Є складність в отриманні інформації щодо їх функціонування.

Метою створення бізнес-груп є отримання прибутку і максимізація його величини, а також проведення різних фінансових операцій, включаючи операції з мінімізації податкових зобов'язань. Переважна більшість бізнес-груп сформувалася у галузях, де можливе отримання рентних доходів (чорній металургії та пов'язаних з нею галузях; паливно-енергетичному комплексі; видобуванні мінеральної сировини, сільському господарстві, торговельному посередництві), які утворюються за рахунок різниці між внутрішніми і зовнішніми цінами; завищення в експортних операціях ПДВ, що підлягає відшкодуванню з бюджету; бюджетних дотацій та податкових пільг, а також різних способів ухилення від оподаткування. Понадприбутки, що отримуються у цих групах, йдуть переважно на споживання, вивозяться в офшорні зони або покривають витрати і збитки непрофільних підприємств. Свідченням цього є відсутність якісних змін в чорній металургії, яка контролюється в основному крупними бізнес-групами.

Незважаючи на незаконність і до того ж неефективність функціонування подібних інтегрованих структур є намір Міністерства економічного розвитку і торгівлі України створити холдингову компанію, в яку б увійшли стратегічні підприємства державної власності різних видів економічної діяльності: енергетичної, машинобудівної, хімічної, харчової промисловості, транспорту (морські порти), теле- і радіокомпанії. Доцільність створення такої інтегрованої структури, на наш погляд, сумнівна. Продовження існування багатогалузевих бізнес-груп гальмує розвиток національної економіки. В умовах нерозвиненого фондового ринку неконтрольоване функціонування таких груп, в яких переважають власні відтворювальні процеси і власні вигоди, посилюють структурні диспропорції і загрожують економічній і фінансовій безпеці країни.

Правовим бар'єром на шляху здійснення ефективної концентрації капіталу став Закон України «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.), який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України

на основі розвитку конкурентних відносин. По-перше, існуючі порогові значення рівня концентрації, який використовується для оцінки становища компаній при отриманні дозволу на угоду про злиття досить низькі порівняно з аналогічними показниками в європейських країнах, про що свідчить значна кількість заяв на отримання дозволу на концентрацію (за період 2012-2014 рр. кількість заяв коливалась у межах 697-967 одиниць). Так, в Україні монополієм може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35% або менше, тоді як в європейських країнах ця частка становить 40-45%. На сьогодні державному регулюванню фактично підлягають лише концентрації, що посилюють монополію владу компанії на релевантному ринку. Інші результативні ефекти концентрації капіталу такі як акумуляція інвестиційних ресурсів, зміна структури економіки тощо не враховуються. По-друге, в Законі не враховується, що на сучасному етапі проблема монополізації галузей, що була актуальною на початкових етапах формування інтеграційних об'єднань, втратила значення, оскільки з формуванням загальносвітового ринку, галузі еволюціонували від монополізації до монополістичної конкуренції та олігополій. Суттю сучасної міжнародної конкуренції є боротьба стандартів розвинутих країн. По-третє, при наданні дозволу на злиття не враховується наскільки концентрація пов'язана з вирішенням завдань структурної модернізації промислового комплексу. З прийняттям Закону України «Про холдингові компанії в Україні» (2006 р.) створена основа для трансформації багатогалузевих бізнес-груп в одногалузеві. Однак мета і предмет створення холдингових компаній в Законі не визначено, а передбачено зафіксувати в установчих документах цих об'єднань, що, на наш погляд, обмежує право держави впливати на процес їх формування і функціонування. Процес трансформації багатогалузевих бізнес-груп йде повільно, а деякі найпотужніші з них продовжують інтенсивно розвиватись і освоювати нові види діяльності. Так, у бізнес-групі СКМ станом на 01.08.2015 р. перелік видів діяльності розширився порівняно з датою утворення групи (2000 р.) за рахунок включення до груп підприємств по видобутку мінеральної сировини, енергетичного комплексу, сільського господарства, а також таких видів діяльності як медіа, нерухомість, телекомунікації (фіксований, мобільний зв'язок).

Реструктуризацію бізнес-груп стримує відсутність державного механізму в управлінні промисловістю. Держава повністю позбавлена можливості встановлювати такі умови функціонування галузей, які були б вигідні не лише для окремих суб'єктів господарювання, а й для країни в цілому. Відсутні також дієві стимули для участі інтегрованих груп у реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, що відповідають стратегічним цілям економічного розвитку. Безконтрольність з боку держави щодо функціонування приватних бізнес-груп, що ігнорують інтереси національного рівня, призводить до системної кризи відтворення і становить загрозу цілісності економічної системи. Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. загострила проблему неефективності інституційної організації господарської діяльності вітчизняних підприємств. Посилення кризових явищ в економіці України в останні три роки (2014-2016) актуалізує цю проблему.

Досягти балансу інтересів приватних інтегрованих структур із суспільними інтересами можливо шляхом активізації ролі держави в регулюванні консолідаційних процесів. Держава повинна не тільки виступити ініціатором консолідаційних процесів, але й регулятором їх стійкого росту. Необхідно розробити концепцію організаційного розвитку економіки України з урахуванням сучасних світових тенденцій та національних особливостей. Насамперед потрібно змінити пріоритети конкурентної політики. Вона має узгоджуватися з структурною (промисловою) політикою і підпорядковуватись стратегічним завданням модернізації національної економіки, враховуючи тенденції розвитку світового господарства.

Основним інструментом в концепції організації розвитку економіки країни, необхідним для консолідації фінансових потоків має стати формування вертикально-інтегрованих структур. Держава має стимулювати створення вертикально-інтегрованих структур у тих галузях, де вони протікають недостатньо інтенсивно, але мають стратегічне значення і відповідають промисловій політиці держави. Основою для формування вертикально-інтегрованих структур повинні стати нинішні багатогалузеві бізнес-групи.

Необхідно здійснити державну інвентаризацію всіх суб'єктів господарювання, що до них входять; визначити види діяльності, які приносять найбільші доходи (ядро бізнесу); встановити строки реструктуризації кожної бізнес-групи, а в разі їх недотримання примусово відчужувати непрофільні види діяльності. Така практика мала місце, наприклад у Кореї [2] та США [3].

Реструктуризація бізнес-груп дозволить більш ефективно використовувати власні фінансові ресурси та припинить практику неефективного використання прибутку високоприбуткових підприємств.

Література

1. Радущинский Д.А. Формирование доверия потребителей к собственной торговой марке розничной сети / Д.А.Радущинский, О.А.Шарапова // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4. – С. 86-90.

2. Кони́на Н. Реструктурирование деятельности финансово-промышленных групп Южной Кореи в условиях кризиса / Н.Кони́на // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 3. – С.33.

3. Кузьмин Р.И. Антимонопольное регулирование в хозяйственном праве Японии / Р.И.Кузьмин [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.kmu.gov.ua/amc/control/>.

СЕКЦІЯ 2. ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 334.012.82 (477: 061.1ЄС)

Крисанов Дмитро Федосович,

д.е.н., професор

Інститут економіки та прогнозування НАН України

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НОРМАТИВНИЙ ПРОСТІР ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Угода про Асоціацію Україна-ЄС (вересень 2014 р.) [1] поставила низку викликів перед національною економікою у зв'язку з чим підготовка адекватних відповідей на них стає невідкладною умовою її подальшого безпечного розвитку. Попередньо необхідно зауважити, що в 1990-ті – першій половині 2000-их років основною домінантою зовнішньополітичного та торговельно-економічного курсу держави була багатовекторність при забезпеченні пріоритетності національних інтересів. Однак із зміною керівництва в Російській Федерації в середині 2000-их років та просуванні України по шляху зближення та співпраці з Європейським Союзом політика східного сусіда почала трансформуватися і супроводжувалась згортанням експорту продукції вітчизняної промисловості та аграрного сектора, а вихід на нові ринки можливий лише за умови її відповідності вимогам країн-імпортерів. Найбільш показовий у цьому відношенні приклад – торгівля продукцією продовольчого комплексу України з РФ у 2010-ті роки.

Запровадження РФ режиму жорсткого митного контролю на кордоні з Україною на м'ясну, молочну, кондитерську продукцію супроводжувалось звинуваченнями у 2011-2013 роках у її невідповідності вимогам російських стандартів. Росспоживнагляд неодноразово проводив інспектування українських виробників і за результатами перевірок було введено тимчасову заборону для окремих підприємств, включаючи спільні, на ввезення молочних, м'ясних та кондитерських виробів. Однак, після усунення зауважень, відновити експорт до РФ вимагало чимало часу (0,5-1,5 року), значних зусиль і коштів для усунення бюрократичних перепон [2, с. 4, 8].

Пояснення недружнім діям полягало в тому, що Україна, з однієї сторони, проводила активні перемовини з Європейським Союзом стосовно підписання Угоди про Асоціацію, а з другої, - приймала у різному форматі участь в переговорах про створення Митного Союзу (МС) та Єдиного економічного простору за участю Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан. Оскільки існували істотні відмінності у системах технічного регулювання ЄС і МС, то Україна ніяк не могла знайти спільну основу для перебування в двох союзах. Зокрема, основні організаційно-інституціональні засади та принципи технічного регулювання в Європейському Союзі почали запроваджуватися ще з середини 1980-тих років з метою формування «єдиного економічного (нормативного) простору», але відчутний прогрес і здобутки на цьому шляху мали місце в 1993 році, тобто, коли було проголошено відкриття спільного ринку.

В основу системи технічного регулювання МС була покладена система технічного регулювання РФ - аналог радянської системи. В Україні практична робота по зближенню національної системи технічного регулювання з європейською була розпочата наприкінці 1990-их років і на початок 2010-их років вона стала симбіозом пострадянської та європейської систем. Принципові відмінності між ними в інституціонально-правових засадах і нормативній базі виключали можливість участі України в обох союзах одночасно. Коли ж у листопаді 2013 року замість підписання Угоди про Асоціацію з ЄС було оголошено про перенесення строків її заключення, то це спровокувало масовий спротив населення і

привело до повної зміни влади в державі у березні 2014 року.

Ситуація ще більше погіршилася унаслідок анексії РФ території АРКрим та проведення гібридної війни на Сході України. За 2010-ті роки обсяги торговельних операцій України з Росією значно скоротилися. Найсприятливішим у торговельно-економічних відносинах був 2011 рік: експорт українських товарів до Росії становив 19588,5 млн., у т.ч. агрохарчовою продукцією - 2025,0 млн. дол. США. За 2014 рік, відповідно, 9798,2 млн. та 911,2 млн. дол. США [3]. Отже, падіння обсягів товарообороту за 2011-2014 роки становило, відповідно, удвічі та у 2,2 рази. Водночас, зовнішньоекономічна діяльність у 2015 році характеризувалася ще більшим скороченням обсягів торговельних операцій. За таких обставин фактично відбулося підсилення позицій прихильників європейської інтеграції, що і привело до підписання УА Україна-ЄС. У зв'язку з цим надзвичайної актуальності набула проблема зближення національної та європейської систем технічного регулювання, визнання їх еквівалентними і на цій основі забезпечення вільного просування вітчизняної продукції на ринки країн-членів ЄС.

Система технічного регулювання (СТР) України включає шість ключових складових і, за нашими оцінками, по кожній з них перебувала на різних етапах підготовленості, а тому ще потребує зусиль для зближення з європейською базовою моделлю, зокрема:

1) законодавча база – нараховує півсотні законів України: базових, рамкового, на окремі види продукції та щодо контролю у сфері господарської діяльності, а також з десятків законопроектів, що вимагають першочергового прийняття з метою приведення національної законодавчої бази СТР у відповідність до вимог законодавства ЄС;

2) стандарти - на початок грудня 2015 року національний фонд нормативних документів становив 29878 стандартів (національних, міждержавних, ідентичних ГОСТ), у т.ч. 9661 національний стандарт, які гармонізовані з міжнародними та європейськими (тобто, 32,3%). Серед них чинними є близько 11 тис. міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та 2,3 тис. ДСТУ ГОСТ, ідентичних ГОСТ до 1992 року. Протягом 2006 - 2014 років було скасовано чинність 5264 міждержавних стандартів, а у 2015 році - ще 14122 ГОСТ. Оскільки дотримання вимог ГОСТ в радянський період носило обов'язковий характер і вони «вмонтовані» в діючі дотепер виробничі системи, технологічні процеси та вироблену продукцію, тобто, стали їх невід'ємною складовою, то чинність ГОСТ була продовжена до 2018 року з тим, щоб бізнес встиг адаптуватися до нових умов. У зв'язку з цим необхідно розширити обсяги робіт по стандартизації з тим, щоб не допустити виникнення «нормативно-правового вакууму» з настанням 2018 року. Для цього необхідно провести розмежування закріплених в ГОСТ вимог на *обов'язкові (безпечності)*, які необхідно буде закріпити в технічних регламентах, й *добровільні (якості)* щодо продукції, та розмістити їх в стандартах (які потрібно буде ще розробити й гармонізувати з європейськими нормативними документами);

3) технічні регламенти - нараховується 49 ТР, з яких 45 розроблено на основі актів законодавства ЄС (40 – обов'язкові до застосування). Відсутність ТР на більшість харчових продуктів підсилює нинішню правову невпорядкованість, а також обтяжливість проведення у цьому зв'язку додаткових регуляторних процедур: проведення сертифікації випущеної продукції з метою підтвердження її відповідності нормативним вимогам, що не гарантує їх дотримання. Отже, необхідно розширити обсяги робіт по ТР: завершити розроблення раніше «законсервованих» та започаткування нових технічних регламентів;

4) акредитація органів з оцінки відповідності - сутність проблеми полягає в засвідченні Національним агентством з акредитації України (НААУ) того факту, що конкретний орган з оцінки відповідності (ООВ) відповідає вимогам гармонізованих національних стандартів для провадження визначеної діяльності з оцінки відповідності (випробування, калібрування, сертифікація, контроль). Основне завдання НААУ полягало в приведенні системи акредитації в Україні у відповідність з вимогами Європейської асоціації з акредитації (ЄА). Одним із важливих результатів діяльності НААУ стала акредитація понад шістсот ООВ, що функціонують в Україні, однак з простроченими атестатами про

акредитацію ще залишається більше трьохсот ООВ. Ось чому, з однієї сторони, проблема полягає в приведенні у відповідність з вимогами нормативних документів та акредитації зазначених ООВ, а з другої, - визнання національної системи акредитації України на європейському рівні шляхом приєднання НААУ до Багатосторонньої угоди ЕА МЛА (про Взаємне визнання), а також підписання в 2015 році Угоди про Взаємне визнання між НААУ та ІЛАС (Міжнародна кооперація з акредитації лабораторій). Це спрощує доступ акредитованих ООВ до міжнародних та європейської передових практик щодо проведення робіт по сертифікації, сприяє усуненню технічних бар'єрів та спрощенню процедур перетину кордонів країн-членів ЄС та СОТ: наявність європейських або міжнародних сертифікатів якості на продукцію виключає її повторну сертифікацію;

5) процедури підтвердження відповідності - включають процедури відбору зразків, випробування, здійснення контролю, оцінку, перевірку, реєстрацію, акредитацію та затвердження, а також їх поєднання. Вони проводяться відповідними акредитованими ООВ. Кінцевим результатом є гарантування того, що вироблена продукція (процеси, системи, персонал, орган) відповідає встановленим законодавством вимогам. Водночас, вимога часу - взаємне визнання усіма країнами-членами Європейської асоціації з акредитації (ЄА) атестатів акредитації, сертифікатів та протоколів випробувань, що видаються (проведені) у будь-якій з них. До ЄА входять 26 країн-членів Європейського Союзу. Нині в Україні створено усі необхідні умови, дотримання яких виступає гарантією еквівалентності (єдності) результатів випробувань і підставою для їх взаємного визнання (України з країнами-членами ЄА);

б) державний ринковий нагляд за дотриманням обов'язкових вимог – заключна ланка у формуванні системи технічного регулювання, наближеної до європейської моделі, ключова функція якого – забезпечити дотримання вимог щодо безпечності харчових продуктів і кормів для тварин. Нагляд за ринком здійснюється з метою захисту здоров'я людей та інтересів споживачів, унеможливлення появи небезпечної продукції на ринках, а при її виявленні – оперативного реагування та мінімізації ризиків. Державний нагляд відбувається після того, як продукція розміщується на ринку, а до цього – повинне проводитися оцінювання її відповідності законодавчо-нормативним вимогам (закони України, технічні регламенти, стандарти, кодекси добросовісної практики) безпосередньо виробником (у випадках низького ризику для безпеки споживачів), другою стороною (акредитованими ООВ) або ж третьою стороною (референс-лабораторіями). Для забезпечення ефективного нагляду державні органи повинні мати відповідні повноваження, матеріальні і фінансові ресурси, кваліфікований персонал для реалізації закріплених функцій та виконання запланованих заходів і завдань. Одним із життєво найважливіших для суспільства секторів економіки виступає аграрний - від його сталого функціонування залежить фізичне виживання та якісні демографічні характеристики населення. Тому ситуацію в аграрній сфері та на продовольчих ринках повинен відстежувати один державний орган. Це пояснюється тим, що аграрний сектор є найскладнішою сферою технічного регулювання, яка базується на обов'язковості нормативних характеристик не тільки кінцевої продукції, але й потребує чіткого дотримання виробничо-санітарних, гігієнічних, ветеринарних, мікробіологічних й інших вимог до процесів її виробництва тощо. Такий орган, тобто, Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба), було утворено постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (від 10.09.2014 р. №442).

У згаданій постанові [4] першим пунктом зазначено: Утворити Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, реорганізувавши шляхом перетворення Державну ветеринарну та фітосанітарну службу і приєднавши до Служби, що утворюється, Державну інспекцію з питань захисту прав споживачів і Державну санітарно-епідеміологічну службу та поклавши на Службу, що утворюється, функції з реалізації державної політики, які виконували органи, що припиняються (крім функцій з

реалізації державної політики у сфері племінної справи у тваринництві, у сфері охорони прав на сорти рослин, у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), у сфері гігієни праці та функцій із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників), а також функції із здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів.

Після практично двадцяти місяців реорганізацій, об'єднань і перетворень започаткування роботи Служби відкриває розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» (від 06.04.2016 р. № 260-р). На вказану Службу покладається здійснення функцій, які були закріплені за кількома вузькопрофільними органами державного нагляду (контролю). Згідно з попередніми оцінками керівництва, до кінця квітня більшість вакансій буде заповнена і Служба приступить до здійснення її безпосередніх функцій у повному обсязі. У своїй діяльності її територіальні органи й установи повинні дотримуватися принципів та вимог, на які опираються органи ринкового нагляду в Європейському Союзі. Це основа для взаємного визнання атестатів акредитації, сертифікатів та протоколів випробувань, що видані в Україні та у країнах-членах ЄС.

Зазначимо, що процеси зближення національної законодавчо-нормативної бази та СТР з відповідними ЄС зараз перейшли в активну фазу завершення. За оцінками експертів [5], рівень підготовленості до європейських вимог становить у межах до 40% і ще необхідно буде 5-7 років, щоб завершити процеси зближення та визнання їх еквівалентними. Оскільки систему стандартів і модель безпечності харчової продукції, що запроваджені в Європейському Союзі, визнають практично у ста країнах світу і тому це відкриває надзвичайно широкі можливості по просуванню продукції вітчизняного аграрного сектора на їхні продовольчі ринки.

Необхідно підкреслити, що крім різнопланової роботи по розбудові національної СТР з метою її зближення з базовою європейською моделлю та приведення усіх її складових у відповідність з вимогами міжнародних і європейських стандартів, які розпочалася ще наприкінці 1990-их років, активний вихід продовольчого комплексу України на ринки країн-членів Європейського Союзу відбувся лише в 2015 році. Цьому сприяло помітне просування на шляху адаптації вітчизняної законодавчо-нормативної бази до європейських вимог, реалізації низки пропозицій, спрямованих на прискорення зближення вітчизняної та європейської СТР, усунення нетарифних методів регулювання торговельних відносин між країнами тощо. Водночас, активізація інтеграційних процесів, а також постійно виникаючі за різними напрямками законодавчого забезпечення й технічного регулювання проблеми, вимагали постійного їх відстеження та корегування згідно із обраним курсом на євроінтеграцію. У цьому особливо актуальною та складною є проблема впровадження в аграрному секторі України європейської моделі безпечності харчових продуктів й кормів для тварин, що вже близько півтора десятиліття успішно функціонує в країнах-членах Співтовариства.

Про надзвичайну складність виходу виробників продукції тваринного походження на ринки ЄС може свідчити наступний факт. Для отримання дозволу Україна офіційно звертається до Європейської Комісії (ЄК) із запитом стосовно необхідної документації для виходу на ринок ЄС окремої продукції тваринного походження [6]. При позитивній відповіді надається запитальник ЄК. Вітчизняні підприємства - експортери м'яса птиці та продукції птахівництва, а також потенційні експортери до ЄС попередньо перевірялися Держветфітослужбою України за переліком питань запитальника. Відповіді на них направлялися до Офісу з питань харчових продуктів та ветеринарії (FVO) Генерального директорату з питань охорони здоров'я та захисту прав споживачів (DG SANCO) [7]. Опитувальник розроблено за двадцятьма складовими і включає біля 400 пунктів. Відповіді на них (так; ні; не вимагається; не перевірялося) детально і всебічно розкривають ветеринарно-санітарні умови виробництва, епізоотичний стан території, санітарно-

гігієнічний стан приміщень, параметри фізичних умов утримання, дотримання вимог гігієни працівниками, технології вирощування, запровадження системи самоконтролю за принципами НАССР, процеси забою птиці та виробництва кінцевої продукції, її маркування та пакування. При потребі надаються додаткові матеріали та проводиться поїздка інспекторів FVO з метою оцінювання підприємства та системи контролю безпечності на відповідність законодавству ЄС. Після навчання вітчизняних фахівців стосовно дотримання європейських вимог у подальшому вони самі будуть проводити всю діагностично-оцінювальну роботу та інспекційну діяльність щодо операторів потужностей по виробництву окремої продукції тваринного походження.

Результатом цих перевірок стає схвалення переробних потужностей до визнання еквівалентності. Це означає: країна-імпортер визнає SPS (санітарні та фітосанітарні заходи), що застосовуються в Україні, еквівалентними тим, які вживає імпортер. При позитивному висновку інспекторів, Європейська Комісія приймає Рішення про включення України до списку країн, яким дозволяється експорт до ЄС окремої продукції тваринного походження. Після цього підприємство (оператор потужностей) має заповнити апікаційну форму, надіслати її до ЄС для схвалення і лише після внесення до вищезгаданого списку може розпочинати експорт продукції. Процедура отримання дозволу займає 1,5 – 2 роки. За оцінками експертів, понад 250 підприємств вже експортують свою продукцію на зарубіжні ринки, у т.ч. до ЄС – 3 птахофабрик наприкінці 2014 року та 10 молокопереробних підприємства пройшли повний курс перевірки і отримали дозвіл на експорт на початку 2016 року, на черзі – тваринницькі комплекси по вирощуванню свинини та яловичини. Отже, вітчизняні виробники тваринницької продукції вийшли на ринки ЄС, але помітні зрушення настануть лише через кілька років.

Таким чином, розпочалися реальні процеси інтеграції продовольчого комплексу України в європейський нормативний простір. Інтеграція відбувається у формі створення таких умов на підприємствах по виробництву агрохарчової продукції, що еквівалентні запровадженням в аграрному секторі ЄС, і повністю гарантують її безпечність. Еквівалентність умов виробництва, що сформовані на засадах «єдиного нормативного простору», на підприємствах продовольчого комплексу країн-членів Європейського Союзу та країн, асоційованих з ЄС, дозволяє операторам ринку харчового і кормового бізнесу реалізувати продукцію на усіх продовольчих ринках згаданих об'єднань.

Адаптація підприємств аграрного сектора України до вимог нормативного простору Європейського Союзу базується на впровадженні системи принципів НАССР та європейської моделі безпечності агрохарчової продукції. На цьому базується вільне просування вітчизняної продукції на теренах ЄС, а також тих країн, що визнають його систему біологічної безпечності. Це ключова складова в уможливленні та зміцненні безпечності національної економіки в складних умовах глобалізації та євроінтеграції.

Література

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. - №75. – Ст. 2125.

2. Крисанов Д.Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного Союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності/Д.Ф.Крисанов//Економіст. – 2014. - №2. – С. 4 – 10.

3. Дані Держстату України за відповідні роки.

4. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-p>.

5. Ищенко Г. Владимир Лапа: Есть риск, что система госконтроля пищевой продукции будет поставлена на переоценку ЕС/Г. Ищенко [Електронний ресурс]. – Доступний з: Asn.in.ua.

6. Лисенко С. Порядок отримання дозволу на експорт з України до ЄС харчових продуктів тваринного походження/Сергій Лисенко – головний спеціаліст Держветфітослужби України. – Листопад 2014 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://ucab.ua/files/Other/2014/Ukraine_can/Sergii_Lisenko.pdf.

7. Перелік питань для перевірки господарства з вирощування курчат-бройлерів, їх забою та виробництву м'ясної продукції на відповідність ветеринарно-санітарним вимогам (експорт до країн ЄС) [Електронний ресурс]. – Доступний з: [broiler_check-lists](#).

UDK 336.114: 338.22

*Matkovskiy Andrey Vsevolodovich,
PhD (Economics)*

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

DIRECTION TO ENSURE THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN CONDITIONS EUROINTEGRATION

At the current stage in the context of globalization is solved very important and responsible task of stabilizing the national economy. In these circumstances, becomes paramount problem of economic security due to the growth of numerous threats and dangers of the environment.

The process of ensuring economic security is only possible through the initiation of effective forms of innovation, institutional, anti-corruption, financial and energy security. Basing on the results of the analysis of economic security exactly in these areas have been identified the most dangerous threats. That protrudes as catalysts of other threats to Ukraine's economic security of all components.

Proceeding from complicated condition of the real sector of the Ukrainian economy liquidation of the mentioned threats should be comprehensive and systematic. Requiring the transition of the national economy to a qualitatively new level of development, with an emphasis on innovative model with the rejection of the raw material orientation, in order to increase the competitiveness of the domestic economy. This transition should be accompanied by output a significant part of the national production from the shadows, the strongest anti-bribery and corruption, the fight against capital outflows abroad.

Analysis of the current mechanism for ensuring economic security in Ukraine showed the inefficiency formally established system of economic security. Therefore, the formation of an appropriate legislative framework, in particular to develop and implement a strategy of economic security will determine the priority of national economic interests, develop a system for the neutralization of the main threats and their impact on economic processes. Also allow creating an effective mechanism for providing public policy in this area.

References

1. “Metodyka rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny” [“The method of calculation of the economic security of Ukraine”] (Nakaz Minekonomiky vid 02.03.2007 r. №60) // Ofitsiyyny veb-sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Electronically source]. – Mode accesses: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/articleart_id=97980&cat_id=38738.
2. Heyets' V. M. “Innovatsiyini perspektyvy Ukrayiny” [“Innovation Perspectives Ukraine”] / V. M. Heyets', V. P. Semy-nozhenko. – Kh.: Konstanta, 2006. – 272 p.
3. Kyrylenko V. I. “Investytsiyina skladova ekonomichnoyi bezpeky: monohrafiya” [“Investment component of economic security”] / V. I. Kyrylenko. – K.: KNEU, 2005. – 232 p.
4. Varnaliy Z. S. “Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: problemy ta priorityty zmitsnennya: monohrafiya” [“Economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening”] / Z. S. Varnaliy, D. D. Burkal'tseva, O. S. Sayenko. – K.: Znannya Ukrayiny, 2011. – 299 p.
5. Vlasyuk O. S. “Teoriya i praktyka bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku: naukova dopovid” [“Theory and practice safety in the sciences of economics: research report”] /

O. S. Vlasyuk; Nats. in-t problem mizhnar. bezpeky pry Radi natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy. – K., 2008. – 48 p.

6. “Modernizatsiya Ukrainy – nash stratehichnyy vybir. Shchorichne Poslannya Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoyi Rady Ukrainy” [“The economic security of Ukraine: the methodology of measurement, status and strategy software”]. – K.: NISD, 2011. – P. 103-104.

УДК 336.114: 338.22

*Погорелов Юрій Сергійович,
д.е.н., доцент
завідувач кафедри обліку і аудиту
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Функціонування будь-якої вітчизняної економіки та окремих суб'єктів у її складі істотно залежить від макроекономічних та макрополітичних тенденцій. Слід повністю погодитися із авторами [2], що "однією з об'єктивних тенденцій у сучасній економіці України є євроінтеграція, тобто подальше формування та укріплення зв'язків з країнами Європи на всіх рівнях – міждержавному, міжрегіональному, між окремими економічними суб'єктами, яке має комплексний характер – економічний, політичний, соціальний, культурний тощо". Сьогодні поняття євроінтеграції є настільки широковживаним в Україні, що іноді дослідники забувають, що воно має цілком визначений зміст, а не обмежується тільки виключно позитивними очікуваними наслідками. Євроінтеграція є скороченням від поняття «європейська інтеграція», яке розглядається як "процес виробничої, політичної, правової, економічної, соціальної, культурної інтеграції держав, які цілком або частково знаходяться у Європі" [1]. Взагалі інтеграція як міжнаукове поняття у політиці, соціології, економіці асоціюється із об'єднанням, відновленням, посиленням взаємодії, укріпленням зв'язків, процесом співіснування, взаємної адаптації, взаємним сприянням функціонування [4].

Євроінтеграція, як і будь-який інтеграційний процес, має не лише позитивні наслідки, але й може містити певні загрози та ризики. Так, автори [2] з числа наслідків євроінтеграції для української економіки розглядають не лише позитивні, які формують можливості для вітчизняних підприємств та спрощують їм умови функціонування (наприклад, активізація туристичного та освітянського секторів, переорієнтація українських підприємств на нові ринки, спрощення доступу до фінансових ресурсів, зростання відкритості іноземних ринків праці, активізація інвестиційних процесів, забезпечення участі України у транснаціональних транспортних коридорах), але й ті наслідки, що можуть становити загрози для вітчизняної економіки та окремих економічних агентів в Україні (ймовірність зростання безробіття через впровадження нових технологій, структурні деформації у національній економіці, необхідність переходу на нові технічні стандарти, ймовірність активізації трансфертного ціноутворення у міжнародних компаніях, ймовірність активізації відтоку капіталу, зростання залежності України від іноземних постачальників та інвесторів, загострення конкуренції у різних секторах економіки, збільшення впливу транснаціональних компаній на українську економіку). Аналогічну точку зору за результатами ґрунтовного аналізу висловив П.В. Мекшун [3]: транснаціоналізація національної економіки (а європейська інтеграція як раз і веде у тому числі до транснаціоналізації економіки – прим. Ю.П.) має не лише позитивні наслідки, але й може створювати істотні загрози аж до зменшення фактичної суверенності держави щодо окремих економічних процесів).

Наведені аргументи свідчать на користь того, що доцільно розглянути можливі

наслідки євроінтеграції та їхній вплив на фінансову безпеку економіки України. Для цього пропонується скористатися методом сценаріїв: розглянути наявні сценарії євроінтеграції та визначити їхні наслідки для фінансової безпеки української економіки. Автори [2] виділили 9 сценаріїв зміни національної економіки України внаслідок впливу процесів євроінтеграції, з яких найбільш ймовірними у довгостроковому періоді є такі сценарії, як "захоплення національної економіки ТНК", "розквіт національної економіки", "спеціалізація", "аграризація національної економіки", "без істотних змін". При цьому цілком зрозуміло, що для фінансової безпеки національної економіки привабливим є тільки один такий сценарій ("розквіт національної економіки"), інші сценарії внаслідок звуження диференціації за умов насиченості глобального ринку та зменшення джерел наповнення платіжного та експортно-імпортного балансу української економіки є або потенційно загрозливими або відверто негативними для фінансової безпеки України як суверенної держави. Проміжні сценарії, які для української економіки під впливом процесу європейської інтеграції пропонують автори [2] – "Інвестиційне море", "Інтервенція+квотування", "Товарний дефіцит", "Дефіцит кваліфікованих кадрів" – також переважно не є оптимістичними з позиції забезпечення фінансової безпеки української економіки у довгостроковому періоді. Позитивним є тільки сценарій «Інвестиційне море», але для фінансової безпеки національної економіки він має підкріплюватися структурними змінами в економіці, адекватним "споживанням" отримуваних інвестицій, інші зазначені альтернативні сценарії ведуть до ресурсного дефіциту, який напряму із фінансовою безпекою національної економіки не пов'язаний, але неминуче призведе до скорочення валютних надходжень, падіння ВВП, перенесення процесу виробництва та акумуляції фінансових ресурсів за межі України.

На особливу увагу заслуговує питання інструментів та суб'єктів реагування на наслідки євроінтеграції для української економіки, зважаючи на той факт, що, як розглянуто, євроінтеграція, безумовно є фактично існуючим процесом та стратегічним вибором українського суспільства, але може нести не тільки виключно позитивні наслідки для національної економіки, але й певні загрози. Сьогодні фактично на державному рівні таке питання не є вирішеним, й тому настання негативних наслідків від євроінтеграції для української економіки є ймовірним. Ситуація загострюється, оскільки суб'єкти державного регулювання є неготовими до таких наслідків та реагування на них.

У загальнішому випадку для прогнозування впливу євроінтеграції на фінансову безпеку української економіки пропонується скористатися методом кортежу, який би охоплював сценарії впливу, загрози та відповідні дії з боку органів державної влади для усунення таких загроз. У найпростішому варіанті такий кортеж має вигляд $SCec = \{SCch, S, Act\}$, де $SCec$ (від англ. Scenario of economical security) – сценарій забезпечення економічної безпеки національної економіки; $SCch$ (від англ. Scenario of changes) – сценарій змін, які несе євроінтеграція для української економіки; S – (від англ. Subject) – суб'єкт державного регулювання або орган виконавчої чи інших форм влади, який здійснює певні дії для підтримки економічної безпеки національної економіки; Act – (від англ. Actions) – конкретні дії та заходи, що мають бути здійснені для підтримки економічної безпеки національної економіки. Такий кортеж в узагальненому вигляді відображає сукупність можливих позитивних та негативних наслідків євро інтеграційних процесів, а також необхідні дії для забезпечення фінансової безпеки національної економіки.

Література

1. Буторина О. В. Европейская интеграция / О. В. Буторина, Ю. А. Борко. – М.: Деловая литература, 2011. – 720 с.
2. Глущенко О. О. Вплив євроінтеграції на економічну безпеку вітчизняних підприємств / О. О. Глущенко, Д. М. Туленінова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економка. Вип. 1(5). – Мукачево: МДУ, 2016. – С. 112-119
3. Мекшун П. В. Забезпечення економічної безпеки в контексті транснаціоналізації

національної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / П. В. Мекшун. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2013. – 213 с.

4. Сорокина И. О. Теоретические основы понятия "интеграция" и принципы ее осуществления / И. О. Сорокина // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – №2. – С. 52-62.

УДК 658

*Рудніченко Євгеній Миколайович,
д.е.н., професор
Хмельницький національний університет
Кримчак Людмила Анатоліївна,
аспірант
Хмельницький національний університет*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВИХОДУ НА ЗОВНІШНІ РИНКИ

В сучасних умовах економічна безпека вітчизняних підприємств є головною запорукою їх успішної діяльності, фінансової стійкості та конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках. Забезпечення економічної безпеки – це складний процес розробки та впровадження організаційно-економічних заходів щодо попередження, виявлення та усунення всіх можливих загроз. Крім того, в умовах глобальної трансформації світового господарства економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємства набуває все більшого значення.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про певні розбіжності у поглядах вітчизняних науковців щодо визначення сутності економічної безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств. Так, наприклад, М. Домашенко [1, с.171] під економічною безпекою ЗЕД розуміє стан найбільш ефективного використання його ресурсів для стабільного функціонування на міжнародному ринку та здатність протистояти впливу небезпечних факторів зовнішнього й внутрішнього середовищ з метою забезпечення ефективних взаємовідносин суб'єктів господарської діяльності як на території України, так і за її межами. О. Швиданенко [2] зазначає, що економічна безпека ЗЕД підприємства – це особливий стан системи, який забезпечує захищеність її елементів і зв'язків від деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників материнської держави і країни – реципієнта. А О. Яременко [3, с.29] вважає економічну безпеку ЗЕД підприємства екзогенною структурною складовою його економічної безпеки, кількісно та якісно детермінованою, що забезпечує послаблення або локалізацію загроз та небезпек, захищеність інтересів діяльності в умовах міжнародного конкурентного середовища та сприяє досягненню цілей розвитку підприємства.

Поняття “економічна безпека підприємства” тісно пов'язане з поняттям “адаптація підприємства” до змін зовнішнього середовища, адже багато вітчизняних та зарубіжних науковців розглядають адаптацію саме як спосіб забезпечення економічної безпеки підприємства.

На думку Г. Козаченко [4], адаптація підприємства – це процес цілеспрямованої зміни параметрів, структури і властивостей будь-якого об'єкта у відповідь на зміни, що відбуваються як у зовнішньому середовищі діяльності об'єкта, так і у середині нього.

З огляду на складну геополітичну, соціальну, економічну ситуацію, яка стала результатом світової фінансової кризи та російської агресії, Україна змушена вирішувати такі важливі питання, як: зменшення ступеня залежності вітчизняної економіки від російських ринків збуту та пошук нових ринків для своєї продукції.

Українські підприємства, втративши свої традиційні зовнішні ринки, намагаються вийти на нові більш перспективні. Проте умови господарювання на всіх зовнішніх ринках вимагають від вітчизняного бізнесу швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища.

Аналізуючи динаміку вітчизняного експорту товарів (рис.1), можна говорити про те, що частка експорту до країн СНД значно зменшилась в 2014р. проти 2011р. Проте втрата ринків СНД протягом останніх років частково компенсувалася зміною вектору експорту в бік Європейського Союзу. В 2014р. експорт до ЄС перевищував експорт до Росії в 1,7 рази. Крім того, загострення політичних і, як результат, економічних відносин з РФ, створення Росією торговельних бар'єрів для української продукції після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС вітчизняний експорт до Росії у 2014 р. скоротився на третину порівняно з 2013р., а до країн СНД загалом – на 7,2 млрд. дол. США [5, с.71].

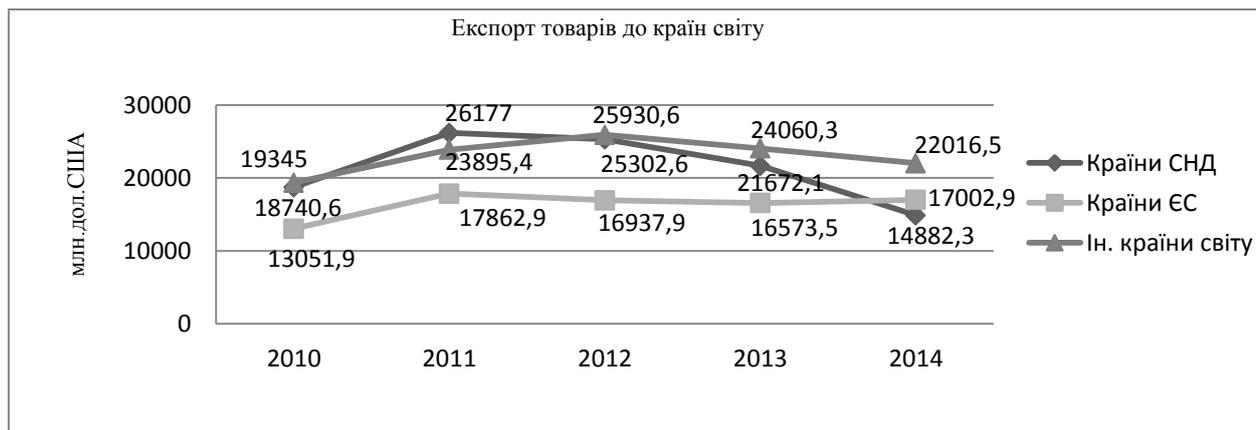

Рис. 1. Динаміка експорту товарів до країн світу [6]

Сьогодні ринок ЄС для вітчизняної економіки в змозі дати більше перспектив та можливостей, ніж ринок країн СНД. Крім того, питання виходу на європейський ринок набуло ще більшої актуальності після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Адаптація до європейських стандартів має забезпечити вітчизняним підприємствам отримання значних переваг на найбільшому світовому ринку, таких як: доступ підприємств до європейського ринку послуг та торгів, чіткі та прозорі правила ведення бізнесу, спрощення митних процедур, відсутність недобросовісної конкуренції, привабливість вітчизняних підприємств для іноземних інвесторів, тощо.

Наразі головною перешкодою на шляху до ринків ЄС є високі вимоги до якості та безпеки продукції, які значно відрізняються від українських. Більш того, збільшення частки українських підприємств на європейському ринку, а також їх конкурентоспроможність не можлива без повної модернізації виробництва та гармонізації національного законодавства з європейськими директивами.

Рис.2. Експорт товарів до основних країн-партнерів за I кв. 2014р. [6; 7,с.90]

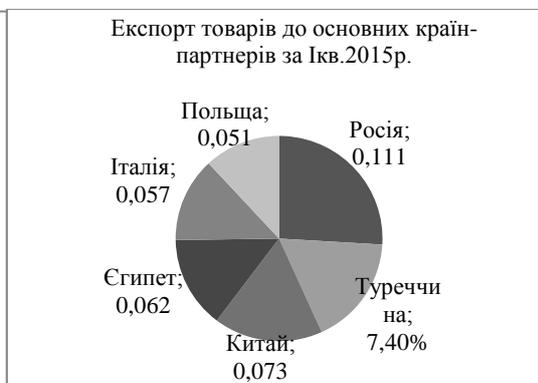

Рис.3. Експорт товарів до основних країн-партнерів за I кв. 2015р. [6; 7,с.90]

Хоча експорт вітчизняної продукції на ринки ЄС зріс за останній рік (рис.1), проте в

його загальній структурі відбулись зміни не лише кількісні, але й зміни серед головних країн-партнерів (рис.2 та рис.3). Якщо порівняти експорт товарів до головних торговельних партнерів за I квартал 2014 року та відповідний період 2015 року [7, с.90], то можна говорити про збільшення значення ринку Туреччини та Китаю в географічній структурі вітчизняного експорту.

За останні роки Китай зміг продемонструвати високі темпи економічного зростання (які в кризовий період - 2008-2009 рр. суттєво не зменшились). Сьогодні дана країна відіграє все більш вагомий роль в світовій економіці. За даними джерела [5, с.73] в 2014р. порівняно з 2015р. Україні вдалося зберегти обсяги експорту до Китаю (скорочення склало лише 0,6%). При цьому, експорт зосереджувався навколо трьох товарних груп: рудних копалин, насамперед залізної руди (60,1%), олійно-жирової продукції (13,6%) та зернових (13,8%).

Враховуючи товарну структуру експорту вітчизняної продукції до Китаю, а також те, що Україна збільшила виробництво сільськогосподарської продукції, Китай може стати стратегічно важливим партнером для України, а вихід на китайський ринок – одним із важливих завдань зовнішньоторговельної політики нашої держави.

Пошук нових альтернативних ринків збуту, розширення присутності на вже існуючих стратегічно важливих ринках може стати основою забезпечення зовнішньоекономічної безпеки не лише окремого підприємства, а й держави в цілому. Адже зовнішньоекономічна безпека для вітчизняних підприємств-суб'єктів ЗЕД є запорукою ефективної господарської діяльності, а для держави – є основою стабільного економічного розвитку, можливістю віднайти своє місце в міжнародному поділі праці та стати надійним партнером в системі міжнародної торгівлі.

Висновки. Сучасні ринкові умови господарювання вимагають від підприємства постійної адаптації своєї діяльності відповідно до мінливих вимог зовнішнього середовища. Здатність підприємств швидко та адекватно реагувати на зміну зовнішнього середовища та їх адаптація до необхідних ринкових вимог є запорукою їх зовнішньоекономічної безпеки, ефективної діяльності та успішного виходу на нові ринки.

На сьогоднішній день важливим завданням більшості вітчизняних підприємств є переорієнтація своєї зовнішньоекономічної діяльності з російських ринків на ринки інших країн. Пріоритетним напрямом розвитку ЗЕД підприємства є вихід на ринки ЄС, ринки Східної Азії, зокрема, Китаю та ін.. Вирішення даного питання є важливим засобом забезпечення економічної безпеки не лише підприємства, а й держави в цілому. Саме тому воно потребує подальших більш детальних досліджень.

Література

1. Домашенко М.Д. Аналіз наукових підходів до визначення поняття економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств/М.Д. Домашенко// Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. Т. 1. – С. 167 – 172.
2. Швиданенко О.А. Зовнішньоекономічна безпека підприємства в умовах глобалізації / О.А.Швиданенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kneu.kiev.ua/data...publication/main/ua...shvudanenko.
3. Яременко О.Ф. Формування концепції забезпечення зовнішньоекономічної безпеки підприємств / О.Ф. Яременко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №3. Т. 3. – С. 28-32.
4. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность: сущность и механизмы обеспечения: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280с.
5. Жаліло Я. Зовнішня торгівля – пошук географічних альтернатив/Я. Жаліло, І. Ус // Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь.– Київ: Заповіт, 2015. – С.71 – 77.
6. Дані Державної Служби Статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/zd/ztt/ztt_u/ztt1211_u_bez.htm.

7. Панченко Ю. Третій не зайвий. Український експорт врятували ринки «третіх країн»/Ю.Панченко// Перспективи виходу України на ринки висхідних країн. Аналітична доповідь. – Київ: Заповіт, 2015. – С.88 – 92.

УДК 336:332.872

*Свистун Людмила Анатоліївна,
к.е.н., доцент*

*Буркова Ілона Сергіївна,
Пелипенко Яніна Ігорівна,
магістранти*

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ФІНАНСУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМІРІВ УКРАЇНИ

Житлово-комунальне господарство України – одна з найважливіших галузей невиробничої сфери. Це галузь, а вірніше, сукупність галузей, що забезпечують життя і роботу населення країни в нормальних умовах, а також постачання підприємств галузей народного господарства необхідними ресурсами води, газу, теплоти й електроенергії.

Теперішній стан житлово-комунального господарства України характеризується низкою взаємопов'язаних проблем, результатом поєднання яких є невисока якість житлово-комунальних послуг, невідповідність їхньої якості і вартості, надання послуг не в повному обсязі, що в свою чергу, викликає зростання незадоволення серед населення. Нестабільна економічна ситуація країни спричиняє низьку інвестиційну привабливість галузі, в свою чергу, непрозорість законодавчої бази та низький рівень управління спричиняють збитковість та критичний фінансовий стан підприємств ЖКГ. В наслідок чого на підприємствах ЖКГ не має можливості відновлювати основні фонди, що є причиною збільшення технологічних втрат у мережах ЖКГ.

Проблеми ЖКГ сягають загальнодержавного рівня, адже підприємства житлово-комунального господарства щороку споживають близько 10 млрд. кВт. год. електроенергії та 8,5 млрд. м³ природного газу. Витрати енергоресурсів на одиницю виготовленої продукції та наданих комунальних послуг більше ніж у 2-3 рази перевищують зарубіжні показники, кількість аварій за останні 10 років збільшилась майже у 5 разів, зростає собівартість послуг та погіршується їх рівень і якість. При цьому дійшов критичної межі технічний стан мереж і споруд, які експлуатуються підприємствами житлово-комунального господарства [4].

Протягом останніх років практично не здійснювалось нове будівництво і реконструкція водо-каналізаційної інфраструктури, не виконувався в повному обсязі планово-попереджувальний ремонт, знос основних фондів складає понад 60 %, що призвело до різкого погіршення технічного стану основних фондів підприємств, погіршення якості питної води та рівня очищення стічних вод. Четверта частина водопровідних очисних споруд і кожна п'ята насосна станція відпрацювали нормативний термін амортизації, потребує заміни 7% насосних станцій та 98% насосних агрегатів. Загальна протяжність водопровідних мереж складає 180 111,8 км, з яких в аварійному та зношеному стані знаходяться 68 756,9 км або 38% (рис.1).

Найбільша питома вага ношених та аварійних водопровідних мереж від загальної їх протяжності в Львівській – 44,0%, Дніпропетровській – 42,1% областях.

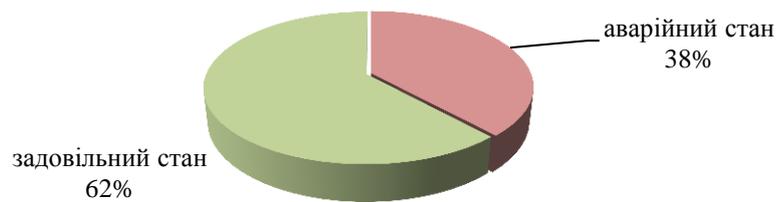

Рис. 1. Стан зношеності водопровідних мереж в Україні

Підприємства комунальної теплоенергетики забезпечують населення та об'єкти соціальної інфраструктури послугами централізованого тепlopостачання. Щорічно підприємствами споживається близько 11,5 млн.т у.п. та відпускається 60 млн. Гкал тепла. Близько половини основних фондів комунальної теплоенергетики (теплові мережі та котельне обладнання) цілком вичерпали свій нормативний ресурс експлуатації. Загалом по Україні станом на 01.01.2015 р. експлуатувалось 34688 котельні сумарною потужністю 117 783,4 Гкал/год. З них на твердому паливі працювало 9 791 котельня, на рідкому паливі – 333, на газу – 24564. Із 80 070 установлених котлів 15 871 (19,8%) експлуатуються понад 20 років. Використання недосконалого і застарілого обладнання призводить до перевитрат палива на 20 % в порівнянні з світовим рівнем, до значного забруднення навколишнього середовища. Найбільша кількість установлених котлів, що експлуатуються більше 20 років, у місті Києві (73,7%), Дніпропетровській (34,1%) і Львівській (28,5%) областях (рис.2). Підприємства завантажені лише на 70 %, значна частина котлів має коефіцієнт корисної дії (к. к. д.) менше 82 % [3].

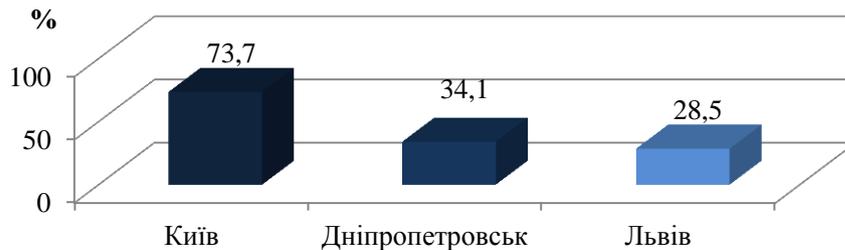

Рис. 2. Частка котельного обладнання, що експлуатується більше 20 років

Важливою проблемою для розвитку підприємств тепlopостачання є подорожчання енергоносіїв – палива, яке займає важливу роль в технологічному процесі. Економічно необґрунтовані тарифи, що передбачають дотації та компенсації різного роду з державного та місцевих бюджетів, досягли своєї межі. А отже, підвищення тарифів з метою наближення їх до економічно обґрунтованих веде до різкого збільшення кількості населення, яке має право на субсидії з бюджету, причому обсяг субсидій обганяє приріст коштів за рахунок платежів населення за новими тарифами.

Таким чином слід констатувати, що при нинішньому рівні доходів населення і рівні цін на газ малоймовірно, що вдасться досягнути платоспроможного попиту на послуги тепlopостачання. Причиною підвищення цін на опалення в першу чергу пов'язане з різким зростанням цін на газ, адже як складова тарифу ЦО по елементах затрат газ займає 54,3%. Тому актуальним є питання пошуку альтернативних джерел енергоресурсів, які були б більш дешевими та екологічно безпечними. Звісно, розробка і впровадження таких проектів коштує дуже дорого, а державний і місцевий бюджети не в змозі повністю профінансувати проект, тому актуальним є пошук приватних інвесторів, які були б зацікавлені в ньому.

В Україні фінансування енергозбереження в основному проводиться за інвестиційними проектами – програмами енергозбереження, які розробляються на всіх ієрархічних рівнях. Існують різні класифікації джерел фінансування інноваційної діяльності: кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних чи юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Серед Державних програм фінансування – Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010 – 2016 роки. Орієнтовний обсяг фінансування Програми становить 343,42 млрд. гривень, у тому числі 5,11 млрд. – за рахунок державного бюджету, 15 млрд. – за рахунок місцевих бюджетів, 323,31 млрд. гривень – за рахунок інших джерел. У результаті виконання Програми обсяг заміщення природного газу в енергетичному балансі держави повинен становити починаючи з 2016 року не менш як 15 млрд.куб. метрів, а нафтопродуктів – 1 млн. тонн [1].

Міжнародні фінансові установи (МФУ), такі як Група Всесвітнього банку (МБРР і МФК), Європейський банк реконструкції й розвитку (ЄБРР) і Азіатський банк розвитку (АБР) та Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надають фінансову підтримку Україні в модернізації підприємств комунальної сфери. Зокрема, МФУ надають підтримку проектам державного сектора з вигодами в частині енергоефективності, з використанням таких засобів: позикове фінансування; вкладання засобів в акціонерний капітал – частка участі в ЕСКО або комунальному підприємстві; технічна допомога; часткові гарантії від імені державної організації. Наразі Уряд разом з МФО реалізує наступні міжнародні проекти з модернізації ЖКГ таблиця 1.

Таблиця 1

Перелік діючих зареєстрованих проектів міжнародної технічної допомоги щодо модернізації основних засобів ЖКГ України

Назва проекту	Донор	Строк	Загальна вартість	Мета	Бенефіціар/Реципієнти/міста-учасники
2	3	4	5	6	7
Муніципальна енергетична реформа в Україні	Донор: Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)	27.09.2013 – 29.09.2017	13 496 928 дол. США	Сприяння підвищенню енергоефективності та енергозбереження, розвитку відновлювальних джерел енергії та зменшенню викидів парникових газів в житлово -комунальному господарстві	Бенефіціар : Мінрегіон
Проект з енергоефективності у м. Вінниця	Донор: Уряд Швейцарської Конфедерації; Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO)	01.01.2012 – 30.06.2017	20 604 000 швейцарських франків	Покращення інфраструктури міста Вінниця, в тому числі у підвищенні енергоефективності в системі централізованого теплопостачання, розвитку компетенції та підвищення обізнаності з питань енергоефективності та відновлювальної енергетики для підвищення життєвого рівня.	Бенефіціар: Мінрегіон Реципієнти: Комунальне підприємство Вінницької міської ради “Вінницяміськ-теплоенерго”
Грант Програми Демо-Україна	Донор: Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку, Північна екологічна фінансова корпорація	2012–2016 роки	7 377 815 євро	Фінансування невеликих енергоефективних проектів в секторі централізованого теплопостачання в Україні	Бенефіціар: Мінрегіон Реципієнти:, “Івано-Франківськ-теплокомун-енерго”, “Полтаватепло-енерго”

2	3	4	5	6	7
Енерго-ефективність у громадах	Донор: Уряд Федеративної Республіки Німеччина через Федеральне Міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини.	01.09.2013 – 31.08.2016	4 000 000 євро	Підтримка органів місцевого самоврядування щодо ініціювання активного впровадження заходів з енергоефективності; поліпшення функціонування енергетичного менеджменту та, використання сучасних інструментів муніципального енергоменеджменту.	Бенефіціар : Мінрегіон Міста-учасники: Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Павлоград, Житомир, Луганськ, Комсомольськ, Лубни, Миргород, Полтава, Чернівці.

У 2015 році розпочато реалізацію 4-х проектів на підтримку децентралізації влади, енергоефективності та інтегрованого міського розвитку на загальну суму 26,4 млн. €. З яких проекти у сфері енергоефективності та енергозбереження:

- «Енергоефективність у місті Житомир» (Уряд Швейцарської Конфедерації) 14,4 млн. євро
- «Реформа в галузі енергоефективності України» (Уряд ФРН) 2 млн. євро [2].

Проекти з підвищення енергоефективності можуть бути профінансовані з використанням різних механізмів і по лінії різних джерел (суб'єктів отримання коштів), але усі розпорядники коштів повинні діяти узгоджено у технологічному та методологічному аспектах. Тому важливу роль відіграє узгоджена програма дій, принаймні на регіональному рівні та створення інфраструктурних елементів таких, як інформаційно-консультативні центри енергозбереження.

Активна участь у таких конкурсах дасть змогу суттєво модернізувати систему ЖКГ та зменшити обсяг споживання енергоресурсів, таким чином уникнути подальшого зростання тарифів.

Література

1. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2016 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. N 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>.

2. Офіційний сайт Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/>.

3. Паспорт житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/>.

4. Гавриличенко Є.В. Заходи з управління житлово-комунальним господарством на основі узгодженості інтересів / Є.В. Гавриличенко // «Молодий вчений». – 2015. – № 3 (18). – С. 53-57.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ

Усі країни є учасницями сучасного світового господарства. Але ступінь інтеграції окремих країн у світове господарство різний. Як один з основних об'єктів державного регулювання, платіжний баланс характеризує відносини країни з іншим світом. Стан платіжного балансу – індикатор стану всієї економіки, а динаміка зміни стану окремих його статей відображає головні тенденції економічного розвитку країни і, як наслідок, може бути основним джерелом інформації для прийняття рішень при здійсненні державної економічної політики. Стійкий стан платіжного балансу для економіки відкритого типу є важливою передумовою фінансової безпеки країни.

Незалежно від того, в якій формі відбувається економічне співробітництво між країнами, воно має вартісний вираз. Тим самим створюється об'єктивна основа для вираження позиції даної країни у системі міжнародних економічних відносин у формі зведених вартісних балансів, найважливішими з яких є платіжний баланс.

У зв'язку з актуальністю обраної теми, її досліджувало багато зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: К. Кулкарні, А. Маршал, Р. Менделл, В. Шевчук, Е. Кларк, В. Гейц, О. Береславська, А. Гальчинський та ін. Доцільно детальніше дослідити стан платіжного балансу України та особливості його формування в умовах, що склалися в останні роки.

Аналіз показав, що у 2014 р. дефіцит зведеного платіжного балансу України склав 13,3 млрд. дол., або біля 11% від ВВП, що є найгіршим показником з 2009 року (табл. 1). Дефіцит фінансового рахунку досяг 9,1 млрд. дол., зокрема, через виплати заборгованості НАК «Нафтогаз України». Чисті виплати за кредитами та облігаціями склали 443 млн. дол., чисті погашення приватного сектора скоротилися до 715 млн. дол. Водночас Україна отримала офіційне фінансування від ЄС у розмірі 255 млн. євро.

Таблиця 1

Платіжний баланс України в 2014 – 2015 рр., млн. дол. США [1]

Стаття	2014 рік	2015 рік
Рахунок поточних операцій	-4 596	-204
Сальдо ЗЕД	-4 606	-1 162
Сальдо доходів, інших трансфертів	10	958
Рахунок операцій з капіталом	400	565
Фінансовий рахунок	-9 111	488
ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС	-13 307	849

Дефіцит товарного балансу у 2014 р. склав 7,1 млрд. дол., при цьому сальдо балансу послуг було позитивним (2,5 млрд. дол.), хоча і зменшилося у 2,6 рази. Загальне сальдо ЗЕД склало -4,6 млрд. дол. Позитивним є те, що величина від'ємного сальдо знизилась більше, ніж у 3 рази порівняно з попереднім роком.

За прямими іноземними інвестиціями спостерігався чистий приплив коштів у розмірі 308 млн. дол., але це значно менше, ніж у 2013 р. (4,1 млрд. дол. відповідно). Внаслідок

формування зведеного дефіциту платіжного балансу міжнародні резерви скоротилися з 20,4 млрд. дол. у 2013 р. до 7,5 млрд. дол у 2014 р. [2].

Платіжний баланс України в 2015 році повернувся до профіцитного стану. Позитивне сальдо в минулому році склало 849 млн. доларів. Позитивне значення сальдо обумовлено, насамперед, значним скороченням дефіциту поточного рахунку. У минулому році показник був мінімальним з 2005 року – 204 млн. доларів (0,2% від ВВП), тоді як в 2014 році становив 4,6 млрд. доларів (3,5% від ВВП).

Але, на жаль, корекції поточного рахунку більшістю сприяло прискорення падіння імпорту (на 33,5%) у порівнянні з падінням експорту (30,5%). На український експорт вплинули несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура на ринках металів і агропродукції, а також обмеження торгівлі з Російською Федерацією. Найбільше скоротився експорт продукції машинобудування, металургії та хімічної промисловості. Одночасне зниження цін на енергоресурси, менші фізичні обсяги імпорту природного газу, високий урожай окремих видів зернових культур, зокрема пшениці, в певній мірі компенсували негативний вплив падіння експорту. Загальний дефіцит зовнішньоекономічної діяльності склав 1,2 млрд. дол., що майже у 4 рази менше за 2014 р.

Стан платіжного балансу покращився також профіцитом фінансового рахунку. Чисті залучення за фінансовим рахунком склали 488 млн. доларів, сталося це передусім завдяки значним обсягам офіційного фінансування від міжнародних партнерів. Позитивний вплив на рахунок також спричинив чистий приплив прямих іноземних інвестицій – 3,0 млрд. доларів. З цієї суми три чверті припали на банківський сектор.

Формування профіциту платіжного балансу разом з отриманням фінансування від МВФ (5,2 млрд. дол.) дозволили збільшити міжнародні резерви до 13,3 млрд. доларів (фінансування імпорту майбутнього періоду протягом 3,4 місяця).

Національний банк України зберіг прогноз із зростання споживчих цін на кінець 2016 р. на рівні 12%, при цьому знизивши прогноз базової інфляції до 9,2% [1]. За оцінками НБУ, стримуватимуть інфляцію низькі світові ціни на продовольчі товари в умовах обмежених експортних можливостей, зниження інфляційних очікувань і стихання девальваційних ефектів.

Ключовий кредитор України – Міжнародний валютний фонд – прогнозує зростання ВВП України у 2016 р. на 2% при інфляції 12%. Згідно з експертним консенсус-прогнозом, зростання валового внутрішнього продукту в Україні за підсумками 2016 р. може становити 1% при зростанні промислового виробництва на 3% й уповільненні інфляції до 19%.

На думку Рейтингового агентства «ІВІ-Рейтинг», в середньостроковій перспективі платіжний баланс України також матиме позитивне значення, його розмір поступово збільшуватиметься. Такий прогноз базується на подальшому скороченні торговельних відносин між Україною та Російською Федерацією через посилення двосторонніх торговельних обмежень з початку 2016 р. Очікується перевищення обсягів експорту над імпортом, що буде зумовлено зменшенням споживання імпортованих товарів внаслідок їх здороження через девальвацію гривні відносно ключових світових валют, що відбувається на тлі скорочення реальної заробітної плати населення, яке формує споживчий попит.

Отже, беручи до уваги вказане вище можна стверджувати, що основний вплив на платіжний баланс України протягом наступних років матимуть результати зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств, активність Уряду на ринку залучення фінансових ресурсів, а також надходження інвестицій. Подальша позитивна тенденція цих складових залежить від наступних ключових факторів:

- від макроекономічної ситуації в Україні та продовження Урядом проведення реформ в ряді секторів, які мають на меті збільшення інвестицій в українську економіку;
- від завершення військових дій на сході України;
- від спроможності українських підприємств та Уряду провести заміщення споживчого ринку Російської Федерації (який з початку 2016 р. вже закритий для більшості видів українського експорту) на ринки інших країн;

- від відновлення світової кон'юнктури на ринках металургії та машинобудування, оскільки продукція цих галузей економіки донедавна була ключовими статтями українського експорту.

Важливим моментом є поступове відновлення української економіки та збільшення обсягів іноземних інвестицій, а також отримання чергових траншів від МВФ та інших міжнародних кредиторів. Усе це матиме прямий вплив на курс гривні відносно світових валют, оскільки позитивний платіжний баланс є свідченням збільшення валютних надходжень до України, а отже це впливатиме на збільшення пропозиції валюти на ринку, а відповідно – на зміцнення гривні.

Література

1. Оцінка стану платіжного балансу у 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua

2. Платіжний баланс і зовнішній борг України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua

СЕКЦІЯ 3. ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЮДЖЕТНОЇ ТА ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 364.01:336.14

*Баранник Лілія Борисівна,
д.е.н., професор
Яковлев Олександр Миколайович,
аспірант,
Університет митної справи та фінансів*

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Необхідність дослідження питань бюджетної безпеки в нашій країні в умовах сучасного етапу трансформації економіки пояснюється багаторічним існуванням дефіциту державного бюджету, що зашкоджує вирішенню не тільки суто економічних, але й соціальних проблем, а також негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому, спричиняє соціальну нестабільність.

Бюджетній проблематиці присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Не дивлячись на розробки вчених, проблема потребує постійної уваги. В світі відбуваються швидкі глобалізаційні економічні та геополітичні зміни, й Україна знаходиться в вирії цих подій. Крім того, Україна має намір інтегруватися до ЄС, що у свою чергу вимагає від неї вирішення такого стратегічного завдання бюджетної політики на найближчі 15-20 років, як забезпечення збалансованості бюджету. Поруч з цим необхідно суттєво підвищити рівень життя населення до європейських стандартів. На жаль, але в Україні все відбулося з точністю до навпаки.

Сучасна ситуація в країні свідчить про велику соціальну напругу. Військовий конфлікт на сході країни та анексія Криму, безперечно, загострили й без того існуючі проблеми в Україні, наші співвітчизники чекають на здійснення реальних реформ та покращення життя. Досягнення соціальної стабільності в країні безпосередньо залежить від реформування бюджетної системи та стабілізації стану державних фінансів.

Бюджетна безпека відображає рівень спроможності держави забезпечити збалансування доходів і видатків та ефективне використання бюджетних коштів. Вона виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності бюджетної політики та організації бюджетного процесу [1, с. 171]. А на нашу думку, ще й соціальної політики.

У теоретичному плані показники бюджетної безпеки є питанням більш-менш визначеним. Згідно з Методичними рекомендаціями Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо розрахунку рівня економічної безпеки, до найвагоміших показників бюджетної безпеки держави віднесено показник відношення дефіциту Державного бюджету до ВВП; дефіцит бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління; рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет; відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету.

Бюджетна безпека свідчить про ефективність бюджетної політики. Методи її досягнення можуть бути різними й протягом певного періоду часу можуть змінюватися. Головне - забезпечити високу якість розроблення бюджету і через бюджетно-податкові інструменти сприяти розширенню випуску таких товарів і послуг, які поліпшать структуру виробництва та підвищать добробут населення. Тобто кінцевим орієнтиром бюджетної політики є людина. Тому бюджетна безпека є запорукою соціальної безпеки і стабільності у суспільстві. І, власне кажучи, тому, на нашу думку, до показників, що характеризують бюджетну безпеку, по праву можна віднести й такі, які свідчать про соціальну безпеку і певний соціальний прогрес в країні. Під соціальною безпекою ми розуміємо такий стан суспільства, в тому числі основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони

внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ - матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому. Найголовнішою загрозою соціальній безпеці є бідність населення, її поглиблення. Тому позитивна динаміка зменшення рівня бідності є одним із найважливіших індикаторів соціального прогресу і стабільності розвитку.

Протягом 2000-2013 рр. згідно з рівнем фактичного прожиткового мінімуму, рівень бідності в 2013 р. знизився до 22,1% проти 71,2% в 2000 р. Але в 2015 р. він скоріше за все мав підвищитися до 33%, на думку експертів. Говорячи про сплеск бідності в нашій країні, директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України імені М. Птухи академік Е. Лібанова вважає, що ті соціальні пільги, які в останні роки надаються вразливим верствам населення, «виконують будь-які завдання, але не завдання зниження бідності» [2].

Тут важко щось заперечити. Візьмемо, наприклад, практику виплати субсидій. Протягом останніх двох років у багатьох людей склалась ілюзія, що половина вартості спожитих послуг відшкодовується державою через пільги та субсидії. Але насправді вартість пільг і субсидій становить не половину, а менше третини вартості спожитих населенням житлово-комунальних послуг. Із суми пільг і субсидій треба ще виключити пільги, субсидії і компенсації за тверде паливо та скраплений газ, оскільки ці види послуг не включаються до статистики про оплату житлово-комунальних послуг. Тому частка пільг і субсидій буде ще меншою - близько чверті, що приблизно дорівнює частці одержувачів житлових субсидій поміж усіх громадян. Для правильного аналізу проблеми потрібні дійсні дані, які офіційні статистичні видання не оприлюднюють [3]. «Гра» в субсидії дедалі набуває сенс карикатури, проблему вона не усуває. Очевидно, що субсидій на всіх нужденних не вистачить. Після 1.05.2016 р. за прогнозом число громадян, які звернуться за субсидіями, складе 7-7,5 млн осіб. У бюджеті на 2016 рік на них закладено 33,6 млрд грн. За три місяці поточного року вже витрачено близько 26 млрд грн. І це ще за старими тарифами. З 1 травня за газ передбачається платити 6,9 грн/куб, причому пільг населенню більше не надаватиметься. Це дасть двократне підвищення платежів за гарячу воду і опалення. Для підприємств, які належать до великого бізнесу, ціни знизять. Це, буцімто, вимога МВФ. «Нафтогаз» зменшує ціну на газ для промисловості на 10-11%. Виходить, що населення компенсуватиме це зменшення. Уряд запевняє, що підвищення тарифів робиться востаннє. Однак, по-перше, не враховуються курсові коливання, інфляція та девальвація гривні. По-друге, вартість газу прив'язана до вартості нафти, а ціна на неї зростає на спотових ринках.

Поглянемо на перспективи фінансування соціальних видатків з Державного бюджету в 2016 р. Соціальні стандарти будуть підвищені несуттєво. Так, прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць з 1 січня 2016 р. становитиме 1330 грн., а до кінця року зросте до 1496 грн. За 2015 р. він зріс з 1176 грн. до 1330 грн. Мінімальна заробітна плата в місячному розмірі з 1 січня 2016 р. становитиме 1378 грн., а до кінця року буде підвищена до 1550 грн. (у 2015 р. - з 1218 грн. до 1378 грн.). Також у 2016 р. передбачено дозвіл Кабінету міністрів України щодо реструктуризації фактичної заборгованості держави перед громадянами у розмірі 7,54 млрд. грн., що з'явилися в результаті розгляду справ проти України Європейським судом з прав людини [4].

Здійснення соціальної політики ґрунтується на використанні комплексу механізмів, у тому числі й бюджетному. Він встановлює порядок утворення і використання фінансових ресурсів, призначених для забезпечення заходів соціального характеру та складається з двох самостійних блоків, один з яких регулює фінансове забезпечення частини власне соціальної політики. У межах другого блоку створюються фінансові ресурси, призначені для державної підтримки (в разі потреби) виробників товарів і послуг, які задовольняють платоспроможний попит населення. Важливою складовою бюджетного механізму є податкові важелі та стимули, які мають заохочувати роботодавців до проведення соціальної політики.

Видатки бюджету на соціальну сферу включають кошти, що спрямовуються на фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення населення, духовного та фізичного розвитку, а також забезпечення житлом. Вагома частка видатків соціального спрямування перерозподіляється між складовими бюджетної системи за допомогою міжбюджетних трансфертів, у тому числі субвенцій на здійснення державних програм соціального захисту, освіти та охорони здоров'я. остання, до речі, є наразі найбільш занедбаною сферою нашого життя.

Існує думка, що в умовах, в яких опинилася Україна (війна, анексія Криму, великі борги перед міжнародними фінансовими організаціями й іншими країнами), держава не може дозволити собі бюджет, спрямований на підвищення добробуту життя. Між іншим, бюджет завжди будувався як «соціальний», хоча насправді це була дуже бідна соціальність у дуже бідній країні. Навіть зростання частки видатків на соціальний захист населення не супроводжувалось істотним підвищенням соціальних гарантій. Адже велика частина коштів з державного бюджету йде на покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Прикро, але навіть у ті роки, коли відбувалось зростання загальних бюджетних видатків на соціальні цілі (це період до 2014 р.), результати боротьби з асоціальними явищами були невтішними. Отже, необхідно змінювати методологію формування бюджетних ресурсів на соціальні цілі, й активно проводити реформи в економіці.

Неможна казати, що нічого не робиться для того, щоб запобігти бідності. Уряд частково компенсував втрати населення. Так, 17 вересня 2015 р. Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» [5]. Закон передбачає перенесення індексації прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати з 1 грудня на 1 вересня 2015 р. Отже, з 1 вересня, відповідно до закону, мінімальна зарплата була підвищена до 1378 грн, мінімальна пенсія – до 1074 грн, прожитковий мінімум – 1330 грн. Зазначимо, що до цього мінімальна зарплата становила 1218 грн, мінімальна пенсія – 949 грн, прожитковий мінімум – 1218 грн. У 2016 році перші чотири місяці соціальні стандарти становлять стільки ж, скільки на кінець 2015 р., але з 1 травня та з 1 грудня 2016 р. вони будуть збільшені. Щоправда, пенсія не може бути менше прожиткового мінімуму на одну непрацездатну особу (згідно пункту 2 статті 7 Закону України №1058) [6], тому її «підтягуюватимуть» до розміру прожиткового мінімуму. Отже, насамперед, задля бюджетної безпеки, слід підвищити доходи громадян. Це сприятиме наповненню бюджету через податки та інші платежі.

Література

1. Онищенко С.В. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України / С.В. Онищенко // : матер. XII міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 29-30 жовтня 2015 р. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. –304 с.
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Metodichni_Rekomendatsii
3. Субсидии: за или против [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/rus/columns/2016/03/2/583784/view_print.
4. Рівень бідності в Україні може досягти 33% [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/6/549479>.
5. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2015 рік" : Закон України від 17.09.2015 № 704-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/704-19>.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. Редакція від 15.04.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

ЧИННИКИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ

Повноцінне забезпечення бюджетної безпеки неможливе без достеменного з'ясування численних чинників, що позитивно чи негативно впливають на її рівень. Більш детально спинимось на чинниках впливу на бюджетну безпеку держави:

1. Загалом бюджетна безпека держави зумовлюється, насамперед, *величиною її бюджету*, оскільки саме від обсягу бюджетних коштів значною мірою залежить здатність держави виконувати свої найголовніші функції (перекладання фінансування яких на інші джерела фінансових ресурсів неможливе), а також стимулювати подальший соціально-економічний розвиток.

Проте проблеми бюджетної системи полягають не лише в надзвичайно скромних розмірах самого бюджету (хоч і вони ненормально малі для країни з таким потенціалом, як Україна), скільки у непередбачуваності всіх найважливіших його параметрів. Прогнозні оцінки номінальних доходів як державного, так і місцевих бюджетів, динаміки цін на товари та послуги, які купують за бюджетні кошти, витрат на обслуговування зовнішнього боргу тощо, настільки невизначені і залежні від впливу розмаїття не підконтрольних урядові чинників, що бюджет як фінансовий план у ранзі закону перетворюється радше на умовність, з усіма негативними наслідками, які з цього випливають. Прийняття ж недостатньо обґрунтованих бюджетних параметрів спричиняє можливість зловживання з боку виконавчої влади правом «виділення пріоритетів» і секвестрування бюджету на свій розсуд, породжує корупційні дії. За таких умов фінансування видатків бюджету стає непрогнозованим. Окрім того, унаслідок цього консервується хибна практика скорочення видаткової частини бюджету шляхом недофінансування державних структур замість їх скорочення.

Розглядаючи питання формування бюджету, слід пам'ятати про взаємозв'язок між бюджетними видатками і фінансами підприємств, доходами домогосподарств, ураховувати позитивний і негативний впливи бюджетних витрат на економічну активність суб'єктів господарювання та співвідношення цих впливів.

2. Бюджетна безпека характеризується *ступенем збалансованості бюджету*, а отже – *розміром його дефіциту або бездефіцитністю (профіцитом)*, оскільки цим визначається, чи здатна держава за рахунок своїх доходів забезпечити фінансування своїх найголовніших витрат і чи буде й надалі зростати державний борг. При цьому рівень бюджетної безпеки обернено пропорційний рівню бюджетного дефіциту. Тобто найбільш безпечним, безумовно, за інших рівних умов, є бездефіцитний (профіцитний) бюджет.

Слід зазначити, що доцільно вести мову й про *«широкий» дефіцит бюджету*, який включає *боргове фінансування рекапіталізації державних компаній*.

3. На бюджетну безпеку як держави, так і місцевих громад, суб'єктів господарювання і домогосподарств, безумовно, впливає й *наявний рівень оподаткування та його сталість упродовж певного часу*. Недаремно, французький просвітитель і філософ Шарль Луї Монтеск'є наголошував: «Ніщо не вимагає стільки мудрості й розуму, як визначення тієї частини, яку в підданих забирають, і тієї, яку їм залишають»[2].

4. Позначається на бюджетній безпеці держав світу й *стан бюджетів провідних країн світу*. Так, наприклад, за оцінкою міжнародного агентства Fitch, нещодавні боргова криза в єврозоні і загроза фіскальної прірви в США (секвестр бюджету й скасування податкових пільг) могли негативно вплинути на кредитоспроможність держав, що розвиваються [10].

5. Бюджетна безпека визначається чинною в країні *бюджетною системою* як сукупністю різних видів бюджетів, що перебувають між собою в певному взаємозв'язку і взаємозалежності. Виходячи з цього, необхідно органічно поєднувати досягнення бюджетної безпеки держави загалом і бюджетної безпеки окремих регіонів, усувати взаємну заборгованість між бюджетами різних рівнів. Важливим питанням сьогодні є забезпечення самостійності місцевих бюджетів, бюджетів, які обслуговують діяльність органів місцевого самоврядування, що, у свою чергу, потребує створення відповідної дохідної бази кожного рівня влади.

6. На бюджетній безпеці не може не позначатися *чинна правова база, професіоналізм і ретельність розроблення і процедура розгляду та затвердження бюджету*. Зокрема, якість правової бази прямо позначається на ступені регламентації перебігу бюджетного процесу та його стабільності, професіоналізм і ретельність розроблення – на врахуванні в законотворчій діяльності всіх нюансів, що супроводжують формування бюджету, а процедура розгляду і затвердження бюджету – на повноті аналізу всіх бюджетних параметрів, своєчасності прийняття законодавчого акта, недопущенні внесення до проекту закону необґрунтованих змін і доповнень тощо. Про те, яке значення має своєчасне прийняття державного бюджету, свідчить американський досвід, оскільки чинне законодавство забороняє американським державним органам витратити кошти без підписання бюджету.

7. На бюджетну безпеку держави впливають *масштаби бюджетного фінансування*, тобто надання без повернення коштів із державного бюджету підприємствам, установам і організаціям для повного чи часткового відшкодування їхніх витрат. При цьому за інших рівних умов рівень бюджетної безпеки обернено пропорційний рівню обсягів зазначеного бюджетного фінансування.

8. Бюджетна безпека держави залежить від вибору на тому чи іншому етапі її розвитку певної *бюджетної класифікації*, тобто систематизованого економічного групування доходів і витрат бюджету за однорідними ознаками, що визначається природою державного бюджету. Природно, підхід до формування бюджету і можливості його виконання залежать від надання пріоритетності *предметній* чи *галузевій* бюджетній класифікації (визначення витрат за галузями господарського комплексу й управління), *економічній* (диференціювання витрат за господарськими ознаками чи виробничими елементами: інвестиції в основний капітал, заробітна платня, дотації тощо), *мішаній*, чи *комбінованій* (поєднання відомчих і предметних ознак), *цільовій* (урахування загально національних, політичних, економічних і соціальних цілей або програм), *функціональній* (розглядання державних коштів як інструменту політики уряду), бюджетній класифікації *за фінансовими ознаками* (витрати диференціюються на такі, що не повертаються, тимчасові й умовні).

9. Ступінь бюджетної безпеки держави зростає або знижується за *наявності/відсутності бюджетних резервів*, тобто фондів, що утворюються в державному бюджеті для безперервного фінансування намічених заходів і забезпечення невідкладних нових витрат. Водночас, в зарубіжній економічній літературі є й поняття *«fiscal space»* (*фіскальний простір/ фіскальна місткість*), що визначається як бюджетний резерв, який може бути використаний в певних цілях без шкоди фінансовим позиціям чи стабільності економіки. Концепція фіскального простору розроблена МВФ і розглядає можливості його збільшення на національному рівні, не зачіпаючи внутрішньодержавне бюджетне регулювання[5, с.50].

10. Бюджетну безпеку повинна підтримувати досконала *система бюджетного обліку*, тобто бухгалтерського обліку виконання бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ. Ця проблема, на жаль, поки що остаточно так і не вирішена. Водночас брак досконалого бюджетного обліку унеможливує проведення дієвого контролю за витрачанням бюджетних коштів на низовому рівні, знижує прозорість бюджетного процесу.

11. Бюджетна безпека залежить від *своєчасності прийняття бюджету*, оскільки зволікання у бюджетному процесі може стати головним дестабілізаційним чинником. Серед прямих наслідків несвоєчасного прийняття бюджету: дезорганізація в соціально-економічній сфері, подальше зниження інвестиційної активності, посилення інфляційних процесів, дестабілізація національної валюти, знецінення грошових доходів громадян. Бюджетна безпека зумовлюється і *своєчасністю бюджетних платежів*. Так, ще французький мислитель Жан де Лабрюєр зазначав: «Щедрість полягає не стільки в тому, щоб давати багато, скільки в тому, щоб давати своєчасно»[8].

12. На бюджетній безпеці позначається і *характер касового виконання бюджету*. На рівень бюджетної безпеки не може не впливати й *характер використання тимчасово вільних залишків коштів державного і місцевих бюджетів комерційними банками і стан бюджетних розрахунків*.

13. Бюджетну безпеку підривають численні *податкові пільги*.

14. На бюджетну безпеку впливає рівень *девальвації національної валюти*, оскільки чим більшим буде знецінення гривні щодо вільно конвертованих валют, тим стрімкішим буде зростання частини бюджетних витрат на виплати із зовнішнього боргу, а відтак відповідне обмеження решти видатків Державного бюджету України.

15. Не може не позначатися на бюджетній безпеці *наявність чи відсутність жорстких бюджетних обмежень*, оскільки нечіткий розподіл відповідальності за видатки в бюджетних установах спричиняє надмірні зобов'язання на витрати бюджетних коштів.

16. Бюджетна безпека залежить від *бюджетної дисципліни*. Дотримання ж останньої можливе при посиленні контролю над законністю та доцільністю використання бюджетних коштів, проведенні інвентаризацій бюджетоодержувачів, координації контрольно-ревізійних і контрольно-аналітичних заходів контролюючих органів законодавчої і виконавчої влади.

Дуже важливим для забезпечення дійсної бюджетної безпеки є і сам *механізм руху бюджетних коштів*. У розвинених країнах він настільки чітко відпрацьований, що вищі органи державного фінансового контролю докладають набагато менше зусиль порівняно зі своїми українськими колегами. Не в останню чергу бюджетна безпека визначається тим, *чи вдається на стадії формування та затвердження бюджету знайти формулу узгодження фінансово-економічних інтересів держави, суб'єктів господарювання, різних верств населення*. І, нарешті, бюджетна безпека зумовлюється *наявністю/відсутністю бюджетних криз*.

Таким чином, значущість для забезпечення фінансової безпеки держави, суб'єктів господарювання, бюджетних установ, галузей господарського комплексу, регіонів та домогосподарств чіткого визначення сутності бюджетної безпеки в усьому розмаїті її проявів, виявлення чинників, що зумовлюють її рівень, і логічна незавершеність досліджень у цій сфері висувають вимогу комплексного дослідження даної проблематики. Всебічне ж з'ясування внутрішнього змісту бюджетної безпеки дозволить своєчасно виявити наявні і потенційно можливі виклики і загрози цій найважливішій складовій фінансової безпеки, а також визначити індикатори, які б сигналізували про виникнення небезпечних тенденцій у бюджетній сфері, з'ясувати підходи до формування системи бюджетної безпеки в Україні, скоординувати зусилля всіх задіяних у цьому економічних агентів.

Література

1. Бабець І. Г. Методичні підходи до оцінки бюджетної безпеки України / І. Г. Бабець, О. В.Івах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 204-209.
2. Думки великих, афоризми і вислови про податки і оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo2.at.ua/news/dumki_velikikh_aforizmi_i_vislovi_pro_podatki_i_opodatkuvannja/2009-10-06-1.
3. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / О.Я.Колісник. – Тернопіль, 2009. – 20 с.

4. Максимов Ю.А. Обеспечение экономической (финансово-бюджетной) безопасности Российской Федерации в сфере государственного регулирования внешнеторговой деятельности: автореф. дис... д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит, 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (экономическая безопасность) / Ю.А.Максимов. - Санкт-Петербург, 2015. – 34 с.
5. Максимов Ю.А. Оценка уровня экономической (финансово-бюджетной) безопасности при осуществлении государственного регулирования внешней торговли / Ю.А. Максимов // IN SITU: научное периодическое издание. – 2015. – № 3. – С. 50-57.
6. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету / І.Микитюк // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 1. – С.86-97.
7. Никифорова А. А. Факторы финансовой устойчивости и безопасности местного бюджета: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / А.А.Никифорова. – Волгоград, 2007. – 26 с.
8. Особливість концепції Арістотеля щодо щедрості на протигагу до скупості[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znamyboh.blogspot.it/2010/11/blog-post_9647.html.
9. Паздникова Н.П. Консолидированная экспресс-оценка бюджетных рисков региона / Н.П.Паздникова // Интернет-журнал «Науковедение»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukovedenie.ru>.
10. Fitch: «Бюджетные проблемы США угрожают мировой экономике» // ЛІГАБізнесІнформ, 19.12.2012[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.liga.net/economics/2012/12/19/articles/31539.htm>.

УДК 352.07:336.1

***Воловик Наталія Валеріївна,**
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЧИННИКИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день, однією із важливих проблем формування місцевих бюджетів є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та формування міжбюджетних відносин, з метою підвищення рівня фінансової самодостатності шляхом посилення бюджетної децентралізації.

Проведена систематизація наукового доробку з досліджуваної проблематики дає підстави стверджувати, що на провадження та розвиток децентралізації в країні, впливає ряд чинників. Такого роду факторів впливу досить велика кількість, і вони різноманітні. Виокремимо чинники, що впливають на процес бюджетної децентралізації в Україні, розподіливши їх на чинники державного та місцевого рівня та врахувавши досвід формування децентралізаційних процесів у бюджетній системі зарубіжних країн. Так, до чинників державного рівня можемо віднести наступні:

1. В першу чергу, на процес бюджетної децентралізації впливають традиції побудови системи управління державою. Система, побудована на місцевих громадах не спирається на ієрархію законодавчих норм. Це важлива причина того, чому, наприклад, в англійській унітарній державі може проводитися набагато глибша децентралізація влади, ніж у Франції [4].

2. Ступінь децентралізації влади в країні також залежить від того, яким чином розподілена влада між центральними органами управління. Звичайно, децентралізація

набагато слабша, якщо владні функції зосереджені в руках глави держави, як у Франції, ніж в руках законодавчого органу, чий рішення приймаються через референдум, як в Швейцарії. Децентралізації сприяє й існування другої палати парламенту, в якій представлені інтереси регіонів, оскільки це знижує значення національних партій [4].

3. Державне бюджетне та податкове законодавство - фундаментальний чинник, що впливає на глибину фіскальної автономії регіональних і місцевих адміністрацій, а тому й на рівень бюджетної децентралізації. За останні декілька років в податковій і бюджетній системі України сталося чимало важливих змін. Триває реформа системи міжбюджетних відносин. Всі ці зміни надзвичайно важливі для оцінки процесу децентралізації.

4. Крім того, хоча рівень економічного розвитку країни або регіону значною мірою визначається можливостями децентралізації влади, «бідні країни» на практиці часто вдаються до протилежного рішення - до централізації. Іншими словами, чим багатша стає країна, тим більше відповідальності і ресурсів вона передає на місця.

5. Велика територія і значна кількість населення, більш високий рівень середнього доходу (що відображає рівень економічного розвитку) сприяють процесу децентралізації.

До чинників бюджетної децентралізації державного рівня також можемо віднести: політичну стабільність держави, її готовність до угод зі своїми територіями, економічне і соціальне благополуччя в країні, оптимальний розподіл ресурсів і прибутку, тощо.

Чинники місцевого рівня, такі як рівень регіональної політичної ідентичності, економічний і демографічний потенціал території, її географічне розташування, поліетнічність, релігійні відмінності, історичні традиції, тощо, забезпечують не тільки самоврядування на місцях, а і супідрядність загальнодержавним органам. Свою відцентрову роль відіграє й саме значення території, що визначається демографічними й економічними параметрами.

В свою чергу, до ключових факторів, що обумовлюють запровадження бюджетної децентралізації в Україні, які визначаються необхідністю усунення недоліків та вирішення проблем діючої моделі міжбюджетних відносин на місцях, слід віднести такі:

1. Зниження якості публічних послуг, зумовлене недостатнім фінансовим забезпеченням органів місцевого самоврядування для виконання делегованих повноважень та тенденцією до зменшення його обсягу впродовж останніх років.

2. Низький рівень фінансово-ресурсної бази органів місцевого самоврядування для реалізації власних повноважень. В Україні частка видатків місцевих бюджетів на реалізацію власних повноважень є найменшою серед країн Європи. Якщо в структурі видатків місцевих бюджетів видатки на власні повноваження в Польщі складають 26,6 %, Латвії-34,2 %, Словаччині - 31,6 %, то в Україні аналогічний показник становить всього 9,2 %.

3. Зниження рівня бюджетної забезпеченості на утримання і розвиток місцевої інфраструктури.

4. Зростання дефіциту місцевих бюджетів через неякісне бюджетне планування на центральному рівні та пов'язане з цим погіршення якості надаваних органами місцевого самоврядування публічних послуг.

5. Обмеження можливості органів місцевого самоврядування розпоряджатися своїми коштами через блокування їх в системі Державного казначейства України.

6. Відсутність в діючій системі соціальних стандартів та нормативів алгоритму чіткого визначення вартості публічної послуги та, відповідно, недофінансування їх надання на рівні місцевого самоврядування. Як наслідок, бюджетні установи мають певні проблеми як із матеріально-технічним забезпеченням, так із кваліфікованими кадрами.

7. Відсутність в органів місцевого самоврядування можливості для залучення дешевих фінансових ресурсів від іноземних кредиторів, оскільки закріплені законодавством механізми отримання місцевих запозичень та надання місцевих гарантій сильно забюрократизовані.

8. Високий рівень централізації та фінансової залежності від Державного бюджету, який простежується на основі виявлених тенденцій, зокрема:

- зниження частки доходів місцевих бюджетів у ВВП (від 7 % ВВП в 2010 році до 5,2 % ВВП в 2015 році);

- зниження частки доходів місцевих бюджетів в структурі Зведеного бюджету України (в 2014 році цей показник був на рівні 23,8 %, плановий показник на 2015 рік складає 16,4 %);

- зниження питомої ваги місцевих видатків в структурі Зведеного бюджету України, що зумовили, зокрема, зростаючі потреби фінансування галузі оборони, додаткові видатки на обслуговування державного боргу через девальвацію національної валюти [2].

Не всі населені пункти мають власне самоврядування. Зараз в Україні нараховується, за попередніми даними, 10 278 сільських рад, які представляють інтереси 28 441 окремих сільських населених пунктів. Таким чином, 18 163 сільські населені пункти, фактично, не є самоврядними. Громади цих сіл фактично не мають жодного впливу та ресурсів на те, у яких умовах вони живуть, працюють, займаються малим бізнесом. Об'єднання громад шляхом децентралізації дозволить жителям тисяч сіл нарешті заробляти й фактично «давати собі раду своїми ж силами» [5].

В свою чергу, О.В. Кукарцев, провівши факторний аналіз у своєму дослідженні, виділяє дві групи чинників, що впливають на процес децентралізації: внутрішні й зовнішні. Перша група факторів пов'язана з внутрішніми процесами у державі. До них належать фізико-географічна роздрібненість території, етноконфесійні спільні риси та відмінності суспільства, історико-культурна специфіка територій і адміністративно-територіальний поділ держави. До зовнішніх чинників відносяться міжнародні відносини регіонів, їх геополітичне положення, а також ступінь впливу на регіони процесів глобалізації та міждержавної інтеграції. Економічна відкритість і міжнародна інтеграція збільшують попит на децентралізацію, оскільки регіони в меншій мірі зацікавлені в зусиллях центру з підтримки єдності економічного простору. З іншого боку, ті ж самі чинники знижують пропозицію децентралізації з боку центру: різноманітність може змусити центральний уряд прагнути до встановлення більш жорсткого контролю над потенційними «сепаратистами», а зростання торгівлі збільшують потоки ренти, що генерується торгівлею, що робить контроль над нею більш «привабливим» [3].

Основним аргументом, що лежить в основі формування бюджетної децентралізації, є так звана *теорема децентралізації*, згідно з якою передача фіскальних повноважень на нижчі рівні бюджетної системи веде до підвищення ефективності надання громадських послуг.

Додатковою передумовою бюджетної децентралізації є припущення Бреннана і Б'юкенена, згідно з яким конкуренція між різними рівнями влади (вертикальний розподіл влади), а також між юрисдикціями одного рівня влади створює інституціональні обмеження на надмірне втручання держави в приватний сектор економіки [1]. У світовій науковій практиці існує ряд досліджень, що демонструють позитивний зв'язок фіскальної децентралізації з підвищенням ефективності громадського сектора, темпами економічного зростання, зниженням міжрегіональних диспропорцій у рівні життя [4]. Політичною передумовою впровадження децентралізованої моделі управління бюджетною системою є забезпечення демократичних прав для громадян країни та територіальних громад, адже децентралізоване прийняття рішень зменшує навантаження на центральний уряд, покращує і прискорює виконання урядових рішень.

Так бачимо, що децентралізована держава з місцевою та регіональною автономією на сьогодні стає панівною формою західноєвропейської державної організації. Досвід зарубіжних країн та найновіші наукові дослідження дозволяють виокремити такі передумови успішної імплементації децентралізаційних явищ та ефективного управління в системі децентралізованої влади: утвердження принципу верховенства права; визнання та гарантії місцевого самоврядування; рівний правовий захист усіх форм власності; демократичне й ефективне виборче законодавство; незалежність, ефективність, доступність і прозорість судової системи, функціонування інститутів адміністративного судочинства;

досконалий бюджетний процес та висока фінансова дисципліна; наявність адекватних соціальних стандартів; розвинутий громадський сектор; інші передумови [4].

Отже, однією з найважливіших передумов успішної децентралізації на місцях, як запоруки її демократизму і забезпечення в такій державі народовладдя, є перерозподіл функцій між органами влади різних рівнів на користь регіональних і місцевих урядів. За умови забезпечення наведених вище передумов, бюджетна децентралізація матиме змогу активізувати виконання принципу партнерства, кооперації і координації між рівнями влади шляхом прозорих, формалізованих і зрозумілих процедур взаємодії, які забезпечать не тільки відповідальність органів центральної влади, але й стануть фундаментом становлення на місцях компетентних, фінансово самодостатніх, підконтрольних населенню центрів влади і приймання рішень.

Література

1. Brennan, G. and Buchanan, J. (1980) *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Виконання Державного бюджету. // Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>.
3. Регіональні аспекти територіальної цілісності сучасних держав: факторний аналіз / О. Кукарцев // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. - 2009. - № 17. - С. 71-78. - Бібліогр.: 33 назв. - укр.
4. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
5. Реформа децентралізації влади - офіційний сайт реформи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua>.

УДК 658.012

*Глушченко Олександр Олександрович,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ІНТЕРЕСІВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ТА ДЕРЖАВИ ЯК ЗАГРОЗА ПОДАТКОВІЙ БЕЗПЕЦІ

Вибудовування прозорих відносин суб'єкта господарювання та держави з приводу сплати справедливих податків є одним з аспектів забезпечення економічної безпеки держави та одночасно одним з важливих завдань системи економічної безпеки підприємства. Сукупність дій та вчинків підприємства стосовно нарахування й сплати податкових платежів, їхні основні різновиди у комплексі посідають важливе місце у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Різноманітні варіанти дій та вчинків у поведінці платника податків створюють систему залежностей і взаємозв'язків, які відображають суттєві якості або характеристики такої поведінки. Дії та вчинки підприємства стосовно сплати податків відображають рівень його податкової культури. п

Питаннями соціальної і економічної значимості податків, удосконалення стосунків основних учасників податкових відносин і знаходження балансу інтересів між ними займається велике коло науковців і представників влади. Проте у наш час відсутня єдність поглядів щодо визначення необхідних кроків платників податків до наближення рівноваги інтересів підприємств і держави. Нехтування керівниками й власниками підприємств важливості балансу інтересів (точки рівноваги) при формуванні податкової стратегії підприємства, яка повинна завжди знаходитися в межах правового поля, суперечить не лише інтересам держави, а й платників податків.

Підприємство має розуміти точку рівноваги в правовому та соціально-економічному аспекті між власними інтересами та вимогами держави стосовно сплати податків. Для її досягнення держава і підприємства мають робити спільні кроки назустріч один одному, інакше може виникнути та збільшуватися розрив між ними, що унеможливить досягнення рівноваги.

Соціально-економічно-правову рівновагу інтересів платників податків і держави слід розуміти як такий стан стосунків між основними суб'єктами податкових відносин, при якому дотримується стійке співвідношення їхніх прав, обов'язків і повноважень в правовому аспекті, а також збалансованість соціально-економічних потреб держави і можливостей підприємств щодо сплати податків. Найважливішим кроком підприємства стосовно досягнення соціально-економічної рівноваги має бути сплата податкових платежів у розмірах, що відповідають нормам податкового поля. Це означає, що підприємство має сплачувати податків не більше, ніж це передбачене законодавством, бо закріплені в ньому ставки податків, порядок їхньої сплати є результатом всебічного аналізу державними органами потреби у податкових надходженнях.

Платники податків і держава знаходяться між собою в особливих правовідносинах, які регулюються податковим правом і закріплені в законодавчому порядку. Так, в 67-й статті Конституції України встановлений обов'язок кожного суб'єкта господарювання сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, встановлених законом. Проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики покладено на Кабінет Міністрів України (стаття 116 Конституції України). Правопорушення і правові злочини виникають там, де є невиконання встановлених обов'язків. Отже, підприємство не може вдаватися до ухилення від свого конституційного обов'язку, а навпаки, має дотримуватися законодавчо встановленого порядку нарахування та сплати податків. Держава також в особі податкових органів не повинна перевищувати свої повноваження і не може вимагати більше встановленого нею в податковому законодавстві. Тобто правова рівновага інтересів платників податків і держави має виходити з дотримання ними принципу законності у своїй діяльності.

Знаходження точки соціально-економічної рівноваги інтересів держави і підприємства є складним і суперечливим через відверте надання переваги власним інтересам кожної зі сторін відносин. Так, платники податків у кращому випадку удаються до мінімізації або оптимізації податків, а у гіршому – до ухилення від оподаткування. Тобто цільовою функцією і вектором спрямування дій платників податків є зменшення податків.

Мінімізація, яка переслідує мету досягнення нульового значення величини податку, вже є ухиленням, бо в більшості випадків для досягнення цього потрібно переступити межу закону. Підприємство як платник податків не ухиляється від виконання свого конституційного обов'язку, а зменшує податки за допомогою наявних можливостей і недоліків в чинному законодавстві, чим захищає свою економічну безпеку, досягає конкурентних переваг у податковій конкуренції, зберігає рівень податкової культури і забезпечує свій розвиток. Зменшення податкових платежів не є основною метою в управлінні підприємством, а лише одним із засобів забезпечення економічної безпеки, оскільки дозволяє збільшити величину коштів, що перебувають у розпорядженні підприємства. Законотворчий керівник підприємства не зацікавлений в результаті зменшення податкового навантаження зупинити діяльність підприємства, сплачувати штрафи і отримати порушення проти себе кримінальної справи. Навпаки, він намагається зменшити навантаження в рамках правового поля для збереження життєдіяльності підприємства та його розвитку.

У сприйнятті мінімізації та оптимізації податків підприємствами та податковими органами саме і виявляється різноспрямованість їхніх інтересів: якщо перші намагаються сплатити "настільки мало, наскільки можна", то другі вимагають сплатити як можна більше. Ця різноспрямованість інтересів загрожує економічній безпеці підприємства, оскільки у протистоянні підприємства та податкових органів найчастіше перемогу одержують другі. А

підприємства мають свою правоту відстоювати у судах, для чого потрібні зусилля, кваліфіковані працівники, час та кошти.

Податківці вважають підприємства з питомою вагою платежів з податку на прибуток у виручці менше її нормативного значення "мінімізаторами", а законні схеми, що ведуть до зменшення податкових надходжень до бюджетів, вважають схемами мінімізації. Такі схеми постійно аналізуються з метою виявлення їхньої відповідності положенням законодавства, а результати аналізу становлять підґрунтя для виявлення суб'єктів фіктивного господарювання, "транзитних" підприємств, "конвертаційних центрів" тощо. Працівники податкової служби ведуть постійну статистику, аналізують та систематизують використовувані схеми мінімізації з метою протидії їм шляхом внесення змін до чинного законодавства.

Проблема ухилення від оподаткування є однією з найгостріших в Україні. Саме гострота цієї проблеми вирізняє нашу країну з поміж більшості європейських країн. На масштаб ухилення від сплати податків впливає крім рівня податкових ставок викривлення умов конкурентної боротьби внаслідок нерівномірного розподілу податкового навантаження, порушення принципу рівності платників перед законом, складність і недосконалість законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, у т.ч. податкового, загальне недотримання норм законів, неефективність державної бюджетної політики. Ухилення від сплати податків за певних умов може навіть сприяти зміцненню економічної безпеки підприємства, але лише у поточний період та при низькій ймовірності викриття та покарання.

УДК 336.22

*Дахно Олена Миколаївна,
ст. викладач*

*Ставнича Марина Миколаївна,
к.е.н., доцент*

*Полтавський національний технічний університет
імені Ю. Кондратюка*

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АКЦИЗНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ТА РЕГУЛЯТИВНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА

В умовах ринкової економіки податки повинні використовуватися не тільки як джерело наповнення бюджету, а й як важливий інструмент регулювання економіки. Оподаткування має сприяти не лише досягненню фіскальних цілей, але й забезпеченню виконання завдань соціальної політики, сприяючи підтримці платоспроможного попиту населення. Одним з найбільш дієвих інструментів податкового регулювання залишається специфічний акциз.

Використання специфічних акцизів в Україні має майже двадцятирічну історію, при чому окремі періоди його застосування були досить суперечливими. Однак і на сьогодні найбільш актуальними залишаються питання визначення оптимального рівня акцизного оподаткування та підвищення ефективності його безпосереднього використання як в обмеженні споживання товарів, які шкідливі для здоров'я людини, так і у впливі на інші якісні та кількісні параметри ринку підакцизних товарів.

Одним із важливих питань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України є оптимізація податкової системи, яка поряд із стабілізацією державних доходів спроможна ефективно здійснювати регулюючу функцію. Одночасно аналіз сучасних європейських тенденцій реалізації економічної політики держави засвідчує наявність

різноманітних підходів та інструментів фіскального-регулюючого потенціалу податкової системи. З цього приводу заслуговує поглибленого вивчення питання подальшого реформування акцизного оподаткування в Україні з урахуванням гармонізаційних процесів його адміністрування до вимог ЄС.

Значення акцизного оподаткування не можна розглядати окремо від державного бюджету, оскільки надходження від акцизного податку є одним із джерел дохідної бази державної казни. Саме через бюджет фінансова діяльність органів управління отримує цілком визначену в нормативному аспекті базу для залучення й витрачання грошових коштів. В умовах реалізації економічних перетворень посилюється необхідність удосконалення формування та реалізації фіскальної політики держави, у тому числі і в частині формування достатніх податкових надходжень. В такому випадку основна увага при визначенні напрямів реформування окремих видів оподаткування приділяється податковому адмініструванню. Саме на збільшення номінальних надходжень податків як правило спрямовуються законодавчі зміни в податковому механізмі. Історично акцизний податок в Україні має суттєве фіскальне значення, про що свідчать показники як перерозподілу ВВП через бюджет, питома вага акцизного податку у доходах бюджету та у податкових надходжень зокрема.

Тому досить слушним є твердження про те, що саме з метою мінімізації витрат на збирання податків, у багатьох розвинених країнах звільняють дрібних платників від сплати деяких податків, оскільки витрати на їх адміністрування щодо цього сегменту платників будуть перевищувати надходження платежів від них. Однак, зауважимо, що оскільки неможливо визначити витрати на адміністрування окремого податку, даний коефіцієнт не має перспективи практичного застосування.

На фіскальну ефективність акцизів, як і інших податків, негативно впливає такий фактор, як низька податкова дисципліна, яка проявляється у існуванні податкового боргу, тобто невчасно сплачених сум податків. Ухилення від сплати податків безпосередньо впливає на фіскальну ефективність податку, оскільки зменшує суму податкових надходжень до бюджету. До основних напрямів підвищення фіскальної ефективності акцизного податку та, відповідно, виконання затверджених бюджетних показників надходження акцизного податку, поряд з подальшим вдосконаленням процедур контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів (зокрема, створення централізованої автоматизованої системи контролю за обігом алкогольних напоїв та тютюнових виробів) є обґрунтоване та виважене диференціювання ставок податку, а також запровадження їх відповідної диференціації. Однак, збільшення ставок повинно відбуватися як з врахуванням вже наявних світових практик, так і узгоджуватися з акцизною політикою, що реалізується країнами-сусідами України, а також неодмінно бути прогнозованим для всіх учасників правовідносин, що виникають в процесі виробництва та реалізації товарів підакцизної групи.

В рамках підготовки реформи податкового законодавства та з метою підвищення ефективності функціонування податкової системи та адміністрування податків і платежів урядом країни був розроблений та оприлюднений проект Концепції реформування податкової системи України. Отже, розглянемо основні засади реформування акцизного податку, які пропонує дана концепція: по-перше - включення до переліку підакцизних товарів електричної енергії, внаслідок чого скасовується збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками; по-друге - запровадження акцизного податку з реалізації через роздрібну торговельну мережу пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів і палива. З метою збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів пропонується вести новий акцизний податок з реалізації через роздрібну торговельну мережу пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів і палива. Ставка податку встановлюватиметься місцевими органами влади у розмірі не більше 5% від обсягу

реалізації. Необхідно зазначити, що згідно ст. 9 ПКУ акцизний податок належить до загальнодержавних податків, які встановлюються цим Кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Поряд з цим, ст. 12 ПКУ визначено, що сільські, селищні, міські ради в межах своїх повноважень приймають рішення про встановлення місцевих податків. Таким чином, ПКУ встановлено обмеження компетенції сільських, селищних, міських рад щодо податків лише повноваженнями, що стосуються місцевих податків. Отже, акцизний податок є загальнодержавним податком, а тому встановлення ставок цього платежу не може бути віднесено до компетенції вищеперерахованих органів; по-третє трансформація збору за першу реєстрацію транспортного засобу та екологічного податку (з палива) в акцизний податок. Найбільшого поширення в країнах ЄС набули транспортні (на пройдені кілометри, щорічний податок з власників, акцизи при купівлі нового або старого автомобіля) та енергетичні податки (на моторне паливо; на енергетичне паливо, на електроенергію). В тій чи іншій формі вони введені у всіх країнах ЄС. Як правило такі податки мають цільовий характер та поділяються на податки, які переважно призначені для покриття екологічних витрат; податки, що стимулюють екологічну поведінку економічних агентів (виробників і споживачів); податки, що виконують переважно фіскальну функцію для подальшого фінансування природоохоронних заходів. Використання першого виду оподаткування є менш ефективним з погляду впливу на рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, проте такі податки відіграють власну роль, яка проявляється у впливі на рішення щодо придбання транспортного засобу, а також на загальну структуру автопарку в країні. Окрім цього, оподаткування транспортних засобів в країнах ЄС здійснюється в тісному взаємозв'язку з реалізацією заходів охорони навколишнього природного середовища. Прикладом може бути використання бонусної системи реєстрації транспортних засобів залежно від рівня викидів CO₂ та щорічний податок на автомобілі з високим рівнем викидів CO₂. Наступним в проекті є пропорційне підвищення ставок акцизного податку на бензин, дизпаливо, скраплений газ за рахунок скасування екологічного податку. Акцизна політика України в сфері нафтопродуктів та скрапленого газу повинна розвиватись у напрямі усунення невідповідностей критеріям оптимальності системи оподаткування, які виражаються в існуванні подвійного оподаткування акцизним та екологічним податком, що зумовлює підвищення транзакційних витрат для платників податків. Аналіз основних елементів акцизного та екологічного податку дозволяє говорити, що об'єкт та база оподаткування, коло платників та об'єктів оподаткування акцизного податку є більш широким, але в більшості випадків позиції співпадають. Таким чином, необхідним є об'єднання вказаних платежів в один акцизний податок зі збільшеною ставкою і розподілом надходжень від нього в певній пропорції: частина повинна спрямовуватись на ремонт доріг; інша – до фонду охорони навколишнього природного середовища.

Література

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
2. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року №1166-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1166-18>.
3. Соколовська А.М. Основи теорії податків: Навчальний посібник / А.М. Соколовська. – К.: Кондор, 2010. – 326 с.

*Дахно Олена Миколаївна,
ст. викладач
Єрмак Олександр Олександрович,
к.е.н., доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Ю. Кондратюка*

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Фіскальна безпека держави передбачає перш за все - забезпеченість держави необхідними фінансовими ресурсами та ефективності їх використання з метою сприяння зростанню реального сектора економіки, формування належного рівня соціального захисту населення, підвищення рівня добробуту нації, забезпечення фінансової стійкості та стабільності. Саме тому забезпечення її високого рівня слід розглядати як один із стратегічних пріоритетів у фінансово - економічній сфері. Своєчасний моніторинг рівня фінансової безпеки дозволяє відстежити можливі негативні фінансові явища та потенційні загрози, які сприяють посиленню депресивних економічних тенденцій, виявити джерела витоку існуючих загроз з метою оперативного та своєчасного реагування на них, реалізувати необхідні заходи щодо покращення функціонування фіскального сектору, що позитивно впливатиме на розвиток фінансової системи держави загалом.

В сьогоденні умовах, що характеризуються у деяких країнах ще кризовим станом економіки, нестабільністю та швидкоплинністю правового поля, значними економічними негараздами, варто, перш за все, зосередити увагу на актуальному розумінні змісту існуючих проблем. Основними негативними аспектами фіскальної сфери, що чинять деструктивний вплив на забезпечення прийняттого рівня фіскальної безпеки, є: проблеми бюджетної незбалансованості; податкова дискримінація; надмірне податкове навантаження; надмірні державні запозичення; ухилення від сплати податків.

Разом із дослідженням негативних впливів, що перешкоджають досягненню стратегічних векторів соціально-економічного розвитку держави, варто виділити пріоритети та стратегічні цілі фіскальної безпеки, забезпечення яких сприятиме мінімізації проблем фіскальної сфери, такі як: досягнення стійкості фіскальної політики; дотримання науково обґрунтованого та легітимного підходу до формування та виконання бюджетів; забезпечення стабільності в оподаткуванні, розширення бази та зменшення кількості податкових пільг; зміцнення дохідної бази бюджетів; оптимізацію витрат; зменшення боргового навантаження на бюджет; оптимізацію податкового навантаження; демократизацію податкової служби, що передбачає встановлення рівноправних відносин між платниками і податковими органами; покращення позиції у глобальному рейтингу "Простоти ведення бізнесу" за показниками "Сплата податків"; удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин та забезпечення фіскального федералізму.

Гарантування фіскальної безпеки повинно бути реалізоване завдяки проведенню зваженої політики держави, чого можна досягти шляхом забезпечення формування сприятливого фіскального простору та ефективного стратегічного управління.

Суттєву увагу у фіскальній політиці потрібно приділяти такому її невід'ємному компоненту, як трансфертна політика у взаєминах між державним та місцевими бюджетами. Про те, що даний напрям у нашому економічному просторі далеко не безпроблемний, свідчать численні публікації українських економістів на тему міжбюджетних відносин. Зазначено, що у видатках бюджету до останніх років зростала частина витрат на дотації вирівнювання, тоді як надходження до Державного бюджету збільшувалися досить повільними темпами, тобто рівень дотаційного навантаження на державний мав тенденцію до поступового зростання. Проблемою бюджетної політики на місцях, яка не сприяє становленню цілісного соціально-економічного простору в межах

України є невиправдано велика (завищена у п'ять-вісім разів) диференціація доходів та витатків місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу в розрізі окремих регіонів.

Потенційні можливості поліпшення фіскальної безпеки України різноманітні. Це, наприклад, можливості оптимізації структури витатків бюджету, поліпшення управління зовнішнім та внутрішнім державним боргом, покращення взаємозв'язків між державним та місцевими бюджетами, поліпшення наповнення дохідної частини бюджету тощо. Скажімо, одним з шляхів покращення наповнення дохідної частини бюджету є підвищення ефективності податкової системи України. Адже на основі аналізу можна стверджувати що ефективність податкової системи України знаходиться на рівні 10 %.

У фіскальній сфері особливу увагу слід приділяти безпеці фіскальної інформації, а особливо тієї, яка передається комп'ютерними мережами. Тут можуть стати в пригоді комп'ютерні програми, які б гарантували захист інформації, зокрема і фіскальної. Фіскальна система України поки що майже не використовує міжнародну систему інтернет-розрахунків WebMoney, яка була заснована наприкінці ХХ ст. і постійно розширює мережу своїх користувачів. До системи WebMoney, за даними різних інтернет-джерел, уже підключено понад 1000 комерційних ресурсів України, які проводять розрахунки за послуги, що надаються через інтернет, послуги хостінгу, тобто надання тимчасово вільних обчислювальних ресурсів свого комп'ютера в розпорядження інших зацікавлених користувачів, послуги інтернет-телефонії, послуги провайдерів, інтернет-порталів, інтернет-магазинів тощо. Національний банк України вивчає можливості реєстрації цієї платіжної системи, яка при збереженні своїх позитивних для користувачів характеристик – ментальності, лояльних комісійних зборів, високого рівня безпеки – та при відповідному правовому забезпеченні може стати суттєвою складовою фіскальної системи держави.

Фіскальними питаннями в Україні займаються різні органи влади – це і податкові органи в особі Державної фіскальної служби України, і митні органи в особі Державної митної служби України, і витаткові органи в особі Державної казначейської служби України, і Міністерство фінансів України, і Кабінет Міністрів України, і Національний банк України, адже окрім основної функції – забезпечення стабільності гривні – НБУ відповідно до чинного законодавства виконує й інші функції, зокрема аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінових та валютних відносин. Законодавчим забезпеченням фіскальної безпеки держави займається Верховна Рада України, зокрема її Бюджетний комітет та Рахункова палата, яка відповідно до чинного законодавства виконує такі фіскальні завдання: організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням витаткової частини Державного бюджету України, витрачанням бюджетних коштів, у тому числі коштів загальнодержавних цільових фондів, за обсягами, структурою та їх цільовим призначенням; здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України; визначення ефективності та доцільності витатків державних коштів, валютних та кредитно-фінансових ресурсів. Судова гілка влади також займається фіскальними питаннями при розгляді справ про неналежну сплату податків чи про нецільове використання бюджетних коштів. Разом з тим, окремого органу, який би комплексно займався проблемами фіскальної безпеки держави, в Україні поки що немає. Однак питання про заснування такого органу, нехай і в перспективі, виглядає дискусійним. З одного боку, зважаючи на важливість фіскальних проблем, такий орган потрібний. З іншого боку, заснування, наприклад, Ради фіскальної безпеки України вимагатиме збільшення бюджетних витатків, тобто становитиме додаткове навантаження на фіскальну безпеку. Більш доцільним і перспективним вважаємо надання функцій гарантування фіскальної безпеки Раді національної безпеки і оборони України, адже цей орган має певний досвід щодо питань з інших видів безпеки, суміжних з фіскальною, безпекою, а саме з внутрішньополітичної, економічної, соціальної, екологічної та науково-технологічної безпеки. Сам механізм надання функцій гарантування фіскальної безпеки РНБО потребуватиме кваліфікованої юридичної експертизи. Можливо, це буде зроблено на основі окремого закону, а можливо, це потребуватиме внесення змін до Конституції України,

оскільки РНБО є конституційним органом, а в тексті Конституції поняття фіскальної безпеки поки що відсутнє. Хоча регламентування реалізації фіскальної політики доцільно залишити Міністерству фінансів України. Потреба комплексного підходу до різних видів безпеки, включно з фіскальною, пояснюється тією обставиною, що засобами фіскальної політики досягаються не лише фіскальні, а й економічні цілі.

Література

1. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
2. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року №1166-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1166-18>.
3. 1. Баранецька О. Аналіз показників фіскальної сфери / Ольга Баранецька // Наукові записки. Серія “Економіка”, м. Острог. – 2011. – № 17. – С. 4–16.
4. Бюджет України: актуальні проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.referatcentral.org.ua/finance_load.php?id=255.

УДК 336.276

***Задорожний Володимир Петрович,**
д. держ.упр., доцент
завідувач кафедри державного управління і права
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

На даний час актуальним напрямом державної політики України залишається розробка ефективних методів управління державним боргом. Це зумовлене динамікою зростання сум боргових зобов'язань, яка спостерігається останніми роками, особливо в частині зовнішнього боргу, який займає переважну частку. Проблема підсилюється девальвацією національної валюти, адже більша частина боргу, який рахується сьогодні підлягає погашенню в іноземній валюті, а обсяги експорту у порівнянні з минулим роком знизилась.

За даними Міністерства фінансів України, станом на 29.02.2016 року частка зовнішнього боргу становить близько 54% державного боргу України або 934,3 млрд.грн., що на 113,1 млрд.грн. більше у порівнянні з початком року [1]. Така ситуація вказує на загрозу бюджетній безпеці держави та зумовлює негативні тенденції при формуванні видаткової частини Державного бюджету України, адже значний її обсяг буде спрямовуватись на виплату зобов'язань при тому, що значного обсягу видатків потребують реформування та поточних потреб важливих для суспільства галузей. Якщо аналізувати загальну сума державного та гарантованого державою боргу, то погашенню у національній валюті підлягає лише 27,2% [1].

В даному контексті слід відмітити те, що Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2016 року № 1099-VIII передбачає підтримку експортерів через сприяння виведенню на зовнішні ринки української продукції з високою доданою вартістю: розроблення та затвердження програм стимулювання експорту на міжнародних ринках, забезпечення страхування та пільгового кредитування. Гармонізація систем технічного регулювання з вимогами ЄС. Відкриття нових та розширення існуючих ринків для української продукції, ефективна державна торговельна політика [4]. Реалізація зазначеного напряму дозволить збільшити надходження в іноземній валюті.

Важливим завданням державної політики управління боргом, метою якої повинно бути одержання найвищого ефекту від запозичених коштів та уникнення макроекономічних труднощів і проблем платіжного балансу в майбутньому. Також, ефективність державної політики управління державним боргом значною мірою залежить від чіткої координації дій в усіх сферах і ланках економічної і фінансової систем. Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки держави є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання.

На даний час з метою оздоровлення системи державних фінансів та забезпечення фінансової стабільності на валютному і банківському ринку, Міністерство фінансів працює над зменшенням обсягу державного боргу України та боргового навантаження в таких напрямках:

1) Заміщення старих боргів на нові більш дешеві фінансові інструменти. Міністерство фінансів ефективно здійснює політику заміщення дорогих запозичень минулих років (в середньому – під 8% річних строком близько 8 років) на більш дешеві позики (в середньому – до 3% річних строком більше 10 років). Таким чином, нові кредити є майже у 3 рази вигідніші за попередні.

2) Реструктуризація боргів з власниками комерційних зовнішніх зобов'язань країни: Угода між Міністерством фінансів та Спеціальним комітетом кредиторів щодо реструктуризації зовнішнього комерційного боргу України передбачає, зокрема, зменшення основної суми суверенного і гарантованого державою боргу на 20%, що дозволяє негайно знизити борговий тягар на \$3.6 млрд (\$3,8 млрд, якщо таке саме зниження буде погоджено по гарантованим державою валютним боргам державних підприємств, а також по євробондах м. Київ) [3].

Отже, з метою оптимізації боргової політики України вважаємо необхідним запровадження дієвих заходів щодо:

- забезпечення стабільного виконання державою всіх зобов'язань перед інвесторами і кредиторами;
- раціонального розміщення позикових коштів;
- формування оптимальної для бюджету структури боргових зобов'язань, враховуючи терміни та валюту погашення;
- зменшення частки зовнішньої заборгованості в загальній частці боргу країни та переорієнтація на внутрішній ринок державних запозичень на період нестабільності національної валюти;
- вдосконалення нормативно-правової бази, обробка комплексної боргової стратегії, за якої державний борг замість боргового тягаря на економіку стане інструментом економічного зростання для держави;
- залучення фінансових переважно для реалізації програм інноваційного та інвестиційного розвитку країни;
- здійснення видачі державних гарантій лише у виняткових випадках, пов'язаних із реалізацією національних інтересів.

Серед вищезазначених заходів важливе місце належить розробці та прийняттю окремого нормативного акту, а саме Закону України «Про Державний борг України», який систематизує зазначені вище заходи та сприятиме вирішенню таких завдань:

- вдосконалення механізмів здійснення державних запозичень та погашення державного боргу;
- регламентації механізму надання державних гарантій із урахуванням ризиків;
- забезпечення прозорості в процесі управління державним боргом;

– встановлення чіткого та збалансованого механізму розмежування повноважень владних структур з управління державним боргом [3, с.24-25].

Література

1. Державний та гарантований державою борг України за станом на 29.02.2016// Міністерство фінансів України – Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2016?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu.
2. Задорожний В.П. Удосконалення механізму управління державним боргом України / В.П. Задорожний // Інвестиції: практика та досвід. – № 23 грудень 2015 р. – с. 23-26.
3. Міністерство фінансів України – Офіційний веб-сайт // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
4. Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2016 року № 1099-VIII / Верховна Рада України – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1099-19>.

УДК 336.143.2

*Корень Наталія Василівна,
к.е.н., старший науковий співробітник
Національний інститут стратегічних досліджень*

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ

Успіх структурних реформ, спрямованих на відновлення поступального економічного зростання, модернізацію економіки держави та підвищення добробуту громадян значною мірою обумовлюється ефективністю механізмів державного управління. Соціально-економічні та політичні трансформації, що відбуваються на сучасному етапі, виявили їх системну неузгодженість. Відповідність механізмів державного регулювання сьогоденним викликам та потребам є важливою передумовою соціального, політичного, економічного, демократичного і культурного розвитку суспільства. Очевидно, однак, що саме ця невідповідність обумовлює формування тенденцій кризових явищ, глибинних суперечностей, що насамкінець викликає певну “кризу ефективності національних держав” [1]. Накопичення системних інституціональних ризиків, що ускладнюють процеси структурних трансформацій, обумовлює необхідність пошуку ефективних форм та методів державного управління з метою вирішення нагальних суспільних проблем та реалізації реформ, що актуалізує потребу формування нових та модернізації діючих механізмів державного управління, підвищення їх ефективності та результативності на основі нової моделі, яка відповідає сучасним умовам соціально-економічного розвитку в умовах глобальних викликів і реалізації стратегічного курсу входження України до Європейського Союзу.

Суспільні реформи визнані найбільш доцільним шляхом прогресивного суспільного розвитку, вони мають здійснюватися на наукових засадах та відповідати сучасним викликам в українському суспільстві, бути забезпечені відповідними ресурсами (інвестиційні, інформаційні, кадрові, матеріально-технічні, фінансові та іншими) і скерованими системою публічної влади. Здійснювані глибокі трансформаційні процеси в економічній сфері, реалізація адміністративної реформи та модернізація системи суспільних відносин обумовлюють потребу формування відповідних механізмів державного регулювання для подолання впливу негативних факторів, стабілізації динаміки розвитку та забезпечення поступального розвитку в умовах ресурсних обмежень. Насамперед, це формування

антикризових та посткризових стратегій розвитку, яке неможливе без модернізації головних економічних механізмів, зокрема, бюджетної політики.

Бюджетна реформа – важлива складова сучасних трансформаційних змін економіки та соціальної сфери в Україні. Успіх структурних перебудов, спрямованих на відновлення поступального економічного зростання, модернізацію економіки держави та підвищення добробуту громадян, значною мірою залежить від ефективності фіскальної політики та збалансованості бюджетної системи. Період посткризового відновлення формує специфічні вимоги, які обумовлюють необхідність реформування усіх складових національної економічної системи, передусім механізму формування та реалізації бюджетної політики на основі відповідної модернізації бюджетної системи. Модернізація, як інструмент забезпечення переходу від одного стану системи до іншого на основі її оновлення, удосконалення та забезпечення відповідності сучасним умовам та вимогам, передбачає не лише створення нового, а й збереження вже сформованих ефективних складових, які можуть скласти основу трансформацій. Подальше подолання системної кризи має передбачати, насамперед, відбудову в новій якості базових інститутів бюджетної системи, а також послідовне вирішення на засадах інституційного оновлення суперечностей соціально-економічного розвитку.

Бюджетно-податкове регулювання динаміки економічного зростання визначається як система заходів регуляторного, нормативного, законодавчого і соціального характерів, яка може адаптуватися до зміни економічної та соціальної ситуації в країні, постійно вдосконалюватися й контролювати досягнення основних цілей державного регулювання економіки. У процесі практичного застосування цієї форми регулювання економіки, потрібно враховувати дуальність його впливу на розвиток економічної системи: з одного боку, бюджетно-податкове регулювання є одним із найважливіших інструментів впливу на економічне зростання, а з іншого – є об'єктом, на який спрямовується регулююча функція держави [2]. Це обумовлює потребу відповідної зміни набору інструментів впливу держави за умови зміни поточних, короткотермінових цілей стабілізаційного періоду. Формування ефективної моделі бюджетного регулювання в умовах посткризового відновлення передбачає поєднання двох суперечливих завдань: мінімізація фіскального навантаження на економіку з метою стимулювання економічної активності та споживчого попиту і максимальне використання стимуляційного потенціалу бюджетної політики, що є традиційним засобом для світової практики антициклічного регулювання. Це обумовлює необхідність проведення в Україні низки реформ, спрямованих на вдосконалення бюджетних, міжбюджетних, податкових відносин, а також підвищення ефективності інституційних складових бюджетної системи.

Одним із визначальних критеріїв ефективності бюджетної політики є бюджетна безпека. Посилення уваги до проблем бюджетної безпеки в Україні обумовлено сучасними зовнішніми та внутрішніми викликами, складністю трансформаційних процесів, підвищенням уваги у суспільстві до проблем безпеки та механізмів її забезпечення. Відповідно до Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 9.10.2013 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» бюджетна безпека визначається як «стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції» [3]. Як зазначає Постоленко Ю.П., «зміст бюджетної безпеки проявляється як співвідношення бюджетних коштів, параметрів їх формування та розподіл та сумарних потреб одержувачів таких ресурсів»... «її сутність у тому, що бюджетна безпека є матеріальною основою суверенності держави» [4].

Актуалізація проблематики забезпечення бюджетної безпеки обумовлює необхідність удосконалення не лише теоретико-методологічних засад, а й насамперед методичних підходів оцінки економічної безпеки, які також потребують відповідного удосконалення. Важливим етапом у забезпеченні бюджетної безпеки є оцінка ризиків. У зв'язку із наявністю

багатовимірності функцій та завдань механізму бюджетного регулювання, він належить до потенційно небезпечних систем.. Впровадження системного підходу до дослідження бюджетної безпеки дасть змогу визначення ознак механізму бюджетного регулювання як системи, здійснити аналіз факторів, що обумовлюють її функціонування, що, насамкінець, дасть змогу виокремити систему ризиків, які впливають на стан бюджетної системи.

Реформування бюджетної політики потребує певного часу та узгодженого механізму дій усіх учасників бюджетних відносин. Формування ефективної бюджетної системи є однією з умов успішного розвитку та забезпечення прогресивних змін. Євроінтеграційні процеси та посилення міжнародного, і особливо міжрегіонального співробітництва, актуалізують новий комплекс завдань, які стосуються, зокрема, спроможності місцевої і регіональної влади надавати високоякісні суспільні послуги, забезпечення конкурентоспроможної економіки та національної безпеки. Світова практика доводить, що найефективнішими стали ті реформи, у яких був чітко узгоджений взаємозв'язок цілей та завдань державної політики, їх системність та прозорість.

Для проведення ефективної модернізації і досягнення запланованих результатів бюджетної реформи необхідно виконати низку передумов, серед яких найбільш сутнісними є :

- належне інституціональне проектування модернізації бюджетної політики;
- формування розвинутої інституціональної структури, включаючи бюджетні інститути, сприятливої для модернізаційних трансформацій соціальної та економічної сфер;
- вибудова пріоритетів соціального партнерства та громадянського контролю при формуванні бюджетної політики;
- урахування національної специфіки держави, а також соціально-культурних факторів, ментально-політичних особливостей та сучасних викликів;
- належне ресурсне забезпечення модернізації бюджетної системи (фінансове, кадрове, організаційне та інше).

Одним з першочергових завдань на сучасному етапі реалізації реформ є швидке відновлення довіри до держави, її соціальної легітимності перед громадянами, здобуття довіри суспільства до політичної системи та її гравців, налагодження партнерства держави й суспільства. Важливим є чітке розуміння пріоритетних та почергових кроків, виконання яких дасть змогу досягти синергетичного ефекту у трансформації існуючих інституційних зв'язків. Визначення пріоритетів розвитку країни та механізмів їх забезпечення має відбуватися на засадах консолідації громадянського суспільства. В основі суспільного діалогу мають стати засадничі принципи нових моделей суспільного, гуманітарного та економічного розвитку, які обумовлюють потребу формування механізмів реформування, які нині мають стати головними точками дискурсу і джерелами делегітимізації політики держави.

Бюджетна реформа є вагомим інструментом запроваджених системних реформ. Формування дієвого та ефективного механізму бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку є запорукою забезпечення економічного зростання та якості суспільних благ та послуг. Його модернізація має забезпечуватися шляхом досягнення інституційної симетрії, додержання принципів фіскальної справедливості та відповідальності, що уможливить не лише збалансування бюджетних потоків, а й створить стимули для відновлення позитивної соціально-економічної динаміки розвитку держави.

Література

1. Сухарев О.С. Теория эффективности экономики / О.С.Сухарев. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 368 с.
2. Амбрик Л. П. Моделювання системної підтримки економічного зростання в Україні за допомогою фіскального інструментарію [Текст] / Л. П. Амбрик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2012. – Випуск 20. – С. 53–57

3. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 09.10.2013 №1277. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

4. Постоленко Ю.П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки / Ю.П.Постоленко // Вісник соціально-економічних досліджень. – № 3 (43). – 2011. – С.121-126.

УДК 336.27

*Лебедин Анна Григорівна,
магістр*

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Доведено, що в сучасних умовах одним із найважливіших елементів економічної безпеки країни є фінансова безпека як захищеність державних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій системі держави, здатність останньої створювати необхідні фінансові умови для забезпечення соціально-економічної і фінансової стійкості її розвитку.

Зважаючи на багаторівневість фінансової безпеки, її основою є бюджетна безпека, адже серед фінансових регуляторів, за допомогою яких держава впливає на макроекономічні процеси, найбільш розповсюдженими є бюджетні відносини, які сконцентровані на завданнях регулювання руху централізованих фінансових потоків відповідно до пріоритетів та цілей державного регулювання економічної політики [1].

Практика засвідчує, що від ефективного управління бюджетним процесом значною мірою залежить досягнення стратегічних напрямів фінансово - економічної політики, створення умов для інноваційного розвитку України, забезпечення сталих темпів зростання. У зв'язку з цим має бути досягнутий такий рівень захищеності бюджетного процесу, при якому держава здатна здійснювати самостійну бюджетну політику у відповідності зі своїми національними інтересами.

У цьому контексті, бюджетна безпека посідає важливе місце в широкому спектрі проблем фінансової безпеки держави. Модернізація системи управління бюджетною безпекою є особливо актуальною і необхідною умовою забезпечення позитивних зрушень у структурі національної економіки, підвищенні соціального захисту населення, розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Під поняттям бюджетна безпека слід розуміти стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. В цілому бюджетна безпека держави зумовлюється розміром бюджету, рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, складом і структурою доходів і видатків бюджету, обсягом останніх на душу населення, розміром, характером та рівнем дефіциту бюджету, методами фінансування останнього, масштабами бюджетного фінансування, особливостями протікання бюджетного процесу (важливу роль при цьому відіграє досконалість та ефективність бюджетного планування, своєчасність прийняття та повнота виконання бюджету), рівнем бюджетної дисципліни. Разом з тим, бюджетна безпека держави у значній мірі залежить від рівня розвитку економічної та фінансової системи держави, характеру економічної і, зокрема, фінансової політики держави [2].

Виходячи з цього, управління бюджетною безпекою є одним із найважливіших елементів забезпечення фінансової стійкості держави, що передбачає координацію всіх

бюджетних процесів. Тому завдання щодо забезпечення бюджетної безпеки України є особливо важливим, а використання накопичених знань у сфері управління державними фінансами робить актуальним вивчення світового досвіду та розробку теоретичних і методичних підходів до модернізації механізму управління бюджетною безпекою

Різні аспекти проблем формування та реалізації бюджетної політики розглядалися у працях зарубіжних та вітчизняних учених. Серед зарубіжних науковців можна виділити: Е. Аткинсона, Дж.М. Кейнса, А. Лаффера, У. Мітчела, А. Пігу, Дж. Стігліца, А. Хансена, Д. Хікса та інших. Серед вітчизняних учених варто відзначити В. Андрущенко, Т. Боголіб, О. Барановського, О. Білорус, О. Василика, В. Виговську, В. Гейця, Г. Дарнопих, В. Дем'янишина, М. Єрмошенка, Т. Єфименко, Я. Жаліла, Л. Лисяк, І. Луніну, І. Лютого, Г. Мартинюк, В. Мельника, О. Кириленко, В. Опаріна, О. Рожка, В. Савченка, А. Сухорукова, В. Тропіну, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших авторів [3].

Саме бюджетна безпека є основною умовою здатності держави здійснювати фінансово-економічну політику відповідно до національних інтересів.

Констатовано, що бюджетна безпека держави полягає у захищеності від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз бюджетній системі, що досягається за рахунок здатності органів влади формувати в достатньому обсязі бюджетних ресурсів для виконання ними своїх функцій, забезпечувати стійкість основних параметрів платіжно-розрахункової системи, найбільш оптимально залучати та використовувати позикові кошти для фінансування бюджетних видатків, попереджати порушення бюджетного законодавства з метою сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави.

Елементи структури забезпечення бюджетної безпеки держави представлені на рис. 1.

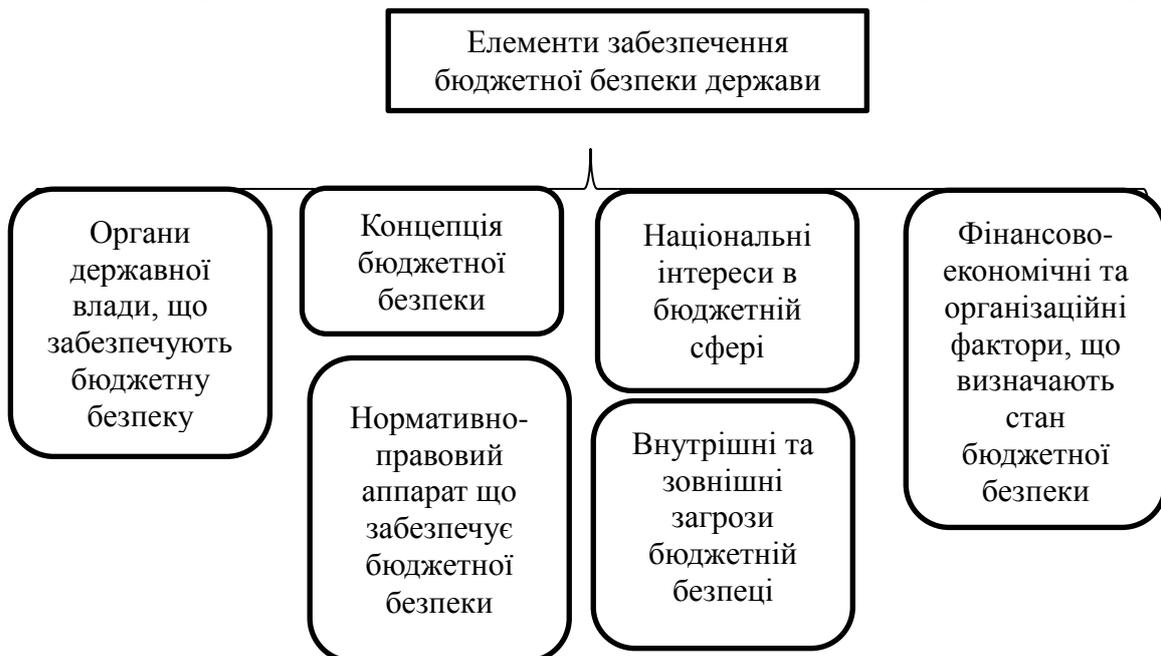

Рис. 1. Елементи забезпечення бюджетної безпеки держави

Зауважимо, що національні інтереси в бюджетній сфері відображають здатність держави забезпечити своєчасне та в повному обсязі погашення заборгованості; збереження єдиного економічного простору шляхом подолання диференціації рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни; створення економічних і правових умов, що унеможливають незаконне та нерациональне використання коштів державного та місцевих бюджетів; мінімізація впливу на національну економіку кризових процесів у світовій економіці тощо [4]

Отже, поняття бюджетної безпеки увібравши в себе характерні риси політичного й економічного напрямків має двоїстий характер і може розглядатися як з точки зору

комплексу організаційних і правових відносин так і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу критерій оцінки бюджетної політики.

Теоретичне узагальнення положень наукових досліджень з національної економічної і фінансової безпеки дозволило виділити ряд особливостей що концептуально сформували природу і методику сучасного вивчення питань безпеки як характеристики економічних систем. Оскільки бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової й економічної безпеки держави її пріоритетна роль визначається об'єктивною необхідністю існування бюджету його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій та реалізацію її економічної стратегії перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту регулювати економічні та соціальні процеси в державі із збереженням її економічного суверенітету і стабільності.

Література

1. Бородій О.А. Поняття та складові фінансової безпеки держави / О.А. Бородій // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / за заг. ред. проф. В.Д. Базилевича. – К.: Логос. – 2012. – 201 с. – С. 142-144.
2. Кравчук Н.Я., Колісник О.Я., Мелих О.Ю. Фінансова безпека: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Вектор, 2010. – 277 с.
3. Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень : Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квіт. 2015 р.) : тези доп. / І.Я. Чугунов, М.В. Тарасюк, Т.В. Канєва та ін. ; відп. за вип. І.Я. Чугунов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 258 с.
4. Теоретичні основи бюджетної системи. Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://refdb.ru/look/1916574-p3.html>.

УДК 338.351

Онищенко Світлана Володимирівна,

к.е.н., доцент

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ БОРГОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ТА ІНФЛЯЦІЇ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах однією із найважливіших економічних проблем в Україні, починаючи з років її незалежності, є зростання загроз фінансовій і, зокрема, бюджетній безпеці України. Це зумовлено негативною динамікою розвитку процесів у соціально-економічній сфері, зокрема, розладом системи державних фінансів та фінансів господарюючих суб'єктів, що останніми роками все більш посилюється і проявляється в хронічному дефіциті державного бюджету.

Актуальність дослідження проблематики бюджетної безпеки на сучасному етапі пояснюється тим, що протягом багатьох років Україна має дефіцитний державний бюджет, що потребує залучення додаткових ресурсів у вигляді зовнішніх та внутрішніх запозичень, грошової емісії та інших заходів, які негативно впливають на рівень фінансової безпеки держави в цілому.

Бюджетна безпека є передумовою реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики як основи досягнення національних економічних інтересів держави. В умовах політичної та економічної нестабільності бюджетна політика є категорією надбудови і обумовлена економічним розвитком держави. У зв'язку із цим органи державної влади, формуючи бюджетну політику, зобов'язані враховувати глобальні тенденції соціально-

економічного розвитку, конкретний етап розвитку суспільства та дотримуватися комплексного підходу до розроблення і реалізації заходів бюджетного процесу.

Бюджетна безпека – це рівень здатності бюджетної системи, за якої забезпечено платоспроможність й фінансову стійкість держави, ефективне використання бюджетних коштів з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку бюджетних відносин й визначено потенційну спроможність протистояння та упередження загрозам внутрішнього і зовнішнього походження.

Незадовільний рівень бюджетної безпеки України за останні роки свідчить про вкрай недбалу політику фінансової безпеки. Насправді, ситуація у бюджетній безпеці є набагато гіршою, ніж показують розрахунки за офіційними індикаторами. Серед індикаторів бюджетної безпеки не враховані обсяги прихованого відтоку капіталу з України, корупційний податок з усіх видів економічної діяльності та фінансові зловживання з тендерних закупівель, які не публікуються офіційною статистикою. Як слідує з розрахунків, переважний вплив на фінансову безпеку має усі її складові, в першу чергу і динаміка інтегрального індексу бюджетної безпеки як результат взаємовпливу

Суттєвим чинником, що породжує проблеми в сфері державних фінансів і здійснює вплив на бюджетну безпеку, є значне накопичення суми державного боргу. Державний борг можна розглядати з двох позицій: з одного боку, державне запозичення сприяє економічному зростанню країни, а з іншого – борг збільшує навантаження на державний бюджет. Тому необхідно знайти оптимальне співвідношення між інвестиціями, економічним зростанням і внутрішніми та зовнішніми запозиченнями. Умови залучення нових позик мають оцінюватися з урахуванням здатності країни їх обслуговувати та ефективно використовувати.

Внутрішні й зовнішні шоки, а також ескалація конфлікту на сході країни негативно вплинули на розвиток економіки, знизили довіру та розбалансували фінансові ринки на початку 2015 року. Економічна активність скоротилася. Як наслідок, знецінення національної грошової одиниці та зростання адміністративних цін, інфляція споживчих цін у 2014 році прискорилася. Так, на кінець 2014 року вона досягла 25 відсотків річних з огляду на те, що гривня втратила своєю вартість відносно долара США. Такі тенденції призвели до погіршення якості кредитного портфеля, що спричинило необхідність створення значних резервів. У 2014 році відрахування в резерви банками стало визначальним чинником збитковості банківської системи.

Викликає занепокоєння боргова залежність України, яка, хоча й не перевищує критичний рівень (60% від ВВП), та значно менша, ніж у деяких інших країнах світу (рис. 1.), але зростає швидкими темпами й виступає чи не найнебезпечнішою потенційною загрозою економічному суверенітету України.

У 2015 році Україна продовжила політику боргового фінансування дефіциту бюджету. Як наслідок, рівень державного боргу складає 55% від ВВП. Станом на 31 серпня 2015 року розмір державного та гарантованого державою боргу України становив 1.494.891.436,22 тис. грн, або 70.562.205,25 тис. дол. США, у тому числі: державний і гарантований державою зовнішній борг – 976.431.075,87 тис. грн (65,32% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу), або 46.089.721,52 тис. дол. США; державний і гарантований державою внутрішній борг – 518.460.360,35 тис. грн (34,68%), або 24.472.483,74 тис. дол. США, розраховується у грошовій формі як непогашена основна сума прямих боргових зобов'язань держави. Залишаючись достатньо високим, рівень державного боргу України водночас не є критичним. Згідно з міжнародними стандартами (Маастрихтською угодою) критичними вважаються боргові зобов'язання держави, які перевищують 60% від ВВП.

Розмір державного боргу, його динаміка і структура, темпи зростання є показниками фінансового стану держави та ефективності державної боргової політики. Тому визначення основних пріоритетів державної боргової політики, зокрема щодо пропорцій і порядку здійснення зовнішніх та внутрішніх запозичень, є необхідним і актуальним. Великі розміри і швидке зростання державного боргу в більшості країн світу залишає актуальним питання розроблення підходів до регулювання державної заборгованості з урахуванням її

позитивного і негативного впливу на економіку.

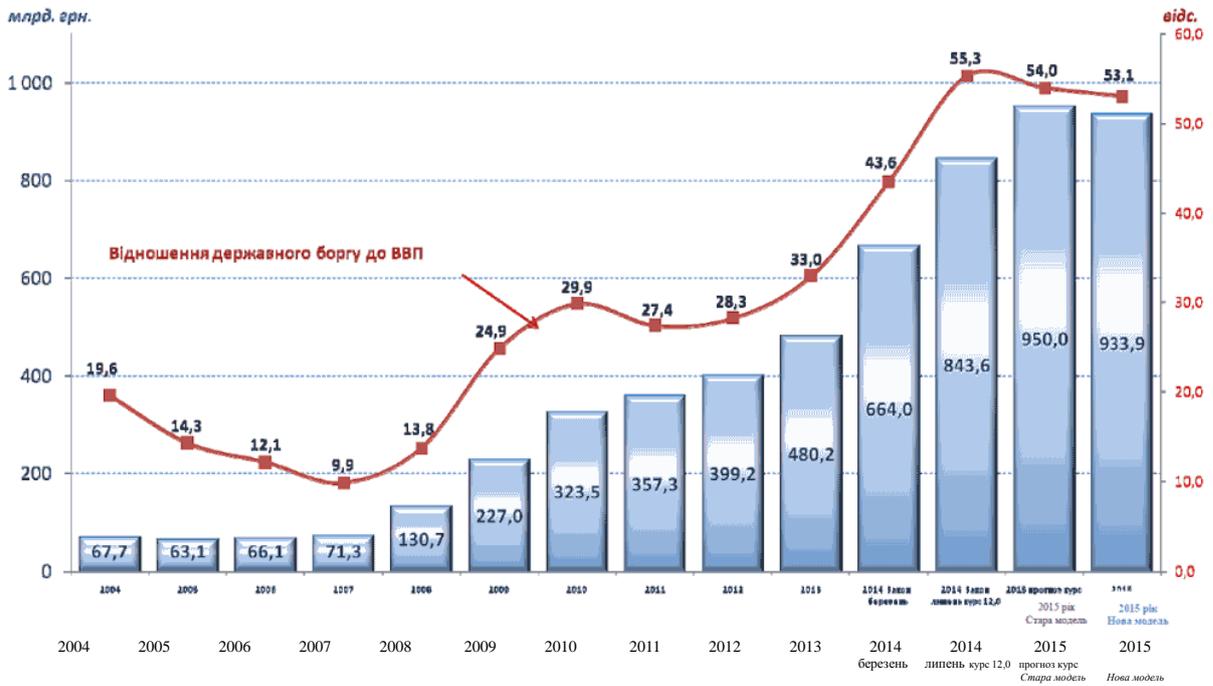

Рис. 1. Динаміка державного боргу та його співвідношення до ВВП протягом 2004 – 2015 рр.

Джерело: за даними МВФ та Міністерства фінансів України

За наведеними даними можна зробити висновок, що збільшення державного боргу відбувається за рахунок як внутрішніх позик, так і зовнішніх позик. Взяті позики не забезпечують належного функціонування основного виробництва у країні та підтримання соціальної сфери. Аналізуючи вищезазначені показники, можна із впевненістю стверджувати, що прослідковується кореляційний зв'язок боргової залежності та бюджетної безпеки (рис.2.).

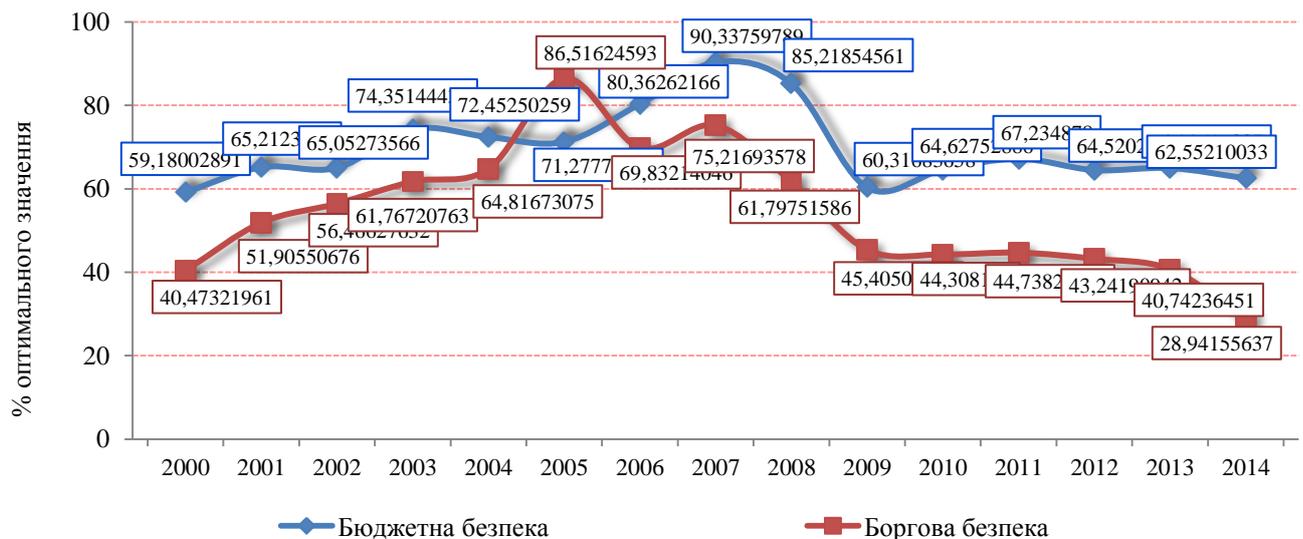

Рис. 2. Динаміка субіндексів бюджетної та боргової безпеки України протягом 2000-2014 років

Стрімке зростання загальної суми державного боргу у 2015 р. свідчить про виникнення

системної загрози бюджетній безпеці України, це пояснюється процесами відсутності взаємоузгодження політичних та економічних інтересів, які не створюють необхідних передумов для запровадження ефективних та якісних змін у національній економіці, оздоровлення реального сектору економіки для забезпечення загальносуспільних цілей подальшого розвитку України.

Об'єктивні тенденції взаємодії бюджетної сфери і грошово-кредитного ринку обумовлюють можливі масштаби узгодження бюджетної та монетарної політики, перспективи їх скоординованого впливу на розвиток національної економіки. Так безпосередня взаємодія та координація діяльності зазначених вище сфер наглядно прослідковується в процесі складання проекту державного бюджету на кожний наступний рік, що базується на прогностичних макропоказниках, серед яких виділяють індекси споживчих та оптових цін, номінальний обмінний курс гривні [7].

Останнім часом відбулось зниження рівня бюджетної та боргової безпеки не тільки за рахунок накопичення державного боргу, а й в результаті зростання дефіциту державного бюджету. Це є причиною збільшення рівня інфляції, випереджання цін над виплатами заробітних плат, зростання залежності країни від зовнішніх кредиторів та поступової девальвації національної валюти, а отже і погіршення рівня життя населення, зменшення їх реальних доходів. Продовжуючи активно залучати зовнішні запозичення, Україна можливо і вирішить певні поточні проблеми, але тим самим збільшить борговий тягар на майбутнє, спричиняючи соціальну напругу в суспільстві.

Бюджетна політика повинна підсилюватись контролюючими заходами з боку НБУ щодо внутрішніх і зовнішніх порушень грошового обігу. На даний час НБУ є одним з учасників бюджетного процесу, а також уповноваженим органом, що може здійснювати пряме фінансування дефіциту державного бюджету. Хоча у такий спосіб скорочення бюджетного дефіциту є небажаним та вкрай небезпечним, оскільки призводить до зростання інфляції, але використовувався в українській практиці неодноразово.

Саме за умов виникнення інфляції спостерігається специфічний зв'язок між інфляцією та бюджетною політикою, який проявляється в тому, що інфляція, спотворюючи економіку, провокує виникнення інтересів інфляційної зацікавленості.

Формування бюджетної політики держави за умови дотримання інфляційної безпеки має використовуватися принцип інфляційної незалежності, що передбачає забезпечення нейтралізації відповідної зацікавленості і залежності формувань дохідної частини бюджетів усіх рівнів за рахунок інфляційних джерел надходжень.

Оскільки бюджетна безпека є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян. Для цього потрібно продовжувати процеси з удосконалення фіскальної системи, зменшивши податковий тягар для товаровиробників, що провокує несплату податків до бюджету та збільшує тіньовий сектор економіки, внаслідок чого недоотримується значна частина коштів до бюджету й збільшує його дефіцит і негативно відображається на розвитку економіки держави та рівні життя населення.

Література

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

2. Бюджетний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (із змінами і доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 26 квітня 2015 року № 79-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Комітет Верховної Ради України з питань бюджету / Офіційний сайт – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/kombjudjet/control>

/uk/publish/article?art_id=44997&cat_id=44826

5. Барановський, О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т.1. – 831 с.

6. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення: [монографія] / З. С. Варналій, Т. В. Бугай, С. В. Онищенко. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – 271 с.

7. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення: монографія / О.В. Комеліна, С.В. Онищенко, А.В. Матковський, О.А. Пугач. – Полтава: ПНТУ, 2013. – 202 с.

8. Бородій О.А., О. І. Управління бюджетною безпекою України. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08 / О. А. Бородій; Чернігівський національний технологічний університет. – Ч., 2015. – 21с.

9. Теремцова Н. В. Актуальні питання дослідження поняття стадії бюджетного процесу в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Теремцова // Вісник НТУУ „КПІ”. Політологія, соціологія, право. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2011-1/11%20-%201_9_%20-%2034.pdf.

10. Офіційний сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Міністерство фінансів України. // Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>

УДК 338.47

Паутова Тетяна Олександрівна,

к. держ. упр., доцент

Філонич Олена Миколаївна,

к. е. н., доцент

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реформи пов'язані з децентралізаційними процесами, в тому числі і децентралізація фінансів є стратегічними напрямками державної політики України. Зокрема, це передбачено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законом України «Про засади державної регіональної політики», змінами до Бюджетного та Податкового кодексів а також рядом інших документів, серед яких слід виділити нещодавно прийняту Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Цією програмою задекларовано, що одним із завдань діяльності Кабінету Міністрів України буде децентралізація, яка включатиме процес «сприяння належному забезпеченню органів місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, зокрема шляхом спрямування до місцевих бюджетів частки загальнодержавних податків, забезпечення повноти і своєчасності фінансування делегованих повноважень за затвердженими стандартами» [4].

Актуальність процесу фінансової децентралізації полягає у необхідності посилення самостійності органів місцевого самоврядування та збільшення частки власних доходів місцевих бюджетів, адже на сьогодні спостерігається дисбаланс між повноваженнями, покладеними на органи місцевого самоврядування та коштами, які, відповідно до діючого законодавства України, знаходяться у розпорядженні органів місцевого самоврядування. Негативні прояви такого виявляються через погіршення якості та доступності публічних

послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження, зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування тощо [2].

За підсумками виконання доходів місцевих бюджетів за 2015 рік можна констатувати факт, що міжбюджетні трансферти значно переважають власні надходження. Так, до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 99,8 млрд. грн., при тому, місцеві бюджети одержали 174,2 млрд. грн. трансфертів. Отже міжбюджетні трансферти майже вдвічі переважають над власними доходами місцевих бюджетів. Найбільші суми надходжень, як і в минулих роках, склали податок з доходів фізичних осіб 53,6 млрд. грн., а також надходження від плати за землю 14,5 млрд. грн. [3].

Аналізуючи структуру і динаміку формування доходів місцевих бюджетів 2016 року, після прийняття ряду змін до діючого законодавства, пов'язаних з децентралізацією, наведемо наступну статистику: за січень – березень поточного року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 30,1 млрд. грн., міжбюджетні трансферти склали 44,6 млрд. грн. [3] Отже, співвідношення між власними доходами місцевих бюджетів та міжбюджетними трансфертами значно скоротилось.

На формування такої динаміки значною мірою вплинула інша складова децентралізації – об'єднання територіальних громад, внаслідок чого створені нові громади, отримали ширші можливості для формування доходів бюджетів. Крім цього у 2015 році прийнято зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України щодо передачі органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації. Метою цих змін є розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень та надання їм повної бюджетної самостійності щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Також регламентовано збільшення джерел формування доходної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запровадження нового виду податку – акцизного податку з кінцевих продажів, розширення бази оподаткування податком на нерухомість. Запропоновано також новий механізм бюджетного регулювання – систему тотального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. При цьому, вирівнювання здійснюється лише по одному податку – податку на доходи фізичних осіб, решта платежів залишаються в повному розпорядженні місцевих органів влади. Для здійснення видатків на делеговані державою повноваження в галузях освіти та охорони здоров'я запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню та медичну [1]. За підсумками січня-березня 2016 року освітню субвенцію перераховано в сумі 9,4 млрд. грн., а медичну субвенцію перераховано в сумі 10,2 млрд. грн. [3].

За інформацією Міністерства фінансів України, в результаті реалізації реформи міжбюджетних відносин очікується ряд позитивних змін, в тому числі: місцеві органи влади можуть самостійно формувати та затверджувати свої місцеві бюджети не чекаючи затвердження державного бюджету; значно будуть розширені джерела наповнення місцевих бюджетів для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування видаткових повноважень тощо [3]. При тому, що на даний час можна констатувати ряд позитивних зрушень в механізмі формування доходів місцевих бюджетів, процес реформування триває та потребує вирішення ряду проблем, пов'язаних із унормуванням подальшого розподілу та збалансування джерел надходжень між державним та місцевими бюджетами, повноваженнями органів влади та ресурсами для їх виконання, формування дієвого механізму контролю за використанням бюджетних коштів.

Література

1. Бюджетна децентралізація – 2015 та її результати – офіційно / Децентралізація влади – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1674>.

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. № 333-р / Верховна Рада України – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

3. Міністерство фінансів України – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.

4. Програма діяльності Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2016 року № 1099-VIII / Верховна Рада України – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1099-19>.

5. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 / Верховна Рада України – Офіційний сайт [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

УДК 336.025:351.863

Птащенко Ліана Олександрівна,

д.е.н., професор,

Голян Яна Сергіївна,

Пірімова Вікторія Сергіївна,

магістранти,

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Фінансова система – невід’ємна частина економічної системи будь-якої держави, оскільки включає в себе комплекс фінансових взаємозв’язків та інструментів (грошей, валюти, цінних паперів).

Власне фінансова система являє собою сукупність відокремлених, але взаємопов’язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів.

На розвиток фінансової системи впливає безліч факторів, які потрібно враховувати з метою недопущення застою і кризових явищ. У цьому зв’язку необхідно налагоджувати та вдосконалювати механізми реалізації фіскальної, грошової і кредитної політик з метою забезпечення належного функціонування вітчизняної фінансово-кредитної системи [2].

Стан показників фінансової системи країни прямо пропорційно впливає на рівень фінансової безпеки держави та на окремі її складові як на сучасному етапі, так і в перспективі.

Фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи й стале економічне зростання [1].

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

1) рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих

країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

2) характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;

3) політичний клімат у країні;

4) рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери [1].

До показників функціонування фінансової системи, що впливають на рівень фінансової безпеки, здебільшого можна віднести: рівень інфляції, стійкість грошової одиниці, сальдо платіжного балансу, величина внутрішнього і зовнішнього боргу (табл. 1).

З огляду на дані таблиці 1 можна відзначити, що майже всі показники, окрім сальдо платіжного балансу, на кінець періоду мають негативну динаміку до зростання і цим безумовно негативно впливають на рівень фінансової безпеки держави.

Формування профіцитного платіжного балансу України у 2015 році є наслідком скорочення порівняно із 2014 роком у 22 рази до (-) 204 млн. дол. США дефіциту рахунку поточних операцій. Зменшення цього показника відбулось через скорочення близько на третину обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами, при чому скорочення експорту відбувалось меншими темпами порівняно із імпортом, через що негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами у 2015 році було у 4 рази меншим, ніж у 2014 році.

Таблиця 1

Основні показники функціонування фінансової системи України за 2010-2015 рр.

Показник	2010 р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.
Сальдо платіжного балансу, млн. дол. США	5 031	-2 455	-4 175	2 023	-13 307	849
Індекс інфляції, %	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3
Зовнішній борг, млн. дол. США	34759,6	37474,5	38658,8	37536	38792,2	43428,2
Внутрішній борг, млн. дол. США	19529,7	21741,2	25836,4	35542,2	31002,6	22060,2

(складено авторами за даними 3)

Подальша позитивна тенденція аналізованих складових залежить від наступних ключових факторів:

- від макроекономічної ситуації в Україні та продовження Урядом проведення реформ в ряді секторів, які мають на меті збільшення інвестицій в українську економіку;
- від завершення військових дій на сході України;
- від спроможності українських підприємств та Уряду провести заміщення споживчого ринку РФ (який з початку 2016 року є вже закритим для більшості видів українського експорту) на ринки інших країн;
- відновлення світової кон'юнктури ринків на донедавна ключові статті експорту: металургія та машинобудування [4].

Кожен з показників функціонування фінансової системи держави безпосередньо впливає на окрему складову фінансової безпеки, тому задля її зміцнення потрібно вжити ряд заходів, що представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України

Складові частини	Напрями зміцнення
Банківська безпека	<ul style="list-style-type: none"> – активізувати роботу в напрямі зміцнення власної капітальної бази банками; – розробити заходи щодо запобігання відтоку депозитів фізичних осіб, відновити довіру населення щодо розміщення коштів на довгостроковій основі; – зменшити ставки за кредитними ресурсами, наближаючи їх до рівня європейських країн; – зменшити присутність іноземного капіталу в банківській системі України та ін.;

Бюджетна безпека	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечити прийняття Державного бюджету без дефіциту або хоча б його вивести на мінімальний рівень (3% від ВВП відповідно до Маастрихтського договору); – більш раціонально здійснювати розподіл бюджетних видатків; – створити ефективну систему контролю за використанням бюджетних коштів; – посилити контроль над платіжною дисципліною всіх суб'єктів господарської діяльності; – удосконалити діючу Методику, увівши додаткові індикатори бюджетної безпеки, які б ширше охоплювали використання та залучення бюджетних коштів; – вдосконалити нормативно-правову базу щодо формування доходної і видаткової частин бюджету з метою зниження ризиків їх невиконання;
Боргова безпека	<ul style="list-style-type: none"> – зменшити негативне сальдо торговельного балансу України; – використання позикових коштів міжнародних організацій на стимулювання економічного розвитку країни, а не погашення боргів уряду;
Валютна та грошово-кредитна безпека	<ul style="list-style-type: none"> – установа НБУ «плаваючого» валютного курсу національної валюти з метою припинення девальваційних процесів; – спрямування кредитних ресурсів МВФ не на «штучну» підтримку гривні, а на структурні інвестиційні зрушення та реформування економіки, суворий контроль доцільності використання таких коштів; – зниження рівня інфляції.

(удосконалено автором на основі джерела 1)

Реалізація наведених напрямків, що охоплює проведення заходів підвищення показників фінансової системи, актуальних для України, у майбутньому стане підґрунтям зростання фінансової безпеки та зможе вивести її на високий рівень за умови забезпечення підтримки на законодавчому та виконавчому рівнях.

Література

1. Івашко О. Фінансова безпека України в умовах кризових явищ в економіці/ О. Івашко //Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015 – С. 61-66
2. Моторна Я. Проблеми функціонування фінансової системи України - Режим доступу:http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68425.doc.htm.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.bank.gov.ua.
4. Рейтингове агенство IBI-Rating[Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://ibi.com.ua>.

УДК 336.1

Чепурний Олег Вікторович,

к.е.н., начальник

Головне управління державної казначейської служби України у Полтавській області

АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Однією із найважливіших складових економічної безпеки поряд із виробничою, демографічною, енергетичною, зовнішньоекономічною, інвестиційно-інноваційною, макроекономічною, продовольчою, соціальною, є фінансова безпека. Фінансова безпека – це

стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Фінансова безпека, у свою чергу, має такі складові: банківська; безпека небанківського фінансового сектору; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна; грошово-кредитна безпека. Провідне місце у забезпеченні фінансової безпеки займає бюджетна безпека, такий стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції. Таким чином, ефективна діяльність органів місцевої влади щодо соціально-економічних процесів можлива лише за умови достатнього обсягу фінансових ресурсів. У сучасних умовах система формування місцевих бюджетів характеризується високим рівнем залежності їх дохідної бази від надання трансфертів з державного бюджету у зв'язку з чим надзвичайно важливого значення набуває обсяг та склад дохідної частини.

Перелік податків, зборів та інших платежів, що підлягають зарахуванню до складу доходів відповідних бюджетів, визначено Бюджетним Кодексом України та Законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Конкретні переліки податків та зборів, що зараховуються до місцевих бюджетів, визначаються відповідними місцевими радами з урахуванням вимог вищевказаних документів. У свою чергу, наповнення державного та місцевих бюджетів здійснюється за рахунок отримання доходів, які класифікуються як: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; трансферти. До основних видів доходів Державного бюджету відносяться податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. Найбільшу питому вагу у структура доходів Державного бюджету, що надійшли на рахунки ГУ ДКСУ у Полтавській області в 2015 році становила рентна плата за користування надрами – 67% та надходження податку на додану вартість – 20% (рис. 1). Наповнення місцевих бюджетів області в I кварталі здійснювалося з врахуванням Бюджетного та Податкового кодексів України.

План доходів виконано на 133,1 відсотка, в тому числі по загальному фонду – на 133,2. Надійшло на 305,4 млн.грн. більше плану, з них надпланові надходження до загального фонду – 299,7 млн.грн.

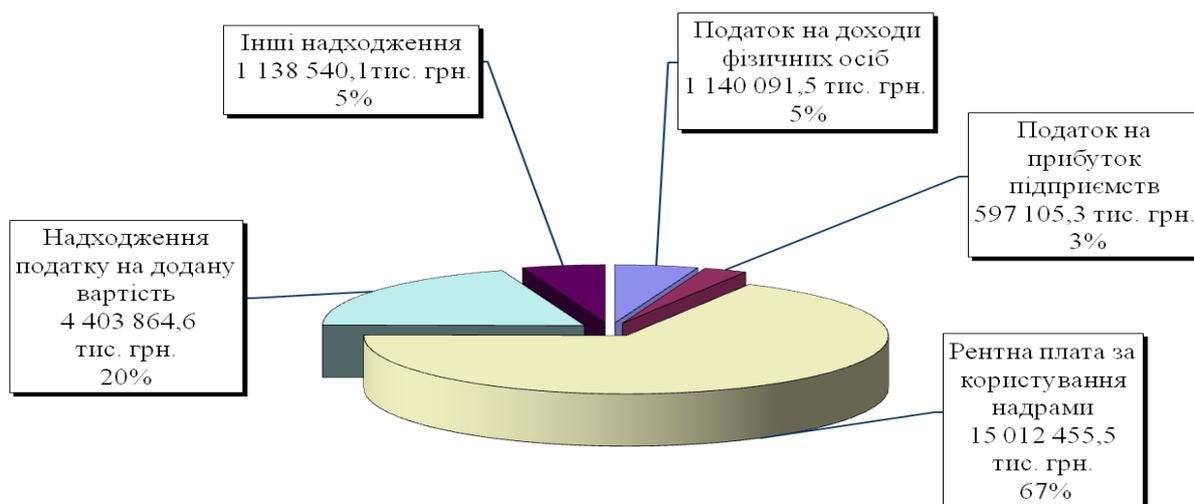

Рис. 1. Структура доходів Державного бюджету, що надійшли на рахунки ГУ ДКСУ у Полтавській області в 2015 році

Основними видами доходів місцевих бюджетів у 2015 році були: податок на доходи фізичних осіб; податок на майно; єдиний податок; акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів; адміністративні збори та платежі.

У структурі доходів місцевих бюджетів, що надійшли на рахунки ГУ ДКСУ у Полтавській області у 2015 році найбільшу питому вагу склав податок з доходів фізичних осіб – 54,7%. Структура видатків державного та місцевих бюджетів здійснених органами казначейства в Полтавській області в ході розрахунково-касового обслуговування у 2015 році показує, що видатки місцевих бюджетів у декілька раз перевищують видатки державного бюджету.

Із метою забезпечення контролю за цільовим спрямуванням бюджетних коштів органи Державного казначейства України в частині виконання бюджетів за видатками здійснюють: попередній контроль – на етапі реєстрації зобов'язань та фінансових зобов'язань розпорядників та одержувачів бюджетних коштів та поточний контроль – у процесі оплати рахунків розпорядників та одержувачів бюджетних коштів. Особливо потрібно відзначити діяльність Казначейства щодо дотримання фінансової дисципліни, що безпосередньо впливає на стан державних фінансів та фінансову безпеку. Порядок застосування органами Казначейства заходів впливу за порушення бюджетного законодавства передбачає складання працівниками Казначейства попереджень, протоколів та розпоряджень про зупинення операцій з бюджетними коштами, що дозволяє здійснювати контроль за дотриманням розпорядниками бюджетних коштів різних рівнів норм бюджетного законодавства. Так, протягом 2015 року по Полтавській області було надано 370 попереджень, складено 33 протоколи та 28 розпоряджень про зупинення операцій з бюджетними коштами.

Державною казначейською службою України протягом 2015 року було проведено роботу по розширенню функцій програмно-технічного комплексу «Клієнт Казначейства – Казначейство». Починаючи з 2016 року вводяться в дію розширені функціональні можливості ПТК «Клієнт Казначейства –Казначейство» в частині отримання та передачі документів щодо планових показників; передачі розподілів відкритих асигнувань та розпорядження на виділення асигнувань місцевого бюджету; завантаження інформації щодо зобов'язань, фінансових зобов'язань та підтвердних документів до них, що сприятиме в першу чергу оптимізації витрат на обслуговування розпорядників бюджетних коштів, прискоренню обробки інформації, зменшенню витрат на розхідні матеріали та економії робочого часу. Разом з цим, не дивлячись на позитивні результати останніх років роботи Державної казначейської служби України правомірно зазначити про доцільність здійснення подальших змін у системі державних фінансів. У бюджетній сфері залишається ще багато нерозв'язаних проблем. Так, потребує подальшого удосконалення система управління державними фінансами, підвищення ефективності виконання бюджету на всіх рівнях. Для цього потрібно забезпечити:

- удосконалення касового виконання державного та місцевих бюджетів;
- визначення критеріїв оцінки ефективності бюджетних видатків;
- поліпшення прозорості та обґрунтованості бюджету;
- підвищення ефективності діяльності розпорядників бюджетних коштів місцевих бюджетів на основі запровадження програмно-цільового методу.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV» (зі змінами та доповненнями від 07.08. 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 № 909-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/909-19>.

СЕКЦІЯ 4. ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

УДК 336.2

*Шемаєва Людмила Григорівна,
д.е.н., професор, завідувач відділу фінансової безпеки
Юрків Надія Ярославівна,
д.е.н., професор, головний науковий співробітник
Національний інститут стратегічних досліджень*

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Фінансова система є віддзеркаленням соціально-економічних процесів в державі. Вона має забезпечувати їх позитивну динаміку та демонструвати здатність знижувати вплив численних викликів і ризиків, які загострюються на етапі трансформаційних зрушень. Водночас, нинішній стан фінансової системи України формується під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, суттю яких є падіння реального ВВП, ріст інфляції, збереження високого рівня дефіциту бюджету і державного боргу, загострення дисбалансів у фіскальній та монетарній сферах.

Фінансові ризики є одночасно причиною та наслідком реформування національної економіки. Основними чинниками формування у 2015 р. стали:

1. Надмірне боргове навантаження. Впродовж 2015 року обсяг державного та гарантованого державою боргу України зростав і за його підсумками склав 1571,8 млрд. грн. (проти 1100,8 млрд. грн. в 2014 році), в т. ч. державного боргу - 1 333,9 млрд. грн. та гарантованого державою боргу - 237,9 млрд. грн. По відношенню до ВВП державний та гарантований державою борг у 2015 р. склав 79,3% (70,3% ВВП у 2014 р.) [1], що перевищує граничну межу боргового навантаження у 60% ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України.

Зростання боргового навантаження головним чином пов'язане з загостренням валютного та бюджетного дисбалансів. Внаслідок суттєвої девальвації національної грошової одиниці (15,77 грн. /дол. США на кінець 2014 р. та 24,00 грн. /дол. США на кінець грудня 2015 р.) номінована в оземній валюті частка державного та гарантованого державою боргу зросла у гривневому еквіваленті на 470,9 млрд. грн., що загостило валютні ризики управління державним боргом.

Чинником посилення боргового навантаження у 2015 р. стало також фінансування потреб сектору загальнодержавного управління, що здійснювалось шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики в обмін на акції НАК «Нафтогаз України» (29,7 млрд. грн.) та «Укргазбанку» (3,8 млрд. грн.), в обмін на векселі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (41,5 млрд. грн.), а також фінансування державного бюджету за рахунок внутрішніх запозичень (23,9 млрд. грн.) [2].

Невизначеною залишається ситуація щодо розрахунків за боргом на суму 3 млрд. дол. США перед Росією: Україна оголосила мораторій щодо погашення вказаного боргу, а Росія анонсувала подання документів до суду.

До позитивних змін в борговій політиці України слід віднести зменшення протягом 2015 р. державного та гарантованого державою боргу в доларовому еквіваленті на 4,3 млрд. дол. США (65,5 млрд. дол. США проти 69,8 млрд. дол. США на кінець 2014 р.), що відбулося завдяки реструктуризації та списанню частини державного й гарантованого державою зовнішнього боргу. Міжнародні рейтингові агенції (Fitch, Moody's, S&P) за результатами реструктуризації переглянули кредитні рейтинги за державними цінними паперами України в бік підвищення.

Водночас, окремої уваги заслуговує питання потенційних ризиків проведеної

реструктуризації боргу у вигляді негативно впливу на економічну активність та погіршення загальноекономічних перспектив. Такими ризиками є:

- збільшення вартості реструктуризованих боргових інструментів до 7,75% (з 7,22 % річних до здійснення боргових операцій). На тлі зменшення загальної суми боргу це не матиме суттєвого негативного ефекту. Водночас, перенесення термінів погашення частини державного боргу, що не підлягає списанню, з 2015-2023 рр. на 2019-2027 рр. дає додаткових 4 роки на відновлення та розвиток економіки;

- прив'язка виплат за новими цінними паперами до темпів зростання ВВП («інструмент відновлення вартості» / Value Recovery Instrument/VRI). Такі інструменти потенційно можуть гальмувати темпи росту економіки та формувати проблеми з виплатами: за умовами реструктуризації, при зростанні ВВП від 3% до 4% на рік, кредитори будуть отримувати 15% від суми перевищення 3% ВВП. Однак Україна не робитиме жодних платежів по VRI, доки ВВП не перевищить 125,4 млрд. дол. США, а за прогнозами МВФ економіка України може досягнути таких обсягів у 2019-2020 рр. За оцінками МВФ, з урахуванням волатильності зростання економік країн, що розвиваються, очікувані платежі по VRI становитимуть лише 0,3% ВВП у 2021-2025 роках.

2. Затримка надходження кредитних ресурсів МВФ в межах програми EFF.

Станом на березень 2016р. Україна повністю розрахувалась зі «старими» позиками МВФ, отриманими за програмами SBA 2008 та 2010 рр. (відповідно на 10,6 та 3,4 млрд. дол. США). При цьому в межах нових програм SBA (2014 р.) та EFF (2015 р.) Україна отримала відповідно два транші на 4,6 млрд. дол. США. з терміном кінцевого погашення у 2019 р. та два транші на 6,7 млрд. дол. США. на строк до 2025 р.

Діюча Програма розширеного фінансування EFF (Extended Fund Facility) передбачала виділення протягом 2015 р. чотирьох кредитних траншів: першого у сумі 3,546 млрд. SDR (5 млрд. дол. США, який отримано Україною у березні 2015 року) та трьох наступних по 1,182 млрд. SDR (близько 1,7 млрд. дол. США кожен, один з яких обсягом 1,7 млрд. дол. США. було отримано у серпні 2015 р., другий - очікувався у вересні 2015 р. а третій – у грудні 2015р.). Протягом 2016-2018 рр. передбачалось щорічне виділення ще чотирьох траншів по 437,975 млн. SDR (по 621 млн. дол. США), перший з яких припадав на березень 2016 року.

Натомість, в межах Програми EFF Україна фактично отримала 5 млрд. дол. США. у березні та 1,7 млрд. дол. США. у серпні 2015 р. Внаслідок загострення в кінці 2015 р. внутрішньополітичної ситуації, що супроводжувалося сигналами щодо можливої зміни ключових міністрів Уряду, ризиком несвоєчасного прийняття Державного бюджету на 2016 р. та незадовільних з точки зору МВФ темпів імплементації антикорупційних реформ, виділення кредитних ресурсів досі не відбулося.

Ненадходження в Україну валюти у сумі 3,4 млрд. дол. США (обсяг двох траншів МВФ по 1,7 млрд. дол. США) не стало критичним для вітчизняного платіжного балансу. Проте, складності у відносинах з МВФ негативно відбиваються на співпраці з іншими кредиторами (США, урядами європейських країн, ЄБРР тощо), оскільки кредитування з боку МВФ є своєрідним «знаком якості», що сигналізує іншим кредиторам та інвесторам про успішне здійснення реформ та безпеку інвестування в країну.

3. Девальвація національної грошової одиниці, що стала наслідком збереження кризових макроекономічних тенденцій, несприятливої зовнішньої кон'юнктури та обмеження можливостей НБУ щодо підтримки пропозиції на валютному ринку. Об'єктивними чинниками, які вплинули на девальвацію гривні у 2015 р. стали: зниження експортних надходжень і зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, зумовлені падінням цін на традиційні експортні позиції та девальвацією валют більшості країн-партнерів; посилення взаємних торговельних обмежень у відносинах з Російською Федерацією; збереження підвищеного попиту на валюту з боку підприємств-імпортерів та населення.

У свою чергу, девальвацію гривні в минулому році стримували: збалансованості платіжного балансу, досягнута вперше за останні 10 років; значне (з 7,5 до 13,3 млрд. дол.

США) зростання міжнародних резервів за рахунок реалізації програми фінансування з боку зовнішніх кредиторів, у першу чергу МВФ; позитивне сальдо торгівлі готівковою валютою на рівні 1,5 млрд. дол. США.

4. Негативні очікування суб'єктів банківського ринку, зумовлені звуженням ресурсної бази банків, скороченням обсягів кредитування та погіршення якості кредитів, збитковістю фінансових установ, загостренням проблеми капіталізації банків, що посилює ризики їх неплатоспроможності. Довіра до банківської системи протягом 2015 р. не відновилася. Як наслідок, продовжувалося поступове вилучення депозитів фізичних осіб з банківської системи, хоча цей процес і значно уповільнився. Згідно даних НБУ, гривневі вклади фізичних осіб за 2015 р. скоротились на 7 млрд. грн., або на 4 % (у 2014 р. – на 53 млрд. грн., або на 21 %); валютні вклади у 2015 р. зменшилися на 5 млрд. дол. США, або на 37 % (у 2014 р. – на 9 млрд. дол. США, або на 40 %). Зітнувшись зі скороченням пасивів, банки вимушено продовжили згортати кредитну діяльність: кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2015 рр. скоротився на 76 млрд. грн. (за 2014 р. – на 39 млрд. грн.), в іноземній – на 4 млрд. дол. США (за 2014 р. – на 6 млрд. дол. США). Скорочення кредитування та зростання витрат на формування страхових резервів внаслідок погіршення якості кредитного портфеля зумовило збитковість банківської системи: збитки українських банків за 2015 р. склали 67 млрд. грн., що вище рівня 2014 року (53 млрд. грн.). У свою чергу, збитки банківської системи спровокували суттєве скорочення її капіталізації: регулятивний капітал банків за 2015 р. зменшився на 58 млрд. грн., або на 31%, до 131 млрд. грн.

В цих несприятливих умовах Національний банк продовжив здійснювати заходи по оздоровленню банківської системи, головним з яких стало введення до проблемних банків тимчасової адміністрації та виведення їх з ринку. Кількість банків, щодо яких було прийнято рішення про віднесення їх до неплатоспроможних, за 2014-2015 рр., склала 63 (у т.ч. за 2014 р. – 33, за 2015 р. – 30).

5. Значний рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. склала 32,9 % (проти 28,7 % у 2014 р. та 30,4 % у 2013 р.), що свідчило про посилення податкового тиску на вітчизняну економіку для досягнення збалансованості бюджету. Високий рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання та громадян негативно впливає на інвестиційний клімат у державі, ускладнює виведення економіки на траєкторію стійкого соціально-економічного зростання. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. також дещо зросла і становила 34,3 % (проти 33,0 % у 2014 р. та 34,8 % у 2013 р.), що обумовлено необхідністю відновлення обороноздатності та національної безпеки країни, обслуговування державного боргу, збереження високого рівня державних зобов'язань щодо надання суспільних благ та послуг. Водночас необхідно відзначити, що частка перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління в Україні є однією з найвищих серед країн подібних за рівнем економічного розвитку та у східноєвропейському регіоні [3].

6. Високий рівень дефіциту державного бюджету. Дефіцит Зведеного бюджету України у 2015 р. зменшився до 30,9 млрд грн проти 72,0 млрд грн у 2014 р. або до 1,6% ВВП проти 4,5% ВВП відповідно. З урахуванням бюджетного фінансування НАК «Нафтогаз України» дефіцит становив 5,8% ВВП у 2015 р. проти 10,1% ВВП у 2014 р. [4]. Означене перевищувало граничне допустиме значення у 3% для європейських країн за Маастрихтськими критеріями, хоча й було майже вдвічі менше показника 2014 року. У 2015 році дефіцит зведеного бюджету був обумовлений зростанням державних внутрішніх запозичень, які дорівнювали 99,0 млрд. грн.

Дефіцит зведеного бюджету був сформований за рахунок дефіциту державного бюджету. Дефіцит Державного бюджету України в 2015 р. зменшився до 45,2 млрд грн проти 78,1 млрд грн у 2014 р. або до 2,3% ВВП проти 4,9% ВВП відповідно. Показник в основному сформований за рахунок зростання видатків на оборону та обслуговування державного боргу.

На 2016 р. передбачено зниження рівня дефіциту державного бюджету: граничний його обсяг становитиме 83,7 млрд грн або 3,7% ВВП, що певною мірою виходить за економічно безпечні межі цього показника. Водночас існують певні ризики його досягнення, що пов'язано із інфляційно-девальваційними процесами, фінансуванням Пенсійного фонду України, зовнішньополітичними викликами та військовою загрозою з боку РФ, результатами співпраці з міжнародними фінансовими організаціями тощо.

7. Повільні темпи зниження залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Зміни до бюджетного та податкового законодавства України та їх реалізація у 2015 році засвідчили, що перший етап децентралізації відбувся і місцеві бюджети тримали додаткові джерела доходів. В 2015 р. приріст доходів до місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів склав додаткових 19,4 млрд грн. або на 19,2% більше відповідного показника 2014 р.

Водночас зберігається питання дефіциту фінансових ресурсів у місцевих бюджетах на виконання ними власних та делегованих повноважень. Частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів, у 2015 році зросла до 59,1%, що на 2,7 відсоткових пунктів перевищує показник 2014 року (56,4%) та на 6,7 відсоткових пунктів більше показника 2013 р. (52,4%). Недостатніми є темпи приросту власних доходів місцевих бюджетів за рахунок наданих додаткових джерел. Питома вага доходів місцевих бюджетів в структурі зведеного бюджету має тенденцію до зниження: з 23,8% у 2013 р. та 22,2% у 2014 р. до 18,5% у 2015 р. Причина полягає у тому, що загальнодержавні непрямі податки зростали випереджаючим темпами, ніж прямі місцеві. Питання бюджетної децентралізації часто не враховувалися при розробці проектів податкових реформ, зокрема в частині пропозицій щодо зменшення ставок податків на доходи фізичних осіб або податку на прибуток чи вилучення частки місцевого єдиного податку до державного бюджету. Крім того, на збалансованість та системність бюджетного процесу негативно впливає незавершеність процесу добровільного об'єднання територіальних громад.

8. Стимування розвитку підприємництва внаслідок недосконалості податкового адміністрування та контролю. Зберігається значний дисбаланс прав і обов'язків платників податків та фіскальних органів, зумовлений неузгодженістю інструментів податкової системи та точковими змінами податкового законодавства. Процедури адміністративного оскарження неправомірних рішень в цієї сфері є малоефективними, що вже зумовило необхідність роботи двох бізнес-омбудсменів. Значною мірою саме через можливість зменшення контактів з фіскальними органами середній бізнес обирає спрощену систему оподаткування, призначену для малого підприємництва. Водночас, іноземні інвестори, навіть попри доволі низькі ставки оподаткування з обережністю ставляться до інвестування в Україну. Через низький рівень податкової культури держави та бізнесу гальмується наповнення бюджету, що не дозволяє державі належною мірою виконувати свої функції у сфері соціального забезпечення, захисту громадян, розвитку гуманітарної сфери тощо.

9. Критичне зростання інфляційних процесів. Девальвація національної валюти та ріст адміністративно регульованих цін протягом 2015 р. посилили інфляційні очікування, що зумовило збільшення навантаження на бюджет та підвищення ризиків у грошово-кредитній і бюджетній сферах. У 2015 р. споживчі ціни зросли на 43,3%, що перевищило рівень інфляції 2014 р. (24,9%). Висока інфляція вкрай негативно впливає на настрої суб'єктів валютного ринку, провокуючи зростання попиту на готівкову та безготівкову валюту, що є передумовою курсових коливань. Водночас, зростає рівень відсоткових ставок на депозитному та кредитному ринках, що практично унеможлиблює кредитування підприємств реального сектору економіки, які мають тривалий термін реалізації проектів. Окрім цього, висока інфляція обумовлює також суттєве скорочення строків кредитування, що додатково «відсікає» від банківських кредитів підприємства реального сектору економіки. При цьому, зростання вартості житлово-комунальних тарифів призвело до того, що кожне третє домогосподарство змушене звертатися за отриманням субсидії на оплату житлово-комунальних послуг [5]. Водночас, якість надання комунальних послуг в Україні не

відповідає європейським стандартам, що не дає підстав розглядати зазначене зростання тарифів у якості критерію успішності економічних реформ. Для визнання реформ успішними необхідно привести соціальні стандарти у відповідність до поточної фінансово-економічної ситуації в країні.

10. Низька якість надання державних соціальних послуг при збереженні значної частки соціальної складової у структурі бюджетних видатків. Залишається значною частка соціальних видатків, яка у 2015 році склала 55,6% у видатках зведеного бюджету (у 2014 році - 59,1%). Найбільшу частку у структурі соціальних видатків у 2015 році склали видатки на соціальних захист та соціальне забезпечення (25,9%), освіту (16,8%) та охорону здоров'я (10,4%). Сума профінансованих видатків на соціальних захист та соціальне забезпечення у 2015 році склала 176,3 млрд грн, що на 38,3 млрд грн. або на 27,8% більше від показника 2014 року. Отже, нині держава намагається забезпечувати виконання всіх соціальних функцій, проте нагальними питанням реалізації реформ є перехід від механізму бюджетного утримання на механізм забезпечення розвитку соціальної сфери. Освітня та медична реформи нагально перебувають сьогодні на порядку денному.

11. Зростання частки видатків державного бюджету на обслуговування державного боргу впродовж останніх років створює т.зв. «ефект витіснення» для збільшення фінансування статей бюджетних видатків, у тому числі соціального спрямування. Так якщо у 2014 р. вартість обслуговування державного боргу становила 48,0 млрд грн або 16,0% видатків без урахування трансфертів (299,6 млрд грн), то за підсумками 2015 р. під впливом девальвації вона стрімко зросла до 84,5 млрд грн або до 21,0% видатків державного бюджету (402,9 млрд грн). Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» передбачено за даною статтею 99,1 млрд грн або 20,4% загального обсягу видатків (484,6 млрд грн). Спрямування п'ятої частини видатків на обслуговування державного боргу унеможливило розширення фінансування інших значущих сфер життєдіяльності держави.

13. Неререформованість пенсійної системи обумовлює збереження дефіциту власних доходів Пенсійного фонду України, який щорічно компенсується за рахунок коштів державного бюджету. В 2015 рік касові видатки державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду збільшились проти 2014 року на 19,0 млрд. грн. або на 25,1% і склали 94,8 млрд. грн. (з яких 14,0 млрд грн. було спрямовано на фінансування «авансової» виплати пенсій за січень 2016 року).

Бюджет Пенсійного фонду в 2016 році також умовно збалансований завдяки підтримці з державного бюджету: на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду з державного бюджету передбачено спрямувати 144,9 млрд грн або 56,3% від планових доходів Пенсійного фонду України (257,2 млрд грн) [6], зокрема на компенсацію втрат у зв'язку із зниженням ставки єдиного соціального внеску. Водночас навіть за такої значної фінансової підтримки з існуючих 12,3 млн пенсіонерів в Україні близько 5 млн осіб або 41,4% отримують пенсію нижче 1 300 грн [7]. Підготовка до поступового запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування гальмується низьким рівнем заробітних плат, значним рівнем їх тінізації та високим рівнем безробіття. Демографічні тенденції співвідношення кількості працюючих та пенсіонерів є спадними для всієї Європи, але відтепер в Україні вони погіршені наслідками воєнних дій на окупованому Донбасі. Для зміцнення фінансової стійкості вітчизняної пенсійної системи критично важливим є відновлення зростання економіки, збільшення кількості робочих місць та рівня фонду оплати праці на основі підвищення її продуктивності.

Література

1. Тут і далі Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 31.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>.

2. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік // Урядовий кур'єр. – 02.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/>.

3. Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together / International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys. – April, 2016. – P. 87-88 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm>.

4. Презентація щодо Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» / Міністерство фінансів України. – 11.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/1201-14%20slides_budget_2016.pdf.

5. Експрес випуски «Про надання населенню субсидій» / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/27pdf.zip>.

6. Постанова Кабінет Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік» від 10.03.2016 р. № 190. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.

7. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році / Пенсійний фонд України. – 23.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.

UDC 330.163

*Chechelashvili Maia,
Doctor of Economics, Professor
Georgian Technical University*

CULTURAL AND BUSINESS INTERACTIONS RESEARCH IN GEORGIA

In studying “values” we compare individuals; in studying “culture” we compare societies. Individuals are part of society. Our group intended to study “culture” of Georgian people that’s why we decided to make a reasonable research. Surveys are the suitable way of measuring employed individuals’ differences. The base data for our research was collected using the spreadsheets of Google doc survey. We have done analysis focusing on individuals’ differences in answers on questions about employee values.

Our questionnaires contain 6 questions which were created for identify of employees values in Georgia according to 5 values dimensions of Hofstede: PDI (Power Distance Index), IDV (Individualism Index), MAI (Masculinity Index), UAI (Uncertainty Avoidance Index), LTI (Long Term Index) .

Question 1 for PDI: How frequently, in your experience, does following problem occur: Employees being afraid to express disagreement with their managers? Fear of disagreeing with superiors and of superiors decision-making style; The relationship between a boss B and a subordinate S in a hierarchy, including its values component, is better understood if we introduce the concept of power distance. It is a measure of the interpersonal power of influence between B and S as perceived by the less powerful of the two.

Power Distance means human inequality. Inequality can occur in areas such a prestige, wealth, and power. As the central questionnaire item for exploring power distance differences we choose this question, because it clearly expresses power distance. It is a projective question: Respondents are not asked how frequently they themselves are afraid to disagree, but their answers can be expected to reflect a projection of their own feelings. However, the question works best for the people who are not CEO and presumably our respondent’s majorities (71%) are not a CEO as their age comes in range from 21 to 30.

Question 2 for UAI: Three questions refer to three components of uncertainty avoidance:

rule orientation, employment stability, and stress. All of these three indicators are connected with UA index.

“Rule orientation” – Company rules should not be broken even when the employee thinks it is in the company’s best interests – disagreement with the rule orientation statement indicates a tolerance for uncertainty: it’s acceptable that employees break company rules if they believe this is in the company’s interest.

“Employment Stability” – How long do you think you will continue working for this company? Employment stability and rule orientation are two ways of avoiding uncertainty.

“Stress” – How long do you feel nervous of tense at work? Stress is a state of mind and body and there is no human being who does not feel stressed at times. We have 4 types of stress reactions:

- The individual personality, including personal history and traits;
- The individual’s non work, private – life environment;
- The individual’s work and organizational environment;
- The socio cultural, larger environment in which the individual’s personality, non-work life, and the organization in which she works are all embedded.

Question 3 for IDV and MAS: How important is to you to have the following at work: personal time, High earning, cooperation, benefits, recognition, freedom, challenge, use of skills, physical conditions, training, security, manager, advancement, accomplishment. This question belongs to 2 indexes: masculinity and individualism. According to this question we can identify both of them.

Question 4 for LTI: Which one is the most important factor for you at work: persistence, ordering relationships by status and observing this order, thrift, having a sense of shame, personal steadiness stability, protecting your face, respect for traditions and reciprocation of greetings, favors and gift. According to this question we can identify if person is long term oriented or short.

The purpose of the analysis was to find values differences among Georgian people who are employed and to relate these to characteristics of the different countries. Our questionnaires were anonymous and contained reassurances that no attempt to identify respondents.

Using Google docs we surveyed 205 respondents in Georgia. All of them were employed which was the main requirement. We sum up the results and get the following results. 37 % of respondents were males and 63% - female. 71% of respondents are between 21-30 years old.

First Question in spreadsheet was for determine the index of Power Distance in Georgia. We determined the degree of inequality in power between a less powerful individual and more powerful other. According to this question we identify that 58% of our respondents think that employees being afraid to express disagreement with their managers. Power Distance norms can be used as a criterion for characterizing cultures. In a highly stratified society where all powers are concentrated in the hands of the superior, the subordinate learns that it can be dangerous to question a decision of the superior. In this type of situation, people learn to behave submissively – at least in the presence of the boss. They do not learn to thrash things out with him, face-to-face. Then, when there is no reason to fear, they still do not feel it is natural to speak up.

Power Distance Index in Georgia is high. It was higher in 90’s during the communist regime. What is most important for our society is that the situation is getting better. Individuals trying to reduce the power distance between themselves and more powerful persons.

Disagreement with the rule orientation statement indicates a tolerance for uncertainty: it is acceptable that employees break company rules if they believe this is in company’s interest. Opposite position, agreement with the rule orientation statement, avoids the uncertainty of employees’ deciding for themselves whether or not to follow rule.

Question about the “Employment Stability” shows employees attitude toward their works. We got very low index in Georgia. According to our results we can say that Employment Stability is very low in Georgia, so it is very difficult to avoid uncertainty. 49% of respondents are going to leave their job in less than a year. This fact gives us impressions that stability is not the most important factor for employees.

In the IBM data we can identify stress differences due to the sociocultural environment. At the county level, higher mean stress turned out to associate with stronger rule orientation and greater employment stability, and vice versa.

The individual Index and Masculinity Index are union in one question. Individualism refers to emotional (in) dependence on group, organization, or other collectivities. The individualism Index is based on the 3 main factors: Personal Time, Freedom and Challenge. Masculinity Index is based on Use of Skills, Physical Conditions and Trainings. More important for men: advancement, earnings, training, up-to-dateness. More important for women: friendly atmosphere, position security, physical conditions, manager, cooperation. No significant gender was found for job content goals (challenge, use of skills) or for private life goals (personal time, desirable area). More important with age: employment security, benefits, physical conditions, manager, cooperation. Less important with age: advancement, training, earnings, challenge, use of skills, personal time.

The stability of society is based on unequal relationships between people. Values of Long Term Orientation people: persistence, ordering relationships by status and observing this order, thrift, having a sense of shame. Values of Short Term oriented people: personal steadiness and stability, protecting your face, respect for tradition, reciprocation of greetings, favors and gifts. In our survey personal steadiness and stability have high index that means that people are short-term oriented in Georgia.

A self-administered quantitative survey questionnaire was used in our thesis. Hofstede's theory and cultural dimensions were used as the theoretical base for the questions. Employees from different organizations of Georgia were surveyed in our survey. The samples for the study were selected based on the criteria of accessibility, functional equivalence, and representativeness. A sampling issue that is well discussed in cross-national surveys is equivalence.

According to Hofstede's (1984) study, Georgia has High Power Distance index. If we want to change this index we should take into consideration the origins of Low PDI: Survival and population growth more dependent on human intervention with nature; Less centralization of political power; Less traditional agriculture, more modern industry, more urbanization; Greater social mobility and strong dependent on middle class; More need for education of lower strata (literacy, mass communication); Greater national wealth; Strong will to be independent : smaller size of population.

According to Hofstede (1984) study, Georgia has High UA index. Recommendations: Employment stability, seniority, generation Gap; Managers should be selected on criteria other than seniority; Optimism about employers' motives; Admit dissatisfaction with employer; Individual decisions, authoritative management, and competition among employees; Favorable attitudes toward younger people; smaller generation gap. Openness to New Experience and information; Trust; If necessary, employees may break rules; Most people can be trusted; Less resistance to change; Acceptance of foreigners as managers.

Individualism Index is high in Georgia according to our survey. We still need to take into consideration origins of Low IDV. Recommendations: Staying with one company desirable, old-timers make better managers; More acquiescence in response to " importance" questions; interesting work is as important as earnings; Knowledge the right people most important for career; group decisions are better; More importance attached to training and use of skills in job.

Masculinity Index in Georgia is High and the reason our mentality of Georgian people and traditions. The origins of High MAS is following: advancement and earnings are important, higher jobs stress, preference for large corporation, belief in individual decisions, promotion by protection, work very central in a person's life space.

Recommendations: we need to take into consideration Low MAS origins. Cooperation at work and relationship with boss is important; living area and employment security is important; lower job stress; Promotion by merit; work not central in a person's life; higher norms for emotional stability and ego control; Relationship orientation.

In our thesis our group reviewed cultural researches done already internationally, along with studied their effectiveness and limitations. Afterwards, transferred one of the most worthy work

done by Professor Geert Hofstede in Georgian reality and conducted online survey among employed population. We resumed the research and presented data not being available in Georgia yet. In the world of rapid change and uncertain environment, as well as not so big group of respondents we still figured out cultural trends in relation to employment; we think this will be one step forward in great job, which is still in front to be done in this sphere.

References

1. Hofstede, Geert,. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations*. 2nd ed. Sage Publications, 2001. Print P.p. 87, 151, 215, 286, 356.
2. Hofstede, Geert, and Gert J. Hofstede. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 2nd ed. McGraw Hill, 2005. Print p. 4.
3. Frenkel and Shenhav 2003, cited in Shimoni with Bergmann, "From Multiculturalism to Hybridization", *Academy of Management Perspectives*, (August 2006), 77.
4. David A. Victor. *Cross-Cultural/International Communication*. Encyclopedia of Business, 2nd ed. Web site:
5. Bhabha 1994, Werbner & Modood 1997, cited in Baruch Shimoni with Harriet Bergmann, "From Multiculturalism to Hybridization", *Academy of Management Perspectives*, (August 2006), 77.

UDC 330.163

Chechelashvili Maia,
Doctor of Economics, Professor
Georgian Technical University
Shavishvili Nino,
Doctor of Economics, Professor
E. Takaishvili University

INTERCULTURAL BUSINESS RELATIONS IDENTIFIABLE FACTORS

Business is not conducted in an identical fashion from culture to culture. As business has turned more and more to an integrated world market to meet its needs, the difficulties of communicating at a global level have become increasingly widespread. Lack of understanding deriving from ethnocentrism or ignorance of culturally based assumptions erroneously believed to be universal can readily escalate to unproductive conflict among people of differing cultural orientation. Still, in an increasingly competitive world economy, it is harder for the successful business venture to conduct business exclusively within the safe confines of a single domestic business environment. Consequently, the need for dealing with intercultural differences and cross-cultural communication barriers has grown as well.

We all tend to have a management style that has evolved during our working life and with which we feel comfortable. Bear in mind, however, that your country of origin probably heavily influences your management style.

Different countries tend to develop different approaches to management and corporate structure. Some people are comfortable with the concept of hierarchy; others are not. Some people see managers as mentors who are there to encourage and coach; others expect a more instructional approach from the boss. From country to country business relations` nature can be to a certain extent learned by Hofstede`s research and partly by reflecting already established practices. So did we when discussing 4 countries according to Hofstede`s 5 dimensions and gathered prominent information about the chosen countries.

We have chosen study countries according to having rather different results in Hofstede`s research. 5 criteria data appear in contrast to one another, and accordingly express differently developed cultures in any of the after mentioned countries.

According to point of “individualism” Canada is really illustrious country, which has a highest score of this index. For example, Arab countries are distinguished from others with high “power distance” point and religion plays a driving role in formulation of Arab culture and business. Japan is distinguished for its high index of “masculinity/femininity”, where in contrast to Canada teamwork is highly valued and people are more long term oriented. What about our last country Israel, we have chosen this country for its high score of “uncertainty avoidance”, this country is unique with its unprecedented history; and history with religion formed particular culture.

According to Geert Hofstede’s Analysis for Canada, Canadians tend to be self-confident and open to discussions on general topics. It should be noted that there is a tension between the French province of Quebec and other Canadian provinces. Citizens of Quebec tend to be more private and reserved. Ethnocentrism is high throughout Canada, but particularly in Quebec. Even though, Canadians are a mostly friendly, unpretentious people who value honesty, sensitivity, empathy and humility in their relationships with friends and strangers, as well as respect for the privacy and individualism of others. In individualistic societies, ties among people are relatively loose, and each person tends to focus on his or her own self-interest. These societies prefer individualism over group conformity. It should be noted that Canadian-Anglophones, as managers, are more individualist, while Canadian-Francophones managers are more collectivist in their values, motivations and behaviors. In business situations, Competition for resources is the norm, and those who compete best are rewarded financially. Canada has the highest rank of Individualism (80), which is indicative of a society with a more individualistic attitude. Among high IDV countries, success is measured by personal achievement. Canada has low rank of Long Term Orientation Index (23), compared to the average of 45 among the 23 countries surveyed for which scores have been calculated. This low LTO ranking is indicative of societies’ belief in meeting its obligations and tends to reflect an appreciation for cultural traditions. That is, Canadians focus on immediate results rather than on how decisions will affect future generations. Canada’s Power Distance (PDI) is also relatively low, with an index of 39, compared to a world average of 55. This is indicative of a greater equality between societal levels, including government, organizations, and even within families. It should be noted that countries with low PDI are less concentrated on authority, organizational managers rely on personal experience and decision-making structures are decentralized. Female businesspeople can expect to be taken seriously. Likewise, Canadian women receive respect from their Canadian male colleagues, and will expect the same from foreigners. That is, there is smaller gender culture gap and men have same rights as women both in family and at work. As regards MAS Index in Canada (52), it is enough high to consider that business relations between men and women are appropriate for civilized society.

Doing business in the Arab world can be a challenge for people from Western countries. The reason is that there is a different culture with different customs. That means that things are not done in the same way. If you are going to be successful in your business venture you are going to have to learn about these differences. Arab Emirates scores high on this dimension (score of 90) which means that people accept a hierarchical order in which everybody has a place and which needs no further justification. Hierarchy in an organization is seen as reflecting inherent inequalities, centralization is popular, subordinates expect to be told what to do and the ideal boss is a benevolent autocrat Individualism Arab Emirates, with a score of 25 is considered a collectivistic society. This is manifest in a close long-term commitment to the member ‘group’, be that a family, extended family, or extended relationships. Loyalty in a collectivist culture is paramount, and over-rides most other societal rules and regulations. Arab Emirates scores 80 on this dimension and thus has a high preference for avoiding uncertainty. Countries exhibiting high uncertainty avoidance maintain rigid codes of belief and behavior and are intolerant of unorthodox behavior and ideas.

Japanese culture and business etiquette is one of the most interesting in the world. Japan scores 46 on the Individualism dimension. Certainly Japanese society shows many of the characteristics of a collectivistic society: such as putting harmony of group above the expression of

individual opinions and people have a strong sense of shame for losing face. However, it is not as collectivistic as most of her Asian neighbors. The most popular explanation for this is that Japanese society does not have extended family system, which forms a base of more collectivistic societies such as China and Korea. Japan has been a paternalistic society and the family name and asset was inherited from father to the eldest son. The younger siblings had to leave home and make their own living with their core families. One seemingly paradoxes example is that Japanese are famous for their loyalty to their companies, while Chinese seem to job-hop more easily. However, company loyalty is something that people have chosen for themselves, which is an individualistic thing to do. You could say that the Japanese in-group is situational. While in more collectivistic culture, people are loyal to their inner group by birth, such as their extended family and their local community. Japanese are experienced as collectivistic by Western standards and experienced as individualistic by Asian standards. They are more private and reserved than most other Asians. At 95, Japan is one of the most masculine societies in the world. However, in combination with their mild collectivism, you do not see assertive and competitive individual behaviors that we often associate with masculine culture. What you see is a severe competition between groups. From very young age at kindergartens, children learn to compete on sports day for their groups (traditionally red team against white team). At 92 Japan is one of the most uncertainty avoiding countries on earth. This is often attributed to the fact that Japan is constantly threatened by natural disasters from earthquakes, tsunamis (this is a Japanese word used internationally), and typhoons to volcano eruptions. Under these circumstances Japanese learned to prepare themselves for any uncertain situation. This goes not only for the emergency plan and precautions for sudden natural disasters but also for every other aspects of society.

If we explore the Israelian culture through the lens of the 5-D Model, we can get a good overview of the deep drivers of Israelian culture relative to other world cultures. However, Israel takes a unique position in the database of countries with scores on the 5 dimensions. Israel is the only country in the world where the size of immigrant groups is so large that they influence the dominant values to the extent that new citizens of Israel change the existing values. The below mentioned scores might not reflect the values of the whole population of Israel, but mostly it does. With a score of 13 points Israel is at the very low end of this dimension compared to other countries. With an egalitarian mindset the Israelis believe in independency, equal rights, accessible superiors and that management facilitates and empowers. Power is decentralized and managers count on the experience of their team members. The Israelian society is a blend of individualistic and collectivistic cultures (54 points). Small families with a focus on the parent-children relationship rather than aunts and uncles are common. And at the same time extended families, with many children and close ties to all other family members are a part of society as well. There is a strong belief in the ideal of self-actualization. Loyalty is based on personal preferences for people as well as a sense of duty and responsibility. Communication is direct and expressive. With a score of 47 Israel is neither a clear masculine nor feminine society. Some elements point at more masculine features. Performance is highly valued. Managers are expected to be decisive and assertive. Especially cars, watches and technical devices often show status. Israel is among the stronger uncertainty avoidant countries (81 points). In these cultures there is an emotional need for rules (even if the rules never seem to work), time is money, people have an inner urge to be busy and work hard, precision and punctuality are the norm, security is an important element in individual motivation. Cultures with a high score on this dimension are often very expressive. Something the Israelis clearly show while talking with their hands, gesticulating and vocal aggressiveness.

Conclusion: No Culture is “Good” or “Bad” – “Just Different”!

References

1. *What about Canada?* Web site: <http://geert-hofstede.com/canada.html>.
2. Salkill, Emma. *Proper Etiquette for Visiting Canada: Business Etiquette Tips for Canada*. Yahoo Contributor Network,. Published by: Emma Salkill., Jul 16, 2005. Web site: <http://voices.yahoo.com/proper-etiquette-visiting-canada-3994.html>.

3. Israel Economic & Cultural Office in Taipei,” Tips for Doing Business in Israel” [Online] Available: <http://www.tamas.gov.il/NR/exeres/3614E1A7-2D84-4F27-A4DC-3585A6F6450E.htm>.

4. Hofstede, Geert,. *Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations*. 2nd ed. Sage Publications, 2001. Print P.p. 87, 151, 215, 286, 356.

5. Hofstede, Geert, and Gert J. Hofstede. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 2nd ed. McGraw Hill, 2005. Print p. 4.

УДК 330.366: 337.012.83

*Гаркавенко В’ячеслав Сергійович,
Половко Лілія Сергіївна,*

*магістранти
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Однією із найважливіших складових економічної безпеки будь-якої країни є фінансова безпека, без якої практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою.

Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою її суверенітету.

Таким чином, з позицій різностороннього підходу фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [2].

На фінансову безпеку держави впливають безліч внутрішніх і зовнішніх факторів і загроз. До активних зовнішніх факторів, які сприяють формуванню зовнішніх загроз фінансової безпеки держави, належать:

- маніпуляції із зміною курсу грошової одиниці, заморожування коштів в іноземних банках;
- використання методів недобросовісної конкуренції, підкуп державних службовців тощо;
- порушення режиму міжнародної міграції капіталу у формі прямих приватних інвестицій;
- підтримка ззовні неконтрольованого вивозу капіталу за межі країни.
- висока концентрація капіталів;
- постійне збільшення і мобільність маси капіталів на світових ринках;
- глибокий взаємозв’язок і взаємозалежність фінансових ринків і їх фактична невідконтрольність державним інститутам;
- зростаюча залежність від світових фінансів, віртуалізація фінансової сфери;
- нераціональне використання закордонних кредитів;
- нерегульований приплив іноземного капіталу і надання йому переваг у порівнянні з вітчизняним та інше.

У сучасному світі розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від її участі в міжнародних відносинах. Найактивніше відбувається фінансова глобалізація. В даному

випадку глобалізацію можемо трактувати як зростаючу взаємозалежність держав сучасного світу.

Основна проблема, яка породжена процесами фінансової глобалізації, пов'язана з тим, що структура глобального фінансового ринку надзвичайно ускладнилася, а це посилює нестабільність цієї складної системи, підвищує ризики та ймовірність розвитку загроз для економічної безпеки країн. Особливо важливого значення підвищення нестабільності фінансового ринку і збільшення ризиків та загроз має для економіки країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, оскільки фінансові системи цих країн мають підвищену залежність від глобального фінансового ринку [1].

Фінансова глобалізація має прояв у наступному: по-перше, різко збільшується розрив між країнами світу (за показником ВВП на душу населення найбільш багаті країни світу – Люксембург, Катар, Норвегія, Бруней-Даруссала і Кувейт мають сукупну питому вагу у світовому випуску продукції менше 1 %. Сімнадцять країн світу за 2014 рік мають ВВП на душу населення менше 1 тис. доларів, найбільш бідні з них – Конго, Ліберія, Бурунді, Ефіопія, Гвінея, Зімбабве та інші мають ВВП на душу населення в межах 300–800 дол. Середньосвітовий показник становить біля 8900 доларів на душу населення) [5]; по-друге, на ґрунті глобалізації відбувається загрозлива людству деформація фінансово-ринкових механізмів та інструментів. Особливо помітні такі зміни у міжнародних фінансах через введення новаторських методів організації та управління фінансовими ресурсами. У результаті капітал придбав значну мобільність [4].

Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави зачіпає всі галузі національного господарства, бізнесу, всі верстви населення, все суспільство і державу в цілому. Тому, на нашу думку, фінансову безпеку країни в умовах глобалізації та глобальних інтеграційних процесів слід розглядати на рівнях країни і світової економіки. Але разом з тим, не слід забувати про безпеку й на рівні підприємств і галузей, оскільки без фінансової безпеки окремих підприємств і галузей не можна гарантувати фінансову безпеку країни.

У той же час, фінансова безпека країни в умовах глобалізації світової економіки не тільки пов'язана з суб'єктами мікрорівня, але і тісно пов'язана з ситуацією на міжнародних фінансових ринках. Багато факторів залежать від стану фінансової безпеки країни. До них слід віднести безпеку інвестицій, фактори міжнародного фінансового ринку, коливання попиту і пропозиції, стан грошово-кредитної системи країни, збалансованість (незбалансованість) державного бюджету, дефіцит бюджету, державний борг країни, податкові пільги тощо [3].

Отже, можна зробити висновки, що прискорення процесів глобалізації світогосподарських зв'язків, поглиблення інтеграції ринків різних країн й посилення конкуренції на світових ринках вимагають системних і скоординованих дій держави, бізнесу й суспільства по забезпеченню фінансової безпеки країни.

Література

1. Поважний С. Ф. Державне управління національною економікою в умовах глобалізації / С.Ф. Поважний [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/.
2. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004.– 188 с.
3. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005 – 204 с
4. Білорус О. Г. Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і гео економічних стратегій // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – Вип. 15 – С. 50–61.
5. Список CIAWorld.Factbook за2014. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

Проблема високого рівня державного боргу на сьогодні є актуальною не лише для України, а і для багатьох країн світу. Особливості розвитку української економіки поки не дозволяють на загальнодержавному рівні визначити цілісну збалансовану концепцію фіскальної та бюджетної політики в середньостроковій і, тим більше, довгостроковій перспективах. Спроможність у повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати внутрішній державний борг є одним з показників стабільності фінансової системи, що закріплює за державою імідж надійного позичальника та відкриває можливості здійснення нових позик.

Слід зауважити, що у 2013-2014 роках дві третини усього обсягу джерел фінансування державного бюджету було забезпечено за рахунок внутрішніх державних запозичень. В даному розрізі, науковий інтерес представляють напрями витрачання коштів державного бюджету. У зв'язку з цим, необхідною передумовою є вдосконалення методів управління внутрішнім державним боргом України.

Незважаючи на деякі позитивні зрушення, методи управління державним боргом України є неефективними. Законодавством чітко не визначено поняття «система управління державним боргом», в межах якої реалізуються відповідні методи та може бути визначена їх ефективність. На нашу думку, під системою управління державним боргом слід розуміти сукупність бюджетних, фінансових, облікових і організаційних технологій, спрямованих на ефективне регулювання обсягів і структури боргу з метою зниження впливу боргового навантаження на економіку країни. При цьому, основними цілями методів управління державним боргом є: підтримка обсягу боргу на економічно безпечному рівні; забезпечення своєчасного виконання боргових зобов'язань; мінімізація вартості обслуговування боргу.

Вважаємо, що вдосконалення методів управління державним боргом України потребує адаптації світового досвіду, зокрема, рекомендацій з управління державним боргом, підготовлених МВФ спільно із Всесвітнім банком; рекомендацій Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (International Organisation of Supreme Audit Institutions – INTOSAI); досвіду створення боргових агентств у Швеції, Великобританії, Ірландії, Португалії. При цьому уряду слід уникати методів агресивної боргової політики, спрямованої на покриття поточних видатків державного бюджету. Підвищенню ефективності методів управління внутрішнім державним боргом сприятиме: зменшення обсягів запозичень на внутрішньому ринку, передусім для фінансування поточного споживання, оскільки надмірна активність на внутрішньому ринку має наслідком збільшення вартості та вичерпання вільних фінансових ресурсів, що призводить до витіснення приватних інвестицій; диверсифікація інструментів залучення боргових ресурсів: активізація використання державних облігацій, номінованих в іноземній валюті; облігацій що розміщуються серед населення; облігацій, індексованих на інфляцію; амортизаційних облігацій.

Зауважимо, що результати реалізації методів управління внутрішнім державним боргом впливають, насамперед, на наявні боргові зобов'язання та обумовлюють мінімізацію видатків на обслуговування і розмір суми основного боргу, не передбачаючи при цьому нові запозичення. Вибір того або іншого методу безпосередньо обумовлюється пріоритетами внутрішньої боргової політики, а також структурою і складом боргових інструментів, що формують портфель внутрішніх боргових зобов'язань.

В якості основного методу управління внутрішнім державним боргом пропонуємо розглядати регулювання зміни обсягів внутрішнього державного боргу на основі моніторингу ризик-факторів, що передбачає зміну балансу внутрішнього державного боргу з метою оптимізації. При цьому балансом внутрішнього державного боргу є співвідношення

обсягів боргу і джерел його погашення. Таким чином, основою методу є визначення співвідношення таких параметрів, як величина доходів, видатків і дефіциту державного бюджету, оскільки саме вони формують структуру державного боргу, а у випадку недостатності дохідних джерел, органи державної влади звертаються до запозичень.

Крім того, на нашу думку, ефективним методом управління внутрішнім державним боргом є оптимізація структури внутрішніх державних запозичень. Перевагою даного методу є його придатність і до формування, і до обслуговування внутрішнього державного боргу. Сутність оптимізації структури внутрішніх державних запозичень полягає у забезпеченні еквівалентності зміни поточних боргів і майбутніх податків; збереженні балансу в емісійній діяльності та стягненні податків із процесом нарощування боргу та розмірами його обслуговування; реалізації політики стабілізації боргу відповідно до процесу інвестування; реалізації заходів щодо трансформації політики зростання боргу в обмежувальну політику, що стабілізує зростання боргу.

Показниками ефективності регулювання зміни обсягів внутрішнього державного боргу на основі моніторингу ризик-факторів та оптимізації структури внутрішніх державних запозичень є підвищення економічної ефективності отриманих позик. При цьому потребує конкретизації система відповідальності посадових осіб за результати і цільове використання позикових коштів. Крім того, доцільним є впровадження комплексної системи планування основних напрямів використання внутрішніх державних запозичень, а саме: територіальних інвестиційних зон розвитку, будівництва об'єктів регіональної і муніципальної інфраструктури, у тому числі створення об'єктів з короткими термінами окупності, що залишаються в регіональній і муніципальній власності. Отриманий економічний ефект від цих об'єктів дозволить погашати та обслуговувати взяті боргові зобов'язання, стимулювати економічне зростання, вирішувати проблеми зайнятості населення і забезпечення соціальними послугами. В результаті, буде вирішено внутрішню суперечність запозичення коштів, обумовлену тим, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні, у першу чергу, виконувати соціально-економічні функції довгострокового характеру, тоді як термін погашення внутрішніх боргових зобов'язань, зазвичай, значно менший за строки, необхідні регіональним і муніципальним органам влади для вирішення насущних соціально-економічних проблем.

Вдосконаленню методів управління внутрішнім державним боргом сприятиме розробка та реалізація спеціальних інвестиційних програм муніципальних утворень. У зв'язку з цим, потребує формалізації технологія розробки інвестиційних програм, а саме: обґрунтування основних етапів складання програм, затвердження порядку взаємодії структурних підрозділів органів виконавчої влади при підготовці та реалізації регіональної (муніципальної) інвестиційної програми. В окремих випадках позикові кошти можуть бути використані для викупу більш дорогих в обслуговуванні внутрішніх боргових зобов'язань, що, в остаточному підсумку, призведе до загального зниження видатків на обслуговування внутрішнього державного боргу та оптимізації його структури.

Література

1. Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Зуев Д.С. Развитие системы управления долговыми обязательствами региона: монография / Д.С. Зуев. – М.: Магистр, 2011. – 160с.
3. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень України // <http://www.ibser.org.ua>.
4. Офіційний сайт Міжнародного Валютного Фонду // <http://www.imf.org>.
5. Прутська О.О. Управління державним боргом: Навчальний посібник / О.О. Прутська, О.А. Сьомченков, Ж.В. Гарбар, Л.І. Губанова, В.В. Руденко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 216с.
6. Campbell J.Y. A scorecard for indexed government debt / J.Y. Campbell, R.J. Shiller // NBER Working paper №5587. [Electronic resource]. – Access mode: http://papers.nber.org/papers/w.pdf?new_window=1.

*Левченко Лариса Станіславівна,
Черв'як Анна Володимирівна,
магістранти
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ІНФЛЯЦІЯ ЯК ІНДИКАТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Фінансова безпека є ключовою ланкою системи економічної безпеки країни, що безпосередньо впливає на інші її складові – промислову, енергетичну, продовольчу тощо. Запобігання негативному впливу фінансових чинників на економічний розвиток власне і є предметом політики у сфері фінансової безпеки. Адже в сутність поняття «фінансова безпека» закладено її взаємозв'язок із національною безпекою країни в цілому, оскільки дефіцит фінансових ресурсів може призводити до недофінансування базових потреб у різних сферах життєдіяльності суспільства та уповільнення економічного розвитку [1].

Важливим показником фінансової безпеки держави є рівень інфляції. Загалом інфляція – це системне явище, яке пов'язане не лише з грошовим обігом, а й з усією економічною системою, із загальним становищем в економіці, її місцем у світовому розподілі праці. Слід сказати, що інфляція не завжди пов'язана із зростан цін, які можуть бути досить стабільними. Інфляція може бути прихованою, бути насамперед у формі бюджетної заборгованості громадянам із заробітної плати й інших соціальних виплат, неплатежів тощо.

Інфляція – це завжди сигнал про фінансову небезпеку, яка потребує певних заходів із боку владних структур держави [2]. Вона є проявом порушення рівноваги всієї економічної системи і, насамперед, у сфері грошового обігу. Основною причиною інфляції є спад виробництва, коли товарне забезпечення грошей зменшується, що призводить до зростання цін. Обмеження грошової маси в обігу гальмує зростання цін, але негативно впливає на виробництво, породжує систему неплатежів і зростання боргових зобов'язань.

Спад виробництва може бути зумовлений, з одного боку, зменшенням споживчого попиту, а з іншого – технологічною відсталістю виробництва, зростанням його матеріало- та енергомісткості, низьким рівнем використання виробничих потужностей тощо. З огляду на це й антиінфляційні заходи повинні бути різними.

Інфляція, зумовлена технологічними й технічними причинами, не може бути усунена лише монетарними заходами. Для цього потрібні інвестиції в економіку з метою її технічного переоснащення, вирівнювання умов господарювання для всіх виробників, підвищення конкурентоспроможності продукції, стимулювання щодо збільшення населенням заощаджень у фінансових активах, які повинні згодом стати інвестиціями, спроможними поживати виробництво. Антиінфляційна політика держави в умовах перехідної економіки має базуватись на високоефективних заходах у сферах зовнішньоекономічної, виробничої, інституційної, фінансової, кредитної, соціальної діяльностей. Заходи у всіх цих напрямках повинні проводитися паралельно, оскільки затримки з їх впровадженням в якій-небудь із них може зумовити зростання інфляції й поглиблення фінансової кризи.

2015 рік для України позначився величезними проблемами в економіці, зростанням шаленими темпами тарифів на житлово-комунальні послуги, здорожчанням продуктів, стрімким збільшенням інфляції та різким падінням рівня доходів українців. Війна на Донбасі та анексія Криму завдали суттєвого удару по економіці країни.

За підсумками 1-го півріччя 2015 р. ціни в Україні підвищилися на 40%, а до кінця 2015 року інфляція склала 43,3%. [3]. Індекс інфляції в березні 2016 року в Україні склав 101,0%. А це свідчить про незначні зміни в загальному рівні цін на товари і послуги. [4]

На рисунку 1 зображено рівень інфляції в Україні за 2008-2016 роки.

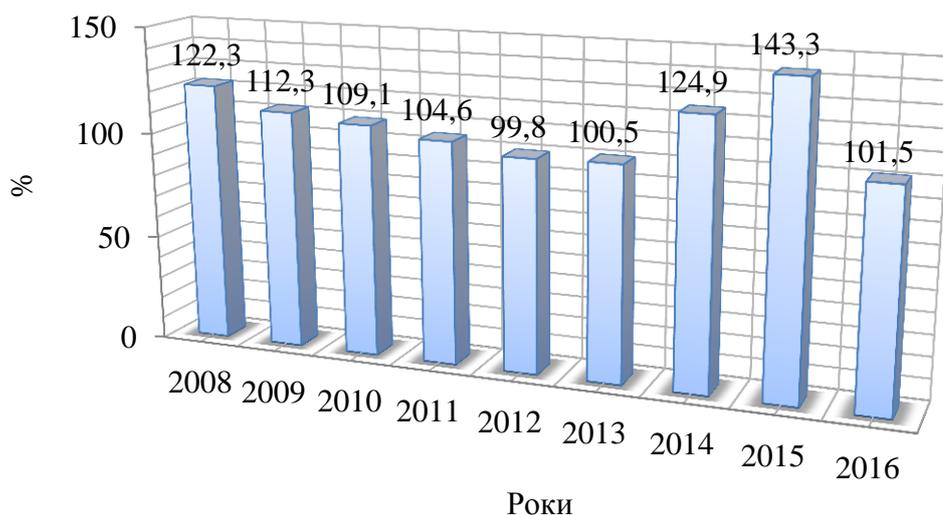

Рис.1. Рівень інфляції в Україні протягом 2008-2016 років
*складено за даними Національного банку України [6]

Слід зазначити, що МВФ, має більш оптимістичний прогноз рівня інфляції ніж Уряд України, оскільки на їх думку, індекс споживчих цін протягом усього 2016 року, не перевищить 10,6%.

Відповідно до Постанови «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки» [5] у 2016 році рівень інфляції в Україні складе від 12 до 14,7%. У той же час, інфляція в 2017 році буде знаходитися на рівні від 8,1 до 10,3%, в 2018 році від 5,5 до 7,6%, а в 2019 році від 5,2 до 5,8%.

На думку багатьох аналітиків, якщо курс гривні в 2016 році, буде стійким, то інфляція в Україні в 10-15% є цілком реалістичною, але якщо ж гривня почне активно падати, то тоді всі інфляційні показники будуть залежати безпосередньо від величини курсового падіння.

Варто відзначити, що тимчасове посилення напруги на валютному ринку, яке спостерігалось у січні-лютому цього року, не мало суттєвого впливу на рівень інфляції. Цього року ціни на вітчизняні та імпортні товари набагато менш чутливі до змін курсу гривні, ніж були у 2014 році чи першій половині минулого року. На це є декілька причин:

- фактори, які тиснули на обмінний курс через зниження валютних надходжень, одночасно сприяли збільшенню пропозиції продовольчих товарів і, як наслідок, зниженню цін у країні. Так, падіння цін на глобальних сировинних ринках забезпечило низькі ціни на імпорт. А запровадження додаткових обмежень з боку Росії призвело до збільшення пропозиції товарів, які мали йти на експорт, на внутрішньому ринку. Як наслідок, ціни на сирі продукти харчування за перший квартал підвищилися всього на 0,2%.

- економіка поступово адаптується до гнучкого валютного курсу. Як наслідок, бізнес та домогосподарства менш гостро реагують на коливання обмінного курсу. Подібний шлях проходили всі країни, які відмовлялись від фіксації курсу.

- економіка України вже пройшла болісну корекцію і позбулася накопичених зовнішньоекономічних дисбалансів. Це докорінно відрізняє поточну ситуацію від тієї, яка спостерігалась два роки тому.

Щоб залишатися на цьому шляху, Україна має дотримуватися режиму гнучкого курсоутворення й надалі. Важливо, щоб у населення, бізнесу, фінансових установ укоренилося розуміння, що обмінний курс може як слабшати, так і зміцнюватися в залежності від дії фундаментальних факторів. А також розуміння, що Національний банк завжди буде на ринку для згладжування надмірних коливань курсу, які відбуваються під впливом ситуативних факторів.

Керуючись такими міркуваннями, Національний банк провів з початку січня і до

середини березня цього року 21 валютний аукціон, під час яких чистий продаж валюти становив 253 млн дол. США. А з середини березня Національний банк провів 12 валютних аукціонів, а також одну валютну інтервенцію за фіксованим курсом. У результаті, за цей період чиста купівля валюти центробанком сягнула 376 млн дол. США. Лише сьогодні ми придбали 52 млн доларів США і поповнили на цю суму міжнародні резерви.

За таких умов Національний банк зберіг незмінним прогноз споживчої інфляції на рівні 12% на кінець поточного року і 8% на кінець наступного року, що збігається з нашими інфляційними цілями [6].

Також, для утримання інфляції, крім стабілізації курсу, багато економістів рекомендують істотно знизити ставки за кредитами та надати податкові пільги бізнесу – це допоможе утримати зростання цін на різні товари, а значить індекс інфляції в 2016 році, буде знаходитися в межах розумного [3].

Загалом державна політика у сфері фінансової безпеки України має включати єдиний збалансований комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності фінансової системи, запобігання відпливу капіталів, раціональне використання фінансових ресурсів.

Основною метою політики забезпечення фінансової безпеки має бути стабільний розвиток фінансової системи країни в напрямі нагромадження фінансових ресурсів для економічного розвитку та забезпечення її стійкості до потенційно негативного впливу вищенаведених зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз. Завдання державної політики у сфері фінансової безпеки полягають у своєчасній оцінці та реагуванні на існуючі та потенційні загрози.

Література

1. Сапачук Ю.М. Фінансова безпека – складова сучасної фінансової політики / Ю.М. Сапачук // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Випуск 23. – С.257-265.

2. Фінансова безпека держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/finances1/index.html>.

3. Інфляційний звіт за січень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/tsnua/2016-57914046>.

4. Фінансовий портал Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>.

5. Постанова «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF>.

6. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30186300&cat_id=72996.

УДК 338.2 : 336.02 (447)

Маслій Олександра Анатоліївна,

ст. викладач

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Функціонування національної економіки, що побудована за ринковою моделлю, в умовах глобалізації відбувається під впливом значної кількості зовнішніх ризиків і загроз. Боргові кризи та розбалансування державних бюджетів провідних країн світу, зокрема США, які виникли ще в результаті світової економічної кризи 2008-2010 років, спровокували

рецесію світової економіки. В таких умовах проблема забезпечення економічної безпеки держави та стійкості національної економічної системи до різного роду загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх, що виникають у результаті зовнішніх викликів, набула особливої актуальності.

За результатами комплексного аналізу сучасного рівня економічної безпеки України найвищий темп падіння серед усіх її складових зафіксовано за фінансовою безпекою, рівень якої у 2014 році знизився на 9,1 в.п. до 40,7 %, що свідчить про критичний стан даної сфери, зумовлений наявністю значної кількості системних та додатково набутих загроз, основні з яких представлено на рис. 1.

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ
різка девальвація національної грошової одиниці та формування інфляційно-девальваційної
різке зростання загального обсягу державного та гарантованого державою боргу до абсолютно небезпечних значень, що посилює дефолтні ризики
критично низький рівень та різке скорочення обсягу офіційних міжнародних резервів, що унеможливує регулювання платіжного балансу шляхом проведення валютних інтервенцій у рамках забезпечення стабільності національної грошової одиниці
посилення дисбалансів у бюджетній сфері внаслідок зниження доходів за основними дохідними статтями держбюджету та різкого зростання витрат бюджету, детермінованого необхідністю збільшення фінансування оборони країни та девальвацією національної валюти
здійснення опосередкованого емісійного фінансування дефіциту бюджету через грошову емісію під випуск ОВДП
зниження рівня капіталізації та рентабельності банківських установ внаслідок формування значних резервів за активними операціями
низький рівень розвитку небанківського фінансового ринку
дефіцит внутрішніх середньо- та довгострокових ресурсів (клієнтська депозитна база є «короткою») і волатильною через ризики швидкого відпливу вкладів населення в ситуації
надмірні обсяги вивезення фінансових ресурсів за межі країни
зростання питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси

Рис. 1. Сучасні загрози економічній безпеці України у фінансовій сфері

Джерело: виявлено та узагальнено автором

Критичний стан фінансової сфери в Україні викликаний зниженням надходжень від основних бюджетоутворюючих податків при посиленні фіскального тиску на економіку, різкою девальвацією національної валюти, значним зростанням державного та гарантованого державою боргу, що посилює ризики виникнення дефолту, звуженням ресурсної бази банків, посиленням ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблемами з їх капіталізацією, що в цілому визначило критичний та близький до критичного стан майже всіх складових фінансової безпеки.

Серед зазначених загроз в умовах системної кризи в Україні особливо небезпечними є наслідки різкої девальвації національної грошової одиниці, які проявляються в усіх сферах економічної безпеки та мають максимальний рівень впливу. Зміна монетарного режиму в Україні у 2014 році, а саме перехід від штучно стабільного до гнучкого обмінного курсу національної грошової одиниці, відбувалася в умовах жорсткої економічної кризи за відсутності комплексного синхронного реформування усіх секторів національної економіки,

внаслідок чого курсова волатильність мала руйнівні наслідки для системи економічної безпеки національної економіки, зокрема фактичне значення індексу споживчих цін за підсумками 2015 року становило 143,3 % до грудня попереднього року при критичній межі 112 %, а за даними Національного банку України валютна складова зростання державного та гарантованого державою боргу (на 88,2%) в 2015 році зросла на 1,4 в.п. – до 63,6% [1].

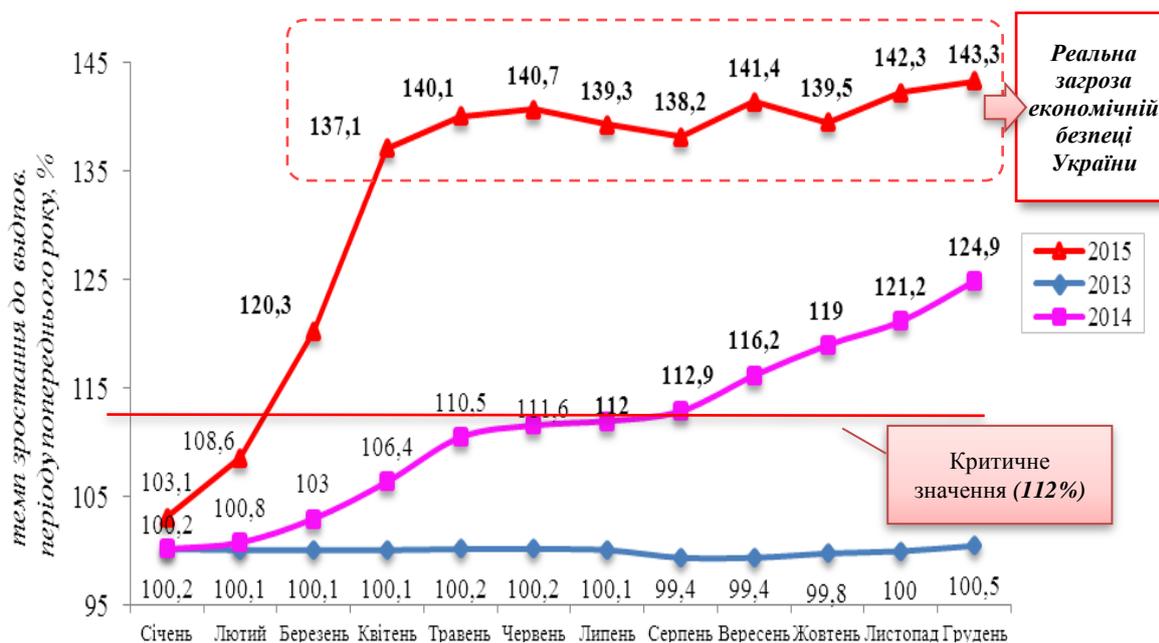

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін України в 2013–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату [2]

Під впливом даної загрози економічній безпеці України в 2015 році сформувався абсолютно небезпечний рівень валютної та боргової безпеки України (за авторськими розрахунками 28,87 % та 28,94 % відповідно), що в комплексі зі збільшенням зовнішніх запозичень уряду призвело до зростання загального обсягу державного та гарантованого державою боргу до абсолютно небезпечних значень, що посилює дефолтні ризики.

Отже, в умовах системної кризи в Україні розробка основ державної політики із забезпечення економічної безпеки на макrorівні, у тому числі за її окремими складовими, набуває пріоритетного значення в контексті забезпечення стабільності та соціально-економічного розвитку держави в рамках впровадження макроекономічних та структурних реформ.

Література

1. Макроекономічний та монетарний огляд: грудень 2015 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Сухоруков А.І. Врахування динамічних зв'язків у системах економічної безпеки / А.І. Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 115–129.
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 р. № 1277 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

КОРПОРАТИВНИЙ СЕКТОР В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ

Корпоративний сектор відіграє системоутворюючу роль в національній економіці, є одним з визначальних факторів економічної безпеки держави, передусім, її валютної, фінансової, зовнішньоекономічної, інноваційної та бюджетної складової, а також каталізатором розвитку соціальної сфери. Слід підкреслити, що у розвинутих країнах світу корпоративний сектор створює 90% загального обсягу ВВП країни при частці суб'єктів не більше 10% від загальної кількості існуючих суб'єктів господарювання. У свою чергу, корпоративний сектор в Україні є доволі молодим порівняно з багатовіковим існуванням корпорацій в Європейських країнах, перші з яких з'явилися ще у XVII ст. [1, с. 199]. Тому необхідною умовою становлення вітчизняного корпоративного сектору є органічне поєднання інтересів і зусиль держави, суб'єктів корпоративного сектору та суспільства.

Корпоративний сектор національної економіки сформувався в результаті тривалої еволюції ринково-конкурентних відносин та наділений значними можливостями у сфері централізації грошових засобів, виробничих ресурсів та людських здібностей, а також концентрації матеріальних активів та обсягів виробництва.

Одним з найважливіших чинників становлення корпоративного сектору є його нормативно-правове забезпечення. Водночас, на думку аналітиків [2, с.232-233], державне регулювання корпоративного сектору також повинно охоплювати наступні аспекти:

- чітке встановлення повноважень держави в цілому й окремих органів держави зокрема;
- незалежність органів держави від політичного тиску чи незаконного втручання окремих комерційних груп;
- висока професійна підготовка працівників органів виконавчої влади з регулювання фондового ринку та інші.

На сьогоднішній день можна відмітити, що впродовж останніх чотирьох років відбувалось поступове збільшення кількості суб'єктів корпоративного сектору (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка зміни кількості суб'єктів корпоративного сектору в економіці України (на початок року) [6]

Водночас слід зауважити, що корпоративний сектор економіки України представлений значною кількістю видів суб'єктів господарювання – від акціонерних товариств до об'єднань юридичних осіб. Необхідно зазначити, що значну частку корпоративного сектора економіки складають господарські товариства (табл. 1). До складу об'єднань юридичних осіб належать асоціація, корпорація, консорціум, концерн а також інші об'єднання.

Суб'єкти корпоративного сектора України можна розглядати з декількох позицій, а саме: 1) за видом діяльності – комерційні і некомерційні; 2) за формою власності – суб'єкти державної, приватної та змішаної форми власності.

Таблиця 1

Динаміка структури корпоративного сектора України за організаційно-правовими формами господарювання (на початок року), од. [б]

Організаційно-правові форми господарювання	2013		2014		2015		2016	
	К-ть	Питома вага						
акціонерне товариство	25531	4,87	24813	4,51	23110	4,18	15571	3,05
товариство з обмеженою відповідальністю	488781	93,19	515371	93,65	519607	94,06	488205	95,60
товариство з додатковою відповідальністю	1539	0,29	1583	0,29	1589	0,29	1336	0,26
повне товариство	2074	0,40	2062	0,37	1941	0,35	1361	0,27
командитне товариство	638	0,12	629	0,11	595	0,11	387	0,08
асоціація	3194	0,61	3234	0,59	3108	0,56	2260	0,44
корпорація	852	0,16	836	0,15	777	0,14	560	0,11
консорціум	93	0,02	94	0,02	90	0,02	66	0,01
концерн	359	0,07	350	0,06	327	0,06	195	0,04
інші об'єднання юридичних осіб	1412	0,27	1365	0,25	1275	0,23	756	0,15
Усього	524473	100	550337	100	552419	100	510697	100

Особливого значення набуває виявлення ключових деструктивних чинників, що гальмують розвиток корпоративного сектора, до яких відносяться:

- специфіка здійснення приватизації, яка не супроводжувалась припливом інвестицій, сприяла розпорошеності акціонерного капіталу, виключала умови для соціалізації прав власності та характеризувалась відсутністю ефективного контролю за діями менеджерів;

- наявність інформаційної закритості та непрозорості внутрішньо корпоративних відносин;

- домінування суб'єктів корпоративного сектора у структурі національної економіки не забезпечує відповідних якісних змін, необхідних для розвитку корпоративного сектору;

- низький рівень впливу фондового ринку на формування сучасної структури корпоративного сектора (невиконання функцій ефективно мобілізації фінансових ресурсів, порушення прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів, недотримання умов продажу та розміщення цінних паперів тощо);

- неможливість використання інвестиційного потенціалу комерційних банків у фінансуванні інвестицій у корпоративний сектор економіки внаслідок існування жорстких вимог до кредитних ризиків і високих процентних ставок;
- порушення прав акціонерів щодо виплати дивідендів, обрання органів управління, відчуження активів, підготовка та проведення зборів акціонерів, недобросовісне ведення реєстру акціонерів, а також поширення процесів рейдерства;
- конфлікти інтересів між акціонерами і найманими менеджерами, що спричиняють наступні види витрат або втрат акціонерів: непропорційне зростання зарплат і привілеїв по відношенню до темпів зростання вартості суб'єкта господарювання; витрати на проведення щорічного зовнішнього аудиту; витрати на проведення додаткових загальних зборів акціонерів з метою обмеження дій менеджерів; витрати на формування і роботу додаткових органів, які обмежують небажані дії менеджерів [3].

Необхідно зазначити, що сьогодні триває пошук нової моделі відносин зі світовим економічним співтовариством, яка може стати ефективною внаслідок ліквідації наступних проблем: значна частка сировини в структурі експорту, низький рівень інвестування, значна частка тіньового сектору національної економіки, висока монополізація ринку. В якості суб'єктів, здатних стабілізувати національний ринок, можуть стати суб'єкти корпоративного сектора.

Отже, ефективне функціонування корпоративного сектора сприяє розвитку національної економіки, тому необхідно створити такі умови функціонування даного сектора, які мінімізують вплив деструктивних чинників і посилюють дії рушійних факторів розвитку. Адже ефективність корпоративних відносин та стратегій розвитку, якість корпоративного управління та її моніторинг, антимонопольна політика держави та формування повноцінної корпоративної інфраструктури – це чинники, які забезпечують розвиток як корпоративного сектора, так і національної економіки; сприяють формуванню якісно нового рівня економічних відносин в країні.

Також важливе значення для розвитку корпоративного сектора має дотримання принципів корпоративного управління та впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності. В довгостроковій перспективі це забезпечить інвестиційну привабливість вітчизняного корпоративного сектора.

Література

1. Заєць Т.О. Корпоративні структури в умовах економічної нестабільності / Т.О. Заєць // Вісник Хмельницького національного університету, 2009. – № 3, Т. 2. – С.199-202.
2. Солов'ян Ю.О. Роль держави у регулюванні корпоративного сектору економіки України / Ю.О. Солов'ян // Наука й економіка, 2010. – № 1 (17). – С.232-236.
3. Бондар В.С. Теорія та практика державного управління / В.С. Бондар // Стан і перспективи розвитку корпоративних відносин в Україні. – 2013. – №3(34). – С. 57–63.
4. Корягіна Т.В. Формування корпоративних підприємств в Україні / Т.В. Корягіна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: економіка. – 2012. – №17. – С. 42–50.
5. Сірий Ю.М. Регулювання державою здійснення корпоративних послуг/ Ю.М. Сірий // Наукові праці. Державне управління. – 2013. – №182. – С. 123–125.
6. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ВПЛИВ ДЕСТРУКТИВНОГО ЛАТЕНТНОГО УПРАВЛІННЯ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В системі забезпечення економічної безпеки держави необхідне поєднання відповідного інструментарію, методів, важелів та інформаційно-аналітичного забезпечення, створених на основі відповідних принципів, котрі об'єктивно існують як економічні закономірності, та реалізуються за допомогою налагодженого управління. При цьому важливе місце відводиться моніторингу рівня економічної безпеки та діагностиці системи управління на предмет наявності прихованих чинників в управлінні, котрі позитивно чи негативно впливають на стан економічної безпеки держави.

Наприклад, негативний вплив на стан економічної безпеки чинять структурні деформації, котрі важко піддаються виявленню і вкрай важко – керуванню.

У зв'язку з тим, що латентні фактори можуть безпосередньо не спостерігатися, в рамках їх теорії були розроблені статистичні та аналітичні методики виявлення як власне латентних факторів, так і механізмів їх формування [1].

Недостатня увага до системи управління національною економікою, а також відсутність знань про латентні фактори призводять до загострення загроз економічній безпеці країни та сприяють формуванню деструктивних форм латентного управління.

Низка вчених використовували поняття латентності для характеристик прихованого впливу в управлінні організаціями і, тим самим, поклали початок науковому обговоренню цієї складної теми в теорії управління.

Латентне управління – це прихований цілеспрямований вплив на діяльність, при якому суб'єкт діяльності цілком усвідомлено приймає й реалізує нібито самостійні рішення, котрі в реальності розроблені суб'єктом латентного управління [2]. При цьому об'єкт латентного управління, розуміючи ситуацію, сприймає ззовні скориговану картину подій, що призводить його до заздалегідь визначених дій, незважаючи на його самостійні інтелектуально-розумові зусилля. Розумно і раціонально, зі своєї точки зору, приймаючи рішення, людина або група, що піддається латентному впливу, в силу викривлення інформації, однобокості знань або упередженої оцінки подій діють в інтересах суб'єкта латентного управління, що змінює економічні характеристики їх діяльності.

Наприклад, деструктивне латентне управління є системоутворюючим фактором тіньової економіки та інших негативних явищ в економіці. Вплив такого управління на економічні масштаби окремих негативних явищ узагальнені в таблиці 1.

Таблиця 1

Економічні масштаби деструктивного латентного управління

Явище, засноване на деструктивному латентному управлінні	Суб'єкт латентного управління	Результат деструктивного латентного управління
Тіньова економіка	Недобросовісні підприємці	До 47% від обсягу офіційного ВВП України у І кв. 2015 р.
Корупція	Корумповані владні структури	В індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) Україна зайняла 142 місце зі 175 позицій у 2014 році
Неповернення кредитів	Недобросовісні боржники	Сума прострочених кредитів в Україні у 2014 році склала майже 4 мільярди доларів

Интернет-злочинність	Хакери	У 2013 році було зроблено понад 270 спроб списання коштів з рахунків клієнтів банків на загальну суму біля 120 млн. грн
Фінансові піраміди	Шахраї	«Еліта-Центр» ошукано 1 759 осіб на загальну суму 400 млн. грн

Вкрай негативний вплив деструктивне латентне управління чинить і на мікрорівні. Виникнення латентних факторів та відповідно – латентного управління на підприємстві важко виявити, неможливо виміряти, проте їх наслідки мають цілком реальні та оцінювані кінцеві результати. Наприклад, неврегульованість механізму використання інституту переважних прав дає можливість без особливих труднощів, за допомогою додаткової емісії, змінити власника контрольного пакета й придбати контроль над корпорацією.

Щодо забезпечення корпоративних прав варто зазначити, що в Україні практикується застосування вже відпрацьованого механізму позбавлення підприємствами меншоритарних акціонерів, котрі набули права власності в результаті сертифікатної приватизації. При цьому досить активно застосовуються елементи латентного управління. Яскравим прикладом є полтавське підприємство по виготовленню алмазного інструменту, менеджмент якого вирішив позбутися меншоритарних акціонерів (виникнення латентного фактору), провів низку реорганізацій та довів підприємство до банкрутства (деструктивне латентне управління). Через 12 років після приватизації алмазний завод зазнав повного краху – це наслідки деструктивного латентного управління. Адже у топ-менеджмента підприємства були всі наявні та потенційні можливості вивести акціонерне товариство в одне з найуспішніших на Полтавщині. У 2001 році запорукою успіху діяльності підприємства були:

- унікальність виробництва – підприємство виготовляло алмазний інструмент, аналогів якого в Україні немає;
- наявність ринків збуту та потенційна можливість їх розширювати – на постсоціалістичному просторі таких підприємств було всього двоє;
- наявність достатньо потужних технологій – унікальне обладнання, яке мало знос менше 40%;
- забезпеченість висококваліфікованими кадрами – умовами приватизації було заборонено необґрунтовано скорочувати робочі місця протягом 5 років.

Практичний досвід та низка явних факторів свідчать, що першопричиною появи на підприємстві латентних факторів була значна розпорошеність акціонерного капіталу в результаті сертифікатної приватизації. Очевидно топ-менеджмент підприємства був переобтяжений великою кількістю (понад 15 тис.) дрібних акціонерів, яких щороку необхідно було інформувати рекомендованим листом про загальні збори акціонерів та про результати діяльності товариства, нараховувати й виплачувати дивіденди. Крім того, дехто з акціонерів був періодично незадоволений діяльністю менеджменту або рішеннями мажоритарних акціонерів та надсилав скарги до територіального управління Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). В свою чергу регулятор здійснював перевірки діяльності товариства, виявляв порушення та накладав штрафи.

Виникає *латентний фактор*, який можна визначити як *бажання топ-менеджмента та інсайдерів позбутися меншоритарних акціонерів* – аутсайдерів, законним чи незаконним шляхом. Цей фактор спонукав до об'єднання інтересів менеджменту й інсайдерів, задоволення яких стало можливим лише за допомогою деструктивного латентного управління. Результатом такого управління стало переливання активів у інше новостворене підприємство (ПрАТ «Алмазний інструмент»). При цьому, для меншоритарних акціонерів були створені несприятливі умови передачі частки акцій у нове товариство (короткі терміни, несвоєчасне інформування тощо), що унеможливило передати своєчасно корпоративні права в успішно працююче підприємство. Про заходи з економічної безпеки підприємства мова взагалі не йшла. Наступним етапом стало доведення підприємства до банкрутства, і як

результат – порушення справи про банкрутство, а 15 386 осіб – міноритарних акціонерів позбавились корпоративних прав, адже відповідно до норм Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», у процесі ліквідації підприємства вимоги щодо майнових прав акціонерів задовольняються в останню чергу, та, як правило, щоб задовольнити ці вимоги ліквідаційної виручки не вистачає.

Розглянутий приклад яскраво характеризує деструктивне латентне управління, яке є результатом об'єднання інтересів суб'єктів, котрі мали можливості впливати на економічні й організаційні процеси на підприємстві.

На кожному підприємстві є особистості впливу. Саме вони формують і підтримують приховані процеси. Не обов'язково, щоб такі люди займали керівні посади. Уміння виявляти й нейтралізувати їх діяльність – особливе мистецтво.

У подібних ситуаціях, коли соціально-економічні системи піддаються деструктивним латентним впливам, особливої ролі набуває протистояння цим впливам, застосування такого типу управління, в якому попередження й боротьба з латентними формами управління як причинами можливих криз стає головним функціональним завданням менеджменту. Такий тип управління науковці визначають як *контрлатентне* – це різновид антикризового управління, головною функцією якого є передбачення, попередження, протистояння й ліквідація наслідків деструктивного латентного управління як джерела криз у соціально-економічних системах і загроз економічній безпеці держави та суб'єктів економічних відносин [3]. Крім цього, застосовуючи модель інтерференції управлінських процесів, при аналізі з її допомогою реальних ситуацій необхідно знаходити слабкі місця в управлінських процесах та на підставі цього прогнозувати можливі латентні впливи, протидіяти діяльності суб'єктів деструктивного латентного управління.

Література

1. Митина, О.В. Моделирование латентных изменений с помощью структурных уравнений / О. В. Митина // Экспериментальная психология. 2008. №1. – С. 131 – 148.
2. Коротков, Э.М. Исследование систем управления: [учебн. и практикум]./ Э.М.Коротков / – «Юрайт», 2015. – 226 с.
3. Савченко, А.В. Феномен латентного управления в контексте эволюции менеджмента. / А. В. Савченко // Вестник университета (Государственный университет управления). – 2008. – №1(7). – 0,6 п.л.

УДК 334.012.82

*Свистун Людмила Анатоліївна,
к.е.н., доцент*

*Мороховець Ірина Олексіївна,
Рожко Анастасія Аркадіївна*

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЗАГРОЗИ І ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Економічне зростання в Україні неможливе без активізації інноваційної діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Аграрний сектор України є однією з небагатьох галузей національної економіки, де зберігається інвестиційна активність, а також надзвичайний потенціал до розвитку. Україна у світовому рейтингу серед експортерів зберігає позиції аграрної держави. Про інвестиційну привабливість українського АПК свідчить те, що за підрахунками Міністерства аграрної політики, станом на березень цього

року в аграрний сектор України інвестують більш ніж 60 держав.

Інвестиції є основними джерелом відтворення виробничого потенціалу аграрного сектору, який є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, і забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця.

Зазначимо, що агропромисловий комплекс має високу чутливість до зовнішніх впливів, які важко спрогнозувати та оперативно відреагувати. Подолання зовнішніх загроз пов'язане з загальним економічним зростанням країни, поліпшенням її міжнародного іміджу, посиленням ролі при вирішенні загальносвітових проблем, у тому числі продовольчої.

Однак найнебезпечнішими є внутрішні загрози. Вони, як правило, зумовлюються економічними проблемами, мають стійкий характер, зачіпають одночасно інтереси декількох суб'єктів економічної діяльності, взаємно впливають одна на одну, породжують інші загрози (табл. 1).

Таблиця 1

Ризики та загрози в економічній безпеці аграрної сфери

Внутрішні загрози		
	<i>Фактори, які формують ризик, загрозу</i>	<i>Імовірні наслідки</i>
1	Низькі темпи підвищення рівня життя населення; суттєве розшарування населення; відставання рівня життя від відповідних показників в розвинених країнах.	Гальмує розвиток людського потенціалу; може призвести до соціального напруження в суспільстві
2	Низький рівень платоспроможного попиту на продукти харчування переважної більшості населення	Призводить до межі насиченості ринку продовольства та гальмує збільшення його виробництва
3	Низький рівень впровадження інновацій, принципово нових розробок на «ноу-хау» у сільському господарстві.	Гальмує розвиток аграрного сектора, призводить до відставання від світового науково-технічного прогресу
4	Недостатній рівень державної фінансової підтримки підприємств АПК	Сприяє збільшенню внутрішніх цін на вітчизняну продукцію над світовим
5	Слабка інформаційна база, яка не дозволяє правильно оцінити резерви і можливості; несистемність моніторингу стану аграрного сектора та продовольчої безпеки	Веде до помилок при визначенні оціночних рівнів продовольчої безпеки, стану галузі та напрямів оперативних заходів
6	Незадовільна матеріально-технічна база, низька технологічна та технічна оснащеність.	Збільшує залежність від зовнішнього ринку за рахунок недобору врожаю
Зовнішні загрози		
1	Погіршення кон'юнктури світових цін на окремі товари українського експорту та підвищення цін на імпортне продовольство	Сприяє відпливу сировини із країни та погіршенню споживання продуктів населенням
2	Використання організаційних та економічних важелів ТНК з виробництва сільськогосподарської продукції	Створюються штучні бар'єри для експорту вітчизняної продукції, порушується баланс по окремих видах продовольства
3	Використання різних програм і субсидій для розширення експорту розвиненими країнами та формування ними агресивної експортної політики	Призводить до недобросовісної конкуренції, підвищує зростання імпорту

	<i>Фактори, які формують ризик, загрозу</i>	<i>Імовірні наслідки</i>
4	Втрата традиційних ринків збуту сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції	Економічні втрати держави і виробників сільгосппродукції, зменшення ефективності аграрного сектора

Ключовими загрозами для розвитку аграрного сектору економіки України є:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання при послабленні позицій середньо-розмірного виробника внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням економічних суб'єктів формально однакових, але не рівних умов господарювання;

- недостатність нормативно-правових засад та відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників в рамках сільських громад, низька товарність виробництва продукції, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;

- нестабільні конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринку через не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;

- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;

- ризики збільшення виробничих витрат через зростання зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, при зростанні вартості невідновлювальних природних ресурсів в структурі собівартості;

- значні втрати продукції через недосконалість інфраструктури аграрного ринку, логістики зберігання;

- відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва;

- обмежена ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, обумовлена низькою платоспроможністю населення;

- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, складність у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів;

- непоінформованість значної частини сільськогосподарських виробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі;

- незавершеність земельної реформи.

Відомо, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей, результати його діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Тому одним із важливих напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва є зменшення ризиків від природно-кліматичних умов та забезпечення прибутковості та подальшого розвитку аграрного сектора.

Основною проблемою агропромислового сектору є нестача власних грошових коштів для відтворення матеріально-технічних засобів, єдиним варіантом вирішення цієї проблеми є залучення кредитних ресурсів. Однак, одним із визначальних факторів для інвестора є наявність повноцінного ринку сільськогосподарських земель. Анонсована відміна мораторію у 2017 році, безперечно, може кардинально вплинути на інвестиційну привабливість України. Адже зараз, розглядаючи можливість інвестування в Україну, підприємці не можуть отримати достовірну інформацію стосовно прогнозування розвитку аграрної сфери, а, отже, не можуть оцінити, що саме вони отримають, вклавши гроші в оренду. Тим самим погоджуючись на можливі зміни власника землі та невпевненість у перспективі отримання права викупу оброблюваної ними земельної ділянки. В оприлюдненому плану дій Кабінету

Міністрів України на 2016 рік від 14.03.2016 р. йдеться, що починаючи з 2017 року буде розпочата торгівля державними землями сільськогосподарського призначення, а з 2019 року, ринок земель відкриється для продажу землі громадянами. Проте наразі інвесторам залишається займати вичікувальну позицію, адже непослідовність законодавця у прийнятті рішень вже не раз призводила до невиконання ним своїх обіцянок.

Невизначеність за собою залишає і фіскальна політика. З 2 січня 2016 року був скасований спеціальний режим оподаткування для всіх суб'єктів господарювання в агропромисловому комплексі. По суті, такий стан речей є прямою загрозою для швидких темпів розвитку аграрного сектору та позбавлення частини ресурсів усіх без виключення сільськогосподарських виробників. Таким чином, для того щоб український аграрний сектор зміг на собі відчути ще більше уваги зі сторони потенційних інвесторів та запрацювати на повну потужність, ще багато питань залишається вирішити та привести в дію.

Стратегія формування економічної безпеки аграрної сфери визначає шляхи, за якими передбачено виведення економіки сільського господарства на динамічне зростання та розробку механізму реалізації заходів щодо формування економічної безпеки аграрної сфери. Реалізація їх має забезпечити економічну безпеку аграрної сфери в умовах регіонального господарювання. Вона містить напрямки, які передбачають ефективне функціонування аграрного сектору, наповнення бюджетів усіх рівнів, підвищення доходів населення, у т.ч. рівня заробітної плати, покращання стану на ринку праці, створення збалансованої ринкової та соціальної інфраструктури, забезпечення сприятливого навколишнього середовища, екологічної та техногенної безпеки в життєдіяльності регіону.

Стратегія базується на аналізі існуючого стану соціально-економічного розвитку та баченні майбутніх процесів розвитку регіону на найближчу перспективу. Вона передбачає застосування структурними підрозділами облдержадміністрацій, райдержадміністраціями, механізму регулювання економічної безпеки аграрної сфери в процесі її реалізації.

Необхідно продовжувати реформування аграрного сектору відповідно до умов формування розвиненого ринкового середовища, інституційних змін в економіці України, радикальних перетворень у відносинах власності. Для розробки механізмів реалізації економічної безпеки, які визначаються комплексом заходів, необхідно визначити інтегральний показник економічної безпеки за такими складовими: виробничо-фінансова, матеріально-технічна, соціально-економічна, еколого-техногенна.

Забезпечення стабільного економічного розвитку аграрної сфери регіону вимагає визначення довгострокових цілей, пріоритетів розвитку, передбачення шляхів активного інтегрування у загальнодержавні суспільно-економічні процеси. Це вимагає нових підходів у реалізації регіональної політики, створення умов для формування економічної безпеки.

Література

1. Саблук П. Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 3–9.
2. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції до 2016 року // <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8884>.
3. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України: [монографія] / Н.М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
4. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жиляєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЗОВНІШНІЙ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ» ЯК ІНДИКАТОРА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

З початку XVI століття вченими-економістами різних економічних шкіл ведуться суперечки відносно доцільності залучення зовнішніх державних запозичень з метою фінансування бюджетного дефіциту країни. З одного боку, залучення додаткових коштів в національну економіку активізує її, стимулюючи споживання або інвестиції у виробництво, з іншого – витрати на обслуговування зовнішнього державного боргу спричиняють відтік ресурсів із країни. Враховуючи те, що нині зовнішній державний борг є невід'ємною складовою фінансової системи більшості країн світу, та з метою ефективного управління ним в умовах сьогодення, важливим є ґрунтовне дослідження походження поняття «зовнішній державний борг», аналіз ставлення до нього на різних етапах розвитку економічної науки та вивчення його впливу на фінансову безпеку країни.

У науковій літературі питання зовнішнього державного боргу уперше було використано меркантилістами. Погляди меркантилістів, в першу чергу, підтримують активне втручання в економічне життя країни з боку держави. Об'єктом дослідження теорії державного боргу меркантилістів виступала сфера обігу. Зовнішній державний борг, як приток фінансових ресурсів у національну економіку оцінювався позитивно, саме тому кредитне фінансування вважалося одним з найважливіших джерел доходів держав того часу.

Подальше дослідження зовнішнього державного боргу було продовжене фізіократами, які в порівнянні з меркантилістами, вважали, що джерелом багатства держави та населення є лише сільське господарство. Саме тому, на їх переконання, збільшуючи зовнішній державний борг, держава виводить значні ресурси із продуктивних секторів економіки.

Англійська класична школа негативно оцінювала державні позики. На думку А. Сміта, головний тягар боргу – це руйнування капіталу в момент виникнення боргу, тобто втрата ресурсів, що вилучаються державою з національного виробництва. Більш того, Сміт вважав, що відсотки за зовнішнім боргом є відрахування з національного багатства, оскільки вони йдуть за кордон, де проживають тримачі зовнішнього боргу [7, с. 441].

Марксистська теорія державного боргу тлумачить, що зовнішній державний кредит являє собою форму руху позикового капіталу, що має невиробничий характер. К. Маркс зазначав, що існування та збільшення державного боргу свідчить про знищення реального капіталу, а кошти для виплати процентів держава збирає з робітничого класу через податки. Саме тому, залучений державою капітал витрачається на невиробничі цілі [1, с. 929].

Кейнсіанська економічна теорія не висловлювалася різко проти зовнішнього державного боргу, а лише вважала його ще одним наслідком стабілізаційної політики, виходячи з моделі дефіцитного фінансування Дж. М. Кейнса. При цьому зовнішні запозичення розглядаються в якості інструменту неінфляційного фінансування дефіциту бюджету, а ось грошова емісія, за їхніми словами, була одним з джерел інфляції, тому і вважалася небажаною.

Представник німецької школи Л. Штейн розглядав зовнішні державні запозичення як органічну частину державного господарства і основу економічного прогресу. Його послідовник А. Вагнер у своїх працях також підтримує створення державою нематеріальних капіталів безпосередньо через зовнішній державний борг. Професор А. Вагнер обґрунтовував свою думку тим, що запозичення є корисними для виробничих цілей, до яких

він відносив також розвиток культурної сфери, економічного благоустрою і навіть вдалі війни [2, с. 124].

У свою чергу, класична теорія боргу сформувалася тільки в останні 20 років XIX ст. завдяки роботам Генрі Адамса, Чарльза Бастебла і П'єра Поля Леруа-Больє. Так, Чарльз Бастебл вважав, що зовнішній державний борг лягає тягарем на майбутні покоління. А найретельніше дослідження зовнішнього державного боргу здійснив вчений-економіст Леруа-Больє, який вважав, що залучені зовнішні позики можуть бути нешкідливими, тільки в випадку використання капіталу для фінансування громадських робіт. Тільки так держава і може вберегти капітал від руйнування [4].

Також такі видатні науковці XX ст. як К. Р. Макконнелл та С. Л. Брю, хоч загалом і не вважали державний борг тягарем для майбутніх поколінь, називали цю проблему уявною, та саме зовнішній державний борг визнавали дійсним економічним тягарем для країни. Адже саме ця частина державного боргу не являється «заборгованістю самим собі», і фактична виплата відсотків і основної суми боргу вимагають передачі частини реального продукту країни іншим державам [3, с. 399].

Думки, що платежі за зовнішнім державним боргом зменшують національний продукт також дотримується Дж. Бюкенен [5].

Д. Грос стверджує, що зовнішній державний борг призводять до зниження рівня добробуту країни в цілому, тому що уряд повинен передати частину ресурсів за кордон. До того ж, Д. Грос говорить про те, що інвестори «побоюються» країн з високою часткою зовнішнього боргу [6].

Таким чином, єдиного підходу до визначення зовнішнього державного боргу протягом усієї історії розвитку економічної думки і в умовах сьогодення не існує досі. І хоча сучасна глобальна фінансова система демонструє досить вдалі випадки функціонування національних економік за наявності вагомим зовнішнього боргу (табл. 1), залишати без уваги зауваження науковців-економістів щодо негативного впливу зростаючого зовнішнього боргу небезпечно.

Таблиця 1

Економічно розвинені країни з найбільшим зовнішнім боргом,
станом на 2015 рік

№ п/п	Країна	Зовнішній борг, млн. дол. США	Зовнішній борг, % ВВП
1	Велика Британія	9 591 672	569
2	Франція	5 750 152	222
3	Німеччина	5 546 869	145
4	Норвегія	737 118	141
5	США	17 437 745	103

Складено автором за даними Міжнародного валютного фонду.

Адже, як впливає із тлумачень поняття «зовнішній державний борг», платежі за його обслуговуванням мають вагомий вплив на фінансову, зокрема боргову, безпеку держави. Найбільш детально зовнішній державний борг як індикатор боргової безпеки досліджений фахівцями Світового банку. Система індикаторів боргової безпеки, розроблена Світовим банком, налічує 9 показників, кожен з яких зосереджений на дослідженні саме зовнішнього боргу. Відповідно до методики Світового банку критичним рівнем державного зовнішнього боргу є 50% від ВВП. В Україні цей показник на кінець 2015 року становив 53%.

У вітчизняному доробку варто звернути увагу на Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджену наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 року № 60, де головним об'єктом дослідження виступає зовнішній державний борг (табл. 2).

Перевищення нормативного значення відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП показує вагомий загальний рівень боргової складової економіки. Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг у 99,79% демонструє

неспроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу.

Таблиця 2

Індикатори економічної безпеки
(розроблені Міністерством економіки України)

№ п/п	Показник	Нормативне значення	Фактичне значення, станом на 31.12.2015
1	Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП	≤ 25%	52,62%
2	Рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу	≤ 200 дол.США	1 011,60 дол.США
3	Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг	≤ 70%	99,79%
4	Відношення сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету	≤ 20%	18,39%
5	Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг	≤ 12%	9,43%

Розрахунки здійснено автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, формування зовнішнього державного боргу почалося на початку XVI століття в умовах практично повної відсутності необхідної нормативно-правової бази. Регламентування процедури залучення та використання іноземних кредитів здійснювалося в основному через окремі постанови держав. Комплексна система управління зовнішнім боргом була відсутня. У міру зростання зовнішнього боргу зростала потреба у визначенні його сутності та значення у економічній системі держави. На сучасному етапі розвитку економіки зовнішній державний борг являє собою сумарні грошові зобов'язання держави, виражені грошовою сумою, яка підлягає поверненню зовнішнім кредиторам на певну дату, тобто загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками і невиплаченими за ними відсотками.

Детальне дослідження поняття «зовнішній державний борг» підтвердило вірність віднесення даного показника до індикаторів фінансової безпеки держави. Хоч історія економічної думки і має факти позитивного тлумачення вказаного поняття, все ж більшість науковців схиляються до думки, що зростання зовнішнього державного боргу є небезпечним, адже, спричиняє відтік валютних резервів країни за кордон, створює додаткове навантаження на сальдо платіжного балансу, та врешті, за умов неефективного управління державним боргом може призвести до неплатоспроможності країни-позичальника.

Перспективами подальших досліджень є вивчення джерел мобілізації та напрямів використання зовнішніх державних запозичень з метою визначення стратегічних пріоритетів боргової політики України на сучасному етапі економічних реформ.

Література

1. Безштанько Д.В. Сутність державного боргу та основні проблеми управління державною заборгованістю в Україні // «Молодий вчений». 2015. - № 2 (17). - С. 928-931.
2. Доліновська О.Я. Суперечливий характер впливу державного зовнішнього боргу на розвиток національної економіки// Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. - 2011. - Вип. 8. - С. 119-131.
3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с 13-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 1999. - XXXIV, 974 с.
4. Bastable, Charles. Public Finance. London: Macmillan and Co., Limited, 1917. Third edition.
5. Buchanan, James (1999). Public Principles of Public Debt. Liberty Fund, Inc. Online at the Library of Economics and Liberty.
6. Gros, Daniel (2013): The Austerity Debate is Beside the Point for Europe. CEPS Commentary. Centre for European Policy Studies, Brussels (8 May).
7. Smith, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776, Book Five, Charter I. Part 1.

ТІНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ГРОШОВО-КРЕДИТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Дослідження рівня та причин стрімкої тінізації економічних відносин України, зокрема у грошово-кредитній сфері, є гостро актуальною проблематикою в умовах проведення економічних та соціально-політичних реформ.

Розглядаючи еволюцію економічних поглядів на поведінку людини через теорію очікуваної корисності, І. І. Мазур [1] було виділено такі основні спонукальні мотиви тіншової економічної діяльності: а) потужний податковий прес, антагоністичний з інтересами та можливостями переважної більшості фізичних і юридичних осіб, які діють у межах законодавчого поля України; б) правова незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях; в) відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке регламентувало б економічну діяльність, правовий нігілізм влади та населення країни; г) відсутність інвестиційної альтернативи «тіншовим» капіталам; д) міждержавна інтеграція тіншового сектора і суб'єктів тіншової економічної діяльності; е) втрата історичних традицій, моральних та етичних норм, які лежать в основі поваги до приватної власності, кодексу підприємницької й робітничої честі тощо.

В умовах дефіциту фінансових ресурсів загрози, пов'язані з тінізаційними процесами в грошово-кредитній сфері, мають максимальний рівень впливу на функціонування національної економічної системи та економічну безпеку держави. Методологічний інструментарій дослідження масштабів тінізаційних процесів у грошово-кредитній сфері за чинними Методичними рекомендаціями розрахунку рівня тіншової економіки Мінекономрозвитку і торгівлі України [2] передбачає використання монетарного методу ідентифікації.

За монетарним методом рівень тіншової економіки України за підсумками III кварталу 2015 року скоротився порівняно з показником 9 місяців 2014 року на 1 в.п. до 30% від ВВП. Покращення було досягнуто завдяки збереженню відносно стабільної ситуації на валютному ринку, що, у свою чергу, дозволило Нацбанку поступово послабити адміністративні обмеження на ринку, розпочавши процес пом'якшення грошово-кредитної політики шляхом «здешевлення вартості грошей» для стимулювання відновлення економічної активності [3]. При цьому слід зауважити, що ситуація на грошово-кредитному ринку залишається нестабільною, не відновлено довіру з боку як фізичних, так і юридичних осіб до банківської системи, також зберігаються негативні макроекономічні тенденції (рис. 1). Загальний обсяг депозитів у III кварталі 2015 року в національній валюті зріс на 0,5% (або на 1,8 млрд. грн.), а в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) зменшився на 22,2%, у той час як обсяг готівки поза депозитними установами скоротився на 6,2%. При цьому обсяг скоригованих грошових витрат домогосподарств у 2015 році зменшився на 17,8%, тобто темпи витрат домогосподарств перевищують темпи зростання пропозиції готівкових грошей в економіці (є основним засобом проведення розрахунку рівня тіншових операцій). У цілому, таке може відбуватися за рахунок збільшення використання кредитних ресурсів під час фінансування витрат населення, скорочення обсягів заощаджень населення чи зменшення рівня тінізації операцій з купівлі-продажу населенням товарів.

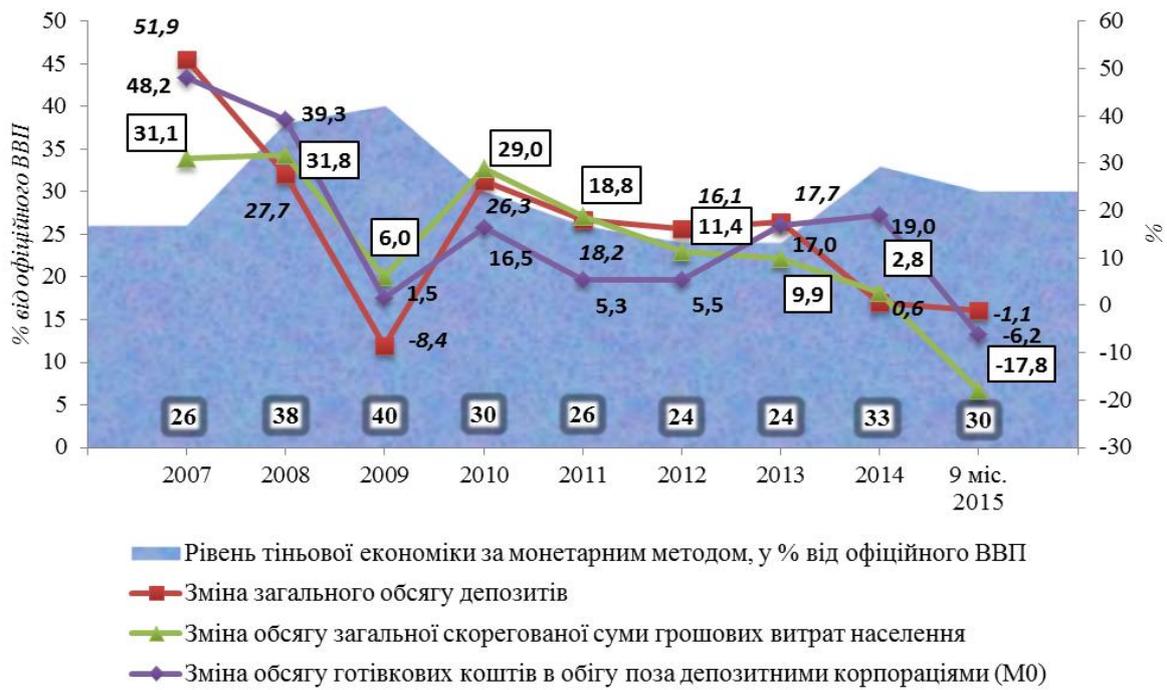

Рис. 1. Рівень тіньової економіки, обчислений за використання монетарного методу ідентифікації, відсотків від ВВП

Джерело: авторські розрахунки за даними НБУ, Мінекономрозвитку і торгівлі України

Оскільки обсяги споживчих кредитів на початку року скорочувались, а зменшення схильності заощаджень не компенсує розриву в темпах збільшення готівки та скоригованих грошових витрат, можна припустити зменшення рівня тінізації у грошово-кредитній сфері.

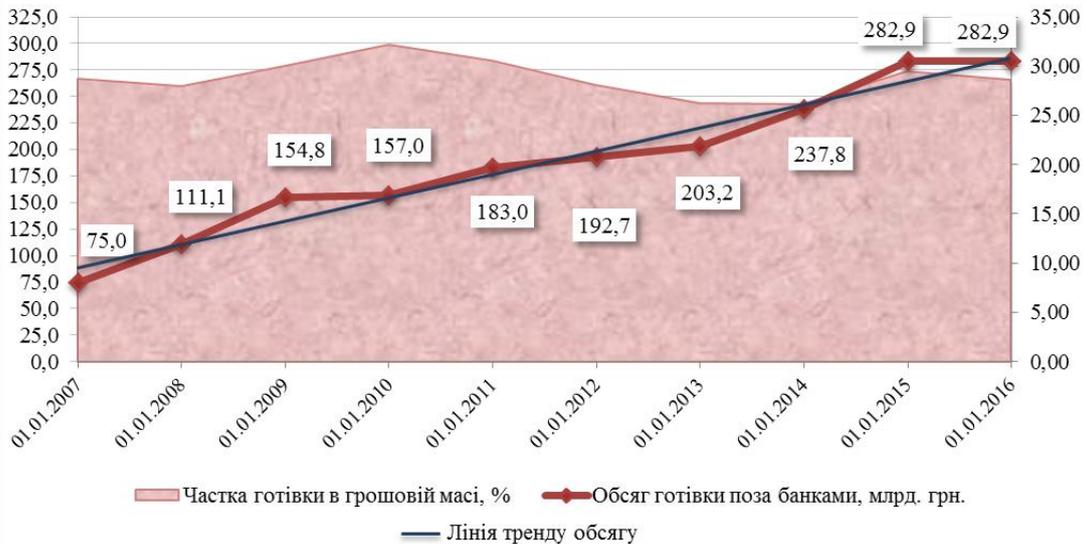

Рис. 2. Динаміка обсягу готівки поза банками в Україні протягом 2007 – 2015 рр.

Джерело: авторські розрахунки за даними Національного банку України

Інший підхід до визначення масштабів тінізаційних процесів у грошово-кредитній сфері країни ґрунтується на аналізі динаміки готівки поза банками в структурі грошової маси. За даними Національного банку України динаміка обсягу готівки поза банками в Україні протягом 2005 – 2015 рр. мала стабільну тенденцію до зростання. При цьому позитивним є той факт, що в структурі грошової маси частка готівки поступово знижується, за винятком 2009 – 2010 рр. та 2013 – 2014 рр., коли готівка зростала більш випереджальними темпами, ніж інші структурні елементи грошової маси.

Мінімізація обігу готівки і, відповідно, популяризація безготівкової форми розрахунків – один із головних напрямів комплексної політики детінізації грошово-

кредитної сфери в Україні. Саме правильний розвиток фінансового сектора може забезпечити детінізацію значної частини національної економіки.

Література

1. Мазур І.І. Мотивація суб'єктів тіньової економічної діяльності / І.І. Мазур // Економічна теорія. – 2006. – № 4. – С. 40–54.

2. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки (Наказ Мінекономіки від 18.02.2009 р. № 123) // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.

3. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2015 року // Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

4. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за грудень 2015 року [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=14716152&showTitle=true

УДК 338.2 (477)

***Шостак Руслан Олександрович,
Шило Євгенія Сергіївна,
магістранти,
Бондаревська Ольга Миколаївна,
аспірант,***

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЕКОНОМІЧНЕ ШПИГУНСТВО ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ

Сьогодні конкуренція стає все більш агресивною, а методи її здійснення все більш жорсткішими. Намагаючись випередити конкурентів підприємства іноді розгортають цілі економічні війни, зброєю в яких стають не лише етичні та законні методи досягнення конкурентних переваг, а і засоби недобросовісної конкуренції. Одним із таких засобів виступає економічне шпигунство.

Економічне шпигунство – один з методів нецивілізованої, недобросовісної конкурентної боротьби, що полягає в розкраданні конфіденційної інформації та технологій, методів виробництва. До конфіденційної інформації або комерційної таємниці відносяться відомості, розголошення яких завдає шкоди інтересам компанії [1].

Сучасна конкурентна боротьба неможлива без отримання інформації, яка поряд із фінансами та кадрами поступово стає одним із основних економічних ресурсів. Щоб бути конкурентоспроможним підприємець змушений не лише зберігати власні комерційні таємниці, а і власноруч шукати шляхи отримання інформації про дії та наміри суперників, яка у більшості випадків є закритою та важкодоступною. Саме останнє і викликає об'єктивну потребу шпигувати за конкурентами.

Методи отримання інформації охоплюють весь спектр і персонал розвідслужб, включаючи використання агентурного апарату, кадрових розвідників, можливостей резидентур, використання економічних журналістів, практикантів, отримання інформації технічним шляхом і т.д. Але економічне шпигунство має особливості, до яких відносять:

- аналіз відкритих джерел;
- отримання інформації у ході бесід, перемов, спілкування;

- використання сучасної електронної, інформаційної техніки і спеціальних пристроїв (комп'ютерне шпигунство). Сьогодні сфера електронної обробки даних з її глобальними мережами являє собою найповніше джерело інформації для економічних шпигунів, серед яких 80% є «внутрішніми злочинцями» (тобто працівниками тих же підприємств, за якими і шпигують);

- агенти на підприємстві - являють собою найбільшу небезпеку для інтересів безпеки підприємства [2].

Зарубіжні фахівці найбільш вірогідними каналами просочування конфіденційної інформації вважають:

- спільну діяльність з іншими фірмами;
- проведення переговорів;
- екскурсії і відвідини фірми;
- рекламу, публікації у пресі, інтерв'ю для преси;
- консультації фахівців зі сторони, які отримують доступ до документації, що стосується виробничої діяльності фірми;
- фіктивні запити про можливість роботи на фірмі, висновки з її операцій, здійснення спільної діяльності;
- розсилання окремим працівникам фірми різних анкет у вигляді наукових або маркетингових досліджень;
- приватні бесіди із працівниками фірми, нав'язування їм незапланованих дискусій з тих чи інших проблем [3].

У зв'язку з цим, захист кожного об'єкта має бути індивідуальним та комплексним. Для створення ефективного комплексного захисту інформації на підприємстві повинні бути вирішені наступні основні питання:

1. Виявлення інформаційних ресурсів, що підлягають захисту і виділення їх з решти інформації.
2. Оцінка можливого збитку від витоку будь-яких конфіденційних даних і класифікація інформації за ступенем важливості.
3. Визначення усіх видів носіїв інформації, які підлягають захисту.
4. Виявлення можливих факторів вразливості інформації, що підлягають захисту.

Таким чином, аналіз системи захисту комерційних таємниць, моделювання вірогідних загроз дає змогу намічати за потреби додаткові заходи безпеки. При цьому ступінь їх доцільності визначають виходячи з того, що витрати на забезпечення належної секретності мають бути істотно меншими, ніж можливий економічний збиток.

Література

1. Банк статей [Електронний ресурс], – Режим доступу: <http://bankstatey.com/index.php?newsid=29689>.
2. Закон України N 2331-III «Про розвідувальні органи України» від 22 березня 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon.nau.ua>.
3. Вовченко В.В. Проблемы защиты информации от экономического шпионажа./В.В. Вовченко, И.О. Степанов // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.analitika.info>.

СЕКЦІЯ 5. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ, РЕГІОНУ, ПІДПРИЄМСТВА

УДК: 330.34:343.37

Бистряков Ігор Костянтинівич,
д.е.н., професор,
завідувач відділом комплексної оцінки та управління природними ресурсами
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»,
Дубіщев Віктор Петрович,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри економічної теорії та регіональної економіки
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка
Краус Наталія Миколаївна,
к.е.н., доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів
Науково-дослідний фінансовий інститут “Академія фінансового управління”

ЧИННИКИ ТІНІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

На сьогодні для умов розвитку України питання детінізації економічної діяльності набувають особливого значення. Перш за все це торкається того що фактор тінізації сковує внутрішню підприємницьку енергію суб'єктів господарювання. Саме тому, значною мірою, реформування що проводяться у країні мають ознаки гальмування. Оскільки проблема є дуже складною, то її подолання, в першу чергу, пов'язується із державою, зокрема у контексті виявлення рушійних сил здатних сформувати умови не тільки стосовно спротиву, але і формування пропозицій щодо креативних моделей національного способу господарювання.

Частка тіньової економіки в Україні фактично зрівнялася з офіційною і складає 45–60 %. У тіньовому секторі економіки працюють мільйони громадян України. За даними Фонду “Інтелектуальна перспектива” і Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, що провели опитування громадян України за темою тіньової зайнятості населення, 45 % опитаних працюють у “тіні”. За підрахунками фахівців, сукупний тіньовий капітал українських громадян складає приблизно 40 млрд доларів [1].

Домінуючими сегментами сучасної тіньової економіки та основними механізмами одержання тіньових доходів стали: нелегальний експорт капіталів, одержання тіньових доходів шляхом прихованого вилучення з обігу різниці між офіційними і реальними цінами на товари та послуги, корупція, нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції, випуск і реалізація необлікованої продукції та надання необлікованих послуг, кримінальний промисел (вимагання, наркобізнес, розкрадання), фінансове шахрайство, незаконна приватизація державної власності, розкрадання на державних, акціонерних і колективних підприємствах

Однією з причин виникнення тіньового сектору економіки є низька зарплата і високі податки на фонд оплати праці. На 1 доллар погодинної зарплати середньостатистичний український працівник виробляє приблизно в 3 рази більший ВВП, ніж аналогічний американський. Це говорить про експлуатацію найманої праці. За мізерну зарплату наш працівник змушений придбавати товари і послуги за світовими цінами. Низька зарплата – результат чинної податкової системи.

Головною складовою податкових доходів виступає праця, а точніше – фонд оплати праці. У результаті всіх нарахувань та утримань близько 77 % податкових доходів прямо чи опосередковано пов'язані з фондом оплати праці [2].

На сучасному етапі, в узагальненій формі, доцільно виділяти три основні групи чинників, які сприяють розвитку тіньової економіки.

1. Економічні чинники: високі податки (на прибуток, ПДФО і т.д.); переструктуризація сфер господарської діяльності (промислового і сільськогосподарського виробництва, послуг, торгівлі); криза фінансової системи та вплив його негативних наслідків на економіку в цілому; недосконалість процесу приватизації; діяльність незареєстрованих економічних структур.

2. Соціальні фактори: низький рівень життя населення, що сприяє розвитку прихованих видів економічної діяльності; високий рівень безробіття і орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом; нерівномірний розподіл валового внутрішнього продукту.

3. Правові фактори: недосконалість законодавства; недостатня діяльність правоохоронних структур з припинення незаконної і кримінальної економічної діяльності; недосконалість механізму координації по боротьбі з економічною злочинністю.

З методологічної точки зору, суттєвим стає визначення чинників, які впливають на підвищення рівня тінізації економіки із загально ринкових позицій. Зокрема слід відмітити наступні:

- висока витратність та низька рентабельність ведення бізнесу у зв'язку зі значною обтяжливістю податкової системи;
- маніпуляція митною вартістю імпортованих товарів на фоні лібералізації ставок ввізного мита. Маневрування методами визначення митної вартості дає можливість приховати справжню вартість товарів, тим самим зменшувати надходження до державної скарбниці та відведення не легалізованих коштів у тінь;
- вузькість внутрішнього ринку. Підприємці починають шукати нові шляхи реалізації свого товару, наприклад, через офшорні зони, де тінізація капіталу є найвищою.
- нерозвинутість ринкових регуляторів визначення ціни ресурсів через недостовірність декларування їх митної вартості;
- посилення дисбалансів у системі банківського валютного кредитування.
- нестабільна законодавча база та політичне середовище. За таких умов кримінальний сектор знаходить для себе сприятливу сферу для тінізації коштів та вивозу капіталу за кордон, де відбувається його відмивання;
- відтік капіталу, як продуктивний, так і непродуктивний. Неофіційний відплив капіталу за кордон спричиняє не тільки порушення фінансової безпеки держави, а й призводить до порушення основних макроекономічних показників;
- високий рівень корупції. Створюються цілі системи, що мають у своїх ешелонах багатьох осіб, які отримують від цього певний прибуток, в той час як країна невпинно втрачає свої ресурси.

Відштовхуючись від структурного визначення чинників тонізації економічної діяльності, стає можливим окреслити чинники що забезпечують зворотній процес детінізації національної економіки. Серед них до найбільш ефективних слід віднести наступні:

- стимулювання інвестиційних процесів: необхідно створити умови для максимального залучення в національну економіку коштів, що приховані від оподаткування та відпливають за кордон;
- подолання деструктивних процесів у монетарній сфері, зокрема забезпечення стабільності та конвертованості національної валюти, зменшення розриву рівнів депозитних та кредитних ставок комерційних банків;
- забезпечення умов для розвитку підприємництва, а саме відповідної нормативно-правової бази, повторний перегляд нового Податкового кодексу, який має багато неточностей, унаслідок чого не створюються передумови для легалізації діяльності

приватних підприємств, стимулювання малого та середнього підприємництва, сприяння інноваційній діяльності підприємств через систему пільг та кредитів;

- прискорення розвитку фінансових ринків та корпоративного сектору та відповідне наближення до європейських стандартів;
- активізація боротьби з корупцією та організованою злочинністю шляхом створення каральних підзаконних актів, зокрема у фінансовій сфері, наприклад, шляхом запровадження на певний період політики амністії брудних грошей через прийняття закону “Про легалізацію коштів, отриманих злочинним шляхом” задля залучення їх у вигляді інвестицій до національної економіки;
- боротьба з тіньовими явищами у сфері зовнішньоекономічної діяльності, перш за все, у системі митного регулювання, зокрема вдосконалення механізму визначення митної вартості товарів.

Крім того, слід наголосити, що боротьба з тіньовим сектором національної економіки не дасть жодних результатів доти, доки в державі не буде забезпечена стабільність владної структури. Перш за все, повинні бути забезпечені умови для сприятливого фінансового клімату, щоб Україна не продавала своє майно іноземцям, а залишала за собою право володіння контрольними пакетами акцій. В умовах, коли тіньовий сектор економіки перевищує можливу межу, відбувається витіснення легального сектора економіки тіньовим. Подолання цієї проблеми є задачею уряду. Заходи детінізації економіки мають проводитись не лише з метою оздоровлення економіки, її зростання, але й для зміцнення держави в контексті її економічної та національної безпеки.

Умісно звернути увагу також на існуючі положення митного і бюджетного законодавства. Нова нормативно-правова база має бути націлена на створення таких законів та підзаконних актів, які будуть привабливими як для держави, так і для підприємців взагалі. Також необхідно проводити детінізацію економіки, спрямовану на подолання явища корупції через систему адміністративних, організаційних та правових заходів. Таким чином ефективна стратегія детінізації економіки допоможе піднести національну економіку на якісно новий рівень.

Література

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/print.php?rid=5706&page=9>.
2. Черниш О. Тіньова економіка: особливості та шляхи легалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68>.

УДК 338.242:65.011.2

Білоусова Анастасія Юрївна,

к. е. н.

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні інформація є виключно важливим поняттям як на макрорівні – для суспільства в цілому та національної економіки, так і на мікрорівні – для окремого підприємства. Все більше дослідників незалежно один від одного дійшли висновку, що саме інформація є основою для створення якісно нового результату діяльності будь-якої економічної системи – підприємства, регіону або держави в цілому. Але роль інформації є вирішальною і у створенні безпечних умов функціонування економічної системи будь-якого рівня – держави, регіону або підприємства, тобто у забезпеченні їхньої економічної безпеки. Інформація є важливим чинником забезпечення економічної безпеки.

У прийнятті рішень щодо забезпечення економічної безпеки, зокрема її важливих видів - фінансової та податкової безпеки, обов'язковим етапом є формування інформаційної підтримки прийняття рішення. В умовах повної відсутності інформації аргументоване прийняття рішення неможливе й залишається сподіватися або на вдалу ймовірність вибору альтернативи, або на інтуїцію особи, яка приймає рішення. Водночас, парадоксально відомою є залежність між повнотою інформації та якістю рішення, яке приймається. Така залежність є не лінійною, а маржинальною із досягненням точки насичення та від'ємною маржинальністю після досягнення такої точки. Тобто у разі повної відсутності інформації прийняття рішення може базуватися виключно на інтуїції та вдалій ймовірності, але після певного етапу у накопиченні інформації для прийняття рішення якість такого рішення також зменшується, оскільки кожна нова інформація стає все менш корисною, а іноді й підвищує невизначеність у прийнятті управлінського рішення. Це зумовлює необхідність достатності інформації за кількістю (у разі дотримання інших характеристик інформації у складі інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень), але не надмірною для прийняття своєчасного та якісного рішення щодо забезпечення фінансової та податкової безпеки.

Сьогодні інформація перетворилася на найважливіший ресурс у забезпеченні економічної безпеки як на макрорівні, так і на рівні окремого підприємства, вона безпосередньо використовується при прийнятті відповідних рішень разом з ресурсами інших видів у вигляді технологій та відомостей. Таке "змістове" розуміння інформації як важливого ресурсу повністю корелює із сучасними підходами до забезпечення економічної безпеки не лише за рахунок захисту об'єкта безпеки або гармонізації його інтересів з інтересами інших економічних агентів, а й за рахунок пошуку відмінностей між підприємством та конкурентами та унікальної ринкової ніші.

Важливість інформації як ключового ресурсу у забезпеченні економічної безпеки привела до виникнення спеціалізації щодо оброблення інформації з виділенням різних підходів до цього. Тобто дедалі більше у забезпеченні економічної безпеки немає "інформації взагалі" й відповідних універсальних інструментів та алгоритмів її опрацювання, а у забезпеченні безпеки кожного виду виникає "інформаційна спеціалізація", й, попри єдність інформаційних продуктів та використовуваних технологій виникають специфічні риси використання інформації у забезпеченні безпеки окремих видів. А створення таких компетенцій можливе у тому числі за умов цільового спрямування знань на забезпечення економічної безпеки.

В аналізі місця інформації у забезпеченні економічної безпеки економічної системи будь-якого рівня не можна обійти увагою класифікацію інформації як загальнонаукового феномена. Сукупність критеріїв класифікації інформації принципово характеризує можливі види інформації. Окремо виділено загальні критерії, тобто ті, що можуть бути використані для характеристики інформації незалежно від сфери її використання, і окремо розглянуто спеціальні критерії, які характеризують саме інформацію для забезпечення економічної безпеки. Але інформація, яка необхідна для забезпечення економічної безпеки, має обмежений критеріальний опис.

За способом сприйняття інформація, що використовується у забезпеченні економічної безпеки економічної системи будь-якого рівня, є переважно візуальною. Принципово можна використовувати й інші типи інформації, але історично домінує саме візуальна за способом сприйняття та надання інформація. За формою надання варіативність такої інформації значно вища – використовується і текстова, і числова, і графічна інформація.

За призначенням інформація, що може бути використана у забезпеченні економічної безпеки економічної системи будь-якого рівня, враховуючи її важливість та соціальну спрямованість (вона стосується груп людей), є, частіше за все, секретною або спеціальною. Використання інших за цим критерієм видів інформації принципово можливе, але суттєво менш ймовірне. Зрозуміло, що інформація має бути вірною, оскільки невірна інформація

псує можливості забезпечення економічної безпеки або суттєво зменшує ймовірність вдалих рішень. За змістом використовується інформація значно варіює й може бути комерційною, статистичною, екологічною, правовою тощо. Точно вказати за цим критерієм вид інформації, використовуваний у забезпеченні економічної безпеки, неможливо.

Використовується у забезпеченні економічної безпеки управління інформація може відповідати як одній, так і декільком цілям, тобто може бути одноцільовою або багатоцільовою. Але при цьому вона має залишатися зрозумілою й зафіксованою для неодноразового використання.

Важливість інформації перетворює її на виключно важливу передумову прийняття адекватних рішень, у тому числі стратегічних щодо забезпечення економічної безпеки. Наслідки прийняття таких рішень будуть відчуватися протягом значного періоду часу. Саме тому дуже важливе значення для забезпечення економічної безпеки має інформаційна підтримка прийняття рішень, у тому числі і стратегічного характеру.

Поняття "інформаційна підтримка прийняття рішень" визначається як сукупність різних повідомлень, даних щодо предметів, явищ, процесів та відносин в економічній системі [1]. Сутність її створення полягає у підтримці балансу між важливими об'єктами захисту, забезпеченні правильних процесів та передбаченні майбутніх подій [2]. Інформаційна підтримка прийняття рішень щодо забезпечення економічної безпеки забезпечує формування первинної інформації, яка використовується при прийнятті рішення у зручній для користувачів формі. Її принципова відмінність від іншої інформації полягає в тому, що вона "прив'язана" до конкретного рішення, його альтернатив, надає опис майбутніх наслідків рішення.

Змістово інформаційна підтримка прийняття рішень щодо забезпечення економічної безпеки представлена структурованою інформацією, яка описує кожне конкретне рішення, його переваги й недоліки, кількісні оцінки альтернатив, критерії прийняття рішення, можливі обмеження тощо. При цьому така інформаційна підтримка має бути змістово адекватною – вона має бути достатньою (недостатність інформації ускладнює прийняття рішення, рішення стає ймовірно некоректним), проте має бути ненадмірною (за таких умов вибір стає складнішим, потребує більшого періоду часу).

Література

1. Дибнис Г. И. Учет ценности информации в организации информационного обеспечения принятия решений / Г. И. Дибнис, М. А. Айкашева // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2006. — № 12(106). — С. 77 – 81.
2. Dieckmann H. Smithkline Beecham / H. Dieckmann // Managing Information. – 1998. – № 5–7. – Р. 20 – 22.

УДК 330.366

*Буркальцева Діана Дмитрівна,
д.е.н., доцент*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досягнення необхідного й достатнього рівня економічної безпеки можливе при використанні регуляторів як економічного, так й інституційного характеру. Поза сумнівом, економіка повинна захищати себе від загроз самостійно високою продуктивністю праці, якістю продукції та ефективністю виробництва. Певною гарантією забезпечення національної економічної безпеки може бути наявність компенсаційного потенціалу, головна функція якого полягає в реакції на критичні ситуації, їх попередження та усунення, відновлення стабільності та стійкості процесів соціально-економічного розвитку країни. Це

означає, що національна економіка, володіючи певним потенціалом стійкості, за допомогою ринкового механізму здатна компенсувати відхилення від оптимального стану, що виникають внаслідок дії внутрішніх та зовнішніх загроз [1].

Досягнутий стан економічної безпеки національної економіки не можна вважати постійним: періодичне оновлення, що базується на сукупності станів нестійкої рівноваги між системоутворюючими чи системоруйнуючими процесами, є основою стійкості економічної системи як ознаки її економічної безпеки. Тому стан національної економічної безпеки можна представити в трьох варіантах: відновлення колишнього безпечного стану національної економіки; утворення нового стану економічної безпеки; руйнування (катастрофа) економічної системи.

Зважаючи на це, економічну безпеку можна вважати поліфуркаційним явищем. Закони синергетики свідчать, що система, що пройшла в своєму розвитку декілька точок біфуркації, знаходиться поблизу межі, що відокремлює впорядковану поведінку від хаотичної.

Виходячи із цього, для виживання економічної системи та забезпечення її ефективного функціонування необхідне точне та коректне управління. Ці концептуальні положення мають виключно важливе значення при обґрунтуванні необхідності державного регулювання з метою підтримки стійкості й недопущення настання хаосу в існуючій господарській системі. Особливо чітко виявлена необхідність простежується в процесі інституціоналізації системи забезпечення економічної безпеки держави [2].

Система забезпечення національної економічної безпеки – це комплекс (система) заходів, форм та інструментів, за допомогою яких держава здійснює регулюючу дію на процес функціонування національної економіки спрямовану на нейтралізацію загроз, мінімізацію збитків та селекцію позитивно направлених ризиків. З погляду системної методології визначальне значення тут мають сукупність окремих елементів (мета, цілі, принципи, функції, механізм та підсистеми), які у взаємодії утворюють єдину систему забезпечення національної економічної системи.

Об'єктами системи забезпечення національної економічної безпеки виступають сфери, галузі, регіони, а також соціально-економічні явища й процеси, існуючі або потенційні загрози нормальному функціонуванню економіки та соціальної стабільності в суспільстві. Як відомо, основними об'єктами державного регулювання виступають економічний цикл, структура суспільного виробництва (секторальна, галузева, регіональна), зайнятість, грошовий обіг, платіжний баланс, умови конкуренції, соціальні відносини, навколишнє середовище, зовнішньоекономічні зв'язки.

Глибинні трансформації в світовій економіці (глобальна економічна інтеграція, і трансформація відносин власності, бум дрібного і середнього підприємництва, і бурхливий розвиток інфраструктури і сфери послуг (зокрема інформаційних) зумовлюють підвищений вплив держави в регулюванні національної економіки, яку сьогодні слід розглядати та оцінювати з позиції ефективності, здатності своєчасно нейтралізувати загрози та підвищувати рівень економічної безпеки країни.

Під ефективністю ми розуміємо здатність держави раціонально розподіляти та використовувати ресурси як для забезпечення процесу суспільного відтворення, так і для боротьби із ризиками та загрозами внутрішнього та зовнішнього середовища. Ефективність в такому контексті виступає своєрідним якісним «барометром», що відображає результативність діяльності держави по забезпеченню економічної безпеки з урахуванням витрат всіх видів ресурсів на реалізацію даного процесу. Адже економічна безпека визначається не скільки кількістю її загроз, а скільки – здатністю держави управляти внутрішніми і зовнішніми загрозами. Отже, ефектом діяльності держави по забезпеченню прийняттого рівня економічної безпеки виступає рівень продуктивності національної економіки, що виражається в характері та рівні економічного зростання, життя населення, конкурентоспроможності економіки.

Підкреслимо, що зазначені цілі функціонування системи забезпечення національної економіки взаємозв'язані між собою. Так, створення державою сприятливих умов для

стабільного економічного зростання сприяє підвищенню рівня та якості життя населення. Зміна якості економічного зростання, підвищення його інноваційності відкриває можливості для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення її позицій на світовій арені, захисту від зовнішніх загроз [3]. Отже, економічне зростання, рівень і якість життя, конкурентоспроможність економіки є не тільки пріоритетними цілями державного регулювання, але й, знаходячись в глибокій діалектичній взаємозалежності, цілями та одночасно засобами досягнення національної економічної безпеки.

Загальновідомо, що будь-яка діяльність, зокрема й забезпечення економічної безпеки країни, повинна здійснюватися на основі системи принципів. Основоположними принципами ефективного функціонування державного регулювання забезпечення економічної безпеки є:

1. Відповідність інституційних можливостей держави економічному потенціалу країни.
2. Вибір пріоритетів дії: внутрішні або зовнішні загрози.
3. Відповідність дій та засобів державного регулювання інституційному середовищу.
4. Варіативність та відповідність заходів державного регулювання особливостям динаміки ділового циклу.
5. Адекватна відповідність нормативній і позитивній ролі держави.

Мета та цілі системи зміцнення економічної безпеки повинні досягатися у процесі реалізації її функцій.

1. Захисна функція полягає в створенні соціально-економічних ресурсів, необхідних і достатніх для забезпечення економічної безпеки, їх захисту від нераціонального використання та руйнувань, що можуть завдати збитків національній економіці, а також захист національної економіки від зовнішнього соціально-економічного втручання.

2. Регулююча функція передбачає нейтралізацію загроз і забезпечення економічної безпеки за допомогою державного та ринкового механізмів, кожний з яких має свої функції, об'єкти та суб'єкти, методи та інструменти.

3. Попереджувальна (превентивна) функція системи забезпечення економічної безпеки спрямована на попередження критичних ситуацій в економічних процесах та явищах, що потребує розроблення низки заходів соціально-економічного та організаційно-технічного характеру, з метою передбачення загроз і небезпек, а також підвищення захисної функції.

4. Соціальна функція визначає здатність системи забезпечення національної економічної здійснювати взаємореалізацію інтересів суб'єктів господарювання та соціальних груп, а також можливість найповнішого задоволення різноманітних потреб усіх членів суспільства в небезпечних умовах.

В основі системи забезпечення національної економічної безпеки повинен бути постійно діючий в часі і просторі ефективний механізм, який активно сприймає вплив зовнішніх чинників, а тому постійно змінюється. Ключовим елементом механізму забезпечення економічної безпеки є система моніторингу чинників, які визначають її загрози. Економічним змістом такої системи є перехід від окремих елементів моніторингу соціально-економічного розвитку території до створення комплексної системи спостереження, оцінки, аналізу і прогнозу процесів економічної безпеки, які дозволяють формувати взаємопов'язану, скоординовану, послідовну політику з подолання загроз економічній безпеці території.

Моніторинг як оперативна інформаційно-аналітична система спостережень за динамікою показників безпеки економіки має суттєве значення для перехідного стану економіки, який характеризується серйозними міжгалузевими диспропорціями і гострою недостатністю ресурсів (перш за все фінансових), сильною рухливістю і нестабільністю соціально-економічних індикаторів.

Для здійснення моніторингу чинників, які визначають внутрішні і зовнішні загрози економічним інтересам особи, суспільства і держави, першочерговим завданням є

створення організаційно-інформаційної системи. Базою для створення систем моніторингу є статистична інформація. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до державної статистики, яка повинна надавати оперативну об'єктивну і глибоку за охопленням об'єктів спостереження інформацію. На сьогоднішній день оброблена і запропонована органами державної статистики інформація не відповідає повною мірою вимогам ефективного моніторингу економічної безпеки.

Ефективне функціонування механізму забезпечення економічної безпеки можливе лише за умови наявності та взаємодії таких взаємопов'язаних структурних підсистем:

1. Нормативно-правова підсистема забезпечення економічної безпеки країни включає всю сукупність нормативно-правових актів, що регулюють відносини, пов'язані з забезпеченням економічної безпеки на всіх рівнях управління національною економікою.

2. Організаційно-управлінська складова охоплює законодавчі, виконавчі та судові органи державної влади, діяльність яких спрямована на реалізацію економічної політики щодо забезпечення економічної безпеки і захист національних економічних інтересів від загроз внутрішнього і зовнішнього характеру.

3. Фінансово-економічна підсистема передбачає створення та удосконалення форм податково-бюджетного планування, кредитування, обліку та контролю заходів, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки, а також фінансування пріоритетних напрямів розвитку національної економіки.

4. Завданням науково-технічної складової системи забезпечення економічної безпеки є сприяння переходу на інноваційний шлях розвитку, запровадження ресурсозберігаючих технологій та оновлення основного капіталу підприємств.

5. Система забезпечення економічної безпеки держави включає також кадрову підсистему, що передбачає специфічну, повторювану діяльність, яка здійснюється у процесі управління організаціями та полягає в забезпеченні органів державної влади і їх підрозділів необхідним контингентом людей та інформацією про них.

6. Об'єктивна, повна, комплексна, інформація про економічне становище країни і рівень реалізації пріоритетних національних інтересів у економічній сфері. Тому основними завданнями інформаційно-аналітичної складової системи забезпечення економічної безпеки є аналіз економічного стану, виявлення тенденцій соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, виявлення та оцінка загроз економічній безпеці на усіх рівнях. Результатом комплексного аналізу є систематизована інформація про ступінь небезпечності загроз, причини й наслідки їх виникнення та розвитку.

Необхідність поточного спостереження, контролю, оцінювання та аналізу соціально-економічних тенденцій щодо забезпечення економічної безпеки зумовлює потребу в запровадженні постійного моніторингу результатів процесу реалізації економічної політики зміцнення економічної безпеки держави. Виконання таких основних цілей моніторингу економічної безпеки, як виявлення кризових ситуацій в економіці та оцінка їх впливу на економічну безпеку, визначення пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, обґрунтування цільових комплексних програм розвитку, сприятиме формуванню ефективніших рішень і заходів економічної політики.

Без ефективно функціонуючих інститутів процес забезпечення економічної безпеки буде неможливий: ситуація набуде руйнівного характеру – відтворення ризиків і загроз наростатиме, а продуктивність виробництва – знижуватиметься.

Отже, інституційне середовище є своєрідним захистом економічної системи, що дозволяє їй максимально реалізувати свій економічний потенціал, вистояти перед різноманітними загрозами та викликами. Зважаючи на це, під інституціоналізацією системи забезпечення економічної безпеки, на нашу думку потрібно розуміти процес створення інститутів, норм і правил, що підвищують незалежність, стійкість та адаптаційність національної економіки, створюючи умови для економічного зростання, підвищення рівня життя населення та конкурентоспроможності національної економіки. Тому інституціоналізація системи забезпечення економічної безпеки повинна здійснюватися за

такими напрямками: створення інститутів, що підвищують економічний потенціал господарської системи та формують умови для його максимальної реалізації, а також реалізація заходів інституційного характеру з метою зниження ризикогенності.

Література

1. Буркальцева Д.Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : [монографія] / Д.Д. Буркальцева. – К. : Знання України, 2012. – 347 с.
2. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К. : Знання України, 2011. – 215 с.
3. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво : монографія / З.С. Варналій. – К. : Знання України, 2015. – 463 с.

УДК 336.02:336.22

*Варналій Захарій Степанович,
д. е. н., професор,
професор кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Фінансова безпека є однією із найважливіших складових національної безпеки держави. Без її забезпечення практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Формування і практична реалізація дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки передбачає з'ясування суті даного поняття, визначення чинників, що впливають на її стан, дослідження взаємопов'язаності окремих складових цієї полісистемної структури.

Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, і тлумачення фінансів як економічної категорії. В сучасних умовах практично відсутнє єдине трактування поняття «фінансова безпека». Існуючі визначення цього поняття відображають лише окремі аспекти фінансової безпеки і не можуть претендувати на її однозначне та виключне трактування.

Так, зокрема, в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, що затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013. № 1277, фінансова безпека визначається як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [3].

Рівень фінансової безпеки держави зумовлений і ступенем розвитку ринку капіталів, на якому обертаються акції великої кількості реально функціонуючих суб'єктів господарювання, діють численні фінансові інститути; мірою відкритості внутрішнього ринку; розмаїттям фінансових інструментів; схильністю населення до операцій з фондовими цінностями; концентрацією інтелектуальних ресурсів, задіяних в розвитку фінансового ринку [4, с.25].

На нашу думку, фінансова безпека - це рівень фінансів і фінансових інститутів держави, при якому забезпечується гарантований захист національних фінансово-економічних інтересів, гармонічний та соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи та всієї сукупності фінансових відносин і процесів у державі, готовність і здатність фінансових інститутів створювати механізми реалізації і захисту інтересів національних фінансів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Таким чином, вирішальне значення в системі забезпечення фінансової безпеки мають фінансові інститути [1]. На нашу думку, фінансові інститути – це установи різних форм власності (юридичні особи), основна діяльність яких пов'язана з становленням, функціонуванням та розвитком фінансового ринку, а також з формуванням (емісією) власних фінансових зобов'язань – з одного боку, та з придбанням чужих фінансових зобов'язань (тобто зі створенням фінансових вимог) – з іншого. Можна виділити три основні групи фінансових інститутів: фінансові посередники; міжнародні фінансові інститути; фінансові інститути-регулятори.

Важливою складовою фінансових інститутів забезпечення фінансової безпеки України є фінансові посередники. Аналізуючи роль та значення фінансових посередників та організацій, що забезпечують функціонування фінансового ринку, слід зазначити, що однією з основних об'єктивних причин поглиблення у 2014-2015 роках тривалої фінансово-економічної кризи в Україні, зростання темпів падіння промислового виробництва, які за повідомленням Державної служби статистики України за підсумками 2015 року склали 13,46%, випуск продукції металургійної промисловості зменшився на 16,4 %, хімічної – на 15,9 %, машинобудівної – на 14,6 %, добувної – на 14,5 % (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО) [2], є досягнення критичного рівня старіння виробничого капіталу, яке накопичувалося десятиліттями.

З метою зміцнення фінансової безпеки України необхідно активно використовувати комплекс заходів щодо активізації фінансових посередників, зокрема, мова йде про фінансову підтримку та сприяння розвитку вітчизняного бізнесу, впровадженню інновацій тощо. Це передбачає, зокрема, розробку ефективних заходів, що забезпечать успішне фінансування інноваційних змін та заохочення довгострокового вкладення капіталу, для чого НБУ необхідно стимулювати участь комерційних банків у довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів стратегічно важливих для вітчизняної економіки підприємств через: зниження рівня відсоткових ставок за банківськими кредитами; зниження норми обов'язкового резервування ресурсів для банків, які здійснюють операції інноваційного кредитування; дозвіл комерційним банкам, які залучають під фінансування інновацій вільно конвертовану валюту, формувати обов'язкові резерви у цій же валюті; стимулювання створенню спеціалізованих інноваційних банків та інвестиційних фондів (зокрема венчурних) довгострокового кредитування інноваційної діяльності; запровадження гнучкої форми поєднання капіталів комерційних банків та підприємств через створення інститутів спільного інвестування; зниження ставки оподаткування для банків, які фінансують інноваційні центри на правах пайової участі, на ту частку прибутку, яка спрямовується ними на фінансування інноваційних проектів; впровадження державних гарантій щодо стратегічного фінансування інноваційних розробок; активне застосування поруч з традиційними банківськими технологіями – кредитами, нетрадиційних способів фінансування інноваційних проектів, приміром, франчайзинг, лізинг, факторинг, форфейтинг.

Не менш важливе місце в зміцненні фінансової безпеки України мають міжнародні фінансові інститути – це економічні організації, створені на основі міждержавних угод для регулювання міжнародних валютних і фінансово-кредитних відносин з метою стабілізації як світової економіки так і окремих національних економік, або економік субрегіональних утворень.

Процес розвитку міжнародних валютно-кредитних відносин історично характеризувався створенням розгалуженої інституціональної структури, до складу якої входять як глобальні (універсальні) міжнародні фінансові інститути: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (МФК) тощо, так і регіональні валютно-кредитні та фінансові інститути: Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Азіатський банк розвитку (АЗБР) тощо).

Особливе місце займає співпраця з міжнародними фінансовими організаціями у економіці країн, що здійснюють ринкову трансформацію. В таких умовах управлінський досвід міжнародних фінансових організацій є досить корисним для урядів цих країн. До таких країн належить і Україна. Накопичений досвід співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями свідчить про необхідність формування нового підходу до розуміння ролі міжнародної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, як взаємодоповнюючих інструментів реалізації державної політики міжнародної інтеграції України, забезпечення інтересів держави на світовому ринку.

Водночас, головними проблемами при реалізації проектів міжнародних фінансових інститутів в Україні є: недосконале законодавство та нормативна база стосовно процедури набуття угодами про надання позики чинності; недостатньо якісна діяльність державних інститутів, відповідальних за реалізацію проектів міжнародних фінансових організацій в Україні тощо.

Сьогодні проблемними питаннями співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями залишаються: стан інвестиційного середовища – на сьогодні обсяги іноземних інвестицій в Україні є надзвичайно низькими; недостатня ефективність активів міжнародних фінансових організацій в Україні. Досвід взаємодії України з міжнародними інституціями підтверджує необхідність суттєвого удосконалення її форм та механізмів. Основною метою спільних з міжнародними фінансовими організаціями програм є створення умов для сталого економічного зростання за рахунок санації системи державних фінансів. Усе це має сприяти: вивільненню внутрішніх фінансових ресурсів для інвестування в реальну економіку, щоб уникнути її поглинання бюджетним дефіцитом, який виник внаслідок низької ефективності економічної системи країни; збільшення рівня тінізації економіки та корупції; створенню сприятливих умов для припливу прямих інвестицій, тобто не короткострокових спекулятивних, а довгострокових стратегічних інвесторів, що, зрештою, має привести до зміцнення фінансової безпеки України.

Важливий вплив у забезпеченні фінансової безпеки України відіграють фінансові інститути-регулятори – державні установи, що забезпечують виконання функцій фінансового ринку та фінансового макрорегулювання національною економікою, сприяють (повинні сприяти) забезпеченню та зміцненню її конкурентоспроможності.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, державну політику у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, формування єдиної державної податкової, митної політики є Міністерство фінансів України.

Слід зазначити, що важливим аспектом державного управління у сфері фінансів є взаємодія та погодження дій усіх ланок системи державних фінансів. Недоліки, які є у одній сфері неминує негативно впливатимуть і на інші елементи системи, особливо це стосується роботи Міністерства фінансів України. На даний час можна виділити такі проблеми його функціонування, що характеризують проблеми державної влади в Україні загалом, а саме: неефективна система взаємодії органів державної влади на центральному, регіональному та місцевому рівнях; недосконала система державної та муніципальної служби; недостатнє використання в діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування принципів відкритості і прозорості та механізму електронного урядування; високий ступінь корупції та тіньової економіки тощо.

Загальною проблемою усіх фінансових інститутів-регуляторів є незадовільний ступінь взаємодії та координації з іншими органами державної влади, а також недостатня прозорість та відкритість інформації про їх діяльність. З метою подолання існуючих проблем у діяльності фінансових інститутів-регуляторів та сферах їх впливу необхідно реалізувати

низку інституційно-правових та організаційних заходів, реалізація яких сприятиме забезпеченню фінансової безпеки України.

Література

1. Варналій З.С. Роль фінансових інститутів-регуляторів у зміцненні конкурентоспроможності економіки України / З.С. Варналій // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: Матер. XII Міжн. наук.-практ. конф. (29-30 жовтня 2015 р.) – К., 2015. – С. 25 – 29. <http://www.econom.univ.kiev.ua/GS/21102015/zbirnuk.pdf>.
2. Економіка України за 2015 рік // Урядовий кур'єр, 6 лютого 2016 року, субота, № 24. – С. 12.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013. № 1277. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
4. Соловійов В.І. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави [Текст] / В.І. Соловійов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – 2011. – № 3(15).

УДК 338.45:553.98

*Василенко Олександр Ігорович,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Суттєву роль у народному господарстві України відіграє паливно-енергетичний комплекс, що обумовлено його основними національними завданнями, а саме: стабільне та якісне забезпечення громадян суспільними благами, якими є енергія та енергоносії та забезпечення національної безпеки з урахуванням енергетичного фактора. Сталий розвиток паливно-енергетичного комплексу має бути першочерговим завданням будь-якої держави.

Паливно-енергетичний комплекс (енергетика) – один з найважливіших секторів національної економіки, що визначає темпи розвитку всіх галузей народного господарства. Це єдина система енергопостачання країни, яка охоплює сукупність процесів розвідки паливних ресурсів, видобування палива та виробництво електроенергії, перетворення, транспорту і розподілу ПЕР [7].

Варто зазначити, що одним з найбільш важливих секторів паливно-енергетичного комплексу виступає нафтогазова галузь. Нафтогазова галузь – галузь економіки України, яка разом з іншими галузями забезпечує пошук, розвідку та розробку родовищ нафти і газу, транспортування, переробку, зберігання і реалізацію нафти, газу та продуктів їх переробки [1]. Важливим завданням функціонування нафтогазового комплексу є розробка запасів нафти і газу, збереження за Україною функцій транзитної держави між країнами постачальниками та країнами споживачами енергоносіїв, створення розвинених систем магістральних газів і нафтогонів [6]. Споживачі природного газу як в Україні, так і в Європі повинні бути зацікавлені у ефективному використанні потужностей існуючих систем та їх розвитку, оскільки це дає змогу контролювати та стримувати зростання цін. Вітчизняна економіка є частиною світового ринку, що глобалізується, і це найбільш помітно на його енергетичній складовій. Тенденції світової енергетики тією чи іншою мірою позначаються на енергетиці України, зокрема на її нафтогазовому комплексі. Реалізація перспективних напрямів розвитку нафтогазового комплексу залежить від багатьох чинників [6].

Кризовий стан, що склався на світовому ринку нафти та нафтопродуктів негативно відобразився на розвитку нафтогазової галузі України, яка в свою чергу впливає на

енергобезпеку держави та темпи розвитку галузей матеріального виробництва, а тому пошук внутрішньодержавних шляхів підтримки та стимулювання розвитку нафтогазової галузі є актуальними викликами сьогодення.

При розробці стратегії залучення приватних інвестицій та зменшення різноманітних ризиків вкладання коштів важливим фактором є правильність в обранні фінансового інструменту інвестування серед широкого спектру існуючих інструментів, які наведено нижче.

1) Депозитарні розписки – це документовані еквіваленти цінних паперів іноземного емітента для обігу на міжнародних фондових ринках. Основним папером тут є акція, тому можна сказати, що депозитарні розписки – це свідоцтва про депонування іноземних акцій [4]. Даний вид інвестування широко використовується російськими нафтогазовими корпораціями.

2) Цільові облигації – облигації, виконання зобов'язань за якими дозволяється товарами та/або послугами відповідно до вимог, встановлених умовами розміщення таких облигацій [2].

3) «Зелені», або кліматичні, облигації. Зелені облигації надають найбільш широкі можливості залучати ресурси інституціональних інвесторів у найближчі десятиліття. Облигації складають приблизно 50% активів інституціональних інвесторів, що робить цей клас активів особливо привабливим. Світовий облигаційний ринок складає 95 трлн дол. США, що надає великі можливості для залучення частини цих фінансів для технологій у сфері чистої енергетики [3].

4) Облигації внутрішніх державних позик (ОВДП) – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання країни щодо відшкодування пред'явникам цих облигацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облигацій [5].

Варто зазначити, що на позитивний розвиток нафтогазового комплексу України можуть також вплинути зміни в біржовому середовищі торгівлі нафтогазовими ресурсами, які мають бути проведені державними інститутами, зокрема:

1) створення системи заохочень, достатніх для активного розвитку біржової торгівлі паливно-енергетичними ресурсами;

2) формування інституту організаторів біржових торгів;

3) розробка стандартів та правил здійснення відповідних біржових операцій.

Отже, розвиток нафтогазової галузі має бути першочерговим орієнтиром в прогресивному відродженні національної економіки. Наслідком покращень нафтогазової галузі стане й відповідний розвиток паливно-енергетичного комплексу, який в свою чергу відіграє дуже важливу роль у народногосподарському комплексі України, так як є базовою галуззю для стратегічних виробництв: металургійного комплексу, коксохімічної промисловості, які забезпечують життєдіяльність будь-якої країни.

Таким чином варто відзначити, що покращення у нафтогазовій галузі неможливі без вдалої інвестиційної політики при обранні фінансових інструментів. Саме грамотне використання інструментів фінансового ринку може стати поштовхом до розвитку нафтогазової галузі України.

Література

1. Закон України про нафту і газ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2665-14>.

2. Закон України про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

3. Крамарев Г.В., Лапко О.О. Сталий розвиток нафтогазового комплексу та фінансово-організаційні механізми його забезпечення // Бізнес інформ. – 2014. – №6. – С. 153 – 159.

4. Попова А.В. Поняття, ознаки і класифікація депозитарних розписок // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 80. – С. 34 – 36.

5. Облішадці внутрішньо державної позики – крок до інвестиційної привабливості національної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/4546>.

6. Карп І.М. Нафтогазовий комплекс України // Вісник НАН України. – 2006. – №2. – С. 32 – 41.

7. Фінансові інструменти забезпечення розвитку нафтогазового комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_09_21/3_onischenko.htm.

УДК 336.114: 338.22

Вахлакова Вікторія Володимирівна,

к.е.н., доцент

Донбаський державний технічний університет

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФАКТОР ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

За останню чверть століття однією з найбільш важливих категорій в економіці стала категорія економічної безпеки. Цьому, з одного боку, сприяв розвиток знань щодо економічної безпеки як самостійного феномену дослідження. З іншого боку, істотно актуалізації проблематики економічної безпеки сприяли економічні кризи різних рівнів – глобальні, національні, регіональні тощо. Категорія економічної безпеки актуалізується на різних рівнях – від рівня національного господарства до рівня окремого підприємства, й такі рівні є тісним чином пов'язаними між собою. З одного боку, економічна безпека національної економіки впливає на економічну безпеку окремого підприємства, але й навпаки економічна безпека підприємства здійснює вплив на економічну безпеку національної економіки (на рівні окремого підприємства це є непомітним, але якщо взяти посилення або навпаки скорочення економічної безпеки значної кількості підприємств або навіть окремих секторів економіки, то вплив такого процесу на економічну безпеку національної економіки стає очевидним). Крім актуалізації на різних рівнях економічна безпека уточнюється за окремими видами такої безпеки – соціальна, фінансова, бюджетна тощо.

Зважаючи на тісний зв'язок економічної безпеки агентів різних рівнів заслуговує на питання залежність між економічною безпекою підприємства як окремого економічного агента та фінансовою безпекою держави. Важливість фінансової безпеки держави є очевидною – тільки за умов наявності такої безпеки держава спроможна виконувати значну частину завдань соціального змісту, здійснювати захист суверенітету тощо. Стан фінансової безпеки держави є складним явищем й проявляє себе у фінансовій достатності бюджетів різних рівнів для виконання видатків місцевого та державного бюджету, стабільності експортно-імпортного балансу, валютного та платіжного балансу, які є обов'язковою умовою економічної та часто політичної незалежності держави, стабільності національної грошової одиниці тощо. І в такій ситуації очевидно, що саме сукупність незалежних економічних агентів, якими виступають підприємства, забезпечують формування валютних надходжень в економіку, конкурентоспроможність національної економіки на іноземних ринках, балансування імпорту у країну експортом (з точки зору підтримки валютного та платіжного балансу), реалізацію імпортозаміщення тощо.

Крім того, слід відзначити й інший аспект досліджуваного явища, а саме фіскальний або податковий. Зрозуміло, що фінансова безпека держави передбачає (хоча й не обмежується) можливість своєчасного виконання видатків бюджетів всіх рівнів. Такі видатки мають бути підкріплені надходженням у бюджети, а джерелом таких надходжень як раз і є у

тому числі частина отриманого підприємствами економічного результату (доходу, прибутку тощо). Попри той факт, що певну частину податків (наприклад, акцизний збір, податок на додану вартість) сплачує не продавець й виробник, а споживач, частка економічного результату підприємств в Україні, який перерозподіляється через існуючу систему оподаткування, є доволі значною й може сягати 40% доходу підприємства та навіть більше. Отже, питання забезпечення економічної безпеки таких незалежних агентів є виключно важливим в контексті забезпечення фінансової безпеки держави, оскільки економічна безпека окремого підприємства напряму визначає можливість його успішного функціонування, а тому й можливість формування валютних надходжень до країни (у разі діяльності підприємства-експортера), формування ВВП країни, формування податкових надходжень до бюджету.

Сьогодні існує значна кількість підходів до опису стану економічної безпеки підприємства: захисний, гармонізаційний, конкурентний, процесний, ресурсний тощо [1-4]. Кожен з таких підходів є обґрунтованим, має право на існування, але певною слабкою рисою підходів є те, що в них часто пояснюється феномен економічної безпеки підприємства, але не завжди чітко визначаються управлінські інструменти або заходи для досягнення такої економічної безпеки.

Розглядаючи економічну безпеку підприємства як фактор фінансової безпеки держави, слід зазначити на фіскальний парадокс, який, нажаль, може негативно впливати на фінансову безпеку України. Сутність парадоксу полягає в тому, що органи державного регулювання у намаганнях забезпечити надходження до бюджету та якомога краще виконати фіскальну функцію можуть перевищити межу доцільності для підприємства сплачувати податки та легально вести свою діяльність. Таку ситуацію розглядає Є.М. Рудніченко стосовно впливу органів митного регулювання на діяльність підприємств, що є суб'єктами ЗЕД [3] й цілком логічно зазначає декілька висновків: за певного рівня негативного впливу органів держави підприємства або будуть уходити в тіньову економіку, або будуть намагатися мінімізувати суми податкових платежів, або будуть змінювати зону резидентності або взагалі будуть припиняти свою діяльність через її недоцільність з економічної точки зору. Фактично, це є продовженням ідеї А. Лаффера щодо максимально виправданої ставки податку, але уточнює таку точку зору щодо не тільки суто сум сплачуваних податків, але й щодо поведінки підприємства як економічного агента. У разі такого сценарію у короткостроковому періоді фінансова безпека держави спочатку збільшуватиметься через зростання податкових надходжень, але згодом різко скорочуватиметься через скорочення, тінізацію або припинення діяльності підприємств, що матиме вкрай негативні наслідки для платіжного та валютного балансу країни.

Певним шляхом недопущення фіскального парадоксу в контексті забезпечення фінансової безпеки держави є перехід від директивного державного регулювання до створення необхідного сприятливого інституційного середовища (у тому числі податкового середовища). Формально підприємства як економічні агенти є незалежними від прямого державного втручання, хоча й функціонують у тому інституційному середовищі, яке визначається органами державного регулювання. Це означає, що напряму держава не має можливості визначати поведінку підприємств, як економічних агентів. Разом із тим, в межах організаційної екології держава може створювати сприятливі умови для функціонування підприємств, що позитивно вплине на їхню економічну безпеку, й згодом, дозволить зміцнити фінансову безпеку держави. Такі сприятливі умови повинні мати інституційну спрямованість й бути орієнтованими не стільки на директивне формування необхідної поведінки підприємств, скільки на створення сприятливого середовища, зручних та зрозумілих «правил гри», створення комфортних умов для функціонування. У більшості випадків вітчизняні підприємства не стільки потребують допомоги від держави, скільки заслуговують на невтручання й на стабільність «правил гри» у відносинах між підприємствами та державою. Саме така стабільність є одним з важливих правил стабільності у фіскальній сфері, й, отже важливою передумовою фінансової безпеки

держави.

Література

1. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] / О. М. Ляшенко. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
2. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та ціле покладання : [монографія] / Є.І. Овчаренко. – Лисичанськ: "Променерго", 2015. – 483 с.
3. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства : [монографія] / Є.М. Рудніченко. – Луганськ: ТОВ "Промдрук", 2014. – 389 с.
4. Шульженко Л. Є. Економічна безпека стратегічного альянсу: системний підхід : [монографія] / Л. Є. Шульженко. – Луганськ: ТОВ "Промдрук", 2014. – 318 с.

УДК 658.15

*Горевий Роман Юрійович,
Костенко Юлія Олександрівна,
Сичова Наталія Миколаївна,
магістранти,*

*Полтавський національний технічний університет
Імені Юрія Кондратюка*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Проблеми пошуку способів збереження надійних і безпечних умов здійснення виробничо-господарської діяльності, в яких підприємство може функціонувати, забезпечуючи відповідні умови захищеності свого становища і маючи відповідний рівень захисту своєї роботи як суб'єкта господарювання, є важливими. Слід відзначити, що успішне функціонування підприємства пов'язують із станом його безпеки, тобто захищеності та відповідним його рівнем [1].

Категорія економічної безпеки передбачає, що її можна вимірювати. Система оцінювання включає кількісні та якісні характеристики ресурсного, виробничого, науково-технічного потенціалу, ефективність його використання і розвитку, структурного перетворення виробництва, конкурентоспроможності продукції. Комплексну оцінку рівня економічної безпеки дає сукупність вибраних показників за функціональними складовими безпеки. Вибір показників залежить від специфіки діяльності підприємства, виду підприємства, організаційно-правової форми, масштабів діяльності [2].

Загалом, будь-яка стратегія є елементом механізму підприємства, стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства є складовою його фінансового механізму. Стратегічність у забезпеченні фінансової безпеки означає виявлення можливостей забезпечення сталості системи у довгостроковій перспективі, прогнозування інваріантності її розвитку в інваріантному середовищі, пошук альтернативних шляхів прийняття рішень, що призводитимуть до єдиного, найбільш оптимального в даних умовах, стану підприємства [3].

Послідовність побудови стратегії забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва може включати наступні етапи (рис. 1).

До основних критеріїв розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства АПК відносяться:

- визначення періоду дії стратегії;

- 1) забезпечення росту прибутковості його власного капіталу;
- 2) формування фінансово-економічних ресурсів;
- 3) фінансово-економічної стабільності;
- 4) безпеки інвестиційної діяльності.
- 5) нейтралізації фінансово-економічних ризиків.
- 6) безпеки інноваційної діяльності.
- 7) захисту його конкурентної позиції.
- 8) антикризова стратегія.

Реалізація механізму фінансової безпеки підприємств, що висуває ряд актуальних завдань: зниження витрат, збільшення доходів, мінімізації фінансових ризиків підприємств, підтримки конкурентоспроможності продукції та ринкових позицій, нарощення масштабів виробництва тощо, природно залежить від фінансового забезпечення життєвого циклу підприємства, потенціалу використання його можливостей та конкурентних переваг, які формують саме фінансові інновації.

Отже, система фінансової безпеки підприємств це система методів і принципів управління фінансовими потоками підприємств, які спрямовані на попередження та подолання фінансових загроз підприємства та забезпечення реалізації фінансових інтересів його власників, яка має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері його фінансових відносин. Головною метою стратегії забезпечення фінансової безпеки є забезпечення достатньої фінансової спроможності сталого поточного та стратегічного розвитку суб'єкта підприємництва, зростання його вартості, збільшення прибутків і доходів

Література

1. Хромушина Л.А. Інтегрально-критеріальна оцінка рівня еколого-економічної безпеки розвитку сільськогосподарських підприємств / Л.А. Хромушина // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія "Фінанси і кредит". – №1 – 2011. – С. 249 – 254.
2. Палига Є. М. Економіка підприємства: підруч. / Є. М. Палига, О. М. Боженко та ін.; 2-ге вид., оновл. і доп. – Львів: УАД, 2013. – 688 с.
3. Корієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук.: 08.06.01 / А.В. Корієнко. – К., 2000. – 19 с.
4. Воробйов Ю. М. Фінансова безпека організацій рекреаційної сфери/ Ю. М. Воробйов, О. Г. Блажевич // Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції. – 2010. – № 2. – С. 12 – 19.

УДК 330.4: 215.2

*Древенчук Марія Олександрівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасне економічне становище потребує від власників та фінансових менеджерів підприємств ефективного управління, уважного контролю та своєчасного коригування структури капіталу підприємства, оскільки саме оптимальна структура капіталу дозволяє отримувати максимальний прибуток, рентабельність, фінансову стійкість та високі показники ліквідності й платоспроможності. Тому можна говорити про необхідність проведення подальших досліджень щодо питань оптимізації структури капіталу та удосконалення на цій основі досконаліших методологій оцінки оптимальної структури

фінансових ресурсів, яка б враховувала передові досягнення в цій галузі багатьох вчених.

Проведений аналіз структури капіталу підприємства, виявив необхідність формування його оптимальної структури. Оптимальна структура капіталу підприємства повинна:

- відповідати основним цілям і задачам в області фінансування підприємства;
- бути обґрунтованою;
- забезпечувати мінімальні витрати на її формування.

В рамках традиційної неокласичної моделі передбачається, що будь-яке підприємство існує для максимізації свого прибутку. При цьому йдеться про довгостроковий, «нормальний» прибуток, що задовольняє вимоги власників даного бізнесу. Поширеним є також підхід, коли визначальною метою виступає розширення ринкового сегменту підприємства за рахунок збільшення об'ємів виробництва і збуту продукції.

Метою формування оптимальної структури капіталу підприємства є збільшення ринкової вартості активів підприємства.

Разом з тим, з погляду задачі зростання вартості підприємства аналіз структури капіталу істотно складніше. Необхідно визначити яке співвідношення позикового і власного капіталу відповідає максимізації ринкової вартості підприємства. Один з напрямів вирішення даного питання полягає в підході до інвестиційної вартості підприємства, що виражає суму приведених (дисконтованих) потоків вільних грошових коштів, які інвестор очікує одержати в майбутньому. Приведення потоків вигод, на які розраховують інвестори, означає визнання неможливості негайного отримання ними очікуваного доходу і тому враховує їх альтернативну ставку доходу, що він втрачає. У підприємства, менеджери якого залучають позиковий капітал для розвитку, в цій ставці відображаються і вимоги кредиторів, і мінімальні ставки прибутковості, що вимагаються власниками. Якщо врахувати пропорцію позичених і власних грошей в сукупному капіталі, то сукупні вимоги до прибутковості, що пред'являються двома типами інвесторів, будуть зведені в єдину ставку середньозважених витрат на капітал (WACC) [3].

Таким чином, задача дослідження зводиться до пошуку оптимального співвідношення власного і позикового капіталу, яке б дозволяло досягти головної мети діяльності – зростання ринкової вартості активів підприємства.

Оптимізація структури капіталу являє собою таке співвідношення у використанні власного і позикового капіталу, при якому забезпечується найбільш ефективно співвідношення між коефіцієнтом фінансової рентабельності і коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства.

Оптимізацію структури капіталу проводять за двома напрямками:

- шляхом управління величиною ефект фінансового левериджу;
- за критерієм мінімізації рівня фінансового ризику та термінів залучення капіталу.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівню фінансового ризику та термінів залучення капіталу пов'язана з вибором більш дешевих джерел фінансування активів підприємства. Відповідно до призначення активи підприємства з урахуванням часу поділяють на три групи:

- необоротні активи – це активи, що не є оборотними;
- постійна частина оборотних активів – це незмінна їх частина, яка не залежить від змін обсягу діяльності і не пов'язана з формуванням запасів сезонного формування, довгострокового завезення та розглядається як мінімальний їх розмір, який підприємству потрібно мати для здійснення поточної операційної діяльності;
- змінна частина оборотних активів пов'язана із збільшенням обсягу випуску продукції відповідно до сезону, необхідністю формування товарних запасів сезонного формування, довгострокового завезення і цільового призначення. Її поділяють на максимальну і середню частини відповідно до потреби.

Підприємства можуть застосовувати три різних підходи до фінансування різних груп активів за рахунок капіталу, а саме:

– консервативний, який передбачає використання власного капіталу і довгострокових зобов'язань для формування необоротних активів та половини змінної частини оборотних активів. Перевагою цього підходу є забезпечення мінімального ризику, так як короткострокові зобов'язання використовуються у незначних обсягах для формування змінної частини оборотних активів. У той же час така політика фінансування дуже обтяжлива для підприємства у зв'язку з високою вартістю капіталу, що використовується. Крім того, вона передбачає витрати, пов'язані з неповним використанням залученого довгострокового капіталу в періоди зменшення змінної частини оборотних активів;

– агресивний підхід спрямований на використання власного капіталу та довгострокових зобов'язань лише для фінансування необоротних активів. Оборотні активи у повному обсязі формуються за рахунок короткострокових зобов'язань. Ця політика фінансування активів забезпечує найнижчу вартість капіталу підприємства, проте вона обмежена занадто високим ризиком можливості втрати або недостатності капіталу;

– компромісний підхід передбачає фінансування необоротних активів та постійної частини оборотних активів за рахунок власного капіталу та довгострокових зобов'язань. При цьому змінна частина оборотних активів фінансується короткостроковими зобов'язаннями. Така політика залучення джерел дає змогу досягти компромісу між вартістю капіталу та ризиком його втрати.

Література

1. Костаневич Н. І. Структура капіталу та її вплив на результати діяльності підприємства / Н. І. Костаневич, Т. С. Заєць // Економічний простір. – 2013. – № 78. – С. 233 – 241.

2. Оптимізація фінансових ресурсів підприємств в умовах глобальної фінансової кризи / О. І. Мартьянов, Т. О. Макух // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2013. – № 1. – С. 56 – 61.

3. Семенов Г. А. Оптимізація структури капіталу підприємства / Г. А. Семенов, А. В. Пелешко // Держава та регіони. – 2014. – № 4. – С. 164 – 170

4. Федоренко Н. О. Модель оптимізації структури капіталу підприємства / Теліженко О. М., Федоренко Н. О. // Матеріали наукових доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів, студентів «Сучасна інформаційна Україна: інформатика, економіка, філософія». – Донецьк, 2014. – Т. 2. – С. 221 – 223.

УДК 316.4

Завора Таїна Миколаївна,

к.е.н., доцент

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДСС ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Сучасна динаміка трансформаційних змін в Україні супроводжується посиленням економічної та політичної нестабільності та загостренням соціальних проблем. У зв'язку з чим, національна безпека держави в соціальній сфері потребує захисту від ризиків та загроз соціальній безпеці, а також корегування механізмів та інструментів її забезпечення, що сприятиме підвищенню ролі держави щодо виконання своїх функцій у соціальній сфері, а саме, захисту прав і свобод людини в ринкових умовах, забезпеченню результативності соціальної політики та системи соціального захисту, створенню передумов підвищення добробуту та якості життя населення.

Згідно Закону України «Про основи національної безпеки» соціальна безпека – це стан захищеності соціальних інтересів особи, соціальних груп та суспільства загалом. Вона є таким станом правових норм та інститутів безпеки, що забезпечують захист прав і свобод людини, духовних і матеріальних цінностей суспільства, тому саме ефективне функціонування соціальної сфери є одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку нашої держави, а виявлення ризиків і загроз національній безпеці України в соціальній сфері набуває все більшої актуальності в умовах трансформаційних перетворень.

Узагальнення категоріального апарату «соціальна сфера», дає можливість зробити висновок, що соціальна сфера – це сукупність усіх галузей життєдіяльності суспільства, взаємопов'язаних з державними і недержавними установами, організаціями і підприємствами, які забезпечують загальний рівень життя громадян та сприяють зростанню їх благополуччя в державі, створюючи при цьому оптимальні умови для реалізації та самореалізації здібностей та інтересів громадян. Наявні загрози соціальній безпеці спричинені низькою ефективністю та якістю державного управління соціальними процесами, часто є похідними від недосконалості рішень, які приймаються органами влади, діяльність якої характеризується суперечливістю, орієнтацією на досягнення поодиноких цілей та недостатнім урахуванням практичної адаптованості заходів, що впроваджуються, до реальних умов, які склалися в суспільстві. Забезпечення безпеки в соціальній сфері можливо за умов ефективності формування та реалізації соціальної політики держави, метою якої є боротьба з бідністю, збереження людського капіталу, його пристосування до потреб ринкової економіки, сприяння економічному зростанню, забезпечення соціальної справедливості та політичної стабільності. Способом реалізації соціальної політики є система соціального захисту і соціальних гарантій. Соціальний захист – це діяльність держави, яка включає в себе комплекс правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту громадян, соціальної підтримки та допомоги на випадок складних життєвих обставин, які в кінцевому результаті мають сприяти формуванню й розвитку повноцінної особистості, дотриманню соціальних гарантій, створенню умов для самореалізації та утвердження в житті.

Аналіз індикаторів оцінювання стану соціальної безпеки дозволяє акцентувати увагу на ролі системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (ЗДСС) щодо мінімізації впливу соціальних ризиків та упередженні існуючих загроз з метою покращення рівня і якості життя населення України. Так, згідно з Основами законодавства України, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [1]. Завдяки соціальному страхуванню суспільство формує грошові фонди, з яких фінансуються витрати, що пов'язані з утриманням непрацездатних осіб; забезпечує необхідну кількість і структуру відтворення трудових ресурсів; скорочує розриви в рівні матеріального забезпечення працюючого та непрацюючого населення; досягає підвищення життєвого рівня соціальних груп населення, що не беруть участі в трудовому процесі. Організаційно-адміністративне забезпечення такої діяльності в Україні здійснюється на підставі профільних законів відповідними фондами соціального страхування. Про необхідність реформ системи соціального страхування в умовах трансформаційних перетворень свідчать значення індикаторів оцінювання стану соціальної безпеки в Україні: «відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, які втратили працездатність», «обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП», «чисельність ВІЛ-інфікованих осіб з діагнозом, що встановлений уперше в житті», «чисельність хворих на активний туберкульоз

із діагнозом, що встановлений уперше в житті», «рівень зайнятості населення у віці 15 – 70 років» та інші [2].

Таким чином, забезпечення соціальної безпеки у сучасних умовах потребує нових підходів до вирішення соціальних проблем, зокрема економічного зростання, створення нових робочих місць, підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення. Важливе місце займає подальший розвиток соціальної відповідальності усіх суб'єктів, що є гарантом забезпечення соціальної безпеки, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства його подальшого стабільного розвитку, заснованого на врахуванні якнайширшого кола соціальних інтересів. Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки у соціальній сфері є:

- істотне посилення соціальної складової економічної політики, реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі підвищення вартості оплати праці, своєчасної виплати заробітної плати та гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття;
- створення умов для подолання бідності й надмірного майнового розшарування в суспільстві;
- збереження та зміцнення демографічного і трудових ресурсного потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ; ліквідація бездоглядності, безпритульності та бродяжництва серед дітей і підлітків.

До напрямів реформування системи ЗДСС у контексті забезпечення національної безпеки у соціальній сфері правомірно віднести: забезпечення більш тісного зв'язку між розміром страхових виплат та страхових внесків до системи соціального страхування, що сприятиме мотивації застрахованих осіб до участі у фінансуванні системи; легалізація трудових відносин; орієнтація системи страхування на забезпечення громадян страховими виплатами і пов'язаними з ними соціальними послугами.

Література

1. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.
2. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретичні та прикладні аспекти / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний: монографія. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 275 с.

УДК 330:4:215

*Заяць Тетяна Анатоліївна,
д.е.н., проф., зав. відділу
Інститут демографії та соціальних досліджень
НАН України ім. М.В. Птухи*

МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ ЗАГРОЗ

В сільській місцевості України, не зважаючи на тривале реформування соціальної сфери, залишається надзвичайно низький рівень забезпеченості закладами охорони здоров'я та освіти. Небезпечним є те, що в складних соціально-економічних умовах кількість сільських дільничних лікарень скорочується високими темпами, рідко використовують виїзні форми медичного обслуговування, невисокою є якість профілактичних медичних

заходів. Процес укрупнення лікарняних закладів та закладів освіти знижує територіальний доступ населення до об'єктів соціальної інфраструктури. Це актуалізує пошук механізмів стимулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури в умовах посилення фінансових загроз.

В європейських країнах з цією метою використовують практику реалізації приватно-публічного партнерства, насамперед у соціальній сфері (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм і спорт). У Великобританії завдяки механізму ППП споруджують нові лікарні, будують та проводять реконструкцію шкіл; Угорщині – будують студентські гуртожитки; Молдові – споруджують діагностичні центри радіології та діагностичної візуалізації, де вартість обслуговування пацієнтів компенсується державою; Румунії – створюються нові діагностичні центри.

В Україні в умовах фінансово-економічної кризи є нагальною потреба у розвитку публічно-приватного партнерства як інструменту залучення державних та приватних ресурсів для розвитку сільської інфраструктури та надання громадських послуг населенню. Сучасний механізм ППП знаходиться під негативним впливом ряду обмежень, що суттєво знижують ефективність його функціонування (нормативно-правові, інституційні, інфраструктурні, кадрові, обмеження щодо інформаційного та методологічного забезпечення, недостатнє гарантування виконання взаємних зобов'язань між суб'єктами ППП). Його модернізації сприятимуть розроблення Концепції розвитку публічно-приватного партнерства у соціальній сфері, впровадження заходів зі спрощення процедури погодження та підготовки проектів ППП, сприяння подоланню потенційної конфліктності публічної влади і приватного сектору, покращення кадрового забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, розроблення механізму компенсації невисокого прибутку для приватних компаній та організацій, які беруть активну участь у реалізації державних соціальних ініціатив у соціальній сфері. Реалізація цих напрямів дасть змогу налагодити функціонування дієвого механізму публічно-приватного партнерства у соціальній сфері України.

Актуальним для України є досвід країн ЄС щодо оцінювання проектів ППП за критерієм ефективності, потреби в ньому споживачів та наявності необхідних коштів. Зазвичай недооцінювання цих чинників може призвести до непродуктивного використання залучених на проект коштів. Зазвичай подібне відбувається, якщо пріоритет надається проектам, що ініціюються громадськістю або приватним сектором, а торги відбуваються в умовах некомпетентності чи змови державних і приватних суб'єктів.

На жаль, корумпованість процесу закупок залишається проблемою публічно-приватних проектів як розвинутих, так і менш розвинутих країн. Як показує досвід ЄС ймовірність корупції є найвищою у таких сферах господарської діяльності, як підвищення кваліфікації населення та будівництво очисних споруд. Між відповідальністю уряду і тривалістю проекту існує певна залежність: чим менш відповідальним є уряд, тим сильніше його небажання виконувати довгострокові зобов'язання, оскільки зі зростанням тривалості проекту збільшується ймовірність прозорості угоди.

З метою активного використання механізму публічно-приватного партнерства для вирішення соціальних проблем села в Україні необхідно розробити Концепцію розвитку публічно-приватного партнерства у соціальній сфері, враховуючи специфіку фінансування, рівень децентралізації й автономності управління установами охорони здоров'я, освіти, спорту, мистецтва. На основі такого підвищення з'являється можливість створити фонди суміжного фінансування територіальних громад з різних джерел, який би об'єднав кошти мешканців, меценатів та використовувався на потреби територіальної громади, в тому числі й інфраструктурні. Не менш важливе значення мають інші заходи щодо зміцнення матеріальної спроможності територіальних громад (розвиток економічної основи поселень, удосконалення податкової бази місцевих бюджетів). Вивільнені в результаті скорочення чи укрупнення закладів соціальної інфраструктури кошти повинні бути спрямовані на її розвиток.

Література

1. Онищенко В.О. Соціальна безпека регіону: теоретині та прикладні аспекти / В.О. Онищенко, Т.М. Завора, О.В. Чепурний: монографія. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 275 с.
2. Заяць Т.А. Інвестиційне забезпечення модернізації робочих місць в антикризовій політиці держави / Т.А. Заяць // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 1(17). – С. 51 – 60.
3. Завора Т.М. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України / Т.М. Завора, О.В. Чепурний // Ефективна економіка (Електронний ресурс) – 2012. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

УДК 338.24

*Іонін Євген Євгенович,
д.е.н., професор, зав. кафедри
Донецький національний університет (м. Вінниця)
Беспалова Алла Геннадіївна,
к.е.н., доцент
Донецький національний університет (м. Вінниця)*

СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Реалізація ефективної фінансової політики держави, спрямованої на забезпечення її економічної безпеки є вагомим завданням в умовах нинішньої економічної нестабільності. Тіньова економіка є одним з головних дестабілізуючих факторів, а також однією з найбільших небезпек для фінансової стабільності України в сучасних умовах, особливо з огляду на її значні обсяги за останні роки.

Україна задекларувала бажання інтегруватись в європейський економічний простір, зумовлює необхідність дотримання відповідних вимог, серед яких зниження рівня тіннізації економіки та корупції. Проблеми тіннізації економіки досліджувались як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, а також державними і незалежними організаціями, проте результати досліджень суттєво відрізнялись, особливо щодо оцінки обсягів тіннізації.

Тіньову економіку розглядають як складне соціально-економічне явище, що породжується недоліками законодавства та організацією його виконання. Економіка «в тіні» - це або кримінальна підприємницька діяльність, або цілком легальна, підґрунтям якої виступає наявність «дірок» у чинному законодавстві, що забезпечує можливість оминати вимоги законів та скористатися їх неоднозначністю з метою збагачення.

Прояви тіньової економіки спостерігаються в багатьох країнах, але найбільш потерпають від її наслідків країни із трансформаційною економікою. Ситуація в українській економіці ускладнена політичними процесами, спробами реформування виконавчих гілок влади, інституцій тощо. Тіннізація економіки України за своїми розмірами та формами посилює макроекономічні диспропорції, викликає деформації суспільного розвитку, знижує ефективність державної політики та насамкінець стає однією із загроз національній безпеці в економічній сфері. Рівень тіньової економіки в Україні складає 45 % відносно ВВП, у той час, як у Франції і Великобританії - до 10 % [1].

Розробкою проблеми детнізації економіки займаються вітчизняні науковці: В. Базилевич, О. Барановський, В. Бородюк, А. Базилюк, А. Гальчинський, О. Пасхавер, Ю. Пахомов, А. Чухно та інші. Водночас у науковій літературі не отримали достатнього опрацювання питання, пов'язані з особливостями впровадження аналітичних процедур аудиту у вітчизняну практику з метою детнізації фінансових потоків, боротьби з шахрайством і загалом із розвитком системи державного аудиту.

Подолання тіньової економіки (детінізація) визначає поступовий процес перетворень в усіх сферах забезпечення підприємницької діяльності, її нормативно-правового регулювання, контролю та розвитку. За економічною суттю детінізація економіки розглядається як комплекс нормативно-правових засад та відповідної їм адміністративної інфраструктури протидії економічній діяльності суб'єктів господарювання в «тіні».

Проте Україні потрібна така модель детінізації, яка поступово змушувала б бізнес та державне чиновництво вважати не лише небезпечними з позицій карної відповідальності тіньові операції, але й аморальним, що осуджується суспільством. Розробка такої моделі передбачає визначення пріоритетних векторів подолання тіньових схем. Стратегічними пріоритетами на першому етапі детінізації економіки у контексті реалізації нових економічних реформ слід вважати: детінізацію фінансових потоків, легалізацію ринку праці та впорядкування земельних відносин. За структурними елементами детінізація економіки України вимагає створення економічних передумов, за яких суб'єктам підприємницької діяльності економічно не вигідно працювати в «тіні», тобто треба створити такі умови, за яких правомірна діяльність більш ефективна, ніж тіньова.

Серед таких умов центральне місце посідають нові відповідні часу та цілям детінізації правові засади регулювання економіки, фінансові важелі детінізації та реформована адміністративна система, яка має функціонувати на засадах соціального партнерства та прозорості. Для досягнення мети по всіх напрямках детінізації необхідно розвивати та вдосконалювати механізми контролю і з боку держави й незалежного аудиторського контролю, який повинен стати частиною забезпечення прозорості підприємництва.

Складовою моделі детінізації є використання фінансових важелів, які матимуть суттєвий вплив на процес легалізації грошових потоків. Українським урядом було прийнято правові акти з регулювання ринку праці на основі зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці, що не досягло поставленої мети внаслідок недостатньо продуманої для роботодавців мотивації виведення зарплат із «тіні» та відсутності дієвих важелів контролю. Рівень тінізації оплати праці пов'язаний з низькою вартістю робочої сили, вимушеністю працюючих погоджуватися з втратою соціальних гарантій через зарплату у конверті та, як наслідок, невисокою пенсією. Супроводжують економічні втрати моральні через залежність працівника від фактично кримінальної експлуатації його праці.

Базою тінізації земельних відносин є відсутність ефективно діючої системи обліку земель, їх переводу в іншу форму власності, передачі в оренду або викупу контролю за цільовим використанням. Детінізація фінансових потоків вимагає вдосконалення системи державного регулювання ринків фінансових послуг та фондового ринку. Важливішим фінансовим важелем детінізації в цій сфері є державний контроль та усі види аудиту. З метою ефективного і прозорого управління суспільними ресурсами вкрай необхідна розробка стратегії формування і розвитку системи державного аудиту в Україні, відповідно до міжнародних стандартів на основі підвищення взаємодії між Рахунковою палатою і Державною фінансовою інспекцією України.

У нормативно-правовому забезпеченні легалізації фінансових потоків необхідні зміни до законодавчих актів щодо підвищення вимог до емітентів цінних паперів, перевірки достовірності даних емітента при реєстрації проспекту емісії, в тому числі використовуючи аналітичні прийоми та інструменти. В організаційному плані слід надати права регуляторному органу вимагати проведення додаткової аудиторської перевірки та незалежної оцінки майна, отримання додаткової рейтингової оцінки емітента у випадках, коли виникають сумніви у достовірності даних емітента, які містяться у документах, наданих для реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів.

Все це посилює значення інструментарію економічного аналізу, який дає можливість визначити відповідність підприємства його цільовим параметрам функціонування і потенційним можливостям (оціночна функція); установлення причинно-наслідкових змін у кількісному і якісному вимірюванні впливу факторів на ці зміни (діагностична функція),

виявлення невикористаних резервів і потенційних можливостей та їх реалізацію (пошукова функція). Це логічно пов'язано з концептуальною основою реформування системи бухгалтерського обліку в Україні – надання користувачам для прийняття рішень правдивої інформації.

Велике значення аналітичних процедур при перевірці фінансової звітності на предмет доцільності допущення про безперервність діяльності, що регламентовано міжнародним стандартом аудиту № 570 «Допущення про безперервність діяльності», який органічно пов'язаний з концептуальною основою міжнародних стандартів фінансової звітності, міжнародними стандартами аудиту [2,3].

У цьому зв'язку слід зробити посилання на деякі протиріччя офіційно діючих методик економічного і фінансового аналізу, затвердженими органами виконавчої влади України.

Відомим аналітичним постулатом є визначення співвідношення власного капіталу до валюти балансу, яке повинне дорівнювати 0,5 або бути більшим, тобто 50 і більше відсотків майна підприємства має формуватися за рахунок власних джерел. У цьому випадку зменшується ризик кредиторів. У чинних методиках фінансового аналізу, затверджених органами виконавчої влади, робиться не досить правильний висновок про задовільний фінансовий стан підприємства [4, с.80].

Проте фактичний результат не дає можливість фінансовому аналітику зробити однозначний висновок, бо такий результат можна одержати й за рахунок факторів, які характеризують результативність господарської діяльності (нерозподілений прибуток і резервний капітал), або результати, що відображаються по балансовій статті «Капітал в дооцінках» й також пов'язані з ефектом дооцінки основних засобів та інших видів активів. Таким чином, формальне зростання власного капіталу, ще не свідчить про фінансову незалежність і безпеку підприємства. Вкрай важливе за рахунок чого це мало місце.

Як відомо, власний капітал складається з трьох частин: інвестований капітал, накопичений капітал і капітал у дооцінках. Чим вагоміше частка накопиченого капіталу, тим «якісніше» буде склад власного капіталу. Це пов'язано з тим, що джерелом формування цієї частини є чистий прибуток, який відбивається у двох балансових статтях: резервний капітал і нерозподілений прибуток.

Наявність цієї складової свідчить про те, що господарська діяльність є ефективною і має місце процес тезаврування прибутку. В обліково-аналітичній практиці зарубіжних країн з цього приводу широко використовується коефіцієнт стійкого економічного зростання, як співвідношення реінвестованого прибутку (резервний капітал і нерозподілений прибуток) до власного капіталу. Шляхом побудови жорстко детермінованої факторної моделі можливо ідентифікувати фактори що визначають значення коефіцієнта стійкого економічного зростання: дивідендна політика, рентабельність продажу, коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт фінансової залежності. Такий підхід дає можливість визначити ступінь впливу цих чотирьох показників на тезаврування прибутку і відповідно до цього на стійкість економічного розвитку.

Вкрай необхідно введення в аналітичну практику коефіцієнта монетизації прибутку, як співвідношення чистого грошового потоку і чистого прибутку. Необхідність цього показника обумовлена розбіжністю між фінансовим результатом і чистим грошовим потоком і можливе його використання для оцінки ступеня достовірності прибутку, як джерела фінансування у взаємозв'язку з грошовими коштами, як засіб платежу.

Таким чином, вирішення цих питань буде сприяти підвищенню дієвості державного аудиту, детінізації фінансових потоків, боротьби із шахрайством, що в свою чергу підвищує фінансову безпеку суб'єктів господарювання і держави в цілому.

Література

1. Инфографика: тенева экономика в Европе и Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ForbesУкраина.ua.
2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 2000 / Перекл. з англ. за ред.

С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.

3. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2004 року / Пер. з англ. мови О. В. Ольховікова, О. В. Гик і др. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ СТАТУС», 2004. – 1028 с.

4. Іонін Є. Є. Фінансова аналітика сучасного бізнесу: [монографія] [Текст] / Є.Є. Іонін, М. М. Овчинникова. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 304 с.

УДК 330.4: 215.2

*Левкова Руслана Миколаївна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

КОНТРОЛІНГ ЯК МЕТОД ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗМІЦНЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах кризи продуктивна й відносно стабільна діяльність підприємств безпосередньо пов'язана з ефективністю прийняття управлінських рішень. Розвиток ринкового середовища, підвищення рівня конкуренції вимагають ефективного управління підприємством задля закріплення своїх позицій на відповідному ринку товарів, робіт, послуг. Ефективне управління полягає у розробці певної методології та інструментарію щодо прийняття управлінських рішень. Саме контролінг є тим засобом, який може забезпечити підтримку прийняття та виконання управлінських рішень, тому ознайомлення із системою контролінгу на підприємстві є актуальним.

Концепція контролінгу вивчається багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями, однак відсутній єдиний підхід до визначення сутності контролінгу і визначенні його ролі в управлінні підприємством. Дослідження трактування поняття „контролінг" є предметом наукових дискусій в умовах сьогодення. Все більше у теорії і практиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємств дедалі більшого вжитку набуває поняття — контролінг. Так, на думку, наприклад, А. М. Ткаченко контролінг – це нове явище в теорії та практиці сучасного управління, яке виникло на межі економічного аналізу, планування, управлінського обліку та менеджменту [1].

Манн Р. вважає, що контролінг повинен створювати систему ефективного управління фірмою, направлену на поступовий, ефективний, економічний і рентабельний її розвиток. Останніми роками посилюється акцент на визначенні контролінгу як системи інформаційного забезпечення для системи ефективного менеджменту фірми [4].

Метою контролінгу є реалізація глобальної (стратегічної) і локальної (оперативної) мети підприємства. При цьому основною метою підприємства залишається збереження стабільності і успішний розвиток підприємства. З вищесказаного можна зробити висновок, що мета контролінгу – це похідна функція від мети самого підприємства.

Контролінг орієнтований, перш за все, на підтримку процесів прийняття рішень. Він повинен забезпечити адаптацію традиційної системи планування, обліку і контролю на підприємстві до інформаційних потреб посадових осіб, які приймають рішення, тобто у функції контролінгу входить створення, обробка, перевірка і подання системної управлінської інформації. Контролінг також підтримує і координує процеси планування, забезпечення інформацією, контролю і адаптації.

Цілі контролінгу, як напряму діяльності, безпосередньо впливають з цілей організації можуть виражатися в економічних термінах, наприклад, у збільшенні обсягів продажів і розширенні частки ринку, у досягненні певного рівня прибутку, рентабельності або продуктивності організації при заданому рівні ліквідності.

Функції контролінгу визначаються поставленими перед організацією цілями і включають ті види управлінської діяльності, які забезпечують досягнення цих цілей. Сюди відносяться: облік, підтримка процесу планування та прийняття рішень, контроль за реалізацією планів, оцінка, що протікають, виявлення відхилень, їх причин та вироблення рекомендацій для керівництва щодо усунення причин, що викликали ці відхилення.

Впровадження системи контролінгу на підприємстві надає цілий ряд переваг керівництву, серед яких можна виділити:

- допомога у проведенні оцінки рівня фінансової стабільності та виявлення існуючих резервів і потенціалу реальних загроз;
- прийняття стратегічних рішень щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства;
- отримання управлінської звітності щодо діяльності підприємства;
- забезпечення функціонування системи бюджетування на основі чітко прогнозованих показників з урахуванням економічної ситуації та ряду інших факторів.

Система контролінгу підприємства повинна забезпечити:

- взаємозв'язок контролінгу з усіма функціями управління;
- контроль витрат підприємства та їх аналіз;
- організування і забезпечення функціонування на підприємстві центрів відповідальності.

Таким чином, контролінг є складною системою, що об'єднує у собі встановлення цілей, планування, облік, контроль, аналіз, управління інформаційними потоками та розробку рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень. Таким чином, контролінг забезпечує синтетичний, цілісний погляд на діяльність підприємства у минулому, теперішньому та майбутньому, комплексний підхід до виявлення та розв'язання проблем, що постають перед підприємством.

Запровадження контролінгу дає змогу сформувати механізм управління діяльністю підприємства, що орієнтується на отримання прибутку та досягнення поставлених цілей щодо позиції на ринку.

У цьому контексті, на формування надійної та ефективної системи контролінгу впливають такі чинники, як: термін існування суб'єкта господарювання на ринку, галузь, розмір, структура, ефективність системи внутрішнього контролю, рівень автоматизації управління та постановки менеджменту на підприємстві та ін.

Висновок. Контролінг – це цілісна концепція економічного управління підприємством, спрямована на виявлення усіх шансів та ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринка і орієнтована на довгострокове і ефективне функціонування підприємства. Його не можна вважати універсальним засобом уникнення всіх негараздів та негативних явищ в управлінській діяльності, проте за відкритих нормальних типових умов та прозорості, контролінг є надійним гарантом обґрунтованих якісних управлінських рішень.

Література

- 1.Ткаченко А.М. Організація контролінгу та внутрішнього аудиту в системі управління промисловим підприємством: Автореф. дис. д. екон. наук.: 08. 06. 01 / Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2005. – 29 с.
- 2.Терещенко О.О. Контролінг у системі антикризового управління підприємством // Фінанси України. – 2001. – №12.
- 3.Чумаченко М. Г. Управлінський облік – важлива ланка реформування бухгалтерського обліку // Регіональні перспективи. – № 2–3. – 2001. – С. 115–117.
4. Шепітько Г.Ф. Контролінг : посібник [для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання] / Шепітько Г. Ф. - К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 136 с.

*Момот Тетяна Валеріївна,
д.е.н., професор
Пересипкін Михайло Миколайович,
аспірант
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

ДОСЛІДЖЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ

Прогресивний розвиток і самозбереження України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. В умовах глобалізації сучасного простору та сучасник українських реалій, коли мають місце кризові явища в енергетиці, зростання соціальної напруженості, політична розкол суспільства, демографічні, економічні, екологічні та інші проблеми, змістом національної безпеки України є не тільки захист держави та її політичних інститутів, а й прав і свобод людини, матеріальних та духовних цінностей суспільства.

Проблема забезпечення безпеки суб'єктів господарювання в контексті забезпечення національної безпеки знайшла своє відображення в виконанні завдання досягнення стабільності функціонування та створення перспектив зростання і досягнення поставлених цілей [1]. Стабільність та розвиток суб'єктів господарської діяльності можливий лише за наявності висококваліфікованих та компетентних фахівців, здатних забезпечити економічну безпеку. В даному контексті зростає роль ВНЗ, як провідних установ в підготовці фахівців з даного напрямку [2, 3, 4].

З огляду на це, кафедрою Фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту спільно з Українським союзом промисловців і підприємців (УСПП), Всеукраїнського громадського об'єднання «Професіоналів з національної безпеки» розроблена анкета для дослідження організації та здійснення кадрового забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

В анкетуванні взяли участь фахівці, які здатні впливати на процес економічного розвитку та забезпечення безпеки підприємства: керівники організацій, підприємств які є або не є засновниками (60,0%); та в 40,0% респондентами були фахівці або керівники підрозділів безпеки установи.

Усі респонденти мали великий фаховий досвід. Так, за загальним стажем роботи 66,7% респондентів мали більш ніж п'ятнадцятирічний стаж роботи; 23,3% проанкетованих позначили свій стаж роботи як 5-15 років. При цьому стаж роботи на даній посаді склав від 5 до 15 років (40,0%), мали стаж роботи на даному підприємстві більше 15 років 20,0% фахівців; 26,7% мали менший стаж - до 3-х років.

На нашу думку спостерігається зв'язок між періодичністю проведення моніторингу стану економічної безпеки та власне існуючим станом забезпечення економічної безпеки. За відповідями респондентів на питання «Чи проводиться на Вашому підприємстві моніторинг оцінки стану та рівня економічної безпеки» відповіді опитаних розподілилися наступним чином: здійснюються за вказівкою керівника – 56,7 %; здійснюється постійно – 36,7 %; не здійснюється – 6,7 %. І, загалом, існуючий стан економічної безпеки на підприємстві за шкалою від 0 (незадовільний стан) до 5 (підприємство має високий рівень економічної безпеки) більшість респондентів оцінила в 3 бали (43,3 %); вважають рівень високим (5 балів) та майже високим (4 бали) по 23,3 % фахівців відповідно.

Респонденти визначили важливість загроз щодо впливу на стан економічної безпеки підприємств. Так, найбільш значущими із загроз визначено (в порядку зменшення їх значущості, середні бали): низький рівень управління капіталом ($4,27 \pm 0,26$); невідповідний рівень підготовки фахівців ($4,07 \pm 0,34$); низька кваліфікація персоналу ($3,93 \pm 0,3$); низька ефективність використання ресурсів ($3,7 \pm 0,25$); низький рівень технічного оснащення ($3,3 \pm 0,25$). Тобто, велику увагу приділено кваліфікації та рівню підготовки фахівців.

Також, переважна кількість проанкетованих впевнені, що часткову загрозу економічній безпеці створює відсутність у фахівців з безпеки відповідного досвіду і компетенцій (63,3%); вважають, що це є загрозою в повній мірі - 36,7% опитаних.

Тому, логічним було визначити думку фахівців з приводу того, якої ж саме підготовки потребують фахівці, що безпосередньо здійснюють забезпечення економічної безпеки підприємств. Встановлено, що 56,7 % опитаних вважають, що фахівці повинні мати вищу освіту за спеціальністю аналітик, професіонал; мати вищу освіту та досвід роботи у службі безпеки або правоохоронній системі (23,3 %); мати вищу освіту та підвищення кваліфікації за напрямом з управління фінансово-економічною безпекою (16,7 %).

Переважна кількість респондентів (56,7 %) готові звертатися до відповідних ВНЗ з метою замовлення у них підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації фахівців з економічної безпеки для підприємства; 33,3 % - не готові дати відповідь на дане питання.

За думкою фахівців, формування сучасного кадрового забезпечення економічної безпеки буде потребувати додаткових фінансових витрат з боку суб'єкта господарювання (70,0 %). При цьому, 80,0 % опитаних можливо готові вкладати гроші (інвестувати) у підготовку фахівців з економічної безпеки у ВНЗ за замовленням, але після ретельного вивчення даного питання.

Таким чином, одним з основних завдань проведення анкетування було визначення напрямків для вдосконалення системи кадрового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Респонденти висловили своє бачення існуючих проблем, визначили, яких саме фахівців необхідно готувати для системи кадрового забезпечення економічної безпеки підприємств. Результати анкетування показали, що актуальною є потреба позиціонування ВНЗ як установи, здатної підготувати висококваліфікованого фахівця. Необхідним також є поєднання теоретичного та практичного досвіду при підготовці спеціалістів, досвіду, який враховує думку і потреби фахівців-практиків.

Література

1. Гончаренко Л.П., Куценко Е.С. Управление безопасностью. – учебное пособие. - М.: Кнорус. - 2010. – 272 с.
2. М.М. Зацеркляний, О.Ф. Мельников. Основи економічної безпеки. / Навчальний посібник/ К.: КНТ. – 2009. – 337 с.
3. Бычкова С. Образовательный потенциал развития стран. Международные сопоставления на основе статистических индикаторов / С. Бычкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2014. - Вип. 4(157). – С. 6-11.
4. Andrey Prigulnyy. Problems of development of scientific and technical potential of Russia / European Journal of Business and Economics, issue 1, Vol. 8, 2013, P.6-8.

УДК:336:65.014.1

***Поддєрьогін Анатолій Микитович,**
к.е.н., професор*

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

***Білько Станіслав Сергійович,**
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЗНАЧЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах структурних перетворень, значного впливу глобалізаційних процесів та чинників зовнішнього середовища підприємство як відкрита система

функціонує у складних, нестабільних і динамічних процесах. За таких умов набуває особливої актуальності своєчасний комплексний аналіз та прогнозування фінансових критеріїв діяльності підприємства.

Фінансово-господарська діяльність підприємств відбувається завдяки організованому, якісному, своєчасному та ефективному управлінню, що являє собою сукупність взаємопов'язаних послідовно здійснюваних функцій. В сучасних умовах погіршення економічної ситуації в країні, обґрунтованість і дієвість оперативних управлінських рішень значною мірою залежить від якості фінансово-аналітичних розрахунків, а тому набуває особливої необхідності проведення комплексного фінансового аналізу підприємства, що дає змогу оцінити фінансово-економічну діяльність суб'єкта господарювання та розробити стратегію й тактику його розвитку на майбутнє.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день в економічній літературі існує безліч поглядів на сутність фінансового аналізу. Це може бути пояснено тим, що для його проведення розроблено достатньо велику кількість методик, які ґрунтуються на використанні абсолютних та відносних показників. Так, серед вітчизняних науковців питанням методики проведення комплексного фінансового аналізу та його значення в ефективній управлінській діяльності підприємства присвячені праці, І.О.Бланка, Т.І.Василишина, Л.О.Волощука, В.П.Клочана, Р.О.Костирко, Є.В.Мниха, С.П.Ніколаєва, Н.І.Синькевича, О.О.Шеремета.

Дослідження наукових праць дозволяє зробити висновок, що фінансовий аналіз являє собою процес дослідження та методика оцінки фінансового стану та фінансових результатів діяльності підприємства на основі вивчення залежностей та динаміки показників фінансової звітності з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості і забезпечення ефективного розвитку суб'єкт господарювання у майбутньому.

В свою чергу комплексний фінансовий аналіз, на думку Н.І.Синькевича та Т.І.Василишина, – це ґрунтовний всебічний аналіз діяльності підприємства та усіх його сфер, який базується на оцінці усієї доступної інформації, дає можливість визначити та оцінити загальну ефективність, інвестиційну привабливість підприємства [4, с. 256].

Таким чином, сутність комплексного фінансового аналізу полягає у визначенні ключових параметрів, що дають оцінку фінансового стану підприємства з врахуванням його змін в результаті фінансово-господарської діяльності впродовж аналізованого періоду, з метою виявлення управлінських проблем, позитивних та негативних змін фінансового стану та факторів що їх спричинили, прогнозування фінансового стану, розробки заходів з поліпшення організації фінансів та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Отже, головною метою комплексного фінансового аналізу є отримання певної кількості ключових параметрів, що дають об'єктивну і точну картину фінансового стану підприємства, його прибутків і видатків, змін в структурі активів і пасивів, в розрахунках з дебіторами і кредиторами для підготовки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень щодо основних напрямків його діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової.

1. Інвестиційної (куди варто розміщати кошти, чи не варто змінити структуру активів, який необхідний страховий запас оборотних активів, чи є оптимальним портфель фінансових інвестицій й т.і.).

2. Фінансової (пошук та оптимізація джерел фінансування – чи є оптимальною структура джерел, чи в змозі підприємство підтримувати структуру пасивів, що склалася, які фінансові інструменти більш привабливі для мобілізації додаткових джерел фінансування й т.і.).

3. Операційної (якими є основні тенденції розвитку підприємства, чи задовільним є рівень ліквідності та платоспроможності, чи забезпечують оборотні кошти ритмічність виробничого процесу, чи є оптимальною політика підприємства щодо дебіторів та кредиторів й т.і.) [5].

Таким чином, предметом фінансового аналізу є господарські процеси підприємства,

фінансові результати його діяльності, які формуються під дією об'єктивних факторів і отримують відображення через систему економічної інформації. Об'єктом фінансового аналізу підприємства є фінансові ресурси підприємства, їх формування та використання.

Основними ж завдання комплексного фінансового аналізу є:

– загальне оцінювання фінансового стану підприємства (фінансова стійкість, платоспроможність, ліквідність, рентабельність, грошові потоки, ефективність використання капіталу, забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, кредитоспроможність підприємства, леверидж, оцінювання позицій підприємства на фінансову ринку та кількісне оцінювання його конкурентоспроможності);

– виявлення змін у фінансовому стані в просторі і часі, виявлення основних факторів, що спричинили зміни у фінансовому стані;

– прогноз основних тенденцій у фінансовому стані [6, с. 319].

Враховуючи зазначені завдання комплексного фінансового аналізу, його значення в забезпеченні ефективної управлінської діяльності підприємства полягає в наступному.

1. Використовується як інструмент обґрунтування коротко- і довгострокових економічних рішень:

а) доцільності інвестицій;

б) визначення надійності та платоспроможності партнерів.

2. Використовується як засіб оцінки майстерності і якості управління, з'ясування сильних та слабких сторін фінансової діяльності підприємства.

3. Використовується для оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу.

4. Виявляє резерви зростання ефективності використання виробничого потенціалу.

5. Сприяє розробці конкретних заходів по підвищенню якості управління підприємством, ліквідації причин можливого банкрутства [7].

Таким чином, комплексний фінансовий аналіз дає можливість оцінити: майновий стан підприємства; ступінь фінансового ризику, достатність капіталу для поточної діяльності і довгострокових інвестицій; потребу в додаткових джерелах фінансування; здібність до нарощування капіталу; раціональність залучення позикових засобів; рівень ефективності діяльності та використання капіталу; обґрунтованість політики розподілу і використання прибутку.

Все це зайвий раз свідчить про те, що комплексний фінансовий аналіз в сучасних умовах стає елементом управління, необхідним для досягнення стратегічних цілей підприємства та виконання його місії, а також інструментом оцінки надійності потенційного партнера.

Отже, в сучасних умовах погіршення фінансово-економічної ситуації в країні основною проблемою багатьох підприємств є підвищення ефективності їх функціонування, забезпечення економічного зростання та посилення конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Інструментом, що здатний подолати зазначену проблему, є комплексний фінансовий аналіз, що являє собою процес дослідження та методика оцінки фінансового стану та фінансових результатів діяльності підприємства на основі вивчення залежностей та динаміки показників фінансової звітності і сприяє виявленню змін фінансових результатів, контролю відношення фінансових показників підприємства та його головних конкурентів, визначенню загрози банкрутства, ризиків капіталовкладень, а також орієнтований на вирішення низки інших аспектів покращення фінансово-господарської діяльності з метою довгострокового планування розвитку та прийняття відповідних управлінських рішень.

Література

1. Шеремет О.О. Фінансовий аналіз: навч. посібник / О.О. Шеремет. – К.: Кондор, 2009. – 194 с.

2. Костирко Р. О. Фінансовий аналіз: навч. посібник./ Р.О. Костирко. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с.

3. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
4. Синькевич Н. І. Видова класифікація фінансового аналізу діяльності підприємств / Н. І. Синькевич, Т. М. Василичин // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 253-258.
5. Волошук Л.О. Фінансовий аналіз як складова системи антикризового управління фінансами підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>.
6. Николаева С.П. Сутність, прийоми та методи аналізу фінансового стану підприємств / С. П. Николаева // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20(1). – С. 317-324.
7. Клочан В.П. Фінансовий аналіз: конспект лекцій для для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 7.03050901 «Облік і аудит» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.mnau.edu.ua>.

УДК 336.7: 339.743

***Онуфрічук Катерина Ігорівна,**
аспірантка відділу грошово-кредитних відносин
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”*

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Скорочення промислового виробництва та доступу до зовнішніх ринків, відтік капіталу, зниження світових цін на сировину, скорочення попиту на вітчизняний експорт, зниження ділової активності та некомпетентні дії НБУ спричинили накопичення дефіциту платіжного балансу, що спровокувало девальваційний тиск та кризу банківської системи. Така ситуація змусила НБУ вводити адміністративні валютні обмеження, за допомогою яких вдалось частково стабілізувати валютний ринок та покращити стан платіжного балансу, але затяжний характер обмежень став одним із бар'єрів для економічного відновлення. Разом з тим, де-юре монетарна влада не відступає від заявленого курсу на лібералізацію валютного регулювання, що відповідає світовим тенденціям фінансової лібералізації.

Український фінансовий ринок завжди відзначався зарегульованістю руху капіталу. Згідно із дослідженнями Andrés Fernández та Michael W. Klein [1]. Україна класифікується як країна зі «стіною» - всеохоплюючим контролем за більшістю категорій активів (за потоками капіталів), при чому обмеження відтоку капіталу жорсткіші, ніж обмеження його притоку, що свідчить про низьку інвестиційну привабливість [2].

Підтвердженням є те, що при кожному виникненні нестабільності на валютному ринку найважливішими та найдієвішими засобами впливу НБУ на валютні відносини були введення валютних обмежень. Періодом пожорсткішання валютного регулювання був 1992-1993 рр. В зазначений період валютні обмеження виступили засобом боротьби із значною девальвацією нацвалюти, за чим послідував період послаблення зарегульованості валютного ринку протягом 1994-1996 рр. Наступний період введення адміністративних засобів регулювання валютних відносин в країні, спричинений відтоком короткострокового капіталу, відбувся у 1998-1999 рр, після чого послідував тривалий період лібералізації валютного регулювання. Кризові явища 2008 р. знову актуалізували потребу введення валютних обмежень на термін до 2009 р. Після відновлення стабільності на ринку спостерігався період лібералізованого валютного регулювання до початку наступної хвилі економічної кризи у 2014 р. На разі валютний ринок можна вважати зарегульованим, проте, починаючи з березня 2016 р. регулятор поступово починає пом'якшувати валютні обмеження.

Слід зазначити, що лібералізація валютного регулювання не завжди спонукала приплив інвестицій. Суттєвий притік інвестицій спостерігався у 2005 р. (причиною послужило не лише послаблення валютних обмежень, а й підвищення інвестиційної привабливості після революції 2004 р.) – збільшення ПІІ до 7533 млн дол. США, та у 2010 р. 5759 млн дол. США (рис. 1). Слід зазначити, що у структурі інвестицій в Україну переважають ПІІ з офшорних юрисдикцій, що свідчить про фіктивність таких інвестицій та відмивання коштів.

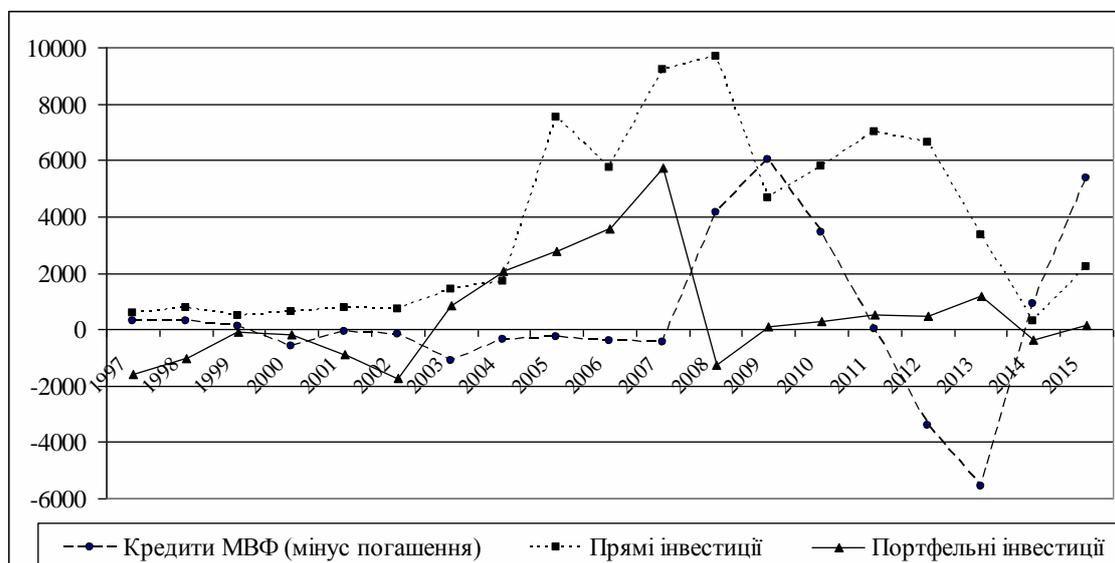

Рис. 1. Обсяг прямих і портфельних інвестицій в Україну та обсяг кредитів від МВФ за період 1997-2015 рр., млн дол.

За останнє десятиліття в Україні відбулось два значних девальваційних стрибка. В країні до 2014 р. зберігався фіксований валютний курс, підтримка якого знизила ЗВР до рекордно низького рівня 20,4 млрд дол. США у 2014 р. В докризові роки обраний режим підтримувався в основному завдяки надходженню ПІІ та зовнішніх запозичень. Проте, у кризові періоди доступ до іноземного капіталу ускладнювався, а на основі негативних економічних очікувань відбувався відтік капіталу за кордон. Так, курсові обвали національної валюти у 2008 та 2014 рр. співпадали зі скороченням сальдо операцій з капіталом та фінансового рахунку до -9,7 та -6% ВВП відповідно. Ще одним серйозним фактором девальвації стала надлишкова ліквідність, що виникла внаслідок великих обсягів рефінансування.

Центральний банк за умов значного дефіциту поточного рахунку платіжного балансу (16,5 млрд дол. США), відсутності ресурсів для проведення валютних інтервенцій на підтримку гривні, ставши пасивним гравцем на ринку, оголосив про різкий перехід до гнучкого курсоутворення та відмову від традиційних механізмів регулювання валютного ринку без проведення системної реформи монетарної політики, яка б могла активізувати інші механізми стабілізації валютного ринку. На думку фахівців, для країни з малою відкритою економікою, вразливою до зовнішніх шоків, з наявною внутрішньою економічною нестабільністю та діючим військовим конфліктом на своїй території введення плаваючого валютного курсу є передчасним заходом, який спровокував замість очікуваного вирівнювання платіжного балансу та структурної перебудови економіки значну девальвацію гривні, інфляційні процеси та поглиблення економічної рецесії [3].

Проте, на фоні затяжного економічного спаду з'являлись не часті, але позитивні сигнали. В Україні вперше за останні п'ять років сальдо рахунку поточних операцій було профіцитним - 849 млн грн у 2015 р. Проте, такий результат було досягнуто не в результаті

ефективних дій влади, а завдяки перевищенню експорту над імпортом переважно в результаті скорочення імпорту російських енергоносіїв. Виділені МВФ кредитні кошти Україні сприяли врівноваженню платіжного балансу. Позитивними факторами виступили реструктуризація зовнішнього державного боргу та його часткове списання, а також надходження прямих іноземних інвестицій, переважну частку яких складає докапіталізація банків материнськими установами, що не має відношення до інвестицій у реальну економіку. Комплекс зазначених факторів сприяв нарощенню ЗВР, але не зміг стабілізувати на тривалий строк курс гривні, що дає підстави вважати валютні спекуляції вирішальним фактором впливу на курс гривні.

Державний борг України досягнув історичного максимуму, що формує тренд постійного збільшення втрачання коштів з бюджету на обслуговування боргу, що на сьогодні дуже складне завдання, оскільки економічне зростання в країні від'ємне, а кредитна заборгованість зростає. Валовий зовнішній борг України на кінець 2015 р. становив 118,7 млрд дол. США, або 131,3% ВВП, що свідчить про невідповідність даного показника критеріям Маастрихтської угоди. Розвинені країни світу по зазначеному показнику також не відповідають угоді, але в Україні більшу частину боргу складає саме зовнішній борг.

Наразі в результаті зростання пропозиції долара на валютному ринку відбулась незначна ревальвація гривні. Проте, збільшення пропозиції іноземної валюти відбувалось переважно за рахунок обміну валютних заощаджень населення. Нестабільність фінансових ринків в Україні лишили змоги гривню виконувати одну із функцій грошей – функцію накопичення. Тому найпопулярнішим способом заощадження у населення залишається купівля іноземної валюти, що спричиняє додатковий тиск на курс гривні та сприяє підвищенню рівня доларизації в Україні.

Для виходу з кризової ситуації необхідно в першу чергу вирішувати структурні проблеми, оскільки монетарні проблеми є другорядними, хоча також вимагають невідкладного вирішення. Політична та економічна ситуація повинна бути прогнозованою для населення, бізнесу та зовнішніх партнерів, що сприятиме нормалізації бізнес-клімату та зростанню довіри кредиторів. Важливою умовою притоку інвестицій є створення прозорої схеми для виведення коштів інвесторів. Інвестиції потрібно перш за все спрямовувати в промисловість, а також слід активізувати кредитування в реальний сектор економіки. По мірі покращення економічного стану можна проводити поступову лібералізацію валютного регулювання.

Література

1. Capital Control Measures: A New Dataset [Електронний ресурс] / [A. Fernández, M. Klein, A. Rebucci та ін.]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://fletcher.tufts.edu/~media/Fletcher/Research/docs/FKRSU_Jan_30_2015.pdf;
2. Лібералізація валютного регулювання. Аналіз економічного ефекту від усунення регуляторних бар'єрів. [Електронний ресурс] / ЦЕС, Easy business. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.slideshare.net/Easy_Business/ss-58050833;
3. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. . – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=12196&menu=119&Itemid=113.

*Попов Олександр Євгенійович,
д.е.н., професор
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Сердюкова Інна Василівна,
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНООРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ВАРТІСТЮ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Формування нематеріальних активів прямо або опосередковано спирається на професіоналізм і компетентність персоналу підприємства. Професіоналізм – це внутрішні характеристики людини, необхідні для успішного виконання праці. У тому числі: мотивація, яка створює активне відношення до професійної діяльності, потребу в ній, цінності орієнтації в різноманітних ситуаціях та рівень професійних домагань; професійні здатності, які найчастіше є умовою та результатом професійної діяльності. Абсолютна професійна придатність потрібна в виключних умовах роботи. Для більшості ж видів трудової діяльності може здійснюватися при відносно професійній придатності, тобто коли можливості при бажанні можна розвинути; професійне мислення, тобто узагальнене та опосередковане відображення професійної реальності – предмета праці, поставлених завдань та методів їх вирішення, умов і результатів праці; здібностей до спільної діяльності, признаками яких є увага до альтернативних точок зору і діалогу, плюралізм; дієздатність, що залежить від бажання та вміння людини мобілізувати свої можливості, його здоров'я та функціонального стану.

Професійна діяльність спирається на знання, вміння та навички при виконанні певних трудових функцій, тобто на компетентність. Компетентність характеризується: кваліфікацією, тобто ступенем відповідності наявних у персоналу знань, вмінь і навичок вимогам виробленим у професії практикою та відображеними в ієрархічній структурі у вигляді розрядів і категорій; спеціалізацією – оволодіння окремими вузькими видами діяльності й універсалізацією – оволодіння декількома суміжними видами діяльності; результативністю, тобто ступенем досягнення поставлених виробничих, управлінських і наукових задач; оптимальністю, тобто досягненням найкращого результату в даних умовах при мінімально можливих витратах часу та сил; креативністю, тобто виходом за межі складеного професійного досвіду при постановці та вирішенні задач.

Постійне підвищення техніко-технологічного рівня виробництва й ускладнення інформаційної й організаційної складових систем управління підприємством повинно супроводжуватися безперервним підвищенням кваліфікації усього персоналу підприємства. Підвищення кваліфікації пов'язане з навчанням дорослих людей, що мають певний життєвий і професійний досвід, які прагнуть отримати знання, вміння, навички й якості необхідні безпосередньо для поточної діяльності. Андрагогіка – теорія навчання дорослих, окрім приведення знань у відповідність до нових вимог професійної діяльності, ставить наступні завдання: перебудувати застарілі стереотипи та штампи; подолати помилки накопиченого практичного досвіду та можливі сформовані професійні деформації особистості; ознайомити з іншим досвідом професійної діяльності; допомогти здійснити професійну діагностику та самодіагностику рівня кваліфікації; підвищити ступінь мотивації до розвитку особистості та компетентності професіоналу.

Саме навчання повинне базуватися на аналізі індивідуального плану робіт, профілі професійних компетентностей і циклічному процесі їх розвитку.

Індивідуальний план роботи співробітника формується виходячи з загальних планів і потреб підприємства, можливостей самого співробітника. Профіль компетентностей

з'являється в результаті аналізу посадових інструкцій, складності виконаних робіт, положень функціональних підрозділів, сітьових графіків виконання робіт. Планування майбутніх результатів досягається угодою відносно розуміння співробітником стратегічних цілей підприємства, його бажанням і можливостям відповідати витікаючим звідси вимогам до функціональних обов'язків. На фазі коучингу менеджер надає рекомендації з функціональних обов'язків і забезпечує своєчасний аналіз наявних результатів. Офіційна атестація здійснюється систематично не менше ніж раз на рік, для перевірки виконання усіх умов, обговорених при плануванні результатів. При цьому розглядаються як обов'язки співробітників, так і адміністрації. Розвиток професійних компетентностей здійснюється шляхом стажувань, модулювання ситуацій із практики ділових ігор, отримання зворотного зв'язку від працівників, що виконують попередні та наступні етапи загального технологічного або управлінського процесів.

Відібраний, навчений і готовий до роботи співробітник представляє собою нематеріальний актив, але він також дозволяє досягнути й інші цілі управління нематеріальними активами та стратегічному рівні: ідентифікація, інвентаризація та формування достатнього обсягу нематеріальних активів; постановка на баланс підприємства й оптимізація розподілу сформованого портфелю нематеріальних активів за функціональними напрямками використання; оцінювання вартості та забезпечення умов досягнення високої капіталізації нематеріальних активів відповідно до прогнозованого рівня фінансового ризику; комерціалізація та забезпечення своєчасного реінвестування капіталу в найбільш прибуткові нематеріальні активи й операції. Ефективне управління нематеріальними необоротними активами має підвищити інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств, діяльність яких є інноваційною та стратегічно спрямованою. При цьому слід врахувати, що вкладення капіталу в нематеріальні активи при оцінці ліквідності майнового комплексу підприємства прийнято відносити до низьколіквідних, так як їх реалізованість нижча за реалізованість основних і оборотних активів. Порушення раціональної частки нематеріальних активів погіршує структуру балансу майнового комплексу. Знижуються також показники поточної ліквідності та уповільнюється обіг основних засобів, погіршуються показники забезпечення підприємства оборотними засобами. Кінцевий ефект від використання нематеріальних активів виражається в зниженні витрат на виробництво, збільшенні прибутку, підвищенні платоспроможності та стійкості фінансового стану. Відповідно, оптимальною буде ситуація, коли темпи зростання виручки або прибутку випереджують темпи зростання нематеріальних активів.

Використання факторів інтенсифікації в стратегічному управлінні дозволяє знизити ризику пов'язані з інвестованим капіталом. Співвідношення між темпами екстенсивного зростання та рентабельністю інвестованого капіталу визначається станом зовнішнього середовища. Виявлення стратегічних перспектив вартості підприємства полягає в знаходженні можливостей надавати прибуток, який з надлишком покриває альтернативні витрати фінансування на загальноекономічному фоні. Стратегічне управління вартістю підприємства надає можливість вивчити системні взаємозв'язки причин і наслідків, альтернатив і ризиків, тенденцій розвитку галузі та конкурентної боротьби в ній, що дозволяє в певних межах оперувати фактором невизначеності.

Література

1. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: монографія / С. І. Бай. – К. : КНТЕУ, 2009. – 280 с.
2. Модели оценки, анализа и прогнозирования социально-экономических систем : монография / Клебанова Т. С. и др. ; под ред. Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима. – Х. : ИНЖЭК, 2010. – 275 с.
3. Jensen M. C. Value Maximization, Stakeholder Theory, and the Corporate Objective Function / M. C. Jensen // Journal of Applied Corporate Finance. – 2001. – Volume 14, Issue 3. – P. 8-21.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Фундаментальні засади фінансово-господарської діяльності підприємств на нинішньому етапі розвитку світової та вітчизняної економік зазнають докорінних змін. Оскільки рівень різного роду ризиків, яких зазнають суб'єкти господарювання, сьогодні є значно вищим, ніж раніше, характерною рисою сучасного етапу розвитку економічних відносин є стрімке зростання кількості фінансово - неспроможних підприємств. Тому, особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності використання всіх наявних ресурсів підприємства з метою стабілізації фінансового стану та збільшення прибутковості, що є головним стратегічним напрямом розвитку всіх галузей економіки, об'єктивною необхідністю, викликаною вимогами економічних законів. Потенційні можливості функціонування суб'єктів господарювання визначаються обсягом ресурсів, які ними контролюються і від володіння якими очікуються майбутні економічні вигоди.

Актуальність вивчення проблеми управління економічними ресурсами, пов'язана з постійною зміною економічної ситуації, значним ростом конкуренції між суб'єктами господарювання за ринки ресурсів і ринки збуту готової продукції. Ефективність діяльності підприємства у сучасних умовах залежить від багатьох різних факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Головним чинником, що впливає на ефективність управління підприємством, є ефективність управління його ресурсами [7]. При цьому слід відзначити, що у сучасній економічній літературі досі не існує єдиної думки щодо визначення терміну «ресурси підприємства» та їх складу.

Визначення поняття «ресурс» по різному дане в роботах учених економічної теорії: А.М. Прохорова, А. Н. Азріліяна, Дж. Блека, А.Н. Роднікова, Дж. Харінгтона. Колектив авторів під керівництвом Л. І. Абалкіна [9] подає таке визначення: «Ресурси економічні – фундаментальне поняття економічної теорії, що означає джерела, засоби забезпечення виробництва». Дане поняття змінюється з розвитком економіки. Вважається, що визначення Абалкіна Л.І. є найбільш загальним і тому з часом воно залишається актуальним.

Економічними ресурсами підприємства називається сукупність засобів, за допомогою яких суб'єкт господарювання може досягти мети й одержати очікуваний результат, забезпечити ріст прибутковості та стабільність фінансово-економічного стану [1].

У сучасних умовах господарювання економіка потребує глибоких і структурних зрушень. Як результат, центр економічної діяльності переміщується до основної ланки всієї економіки – підприємства. Саме на цьому рівні створюється суспільно необхідна продукція, надаються послуги, вирішуються питання застосування високопродуктивної техніки, впровадження передових технологій. Загальновідомим є той факт, що ефективність виробництва на підприємстві тісно пов'язана з рівнем ефективного використання ресурсів, адже раціональне їх використання є важливим резервом збільшення обсягів випуску продукції, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості одиниці продукції та збільшення прибутків підприємства [8].

Таким чином, досягнення стратегічних цілей підприємства в майбутньому вже сьогодні потребує рішень щодо залучення необхідних ресурсів та ресурсного обґрунтування можливостей його подальшого розвитку: оцінювання наявних ресурсів та рівня їх використання, визначення невикористаних можливостей ресурсного потенціалу, оптимізації складу ресурсів підприємства та джерел їхнього формування; оцінювання ризиків додаткового залучення ресурсів.

Ефективне використання ресурсів – це найважливіший фактор забезпечення

платоспроможності, кредитоспроможності й фінансової стабільності господарських організацій, підтримки їх конкурентоспроможності, формування достатніх ресурсів для розвитку й одержання достатнього прибутку з метою залучення різноманітних інвесторів. Неповне використання того чи іншого виду ресурсів зменшує загальну кількість продукції, що виробляється. Мета аналізу ефективного використання матеріальних та трудових ресурсів полягає в одержанні найбільш інформативних ключових параметрів, які дають об'єктивну й точну оцінку наявності в підприємства різних видів матеріальних ресурсів з погляду забезпечення його конкурентоспроможності, уможливають оцінку ефективності управлінських рішень щодо формування портфеля замовлень на матеріальні ресурси, виявлення резервів підвищення ефективності використання ресурсів, розробку заходів для їх мобілізації [3].

Сутність проблеми підвищення ефективності використання ресурсів на підприємствах полягає в тому, щоб на кожен одиницю витрат досягти максимального результату. Лише висока ефективність може забезпечити конкурентоспроможність підприємства, а внаслідок цього – його благополуччя та комерційний успіх. Важливою ланкою ринкового механізму є конкуренція. Досвід західних країн показує, що конкуренція виступає як важливий фактор стимулювання господарської активності, збільшення різноманітності і підвищення якості продукції, зниження затримок і стабілізації економічного росту. Розробка конкурентної стратегії дозволяє підприємству підвищувати ефективність господарської діяльності і вийти на світовий ринок товарів і організації торгівлі.

Таким чином кожне підприємство приймає рішення для вирішення сукупності питань: на якому ринку реалізовувати свій товар, які технології використовувати для виробництва і реалізації товарів, яка структура ресурсів необхідна і як розподілити трудові, матеріальні і фінансові ресурси; яких показників повинно досягнути підприємство за певний період, особливо по якості і технічним характеристикам, ефективності виробництва і збуту. У зв'язку з кризою, стан економіки значно погіршився, що актуалізує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням ефективності використання всіх видів ресурсів. Перед підприємствами, що перебувають в умовах жорсткої конкуренції, стоїть першочергове завдання організації ефективного використання всіх наявних ресурсів: фінансових, матеріальних, трудових, інформаційних, нарощення виробничого потенціалу, з метою доведення якості виробленої продукції до європейських стандартів з одночасним зниженням її собівартості та пошук нових ринків збуту, в тому числі і закордонних.

Література

1. Ресурси матеріальні вторинні. Терміни та визначення : ДСТУ 2102-92. - [Чинний від 1993-07-01]. – К.: Держстандарт України, 1996. – 25 с.
2. Харінгтон Дж. Совершенство управления ресурсами / Дж. Харингтон.; пер. с англ. А. Л. Раскина, В. В. Шахлевича; Под науч. ред. В. В. Брагина. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2008. – 352 с.
3. Економіка підприємства : [структурно-логічний навч. посіб.] / За ред. д.е.н., проф. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с.
4. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : [учебник для вузов] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд.; пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева и М. И. Соколовой. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
5. Економіка підприємства : навч. посіб. студ. вищ. навч. закл. / За ред. А.А. Фастовець. – К.: ТМЦ «Укоопосвіта», 20214. – 572 с.
6. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: [навч. посібник]/ Ф.Ф.Бутинець– Житомир ПП Рута, 2003. – 680 с.
7. Гладир Т.С. Ресурси підприємства: теоретичні аспекти// Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – 2014.–№ 5 [Електронний ресурс] Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua.

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Корпоративні відносини (КВ) у акціонерних товариствах (АТ) являють собою дуже динамічний процес, у ході якого можуть відбуватися істотні трансформації балансу корпоративних інтересів, що, в свою чергу, прямо та безпосередньо може відбиватися на формуванні потенціалу корпорації. Такого роду перетворення будуть відображатися також на здатності й можливостях корпорації в сфері прийняття та реалізації належних управлінських рішень, що вимагають певного схвалення учасників корпоративного співробітництва.

В цілому, трансформація корпоративних відносин в акціонерному товаристві, що відбувається під впливом перетворення балансу інтересів учасників корпорації, і, як наслідок, змін форм і методів корпоративного співробітництва, являє собою зміст процесу корпоративного розвитку АТ. Основними характеристиками корпоративного розвитку, які визначають специфічні особливості цього трансформаційного процесу в системі соціально-економічного розвитку корпорації, є наступні:

рушійною силою корпоративного розвитку, що визначає спрямованість і характер змін корпоративних відносин, є трансформація інтересів і приватних стимулів їхніх учасників;

цільова спрямованість корпоративного розвитку обумовлюється стратегіями, планами й діями учасників корпоративних відносин, які забезпечують або хоча б сприяють досягненню оптимального балансу інтересів цих учасників;

значимість корпоративного внеску певного учасника, що визначає можливості його впливу на процес корпоративного розвитку в цілому, обов'язково повинна бути визнана більшістю інших учасників КВ;

прийняття управлінських рішень у процесі корпоративного розвитку більшою мірою стосується зміни правил, способів і методів співробітництва учасників корпоративних відносин у сфері формування, використання й розподілу результатів використання акціонерного капіталу;

участь певних груп учасників КВ у процесі корпоративного розвитку базується на розмежуванні прав власності, функцій управління й особистого трудового внеску, тобто вважається, що права й інтереси кожного з учасників корпоративних відносин насамперед обумовлені характером і метою їхніх вкладень у корпоративне співробітництво;

в процесі корпоративного розвитку повинна бути забезпечена захист усіх без винятку прав й інтересів учасників корпоративних відносин, незалежно від характеру їхнього внеску в діяльність акціонерного товариства в порядку пріоритетності, що встановлена загальними нормативно-правовими й локальними правилами регулювання корпоративних відносин відповідно розподілу впливу учасників;

прийняття більшості управлінських рішень щодо регулювання корпоративного розвитку здійснюється вищими керівними органами корпорації, яким це право на добровільній основі делегує більшість учасників КВ, тобто участь певних осіб або груп осіб у регулюванні корпоративного розвитку здійснюється через участь у роботі цих керівних органів управління.

Таким чином, стратегічний характер управління розвитком корпоративних відносин у АТ впливає з наступних основних особливостей цього процесу:

управління корпоративним розвитком АТ здійснюється на основі встановлення довгострокових цілей і пріоритетів загальної діяльності учасників корпоративних відносин,

які спричиняються необхідність використання певних правил, форм і методів регулювання корпоративного співробітництва незалежно від поточних (сьогоднішніх) умов здійснення цих відносин;

прийняття управлінських рішень щодо досягнення встановлених довгострокових цілей і пріоритетів корпоративного співробітництва здійснюється на основі комплексного інтегративного підходу до трансформації корпоративних відносин (з погляду узгодження й оптимального задоволення всіх існуючих корпоративних прагнень й інтересів);

управління корпоративним розвитком носить чітко виражений адаптивний характер пристосування сьогочасного корпоративного співробітництва до майбутніх умов здійснення корпоративних відносин;

прийняття управлінських рішень в процесі корпоративного розвитку відбувається на основі використання специфічної інформації (інформації стратегічного характеру, що безпосередньо може не стосуватися певної управлінської проблеми, а тільки описувати дійсні й майбутні умови її виникнення й рішення) і специфічного управлінського інструментарію (цільові, стратегічні плани, проекти й програми, кошти стратегічного контролю).

Стратегічне управління корпоративним розвитком (СУКР) є важливим елементом організаційно-економічного механізму стратегічного управління розвитком АТ, і, як наслідок, позначається певними особливостями застосування стратегічного інструментарію при прийнятті управлінських рішень. На нашу думку, стратегічне управління корпоративним розвитком являє собою процес довгострокового керівництва корпоративними відносинами в акціонерному товаристві на основі дослідження всього комплексу факторів формування корпоративних відносин, визначення специфічних цілей корпоративного управління, формування стратегій досягнення встановлених цілей, а також забезпечення виконання розроблених стратегічних планів. Тому стратегічний характер корпоративного управління розвитком АТ (через внутрішні закономірності здійснення стратегічного управління у цілому), на нашу думку, вимагає виокремлення в сфері корпоративних відносин певної узагальнюючої характеристики, яка відбивала би наявний стан та перспективи розвитку корпоративного співробітництва у АТ.

Стратегічне управління корпоративним розвитком є складним багатоплановим управлінським процесом забезпечення оптимальності корпоративних відносин на основі досягнення балансу й погодженості інтересів учасників цих відносин для підвищення ефективності корпоративного співробітництва взагалі. Необхідною умовою координації й ефективної реалізації стратегічних рішень у сфері корпоративного управління є розробка відповідної стратегії корпоративного розвитку, спрямованої на розширення потенціалу АТ. В свою чергу, цільова спрямованість процесу формування даної стратегії має ґрунтуватися на вимогах збільшення стратегічного потенціалу корпоративного співробітництва.

Література

1. Воронкова А. Современные технологии управления промышленным предприятием / А.Э.Воронкова, А.В. Козаченко, С.К. Рамазанов, Л.Е. Хлапенев – Монография.– К.: Либра, 2007.– 256 с.

2. Кизим М. Управління створенням і розвитком видатної корпорації: монографія / М.О. Кизим, А.А. Пилипенко, І.В. Ялдин. – Харків: ВД "Інжек", 2007. – 208 с.

3. Попов О. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління (монографія). / О.Є. Попов – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2009. – 360 с.

4. Shaw J.C. Corporate Governance and Risk: A Systems Approach (Wiley Finance). / J.C. Shaw. – Wiley, 2003. – 212 pages.

5. Smith R.C. Governing the Modern Corporation: Capital Markets, Corporate Control, and Economic Performance. / Roy C. Smith. – Oxford University Press, USA, 2005. – 336 pages.

*Тимохова Галина Борисовна,
к.э.н., доцент
Ильченко Алина Евгеньевна,
аспирантка*

Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВОДСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА УКРАИНЫ

Обеспечение финансовой безопасности государства является важной задачей для многих стран. Эта задача становится приоритетной в условиях финансового кризиса. Проблема финансовой безопасности уже давно привлекает внимание многих ученых. Несмотря на полное отсутствие специальных трудов по заявленной теме, существует достаточно широкая методологическая база, на которую можно опереться. Следует выделить работы и публикации отечественных и зарубежных экономистов, посвященные вопросам развития систем экономической и финансовой безопасности. Среди них: Л.И. Абалкин, С.А. Асалиева, К.Л. Астапов, Э. Аткинсон, С.А. Афонцев, П.Я. Бакланов, Е.В. Балацкий, В.В. Бурцев, С.Ю. Глазьев, А.Н. Илларионов, Д. Кидуэлл, Г.В. Коржон, Г.М. Лонская, Г. Молл, Г. Моргентау, К. Мюрдох, А.Г. Немцов, Г.В. Новиков, Е.А. Олейников, Р. Петерсон, А.А. Прохожев, Д. Риккардо, В.К. Сенчагов, А.В. Третьяк, Г.Ю. Трофимов, Дж. Фергюссон, Г.Г. Фетисов, Е.Г. Ясин и др. При всем этом в анализе проблемы финансовой безопасности остается немало нерешенных вопросов [2, с. 15].

В этом ключе человеческий капитал выступает основой обеспечения финансовой безопасности страны и является важнейшим фактором современного экономического роста, несомненным приоритетом социально-экономической политики. Однако признания этого факта недостаточно для качественного скачка в развитии образования, здравоохранения.

Необходимо отметить вклад в разработку человеческого капитала таких известных экономистов как Б. Вейсброд (Вашингтонский университет), Л. Туроу (Массачусетский технологический университет), У. Бозн, И. Фишер, Дж. Вейзи (Кембриджский и Оксфордский университеты). Позже значительный вклад в разработку концепции внесли М. Блауг, С. Боулс, Й. Бен-Порэт, М. Вудхолл, Э. Денисон, С. Дейзи и др. [4].

Подтверждение тому, что человеческий капитал является сложным, многогранным явлением, которое достаточно сложно изучить, поскольку оно постоянно меняется можно найти в работах ведущих исследователей, так, Т. Шульц свое время писал: «Полный эффект человеческого капитала очень сложно изучить. В дополнение к внутреннему эффекту человеческого капитала на экономическую активность индивидуума этот феномен находит также и внешние эффекты - в особенности производства нового знания, - влияющие на экономический рост. В той степени, в которой человеческий капитал влияет на физический капитал, он является ключом к экономическому прогрессу». Теория человеческого капитала в свое время была признана экономическим сообществом, подтверждением чего стало присуждение Нобелевской премии по экономике Т. Шульцу (1971.) И Г. Беккеру (1993 г.).

Если посмотреть на отдельно взятую организацию, то ее одним из самых важных активов является человеческий капитал. Однако не все руководители могут определить финансовую стоимость такого актива, или оценить человеческий капитал с помощью финансового эквивалента. На величину и размер человеческого капитала организации влияет состав рабочей силы, культура, практика управления человеческим капиталом.

Концепция человеческого капитала явилась закономерным результатом развития мировой экономической мысли. Ее создание обусловлено изменениями, произошедшими в социальной и экономической жизни общества в эпоху научно-технической революции, когда человек стал решающей силой общественного прогресса и экономического роста, наиболее ценным ресурсом современного общества. Возникла общественная потребность в создании

такой теории, которая, с одной стороны, учитывала бы кардинальные изменения, происходящие под воздействием научно-технической революции, а с другой – адекватно освещала роль и значение человека в новых условиях и определяла направления рационального развития и использования его интеллектуального потенциала [3, с. 18].

В условиях формирования нематериальной экономики интеллектуальный капитал становится доминирующим фактором развития. Именно особенности его формирования и реализации обуславливают переход к качественно новому этапу экономического развития, находит проявление в изменении характера труда, трансформации социально-экономических отношений, прежде всего, отношений собственности, появление новых форм взаимодействия экономических субъектов, сдвигах в социальной структуре общества для интенсификации и повышения эффективности этого эволюционного процесса крайне важным является формирование соответствующей институциональной среды, которое может обеспечить продуктивное взаимодействие экономических субъектов по генерации, распространению, обмену и использованию знаний, способствовало их коммерциализации и капитализации [1].

Деятельность государства и всего общества, направленная на стабильное функционирование финансовой сфере, на защиту национальных ценностей и интересов в этой области является обеспечением финансовой безопасности страны. Данная деятельность также должна быть направлена на предупреждение и противодействие угрозы правам и свободам человека, материальным и духовным ценностям общества, конституционному строю, суверенитету и территориальной целостности страны, а также всесторонне способствовать развитию государства и его граждан в первую очередь в плане повышения качества их жизни.

К числу наиболее важных национальных интересов в финансовой сфере можно отнести:

- соизмеримость государственных расходов в соответствии с имеющимися ресурсами;
- обеспечение и выполнение программ целевого финансирования государственных программ;
- обновление законодательной базы в сфере финансовой безопасности согласно «вызовам времени»;
- широкое инвестирование в сферу наукоемкого и высокотехнологичного производства.

Инструментом измерения концепция человеческого развития является индекс человеческого развития. По некоторым мнения, данный показатель отражает комплексность изменений в области человеческого развития, чем денежные измерения или оценки благосостояния общества. В то же время, он не подвержен субъективности восприятия, как, например, ряд «количественных измерений счастья». На протяжении более 20-летней истории своего существования ИЧР претерпел ряд методологических изменений. Предпринимались попытки как в части отражения дополнительных аспектов человеческой жизни, так и усовершенствования методологии подсчёта.

В основе человеческого развития лежит возможность людей жить жизнью, которую они ценят. Три традиционных измерения ИЧР (долгая и здоровая жизнь, качественное образование и доходы, обеспечивающие достойное проживание) отражают основу важных возможностей в этом отношении. Тем не менее, можно предположить, что для людей также не менее важна (и они все более чувствительны к этому вопросу) и возможность проживания в незагрязнённой окружающей среде и в гармонии с природой. Эта сфера человеческой жизни не была каким-либо образом отражена ни в одном из трех измерений [5].

Для обоснования вложения в человеческий капитал рассмотрим показатели индекса человеческого развития по странам мира, в том числе Украины, которые были упомянуты в докладе о развитии человеческого потенциала в рамках Программы развития Организации Объединенных Наций, значения Индекса развития человеческого потенциала 2015г., основанные на оценках 2014 г. (рис. 1).

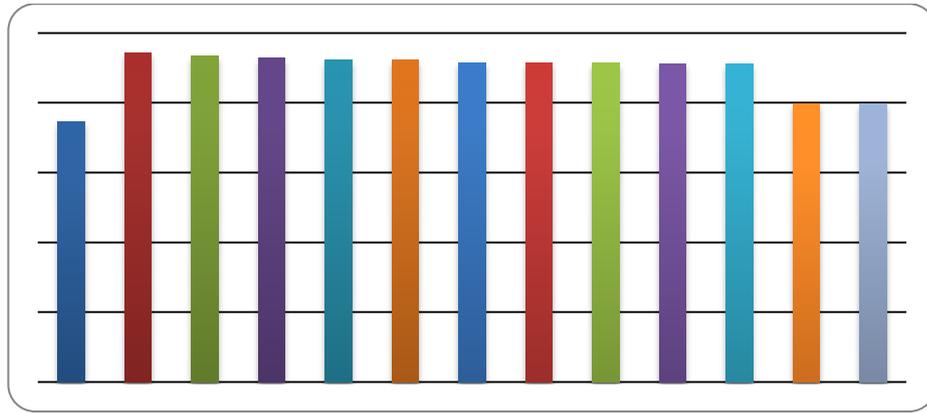

Рис. 1. Индекс человеческого развития по странам мира, 2015г.
[6, собственное построение]

Согласно Доклада, показатель индекса в 2015г. по сравнению с 2014г. растет, первое место в рейтинге занимает Норвегия со значением 0,944; затем Австралия – 0,935, страны СНГ, которые первыми упоминаются – Беларусь и РФ, Украина в данном рейтинге занимает 81 место со значением 0,747.

Литература

1. Грішнова О. Інтелектуальний капітал України: інтегральна оцінка й порівняльний аналіз / О. Грішнова, А. Козловський // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 3–9.
2. Кондрат Е.Н. Международная финансовая безопасность в условиях глобализации. Основные направления правоохранительного сотрудничества государств /Е.Н. Кондрат/. – С-П: ООО «Юстицинформ», 2015, 820 с.
3. Кристиневиц С.А., Омелянюк А.М. Институциональные условия воспроизводства человеческого капитала в инновационной экономике. Монография. [Текст] / С.А. Кристиневиц, А.М. Омелянюк. – Брест: Издательство БрГТУ, 2008. – 152 с.
4. Лукьянчикова, Т.Л. Интеллектуальный капитал в инновационной экономике/ Т.Л. Лукьянчикова// Государство и рынок: механизмы и методы регулирования в условиях преодоления кризиса и перехода к инновационному развитию: кол. монография. в 2-х тт./ Под ред. С.А. Дятлова, Д.Ю. Миропольского, В.А. Плотникова. – СПб.: Астерион, 2010. – Т.1 - 394 с. – С. 123-137.
5. Устойчивое развитие: Доступный индекс человеческого развития // Материалы семинара «Перспективы измерения бедности», Европейская Экономическая Комиссия Организации Объединенных Наций: конференция европейских статистиков, 2-4 декабря 2013 года, Швейцария. – 12 с.
6. Human Development Report 2015, Human Development Report Office (HDRO) – 73 p.

УДК 336.71

*Худолій Юлія Сергіївна,
к.е.н., доцент*

*Литовченко Валерія Іванівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ТА МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

У період постійних змін в економічній, соціальній і політичній сферах, що відбуваються в Україні, одна з основних задач комерційних банків є продовження існування, забезпечення власної конкурентоздатності навіть при реалізації ризиків банківської

діяльності. Тому фінансова стійкість банку є головною умовою його існування і ведення активної діяльності.

Без всебічного аналізу фінансової стійкості, який дає змогу оцінити ефективність управління, достатність капіталу, ліквідність, конкурентоспроможність банку та вплив фінансової політики держави, неможливо отримати узагальнюючий висновок про його надійність, що турбує його клієнтів.

В даних умовах комерційним банкам потрібно самостійно проводити внутрішній аналіз, але у той же час постає необхідність здійснювати зовнішній аналіз банків-контрагентів для визначення їх надійності. У межах банківського нагляду аналіз фінансової стійкості проводиться НБУ.

У сучасній практиці банківської діяльності для визначення та оцінки фінансової стійкості банками України застосовуються три основні методи: коефіцієнтний аналіз, інтегральний аналіз та бально-рейтинговий аналіз.

Досить розповсюдженим є коефіцієнтний метод який полягає в розрахунку коефіцієнтів, які впливають на фінансову стійкість комерційного банку. Даний метод дозволяє всебічно та детально охарактеризувати діяльність банку та визначити особливості його діяльності. Хоча даний метод має прості обчислення, але він не дає сформулювати узагальнюючу інтегральну оцінку та достовірність даних розрахунків залежить від обробки повного масиву даних про банк які часто є конфіденційними.

Використання інтегрального методу дає змогу оцінити фінансову стійкість банку розрахувавши один узагальнений показник через додавання чи множення результатів шляхом зважування базових фінансових коефіцієнтів на відповідні вагові коефіцієнти, котрі характеризують значимість кожного базового коефіцієнта. Перевагою даних методів є можливість здійснення порівняльного аналізу фінансової стійкості великої сукупності банків, але недоліком є складність розрахунків.

Бально-рейтинговий метод передбачає аналіз окремих напрямів діяльності банку, зокрема капіталу, якості активів, якості управління, доходності, менеджменту та ризику. За кожною із характеристик діяльності банківської установи визначаються бали, що відповідають рівню діяльності установи і формують сукупну бальну оцінку. Можливості використання даного методу аналізу є обмеженими, оскільки частина інформації може бути отримана лише безпосередньо при інспекторських перевірках банку, деякі складові системи частково дублюються, а такий показник, як якість менеджменту, може бути оцінений лише наближено [2].

Набуває поширення оцінка фінансової стійкості як динамічної характеристики. В даному контексті стійкість розглядається як можливість банку динамічно розвиватися й протистояти несприятливому впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Це означає, що стійкий банк повинен адаптуватися не тільки до змін тих чи інших параметрів, що викликають відхилення від початкового рівноважного режиму, але й при необхідності формувати ці відхилення для адаптації до змін при потребах сторін, що зацікавлені у його діяльності.

Таким чином, стійкий розвиток банку передбачає постійну адаптацію до умов, що змінюються, з метою найбільш ефективного дотримання балансу суперечливих інтересів різних суб'єктів економічної діяльності [3].

Метод оцінки динамічної фінансової стійкості використовує коефіцієнтний та дисперсійний аналіз. Коефіцієнтний аналіз є простим, доступним і легко реалізується на практиці, проте він хоча не є оптимальним методичним підходом до вирішення проблеми комплексного аналізу фінансової стійкості виступає діючим інструментом оцінки фінансового стану і дає змогу завчасно розпізнати характер і суттєвість змін та спрогнозувати їх вірогідний розвиток.

Суть застосування такого підходу полягає в тому, що для оцінки фінансової стійкості доцільно використовувати не тільки показники, що характеризують її складові, а й досліджувати критерії динамічної стабільності діяльності банку.

В системі банківського нагляду використовуються економічні нормативи НБУ, виконання яких є обов'язковим для банку. В той же час банком може встановлюватися власні внутрішні нормативи та обмеження, набір та значення яких час від часу можна змінювати залежно від потреб та пріоритетів розвитку банку. Це є основою для побудови нормативної динамічної моделі. Основними елементами її побудови є система інтегральних показників – співвідношення яких в комплексі характеризують кожну складову, динамічний норматив – показники, що ранжуються за мірою їх динаміки та нормативна або еталонна модель – впорядкований ряд індексів динаміки, що описують бажаний стан банку [4].

Розвивається структурно-функціональний підхід до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду, що оцінює фінансову стійкість на основі здатності банків в управлінні ризиками тобто їх виявленні та застосуванні заходів впливу.

Даний метод використовує карти Кохонена – метод обробки великих масивів інформації, топологічне представлення початкових елементів, пластичної поверхні, що відтворює двомірний портрет складних багатомірних даних. Даний інструмент дозволяє виявити однорідні структурно-функціональні групи банків за показниками структурних параметрів активів і пасивів, доходів і витрат [1].

Таким чином існує багато методик аналізу фінансової стійкості комерційного банку у зарубіжній та вітчизняній практиці, які мають свої переваги та недоліки. Тому вченими та економістами не припиняється пошук шляхів удосконалення аналізу фінансової стійкості банку.

Література

1. Васильєва Т. Розвиток структурно-функціонального підходу до аналізу фінансової стійкості в системі банківського нагляду / Т. Васильєва, О. Заруцька // Вісник НБУ. – 2013. – №10. – С. 28-35.
2. Єріс Л.М. Основні методологічні підходи до визначення і оцінки фінансової стійкості банківської установи/ Л.М. Єріс, О.В. Крухмаль // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/5395>.
3. Крухмаль О.В. Оцінка фінансової стійкості як динамічної характеристики банку / О.В. Крухмаль// Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – №1(22). – С. 1-4.
4. Примостка Л.П. Методика аналізу фінансової стійкості банку за допомогою динамічного нормативу / Л. П. Примостка // Вісник НБУ. – 2002. – №10. – С. 40 – 45.

УДК 332.6+631.73:338.434

*Шаховалова Єлизавета Олегівна,
аспірантка
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РАХУНОК ВЛАСНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ, ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Ефективний розвиток сільського господарства значною мірою залежить від стану матеріально-технічної бази та її головної ланки – основних засобів, їх складу та відтворення. Від здатності підприємств забезпечувати відтворення основних засобів власними фінансовими ресурсами залежить і фінансова безпека підприємств.

Основними джерелами відтворення основних засобів є прибуток, амортизаційні відрахування та кредит. Власні кошти підприємств все ж є головним джерелом інвестицій в основний капітал. Тому проблеми фінансового забезпечення відтворення основних засобів підприємств за рахунок власних джерел досліджуються багатьма вченими та практиками.

Особливо гостро проблема фінансового забезпечення відтворення основних засобів власними фінансовими ресурсами стоїть в аграрних підприємствах. Без сумніву, що коливання обсягів чистого прибутку аграрних підприємств обумовлені специфікою аграрного виробництва, його залежності від природних умов, їх змін в окремі роки, коливання світових цін на сільськогосподарську продукцію. Коливання обсягу чистого прибутку залежить також від організаційних форм діяльності, розміру підприємства. Отже, прибуток аграрних підприємств не можна розглядати як досить стабільне джерело фінансового забезпечення відтворення їх основних засобів.

Не зважаючи на нестабільність такого джерела фінансового забезпечення в сільському господарстві, як чистий прибуток, ця галузь є досить ефективною та була прибутковою у 2010-2014 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Вартість основних засобів, їх знос, чистий прибуток і амортизаційні відрахування аграрних підприємств України у 2010-2014 рр.

Показник/Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Вартість основних засобів, млн. грн	111335	114887	134258	151833	167283
Сума зносу основних засобів, млн. грн.	45313,3	36878,7	45916,2	53748,9	64236,7
Знос основних засобів до їх вартості, %	42,0	32,0	34,2	35,4	38,4
Чистий прибуток, млн. грн	17253,6	25267,0	26728,4	14925,7	20262,9
Чистий прибуток по відношенню до вартості основних засобів, %	15,5	22,0	19,9	9,8	12,1
Амортизаційні відрахування, млн. грн	3963	4846	6523	6972	8309
Амортизаційні відрахування по відношенню до вартості основних засобів, %	3,3	4,3	4,4	3,8	5,0

Джерело: [1, с. 51; 2, с. 4-5]

Дані приведені в табл. 1 дозволяють зробити певні висновки і узагальнення. Так вартість основних засобів аграрних підприємств постійно зростає. З 111335 млн. грн. в 2010 р. вона зросла до 167283 млн. грн. в 2014 р. тобто на 50%. При цьому знос основних засобів знизився з 42% до 38,4%, що свідчить про їх незначне оновлення. Але починаючи з 2011 р. їх оновлення сповільнилось. Так в 2011 р. знос основних засобів складав 32% до їх вартості.

В 2010-2012 рр. відбулося зростання обсягів чистого прибутку аграрних підприємств України на 55%. Але у 2013 р. спостерігається значне зменшення чистого прибутку - в 1,8 рази. У 2014 р. порівняно з 2013 р. обсяг чистого прибутку збільшився на 36%. Обсяг амортизаційних відрахувань зростав впродовж всього досліджуваного періоду і збільшився в 2,3 рази у 2014 р. порівняно з 2010 р.

На основі даних таблиці 1 було розраховано необхідні обсяги чистого прибутку та амортизаційних відрахувань для повного відтворення основних засобів. Так при використанні всього обсягу чистого прибутку та амортизаційних відрахувань на відтворення основних засобів суму їх зносу можна було б знизити: у 2010 р. – на 46%, у 2011 р. – на 82%, у 2012 р. – на 71%, у 2013 р. – на 39%, у 2014 р. – на 44%. За рахунок стрімкого зростання обсягів чистого прибутку аграрних підприємств України у 2011 р. та 2012 р. можна було б значно зменшити знос основних засобів. Але навіть якщо аграрні підприємства України направлять в один рік весь чистий прибуток та амортизаційні відрахування на відтворення основних засобів, цих коштів буде не достатньо для їх повного відтворення. Але для позитивної динаміки відтворення основних засобів використання чистого прибутку має бути систематичним.

Проведені розрахунки свідчать, що для максимального відтворення основних засобів

у 2010 р. аграрні підприємства мали використали весь обсяг амортизаційних відрахувань та чистого прибутку. На відтворення основних засобів, у 2011 р. необхідно було б використати всі амортизаційні відрахування та 82% чистого прибутку. В 2012-2014 роки для покриття зносу основних засобів за рік, достатньо було б використовувати всі амортизаційні відрахування та чистий прибуток, відповідно: у 2012 р. – 11,5%; у 2013 р. – 13,5%; у 2014 р. – 10,9%.

Отже, у 2010-2014 рр. аграрні підприємства мали достатньо власних фінансових ресурсів, при умові їх повного використання, на фінансове забезпечення відтворення основних засобів (максимального зниження зносу основних засобів та покриття річної суми зносу).

При цьому аграрні підприємства могли б не залучати довгострокові кредити банків, що впливає на зростання фінансової безпеки підприємств. Повне використання власних фінансових ресурсів дозволило б аграрним підприємствам зменшити витрати на кредити, операційну оренду сільськогосподарської техніки, збільшити обсяги отриманого прибутку, а також підвищити фінансову безпеку їх діяльності.

Література

1. Статистичний збірник "Сільське господарство України за 2014 р.". – К.: Державна служба статистики. - 2015. - 379 с.
2. Статистичний бюлетень "Основні засоби України у 2014 році". – К.: Державна служба статистики України. - 2015. - 19 с.

УДК 65.012.3

*Штепенко Катерина Павлівна,
ст. викладач*

*Шанда Анжеліка Олександрівна,
магістрант*

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Сучасний етап розвитку економіки України та світу характеризується нестабільністю та непередбачуваними динамічними змінами зовнішнього та внутрішнього середовища. Діяльність суб'єктів господарювання багато в чому залежить від безперервності руху та ефективності використання фінансових потоків. Фінансові потоки тісно пов'язані з рухом товарів та послуг, інвестиціями, технологічними процесами, постачаннями матеріальних цінностей та устаткування, банками, фондовими біржами, страховими компаніями.

Фінансові параметри логістичних систем багато в чому визначають економічну життєздатність підприємства, його стабільність на ринку, а також міцність зв'язку споживача й постачальника. У той же час фінансовий потік перетворюється у найважливіший фактор забезпечення, координації та руху ресурсів у логістичному процесі.

Ефективне вирішення завдань оптимізації руху фінансових потоків у логістиці забезпечує рух матеріальних потоків фінансовими ресурсами в необхідних обсягах і потрібний термін з використанням найбільш ефективних джерел фінансування. Розв'язання завдань з управління фінансовими потоками в логістичних системах потребує врахування багатьох факторів.

Постійні зміни, які відбуваються як в економіці, так і в логістичній науці, обумовили виникнення нових видів ризиків, які раніше не були притаманні економіці. Цей факт у більшості пояснює те, що за останні роки вчені багатьох країн світу займаються вивченням багатоаспектної проблеми оцінки й аналізу ризиків. Особливо інтенсивними є дослідження,

які проводяться в Німеччині, США, Нідерландах, Японії, Великобританії, Франції [3]. Основна питома вага як теоретичних, так і прикладних розробок відбувається під егідою міжнародних організацій – OECD(Організація економічного розвитку та співробітництва), ПІАА (Міжнародний інститут прикладного системного аналізу) та ін.

Отже, під ризиком розуміють можливість виникнення несприятливої ситуації або результату виробничо-господарської, фінансової або іншої діяльності підприємства; вірогідність виникнення події, яка призводить до появи збитку.

У будь-якому практичному виконанні логістична система, від процесу просування вантажу до процесів переміщення замовлень в ринковому середовищі, охоплює велику кількість різних за характером аспектів, робота яких знаходиться під впливом різних факторів та спряжена з певним ризиком.

Під ризиком в логістичному ланцюзі розуміють небезпеку виникнення затримки в роботі ланцюга постачання, зрив постачання або порушення в роботі однієї або декількох ланок ланцюга.

Логістичний ризик – це можливість виникнення збоїв у русі потоків різноманітних ресурсів внаслідок посилення впливів факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, наслідки яких є невизначеними та проявляються у вигляді відхилення параметрів потоків від заданого рівня. Фактично, поняття «логістичний ризик» об'єднує у собі різноманітні види ризиків усіх складових елементів логістичної системи (рис. 1).

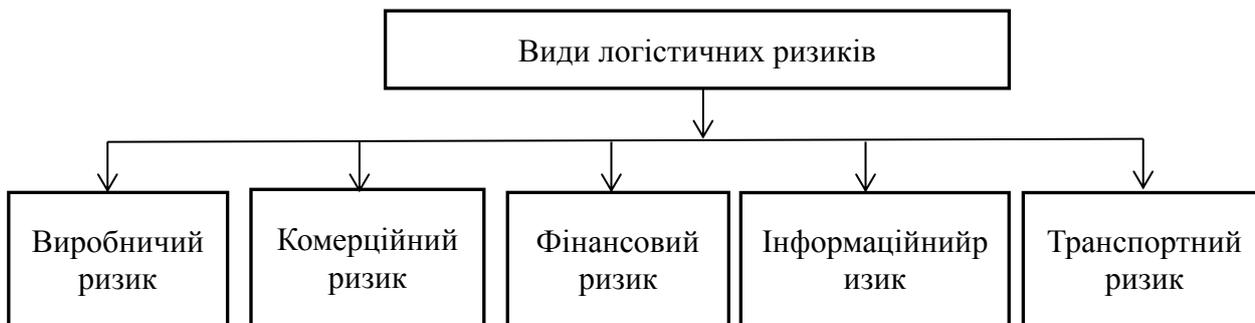

Рис. 1. Види логістичних ризиків

Виробничий ризик пов'язаний з виробництвом продукції, товарів, послуг; комерційний ризик виникає у процесі реалізації товарів і послуг, вироблених або закуплених, фінансовий ризик виникає у сфері відносин підприємств з банками та іншими фінансовими установами; інформаційний ризик – загроза виникнення збитків або ушкодження внаслідок використання підприємством інформаційних технологій; транспортний ризик – потенціальна ймовірність зниження якості товару під час його переміщення від продавця до споживача.

Вищезазначені ризики негативно впливають насамперед на характеристики відповідних логістичних потоків (матеріальний, фінансовий тощо). Це може зумовити виникнення низки проблем у роботі усєї логістичної системи підприємства.

Фінансовий ризик – ризик, який виникає при здійсненні суб'єктами підприємницької діяльності фінансових операцій і пов'язаний з ймовірністю втрат фінансових ресурсів [2].

Фінансовий логістичний ризик виникає в результаті можливих труднощів обігу фінансових коштів, які необхідні для забезпечення безперервного руху відповідного матеріального потоку [1].

Фінансові ризики в управлінні логістикою пов'язані з управлінням прямими логістичними затратами і скритими логістичними витратами, а також з управлінням оборотним капіталом, «замороженим» в сировині та товарі і ефективним використанням основних засобів логістичного призначення (складами, транспортом та ін.).

Управління ризиками – це сукупність методів, прийомів та заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів їхнього зменшення. Негативні чинники, такі як нестабільність постачання, несвоєчасні та неповні платежі

споживачів, складності із залученням кредитних ресурсів, знецінення національної валюти, нестабільна політична та економічна ситуація тощо, робить проблему управління ризиками особливо актуальною.

Основою управління фінансовими ризиками є оперативне і помірковане розпорядження власними і залученими фінансовими ресурсами [2].

До методів зниження рівня і ступеню фінансових ризиків в логістичних системах можливо віднести наступні заходи: диверсифікація – розподіл інвестицій за різними фінансовим інструментам, по різних об'єктах вкладання коштів, сприяє зниженню ризику і зменшенню втрат фінансових ресурсів; передача ризику – одна сторона передає іншій (приймаючій) ризик на основі підписання контракту або договору; лімітування – передбачає визначення допустимих сум трат, продажу та витрат; страхування – розподіл або передача ризиків, виникаючих у одного або декількох суб'єктів; ліквідація ризику – передбачає припинення деяких видів діяльності, пов'язаних з ризиком [3].

Ключовим логістичним принципом є надійність, яка має бути на усіх етапах руху матеріальних потоків підприємства, ризик функціонування ланцюгу поставок повинен бути мінімальним або нейтралізованим.

Нейтралізація фінансових ризиків представляє собою сукупність методів і шляхів мінімізації можливих ризиків. Оцінюючи фінансовий ризик та розробляючи методи його мінімізації, необхідно виходити, перш за все, з профілю фінансової діяльності підприємства, наявності необхідних ресурсів для реалізації програми фінансування можливих наслідків ризику, відношень з партнерами і споживачами, а також необхідно враховувати стратегію і основні цілі підприємства.

Фінансові параметри логістичних систем багато в чому визначають економічну життєздатність підприємства, його стабільність на ринку, а також міцність зв'язку споживача й постачальника. У той же час фінансовий потік перетворюється у найважливіший фактор забезпечення, координації та руху ресурсів у логістичному процесі. Світовий досвід розвитку економіки переконливо доводить важливість своєчасної діагностики, аналізу, оцінки, нейтралізації фінансових ризиків у логістичній системі підприємства з метою отримання позитивних результатів діяльності, утримання довгострокових конкурентних переваг.

Література

1. Вітлінський В.В. Концептуальні засади моделювання та управління логістичними ризиком підприємства / В.В. Вітлінський, В.І. Скіцько // Проблеми економіки – 2013. – №4. – С. 246 – 253.
2. Комеліна О.В. Фінансові потоки в логістичних системах: навчальний посібник / О.В. Комеліна, О.В. Гринько, А.Д. Глушко. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 165 с.
3. Кулаговская Т.А. Управление логистическими рисками промышленных предприятий / Т.А. Кулаговская // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://euui.esrae.ru>.

УДК 330.131.7

***Штепенко Катерина Павлівна,**
ст. викладач*

***Пастух Альона Миколаївна,**
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Будь-яке підприємство, яке функціонує в умовах ринкових відносин, випробовує на собі вплив різного роду ризиків. Через нові умови існування та жорстку конкуренцію, будь-

яку підприємницьку діяльність досить складно прогнозувати. Це означає, що підприємцям, що розробляють стратегію і тактику організації, необхідні знання теорії ризиків, без яких ефективно ведення власної справи не представляється можливим.

Метою роботи є комплексний аналіз процесу управління фінансовими ризиками підприємства.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок у розробку даного питання зробили О.О. Терещенко, К.В. Багацька, Т.М. Білоконь, В. Базилевич, І. Балабанова, В. Вітлінський, А. Гайдуцький, В. Грушко, О. Кузьмін, В. Стецюк, І.А. Бланк.

Класифікація фінансових ризиків	
За видом фінансового ризику	За об'єктом, що характеризується
ризик зниження фінансової стійкості ризик неплатоспроможності інвестиційний ризик інфляційний ризик процентний ризик валютний ризик депозитний ризик кредитний ризик податковий ризик інноваційний фінансовий ризик криміногенний ризик інші види ризиків	ризик окремої фінансової операції ризик різних видів фінансової діяльності ризик фінансової діяльності підприємства в цілому
	За джерелами виникнення
	зовнішній, систематичний або ринковий ризик. внутрішній, несистематичний або специфічний ризик
	За характером фінансових наслідків
За сукупністю досліджених інструментів	ризик, що стосується тільки економічної втрати ризик, що стосується упущеної вигоди ризик, що стосується як економічних втрат, так і додаткових доходів
індивідуальний фінансовий ризик портфельний фінансовий ризик.	
За комплексністю	За характером прояви в часі
простий фінансовий ризик складний фінансовий ризик	постійний фінансовий ризик тимчасовий фінансовий ризик
За рівнем можливих фінансових втрат	За рівнем вірогідності реалізації
допустимий фінансовий ризик критичний фінансовий ризик катастрофічний фінансовий ризик	фінансовий ризик з низьким рівнем вірогідності реалізації фінансовий ризик з середнім рівнем вірогідності реалізації фінансовий ризик з високим рівнем вірогідності реалізації фінансовий ризик, рівень вірогідності реалізації яких визначити неможливо
По можливостям передбачення	
прогнозований фінансовий ризик не прогнозований фінансовий ризик	
За можливістю страхування	
страхований фінансовий ризик не страхований фінансовий ризик	

Рис. 1. Класифікація фінансових ризиків[авторська розробка]

В умовах формування ринкових відносин проблема ефективного управління фінансовими ризиками підприємства набуває усе більшої актуальності. А завдяки тому, що таке управління грає важливу роль в загальній системі фінансового менеджменту, забезпечуючи надійне досягнення цілей фінансової діяльності підприємства.

Під фінансовим ризиком розуміється результат вибору керівництвом підприємства альтернативного фінансового рішення, яке направлене на досягнення бажаного результату фінансової діяльності з урахуванням вірогідності фінансових втрат через невизначеність

умов його реалізації [2].

Управління фінансовими ризиками підприємства являє собою систему принципів і методів розробки і реалізації ризикованих фінансових рішень, які забезпечують всебічну оцінку різних видів фінансових ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків.

Головна мета управління фінансовими ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі його розвитку і запобігання можливого зниження його ринкової вартості [2].

Фінансовий ризик – ймовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат (зниження очікуваного прибутку, доходу, або втрата частини чи всього капіталу) в ситуації невизначеності умов фінансової діяльності підприємства [1].

На основі опрацьованих джерел виділена така класифікація фінансових ризиків за наступними основними ознаками вказаними на рисунку 1.

Розглянувши існуючі в літературі класифікації методів розробки ризикованих фінансових рішень, вважаю за доцільне виділити найважливіші з них: перейняття ризику на себе; передача ризику; ухилення від ризику; розподіл ризиків; об'єднання ризику; диверсифікація; лімітування; страхування; самострахування; хеджування; використання внутрішніх фінансових нормативів; інші методи мінімізації фінансового ризику; метод управління конкурентоспроможністю продукції.

Однак, необхідно відмітити, що розглянуті методи зниження фінансових ризиків не можуть гарантувати повної відсутності ризиків. Кожен метод окремо допомагає знизити негативні наслідки окремих видів фінансових ризиків. Проте, використовуючи ці методи в комплексі, підприємство може гарантувати собі оптимальне управління фінансами і мінімізацію можливих грошових втрат від негативного впливу фінансових ризиків.

Що стосується встановлення і використання основних принципів в процесі розробки програми здійснення певних фінансових рішень або фінансової діяльності підприємства в цілому, система може включати: граничний розмір позикових коштів, використовуваних у виробничо-господарській діяльності підприємства; максимальний розмір комерційного або споживчого кредиту, що надається одному покупцеві; мінімальний розмір активів у високоліквідній формі; максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку. Ці принципи, так би мовити нормативи, повинна розробляти фінансова служба самого підприємства.

Отже, що б вижити в конкурентному ринковому середовищі, підприємству необхідно приймати сміливі, обґрунтовані ризикові рішення, спрямовані на підвищення конкурентних переваг, але при цьому слід бути достатньо обізнаними в управлінні фінансовими ризиками. Перевагою такої обізнаності, є завчасна реакція, що дозволяє вжити своєчасних кроки до усунення небезпеки, чого не трапиться, якщо підприємство буде очікувати остаточного розвитку подій.

Література

1. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента : учебн. пособ. / И.Т. Балабанов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 512 с.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – 2-е изд., перераб. и доп.– К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.

СЕКЦІЯ 6. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

УДК: 338.244:336.1

*Онищенко Володимир Олександрович,
д.е.н., професор,
Бондаревська Ольга Миколаївна,
аспірант,*

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ФІСКАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Фіскальна децентралізація є однією з сучасних тенденцій розвитку національних фінансових систем, що набуває все більшої актуальності в різних країнах світу. Європейська Хартія місцевого самоврядування закріплює, що органи місцевого самоврядування мають право на власні фінансові кошти, котрими вони можуть вільно розпоряджатися, які мусять відповідати їх компетенції та частина яких повинна забезпечуватися податковими надходженнями. Аналізуючи досвід побудови різних моделей фіскальної децентралізації країни, які тільки стали на цей шлях, у тому числі й Україна, можуть ефективніше проводити даний процес і будувати оптимальні моделі децентралізації влади на своїх територіях.

Фіскальна децентралізація - це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і локальним рівнями управління. Основоположником ідеї фіскальної децентралізації був американський економіст Ч. Тібу. На його думку, саме фіскальна децентралізація дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування і забезпечення населення суспільними товарами і послугами.

Загальне поняття фіскальної децентралізації включає політичні, економічні та інституціональні аспекти організації міжбюджетних відносин і охоплює багато сфер діяльності – від ефективності функціонування державних інститутів та розвитку стабільної фінансової інфраструктури до вдосконалення механізмів фіскальних трансфертів і підтримки системи соціального страхування. Добре розроблена політика фіскальної децентралізації має не тільки посилювати місцеву автономію, а й сприяти підвищенню політичної відповідальності, економічної ефективності та відкритості управлінських рішень.

Децентралізація тісно пов'язана з організацією системи державного управління. Вона сприяє побудові ефективних взаємовідносин між центральним урядом і органами управління на локальному рівні. Мотивація до здійснення широкої децентралізації владних повноважень включає два чинники: політичний, тобто як реакція знизу на жорсткий контроль центру в минулому, так і намагання центру провести приватизацію і послабити напружену фіскальну ситуацію; економічний, тобто усвідомлення необхідності ефективнішого використання ресурсів.

Децентралізація є ключовим виміром переходу від командної до ринкової економіки. Як надзвичайно широкий економічний процес фіскальна децентралізація включає не тільки перегляд структури податків і трансфертів, упорядкування видаткових повноважень, а й зміну ролі та місця органів управління в економіці. Майже всі країни, в яких функціонувала командна економіка, прийшли до розуміння того, що загальний рівень діяльності державного сектора має бути скорочений з одночасним посиленням місцевого самоврядування як одного з вирішальних інститутів демократії.

Досвід розвинених країн світу демонструє, що для забезпечення ефективного функціонування будь-якої моделі фіскальної децентралізації доцільно виконувати принаймні три умови: законодавчо розмежувати повноваження між усіма рівнями влади за видатками,

надавати відповідним рівням влади достатні для виконання цих повноважень дохідні джерела, забезпечувати вертикальне і горизонтальне бюджетне вирівнювання з використанням механізму міжбюджетних відносин [2].

На сьогодні найчастіше виділяють два типи моделей фіскальної децентралізації – конкурентну (або децентралізовану) та кооперативну. Класичними прикладами конкурентної моделі є американська, а кооперативної – німецька моделі. Конкурентна модель передбачає надання повноважень оподаткування різним рівням влади відповідно до розподілу їх функцій. У даній моделі також визнається високий ступінь фінансової незалежності та самостійності регіональної влади. Для кооперативної моделі характерна порівняно ширша участь регіональної влади у перерозподілі національного доходу і макроекономічної стабілізації, що веде до більш тісного бюджетного співробітництва регіональних і центральних державних структур, а також підвищена роль регіональної влади у системі розподілу податкових доходів, у тому числі й національних, та активна політика горизонтального бюджетного вирівнювання [1].

З іншого боку, моделі фіскальної децентралізації суттєво залежать від типу федеративного устрою країни. Відповідно до цього у світі сформувалося п'ять принципівих моделей фіскального федералізму: радянська, китайська, американська, канадська і німецька [3]. Радянська модель на сьогодні не функціонує на практиці та має виключно історичний інтерес. Вона характеризувалася єдиним бюджетом, що складався за принципом «матрьошки» – вищі рівні влади затверджували бюджети нижчих рівнів влади, як результат виходив державний бюджет СРСР. Китайська модель фактично є різновидом радянської моделі. Податки збираються регіональною владою, центр визначає за формулами і узгодженням обсяги фінансування місцевої влади. Практикуються завдання з перерахування податкових платежів до центрального бюджету. Якщо місцева влада виконує всі завдання належним чином, то центральна влада не втручається в її справи. Як бачимо, у цих двох моделях стимули до раціонального використання бюджетних коштів практично відсутні.

Найбільш розповсюдженими є американська і німецька моделі, а також їх модифікації. Конкурентна американська модель будується на відносно великій самостійності окремих штатів і вважається класичною моделлю бюджетного федералізму. У США відсутня система горизонтального часткового розподілу доходів. Більшість федеральних субсидій штатам залежить від обсягів часткового фінансування штатними і місцевими органами влади.

Канадська модель бюджетного федералізму схожа з американською моделлю і фактично є її соціально орієнтованим різновидом. Провінції мають право приймати закони з усіх регіональних і місцевих питань і самостійно визначати власну податкову політику [5]. У канадській моделі бюджетного федералізму, на відміну від американської, важливу роль відіграють процеси вирівнювання соціально-економічних умов життєдіяльності населення. Критерієм виділення трансфертів у Канаді слугує ступінь відставання фінансової забезпеченості провінцій від середнього рівня по країні.

Для німецької, кооперативної, моделі бюджетного федералізму характерною рисою є зростаюча тенденція до одноманітного розподілу ресурсів між землями. Бюджетна система базується на загальних податках, надходження від яких розподіляються між усіма її рівнями. Витратні повноваження між усіма рівнями влади у Німеччині розподілені у відповідності з принципами класичного бюджетного федералізму. Система бюджетного податкового вирівнювання можливостей у Німеччині викликає дію різноспрямованих і часто-густо спірних стимулів. Економічно сильні землі не дуже зацікавлені зміцнювати свою податкову базу або переслідувати осіб, що ухиляються від податків, оскільки значні суми фактично власних доходів через федеральний уряд перераховуються до фінансово слабких земель. Німецька модель бюджетного федералізму створила високий ступінь однорідності регіональних суспільно корисних послуг для населення. Використання її дозволило у короткі терміни за рахунок масивних трансфертів до земель Східної Німеччини створити сучасну соціальну інфраструктуру, розвинути підприємництво і стабілізувати суспільне життя [4].

Отже, німецьке законодавство створило умови і механізми фінансових взаємовідносин за всією «центр – регіон – місцева влада».

Структурні фонди Європейського Союзу і система їх розподілу вважаються оптимальною моделлю бюджетного федералізму. Розроблені на рівні ЄС програми у вигляді структурно-об'єднаних фондів, що спрямовані на соціально-економічне вирівнювання країн-членів ЄС, за своєю сутністю нагадують трансферти регіонам, що потребують допомоги. Тільки вони є більш значущими, проектно-обґрунтованими і мають під собою реальну фінансову базу. У ЄС сьогодні розроблені прозорі схеми фінансування. Кошти структурних фондів, як правило, використовуються не на окремі проекти, що пропонуються або відбираються Комісією ЄС, а на програми розвитку, кожна з яких має свій бюджет. Ці програми ініціюються двома шляхами: програми, що ініціюються на національному рівні, розробляються на базі регіональних планів розвитку або окремих програмних документів, що надаються державами-членами, та програми, що ініціюються Союзом, розробляються на базі керуючих принципів, що визначаються самою Комісією. Вони доповнюють вищезгадані програми і сприяють вирішенню проблем, що мають особливе значення для суспільства у цілому [6]. Система фінансування через структурні фонди наочно проявляє себе у слаборозвинених регіонах. Вплив структурних фондів слід вимірювати й іншими показниками: стимулювання невеликих і середніх компаній, розвиток підприємництва, інноваційних проектів, фінансове проектування, передача «ноу-хау», розробка місцевої продукції, сприяння розвитку сільського туризму тощо. Слід відзначити, що й більш благополучні регіони виграють від участі у фінансуванні через структурні фонди.

Окремої уваги вартий приклад нетрадиційного бюджетного федералізму Бельгії. 93% бюджетних витрат у регіонах Бельгії фінансується федеральним урядом і тільки 7% збирається і витрачається в рамках законодавчо визначеної компетенції регіонів і комун. Небажання передавати функції збору податків і відповідно їх витрачання у рамках регіональної компетенції пов'язано із сепаратистськими настроями і з загрозою розпаду Бельгії як єдиної держави. Хоча регіони мають свої податки і відсоткові ставки на регулюючих податках і право їх збирати, однак регіони фінансуються через бюджетні кредити, субсидії із загальнонаціонального бюджету. Регіональні програми повністю детерміновані фінансовими коштами, що спрямовуються з державного бюджету. Отже, юридична автономія на противагу має повну фінансову залежність від держави. Тобто, у Бельгії працює механізм фінансового вирівнювання. Успіх пов'язаний із тим, що в країні з давніми демократичними традиціями не виникає проблем збору як прибуткового, так і інших видів податків.

Асиметрію територіальної фінансової системи варто досліджувати на прикладі Іспанії, Конституцією 1976 року якої введена відкрита і гнучка система фінансування автономних територій. Існує два рівні фінансування. Перший – особливий вид фінансування передбачений відносно Баскської провінції і територіальної автономії Наварра. Їм дозволено збирати податки і переводити частину, що належить державі за підтримку територій. Відносно інших одинадцяти територій застосовується звичайна система фінансових взаємовідносин: держава збирає більшість податків, залишаючи територіям тільки частину відповідно до ступеня участі автономної у формуванні сукупного доходу і залежно від кількості населення, території, наявності природних ресурсів тощо. Окрім того, автономні території можуть збирати інші податки за дорученням держави або встановлювати свої власні податки, що не входять до структури державного оподаткування. Дозволяється в окремих випадках встановлювати податкову ставку за державними видами податків. Конституція країни гарантує фінансову самостійність і самоуправління фінансовими ресурсами автономій. Держава практикує спрямування окремим територіям субвенцій на такі статті, як освіта, охорона здоров'я, економічний розвиток [6].

Таким чином, міжнародна практика має численні моделі фіскального федералізму, що базуються на еволюційно-територіальних особливостях бюджетних систем країн світу, а також на обсязі та змісті повноважень місцевих органів влади. Серед них слід виділити

традиційні і нетрадиційні моделі, а також окремо – інтеграційну модель. Разом з тим, у процесі порівняльного аналізу доцільно брати до уваги й інші типи моделей фіскальної децентралізації за такими ознаками, як підходи до регулювання міжбюджетних відносин, ступінь концентрації доходів у центральній владі, спосіб організації бюджетної системи, підходи до розподілу допомоги місцевій владі.

На думку І. Давидової, існуючі моделі слід класифікувати на дві основні групи за критерієм концентрації доходів, що знаходяться у власності федерального центру. До першої групи відносяться моделі з високою концентрацією доходів, що знаходяться у власності федерального центру, наприклад, як у Бразилії та Німеччині. Друга група моделей характеризується невисокою часткою доходів, що знаходяться у власності федерального центру, у порівнянні з доходами, що надходять до власності регіонів і місцевих утворень (США, Канада, Китай).

Англійські фахівці Г. Хьюз та С. Сміт [7], досліджуючи бюджетні системи країни Організації Економічного Співробітництва та Розвитку, згрупували їх у чотири групи за схожістю підходів до регулювання міжбюджетних відносин, особливостями філософії бюджетного федералізму, співвідношенням ролей центральної і субнаціональної влади.

До першої групи були включені три федеративні – Австралія, Канада, США і дві унітарні – Великобританія і Японія, держави. Ця група характеризується відносно великою самостійністю регіональної і місцевої влади, що спиралася на широкі податкові повноваження.

Друга група включає країни з особливо великою часткою участі місцевої влади у фінансуванні соціальних видатків, а саме Данію, Норвегію, Швецію, Фінляндію.

До третьої групи входять федеративні країни Західної Європи: Австрія, Німеччина, Швейцарія, що мають суттєвий ступінь автономності бюджетів різного рівня у поєднанні з розвинутою системою їх співробітництва.

Країни четвертої групи характеризуються значною фінансовою залежністю регіонів від центрального бюджету (Бельгія, Франція, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія).

Таким чином, аналіз основних моделей фіскальної децентралізації, а також їх модифікацій продемонстрував суттєві національні відмінності даного процесу. Разом з тим, слід відзначити їх спільні риси. Насамперед, місцеві бюджети формуються за рахунок одних і тих самих джерел доходів, а саме місцевих податків і зборів, державних трансфертів, позик, доходів від власної діяльності переважно некомерційного характеру, доходів від використання муніципальної власності. Окрім того, державні дотації і субсидії виконують функцію перерозподілу коштів і регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. Розміри дотацій залежать від фіскального потенціалу, чисельності населення і відношення даних до середніх по країні величин.

Отже, не можна однозначно визначити, яка з моделей фінансування місцевої влади є найкращою і найефективнішою. Універсальної моделі ефективної фіскальної децентралізації не розроблено і усі країни так чи інакше дотримуються позицій однієї з них, використовують їх сполуки й адаптовані варіанти. Вони різняться внаслідок інституційних відмінностей, національних особливостей соціально-економічних систем, тому країнам у процесі вибору моделі фіскальної децентралізації та реформуванні міжбюджетних відносин, перед тим як створювати щось принципово нове, доцільно проводити комплексне дослідження багатого іноземного досвіду у цій сфері.

Література

1. Бойцун Н.Є. Адаптація європейського досвіду управління місцевими фінансами в Україні / Н.Є. Бойцун // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 6–11.
2. Марченко Г.В. Финансовые механизмы межрегионального выравнивания / Г.В.Марченко, О. В. Мачульская // Финансы и кредит. – 2000. – № 1. – С. 13.
3. Модели бюджетного федерализма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://articles.excelion.ru/science/em/44363780.html>.

4. Павлов И. Германский федерализм: опыт реформирования / И. Павлов // МЭиМО. – 2007. – №10. – С. 57–61.
5. Сайдель Б. Бюджетный федерализм: сравнительный анализ по странам / Б. Сайдель, Д. Веспер. – М., 2005. – 123 с.
6. Baron M. Towards effective SME policies in European regions / M. Baron. – Poland: University of Economics in Katowice Press, 2007. – № 2. – 20 p.
7. Hughes G. Economic Aspects of Decentralized Government: Structure, Functions and Finance / G. Hughes, S. Smith – London , 1991. – 324 p.

UDC 330.65.61

Lomaia Tsiala,
Doctor of Economics, Associated Professor
Georgian Technical University
Chakhunashvili Tamar,
Doctoral Student
Georgian technical University

MANAGEMENT INNOVATIONS IN PRIMARY HEALTHCARE (CASE OF TBILISI CHILDREN’S POLICLINICS)

Service sector plays significant role in formation of the optimal proportion between the qualitative and quantitative indicators of economic growth, establishing of the reasonable proportion between family budget incomes and costs and provide favorable environment for women’s employment, thus playing certain role in maintenance of employment gender ratio.

Medical services have public-social effect and the role of the primary healthcare sector is indeed significant in this.

Improvement of medical service delivery organization is divided into 4 components. The following indicators are used for their assessment [4]:

1. Hospital sector development;
2. Primary healthcare development;
3. Organization of ambulance service;
4. Healthcare at penitential system facilities.

Introduction of adequate healthcare conception in medical services sphere has long history and it is related to the works of such scientists as Donabedian, Robert Bruck, Ovretveit, Henderson etc.

Patient is regarded as a client; the UK Patients’ Charter, providing for both, the patients’ rights and service standards, resolved this. J. Ovretveit has stated three dimensions of medical service quality by the interested groups (Diagram 1)[8].

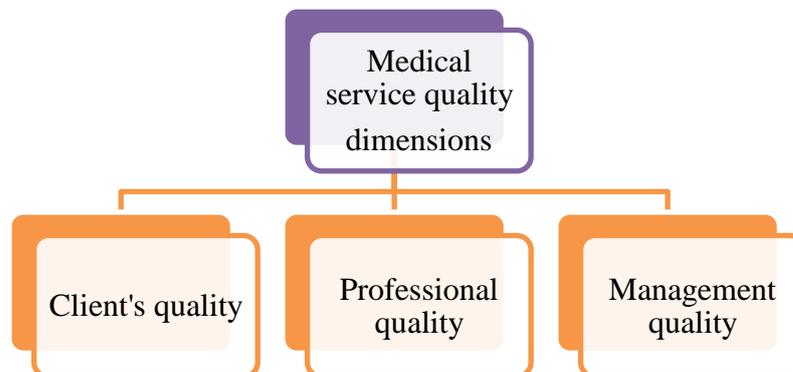

Fig. 1. Ovretveit has stated three dimensions of medical service

Medical service is organized in three levels in Georgia:

- I. Primary healthcare;
- II. Standard stationary services;
- III. High-tech hospital services.

Study of organizational-managerial innovations would undoubtedly play positive role in improvement of the medical service quality improvement and protection of the patients' rights, as medical service, as such, implies medical service providing to the patients using medical achievements relying on the scientific evidences and best clinical practices and this acquires increasing significance with economic transformations ongoing in the country and reforms in the healthcare sphere. The issue of destruction of the existing mental dogmas in medical practices and informing of the public about necessity of healthcare system reformation now is on agenda.

Processes in the country's healthcare sphere calls for stimulation of primary healthcare facilities' management to apply mechanisms motivating the medical personnel to work better in their managerial activities. This would contribute to improvement of medical service quality. The patients' opinion is one of the most sensitive indicators for medical services assessment and it would be very helpful for the organization in implementation of managerial innovations. [1]

Our researches, consideration of the experience gained in the foreign countries, analysis of the normative acts issued in Georgia allowed us assessment of the patients' satisfaction with the medical services provided by the specialists at the primary pediatric healthcare facilities.

We have conducted studies at the primary healthcare facilities. Regarding the goal of our research, we found reasonable to assess medical services' quality on the example of „MMedi22“ Clinic and study the results of organizational-managerial innovations. For the purpose of studying of the patients' satisfaction 200 patients were interviewed at „MMedi22“ Clinic; service quality was evaluated with 10-point system. Table below provides summary of the study results (Table 1.)

Question: Please, evaluate the quality of service provided by the specialists at “MMedi22” Clinic at a scale from one to ten.

Table 1

Results of evaluation of the quality of service provided by doctor-specialists to the patients

Specialist	Number of patients	Agreed to be interviewed	Points				
			2 points	4 points	6 Points	8 points	10 points
Pediatrician	200	190	0	4	5	32	149
Surgeon	200	185	0	2	2	18	163
Otto-rhino-laryngologist	200	194	0	0	4	14	172
Ophthalmologist	200	197	0	1	0	17	179
Cardiologist	200	192	0	0	1	24	167
Neurologist	200	187	0	1	0	27	159
Total	200	197	0	6	10	24	157

Source Adapted from a sociological study conducted by our clinic Mmedi22 flights.

The table shows the patients' and their parents; evaluation with 10-point scale the level of satisfaction with the medical personnel's service being the outcome of one of the most significant components. [5]

We provide study of the patients' satisfaction level on the example of “MMedi22” Clinic; as specified in Table 1, at “MMedi22” medical service quality is satisfactory, according to the data provided therein. Based on the results of interviewing of the patients and their parents, 77% of the

patients and their parents are fully satisfied with the medical personnel services awarding 10 points to the doctors' service quality, 15% of the interviewed awarded 8 points and so on. Based on our research results we can evaluate the positive positions of the management at the mentioned clinic. "Taking advantage of highest available health care standards" is one of the most significant issues of Alma-Ata Declaration of 1978 and Ottawa Charter adopted by World Health Organization in 1998 for the primary health care level facilities.

It is significant as well that the methods for assessment of satisfaction and techniques of use are improved every year. It Study and assessment of the patients' satisfaction level within the primary healthcare level is of significance for evaluation of the both, medical service levels and specific skills of the physicians. [7] Patients' opinions would contribute to achievement of the desired outcomes based on today's medical science and technologies that would be helpful for the organization in implementation of the managerial innovations.

Based on survey of the patients' satisfaction with the medical services and introduction of the managerial innovations the decision was made on establishing of Children's Health Center within the Clinic. We believed that this innovation would yield positive results. We were able to realize this idea in January 2015. [5]

Children's Health Center serves to improvement of the children's health, diagnosing of the existing problems and their management, providing preventive health care. The main thing differing this Center from the other primary healthcare facilities is that it provides services to both, healthy children and those with light physical, psychological and cognitive problems. I would like to state that this is the first center of this type in Transcaucasia.

Comfortable swimming pool for the children, safe and hygienic environment, individual program, light exercises after swimming – real baby spa. Water is the favorite environment for the babies, perfect for promotion of their motor development. This is the ninth month of functioning of the Children's Health Center and we should note that it works at full capacity all the time. Both, children and their parents are satisfied and this shows that our recommendation on innovations was reasonable. For 9 months, 2700 children have used our services. This was achieved by implementation of the targeted organizational, promotion and managerial measures.

Regarding all above, we can make conclusion that the medical facilities are subject to evolution. Gradually, in the process of providing of services, the patients' rights become apparent, as well as necessity of awareness and improvement of academic level, formulation of vision, taking of the services and needs into consideration, correspondence to the expectations, survey of satisfaction. Results of assessment of the patients' satisfaction allow us to make conclusion that in the most of the surveyed polyclinics the following is ensured [3]:

1. Availability;
2. Communication;
3. Service coordination;
4. Politeness, respect, readiness for support;
5. Consumer services

1. Introduction of the managerial innovations allowed consistent improvement of the organizational structure that is still in progress

2. For the purpose of institutional capacity building, based on innovative managerial-organizational measures and recommendations for improvement of legal framework the positive results were achieved with the practical significance that, in our opinion, could be interesting for development of the national strategy of medical service quality improvement, as well as for use in the education process.

References

1. Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia. State Strategy of Health Care of Georgia. Tbilisi, 2011.
2. Tsiala Lomaia – Human Resources Management. Tbilisi 2012 p. 311.
3. Otar Gerzmava – Public Health Care and Management. Tbilisi 2008. p. 550.

4. R. Urushadze – Organization and Management of Modern Hospital. Georgia 2010 p. 500.
5. Patients and Parents in the survey application, Monitoring results. Tbilisi 2015-2016.
6. Presentation images and materials of the Children's Health Center. Tbilisi 2014.

UDK 334.726

Mkheidze Nino,
PhD Student of Caucasus International University
Katukia Ana,
PhD Student of Caucasus International University

MOTIVATION, CHANGES OF LEADERSHIP APPROACHES IN DIFFERENT CULTURES

Globalization spread at a great speed in the whole world after World War II. It represents increasing interconnection among nations. Globalization highlighted the point – how motivation is influenced by cultural differences.

Due to Globalization, leaders and managers are required to be aware of intercultural relations and relevant competence of its practical application in order the proper form of motivation to be chosen. Cadlez and Bartholomew claim that leaders have to apply five intercultural competences: 1. Leaders have to be aware of the world economic, political and cultural environment. 2. They have to acquire knowledge about a lot various technologies. 3. Leaders have to able to work with people with different cultural backgrounds; 4. They have to be able to adapt with life and communication in various cultural environment. 5. Leaders have to learn how to communicate with the representatives of various cultures on the basis of equality. In addition, Ting-Toomey (1999) mentioned that in case of globalizations leaders need to develop the ability of intercultural view. According to the above mentioned points and the research conducted by us, one more point can be added as the 6th competence – leaders have to possess the competence of legibly applying different approaches of motivation on the basis of intercultural view. Only applying the contemporary approaches of motivation and adapted stimulation method with people of various cultural backgrounds can be achieved the usage of a wide variety of competences by managers. It will contribute to becoming efficient, result-oriented leaders.

From our point of view, experienced leaders have to manage to keep their actions in that narrow line between Egocentrism and private cultural values – as Peter Northouse notes – “to overcome a narrow escape [5].

Classifier of cultural dimensions elaborated by GLOBE, within the framework of culture and leadership research, is worth mentioning. Based on the works of nine researchers, nine cultural dimensions are determined: 1. Avoiding vagueness; 2. Inequality of power; 3. Institutional Collectivism; 4. Group Collectivism; 5. Gender Egalitarianism; 6. Self-confidence; 7. Orientation on future; 8. Orientation on work; 9. Orientation on Human [2]. According to G. Hofstede, dimension is the part of a culture, which can be measured with the respect of other cultures [7]. The 9th dimension- Human Oriented shows us the ability of culture to encourage the following characters in people: justness, altruism, generosity, diligence and kindness. Orientation on human elaborates the promotion of social support, unity and sympathy expression by organizations or society. On the basis of the research, conducted in 62 countries, the above-mentioned cultural dimensions represent the research base, which indicates the alteration of leadership approaches in the cases of various countries

GLOBE's researchers divided the studied data into regional clusters, which serve as a convenient tool for analyzing the existing similarities and differences between various cultural groups.[2] It enables us to make important generalizations about culture and leadership.

Previous research results (assessment of universal language, Geography, religion and

history) were used for creating regional clusters by GLOBE's researchers. On the basis of these factors, countries were grouped into 10 regional clusters: English-speaking countries, German-speaking Europe, Latin Europe, Sub-Saharan Africa, Eastern Europe, Middle East, Confucian Asia, Southern Asia, Latin America and Northern Europe. It could be noted, that each cluster was unique.

Georgia belongs to Eastern Europe cluster. This cluster includes: Greece, Hungary, Albania, Slovenia, Poland, Russia, and etc. These countries have high point in self-confidence, group collectivism and gender equality. The residents of this cluster have strong and supportive attitude towards their co-workers and treat men and women equally. They are less focused on success. They do not pay much attention to strategic planning and give less importance to rules and laws, as a compulsory precondition of order [2][1].

According to this, a manager has to be aware of the information about a partner country, including – business behavior (code), national and cultural characteristics, in order their behavior to be matched with them. Such kind of information will enable a specialist to deserve respect and trust of these companies, ensure competitive advantage of his/ her company in the competition and the process of staff motivation.

Georgian Managers and leaders, who participate in business of various countries, have to become aware of the impact of language, currency, law, culture, Geography and technology of foreign country on the function of traditional business.

In the era of Globalization an effective strategy of any company has to include national points at maximum point and to apply international ones as necessary [3]. Principles of justice, staff motivation and calm environment are vital to create common human relations in a firm.

Domination type of motivation in the USA and Western Europe - as mood for work – is motivating specific workers with economic and intangible stimuli. Motivation system of being loyal to a firm is in progress in Japan, which is expressed in creating corporate consciousness. Regrettably, motivating of particular employees based on personal opinions of company authority is still observed in Georgia, which indicates to existing compulsory motivation or non-existence of motivation.

In case of ethnical, cultural, national differences between multinational staff, this problem is labeled as very complex and involving multi-factors. Nevertheless, in comparative management the issue of motivation is covered both in cultural and institutional aspect.

The major objective of the Project GLOBE is to determine various kinds of opinions about leadership in different cultures. Furthermore, the researchers would like to determine how cultural characteristics were linked to culturally acceptable leadership behavior [4].

The research, how different cultures observe leadership skills in humans' behavior, was conducted by the researches of GLOBE. 6 major leadership types were determined: 1. Charismatic; 2. Based on values; 3. Focused on group; 4. Focused on humans; 5. Autonomous and 6. Defensive. As for the motivation of the Georgian management firms, the picture is the following: material aspiration factor comes the first. As for the career advancement, staff growth and development interest ranks the second place.

Based on International and our research result we have developed Georgian leader's portrait, which will be acceptable to Georgian culture. This is a leader who will be able to achieve unity, is charismatic, focused on values, motivated and is able to build personal relations.

The positive qualities of leadership will further emphasize the negative or undesirable features, such as loneliness, withdrawal, insincerity, egocentrism, hardness, and extra diktatoruloba autocratically. There is no doubt that different countries representatives will agree to the fact that the above-mentioned negative features only impede effective leadership.

Leadership and Culture in conjunction with the study of leadership has enabled us to highlight the complexity of the process and the impact of culture on leadership and motivation.

Georgia is a young market economy country. All factors of motivation, leadership will have to work to strengthen the influence of the managers and researchers working on this topic. Great efforts of 10 young people a year still achieved the desired result, in order to eliminate cultural differences, incentives and leadership changes in a wide range of approaches in the different cultures and subkultureb respect.

References

1. Baratashvili E., Chechelashvili M., Maridashvili M., Makharashvili N., Zarandia J., *“Comparative Management”*, Tbilisi 2016.
2. Katukia, A. (2014) *“Paradigms of Motivation Comparative Management”* Social Economics № 2 Tbilisi 2014.
3. Lomaia Ts., *“Human Resources Management”*, Tbilisi, 2014.
4. Mkheidze N., *“Leadership as an Organizational Culture Technology”*, Tbilisi 2014.
5. Northouse P., *“Leadership: Theory and Practice”*, The School of Communication at Western Michigan University, 2010.
6. Hofstede, G., *“Cultures and Organizations”*, (in Georgian), Iliia State University Press, Tbilisi, 2011.

УДК 336.71

*Замоздра Вікторія Володимирівна,
Іщенко Маргарита Андріївна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Як свідчить світовий досвід, забезпечення належного рівня фінансової безпеки – це гарантія незалежності держави, умова стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства, досягнення успіху державою на міжнародній арені. Тому лише створення потужної системи фінансової безпеки по всіх рівнях (національному, регіональному, підприємства, особи) дасть можливість уникнути настання негативних наслідків відкритості національної економіки, забезпечити їх конкурентоспроможність, захистити вітчизняну фінансову сферу, та ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними структурами.

У цілому фінансова безпека охоплює: фінансову безпеку окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємців, підприємств, організацій, установ та їх асоціацій, галузей господарського комплексу, регіонів, окремих секторів економіки, держави (у свою чергу фінансова безпека держави складається з таких складових, як бюджетна, валютна, інвестиційна, інфляційна, цінова, курсова та боргова безпека) та різноманітних міждержавних утворень, а також світового співтовариства в цілому.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначає перш за все її фінансова незалежність. При цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку.

Рівень фінансової безпеки держави зумовлений і ступенем розвитку ринку капіталів, на якому обертаються акції великої кількості реально функціонуючих суб'єктів господарювання, діють численні фінансові інститути; мірою відкритості внутрішнього ринку; розмаїттям фінансових інструментів; схильністю населення до операцій з фондовими цінностями; концентрацією інтелектуальних ресурсів, задіяних в розвитку фінансового ринку. Багато в чому фінансова безпека держави визначається характером фінансово-кредитної політики, яку вона провадить. Причому як внутрішньої, так і зовнішньої.

Найбільше Світова криза вдарила по країнах Європейського Союзу. Найбільш ураженими виявились економіки Греції, Ірландії, Португалії та Іспанії. Негативні наслідки фінансово-економічної кризи простежуються, в першу чергу, через збільшення державного боргу та бюджетного дефіциту. Це обумовлено тим, що постраждалі держави зазнали скорочення доходів бюджету при одночасній необхідності підвищення державних витрат. Така ситуація підриває здатність держав ЄС виконувати свої соціальні зобов'язання та забезпечувати відповідний рівень життя громадян. Збільшення витрат у той час, коли доходи

зменшуються на невизначений період, є складним питанням. Збільшення дефіциту бюджету може призвести до непомірних обсягів державного боргу, що у свою чергу загрожує дефолтом цих країн.

Тому було прийняте рішення стосовно застосування наступних заходів протидії кризі:

- відмова від протекціоністських заходів держави;
- створення глобального механізму регулювання міжнародних ринків;
- збільшення «портфеля» МВФ на 500 млрд. дол.;
- інвестиції в модернізацію економіки;
- випуск єврооблігацій, гарантованих ЄЦБ і країнами-членами;
- направлення 75 мільярдів євро в екстрений стабілізаційний фонд Євросоюзу;
- виділення 5 мільярдів євро на енергетичні проекти;
- форсування стратегічної співпраці з 6 республіками колишнього СРСР, східних сусідів ЄС.

Вже кінець 2009 року та 2010 рік відзначилися позитивними процесами в економіці ЄС у вигляді поступового виходу з кризи, сповільнення падіння економічних показників та загальним покращенням фінансово-економічного клімату.

Отже, фінансова криза 2008-2009 років найбільше вдарила по економіках розвинених країн, зокрема Європейського Союзу (Греції, Ірландії, Португалії, Іспанії). Країни, що розвиваються зазнали порівняно менших наслідків (проте дана тенденція не стосувалася держав, що утворюють СНД). З метою протидії кризі було проведено низку заходів щодо економічного відновлення: фіскальне стимулювання, направлення та використання коштів стабілізаційних фондів, інвестування у модернізацію економіки, створено стратегію глобального регулювання міжнародних ринків та інше.

Література

1. Федосов В.М. Теорія фінансів [Текст] : Підручник / В.М. Федосов, С.І. Юрій – К., 2010. – 611 с.
2. Лапішко З.Я. Проблеми виходу країн європейського союзу з кризи [Текст] : Вісник соціально-економічних досліджень, 2012. – випуск 1.
3. Савченко К.В. Світовий досвід застосування фіскальних інструментів для стабілізації кризових явищ в економіці [Текст]: Вісник Сумського національного аграрного університету Серія “Фінанси і кредит”, 2012. – №1.
4. Причини та механізм глобальної фінансової кризи 2008-2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razom.znaimo.com.ua/>.
5. Особливості валютно-фінансової кризи і її вплив на економіки країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://in1.com.ua/>.

УДК: 330.342

*Кужелєв Михайло Олександрович,
д.е.н., професор
директор ННІ фінансів, банківської справи
Університет державної фіскальної служби України*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАРУБІЖНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Світовий досвід доводить, що процес становлення держави супроводжується оцінкою життєздатності її економіки, можливості та готовності протистояти впливу існуючих і потенційно можливих загроз. Отже, в умовах транзитивної економіки для України особливого значення набуває необхідність забезпечення економічної безпеки.

В сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі все більше уваги приділяється відокремленню фінансової безпеки як елемента економічної безпеки [1]. На думку

В. Шлемко та І. Бінько, основними складовими економічної безпеки є сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, зовнішньоекономічна (експортна й імпортна) безпека [2].

М. Воропай, Г. Славін і М. Чельцов зазначають, що економічна безпека складається з загальноекономічної, фінансової, зовнішньоекономічної, технологічної, енергетичної, сировинної, продовольчої, працересурсної, водогосподарської, протистихійної [3].

Як вважають автори аналітичної доповіді “Проблеми економічної безпеки в Україні”, підготовленої Українським центром економічних і політичних досліджень, економічна безпека включає в себе промислово-технологічну, воєнно-економічну, паливно-енергетичну, продовольчу, зовнішньоекономічну безпеку і безпеку валютно-фінансової сфери [4].

В інтерпретації Г. Пастернака-Таранушенка, економічна безпека поділяється на демографічну, екологічну, харчову, військову, ресурсну, питноводну, енергетичну, цінову, фінансово-грошову безпеку [5].

Підкреслимо, що у визначенні складових економічної безпеки практично всі автори наголошують на фінансовій безпеці країни в цілому та будь-яких економічних суб'єктів. Таким чином, безперечним є той факт, що однією з найважливіших складових економічної безпеки є безпека фінансова. Роль фінансової складової для будь-якої корпорації складно переоцінити. Це пояснюється тим, що фінансово-кредитна система, яка є об'єктом фінансової безпеки, забезпечує грошовими коштами розширене виробництво – основу економіки кожної держави [6]. Фінансові ресурси пов'язують між собою інші елементи економічної безпеки, а саме матеріальні, трудові, виробничі, інформаційні та енергетичні ресурси.

Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед Україною. За оцінкою експертів з фінансової безпеки, владні структури руйнуються тоді, коли підривається економічна, фінансова основа їх існування. Фінансові авантюристи значно ефективніше від бойовиків з автоматами здатні повалити будь-яку владу і знищити державність” [7]. Важко також не погодитися з М. Арсентьевим, який підкреслює, що з точки зору забезпечення економічної безпеки навіть, умовно кажучи, блискучий стан виробничої підсистеми може бути зруйнований за дуже короткий проміжок часу, наприклад, через кредитно-фінансову підсистему, якщо остання буде виконувати не забезпечуючу роль, а функціонувати самостійно [8].

Це підтверджується й нормами Положення «Про Міжвідомчу комісію з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України» від 7 травня 2001 року N 294/2001 [9], затвердженого Указом Президента України від 24 вересня 2007 р. № 912/2007 [10].

Поняття фінансової безпеки так само широке, як, власне, й тлумачення фінансів як системи економічних відносин, що виникають у процесі створення та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів. Отже, фінансова безпека являє собою надзвичайно складну багаторівневу систему, яку утворюють ряд підсистем, кожна з котрих має власні структурні елементи та логіку розвитку.

Проте, на сьогодні відсутнє точне визначення категорії «фінансова безпека». Існуючі на сучасний момент формулювання цього поняття відображають лише окремі аспекти цієї категорії і не можуть претендувати на її однозначне трактування. Значущість найбільш обґрунтованого формулювання категорії «фінансова безпека» зумовлена тим, що тільки виходячи зі змісту, який в неї вкладається, повинні формуватися всі елементи повноцінної системи фінансової безпеки, а також механізми та моделі її забезпечення.

Так, деякі автори вважають, що фінансова безпека – це стан національної економіки та фінансової системи, який дає можливість:

- гарантувати розвиток людини, суспільства і держави на базі досягнень науково-технічного прогресу;

- зберігати або швидко відновлювати виробництво в умовах припинення зовнішніх поставок ресурсів або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру;
- забезпечувати стійке функціонування фінансово-кредитної системи та задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх та зовнішніх економічних умов [11].

На думку М. Єрмошенка, фінансовою безпекою є такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [12].

Г. Пастернак-Таранушенко наводить визначення фінансово-грошової безпеки як різновиду безпеки, що має вплив на всі галузі економіки держави. Оскільки гроші є еквівалентом вартості будь-яких товарів, вони (через ціну) є чинником, спроможним дестабілізувати економічне становище в країні. Не тільки паперові або монетні знаки обміну, купівлі або продажу, а ще й безготівкові перекази та цінні папери (акції, векселі, сертифікати, облігації тощо) визначають фінансовий стан держави. Величезне значення має банківська система країни, яка реалізує всі операції, що стосуються обігу грошей та цінних паперів. Саме банки здатні стабілізувати або дестабілізувати фінансове становище держави [5]. Водночас він зазначає, що цінова безпека – це різновид безпеки, що має найбільший вплив на економіку.

Шлемко В.Т. під фінансовою безпекою розуміє такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [2].

Барановський О. трактує поняття фінансова безпека як [13]:

- ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин;
- рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;
- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення;
- якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує повернення вкладених коштів.

Таким чином, у широкому розумінні, фінансова безпека – це захищеність національних фінансових інтересів; незалежність, стабільність та стійкість фінансової системи держави в умовах впливання на неї зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці [14].

Література

1. Business and Non-profit Organizations Facing Increased Competitions and Growing Customers' Demands – Nowy Sącz: WSB-NLU, 2015. – 243 p.
2. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
3. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: Монографія. – Ірпінь: Видавництво НУДПСУ, 2016. – 452 с.
4. Проблеми економічної безпеки в Україні: аналітична доповідь. – К.: УЦЕПД, 1997. – 54 с.

5. Пастернак-Таранушенко Г. Экономическая безопасность державы / Г. Пастернак-Таранушенко. – К.: Наукова думка, 1994. – 140 с.
6. Кужелев М.А. Оценка составляющих экономической безопасности производственно - экономических комплексов / М.А. Кужелев, Е.А. Маковская / Ломоносов – 2002: Международная конференция, МГУ им. М.В. Ломоносова, 9-12 апреля 2002 (сб. науч. тр.). – Москва: МАКС Пресс, 2002. – С.52 – 53
7. Глазьев С. Основа обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс / С. Глазьев // Российский экономический журнал. – 1997. – №1. – С. 4 – 5.
8. Арсентьев М. Экономическая безопасность / М. Арсентьев // Обозреватель. – 1998. – №5. – С. 5-9.
9. Про Міжвідомчу комісію з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України: Положення № 294/2001 від 7 травня 2001 року [Електронний ресурс]: сайт компанії "ЛІГА: ЗАКОН". Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U294_01.html.
10. Питання Міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України: Указ Президента України № 912/2007 від 24.09.2007 р. [Електронний ресурс]: сайт компанії "ЛІГА:ЗАКОН". Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1.
11. Пріоритети формування фінансово-кредитного механізму сталого розвитку економіки України: Монографія. – Донецьк: Донбасс, 2014. – 473 с.
12. Єрмошенко М. Фінансова безпека / М. Єрмошенко // Віче. – 1998. – №11. – С. 61–73. «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
13. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О.І. Барановський. - Київський нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Б.В. – 2004. – 759 с.
14. Кужелев М.А. Экономическое содержание финансовой безопасности предприятия / М.А. Кужелев, Е.Ю. Купырева // Фінансовий і банківський менеджмент: досвід та проблеми. Тези доповідей і виступів ХІ міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2009. – С. 71– 73.

УДК 338.22

*Ломаія Циала,
д.э.н., профессор
Какутия Валерий,
докторант*

Грузинский технический университет

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ В ГРУЗИИ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ

В постсоветской Грузии, в области бизнеса, проведено множество реформ. По классификации грузинского ученого И. Месхиа, проведенные преобразования в экономике нашей страны делятся на четыре этапа [1]. Ученый в первом этапе подразумевал период с восстановления государственной независимости Грузии до принятия государственной конституции (1991-1995 гг.). На этом этапе причинами глубокого экономического кризиса автор называет следующие факторы: продолжающий внутренний вооруженный конфликт, слабый государственный менеджмент, введение неосмысленных реформ из-за неопытности и незнания, а также невыгодные факторы. К сожалению, в этом периоде множество

отраслей экономики практически перестали существовать, закрывались крупные предприятия, была подорвана производственная и транспортная инфраструктура, национальные деньги, – купоны, – вызвали процессы гиперинфляции, что в последствии привело к полному обнищанию населения.

На втором этапе реформ (1995-2003 гг.), по работам того же И.Месхия [1] начался процесс выхода страны из экономического кризиса. Медленно, но верно была приостановлена гиперинфляция с помощью Международного валютного фонда и кредитов Всемирного Банка. Экономическая ситуация страны постепенно стабилизировалась. Именно в этом периоде ввели новую денежную единицу – лари. Национальный банк стал независимым от правительства. Упростилась налоговая система, ускорился процесс приватизации, начался наплыв заграничных инвестиций, ввели законы о налогообложении и земле. Постепенно страна начала свой выход из экономического кризиса. Экономический рост достиг пика в 1996 году и в сравнение с предыдущим годом составил 11.2%. В этом периоде возросли доходы, зарплаты и пенсии жителей по сравнению с прошлыми годами, лучше заработали малые и средние предприятия. Ситуация, как бы, постепенно улучшалась, но в 1998 году вновь снизился темп экономического роста, причиной чего явился валютный кризис в России и Турции. Только с 2001 года улучшение экономики было поддержано заграничными инвестициями, вложенные в проект продолжения транзитного магистрального трубопровода. На втором этапе экономических реформ финансовая непрозрачность и другие непоследовательные макроэкономические процессы образовали коррупцию на всех уровнях бизнес-управления. Вновь начался бюджетный кризис, росла долларизация экономики, назрел энергетический кризис, задерживались зарплаты, пенсии и т.д.

Третий этап экономических реформ включает период 2004-2012 гг. Новое правительство, пришедшее с «революцией роз», провело реформы во многих отраслях, результаты которых особенно заметны во взаимоотношениях с международными финансово-экономическими организациями и иностранными партнерами. Ученые по-разному оценивают реформы проведенные «правительством роз», тем не менее, мы думаем, что они смогли внедрить следующие изменения в Грузинскую экономику: провели институциональные изменения; трансформировали государственные структуры и общественность; ввели систему управления предприятиями и организациями; достигли роста зарплат государственным служащим; ликвидировали коррупцию в средних и нижних звеньях управления; провели агрессивную приватизацию; уменьшили число налогов и значения налоговых ставок; провели приватизацию сельскохозяйственных земель; ввели либеральный Трудовой кодекс; позволили иностранцам стать субъектами на рынке недвижимости; добились роста прямых иностранных инвестиций; либерализовали банковую систему; поддерживали туризм на государственном уровне; реабилитировали и выстроили новую инфраструктуру; либерализовали внешнюю торговлю; улучшили менеджмент энергетической сферы и ликвидировали энергокризис.

Нужно отметить, что на третьем этапе экономических реформ самыми позитивными результатами стали высокие темпы экономического роста и рост государственного бюджета.

Четвертый этап экономических реформ начинается в 2012 году и продолжается до сих пор [1]. Результативность экономических реформ измеряется в единстве с теми экономическими индикаторами, с которыми проводится оценка экономических вызовов, стоящими перед Грузией. Этими индикаторами являются: темпы экономического роста, внешняя торговля, прямые иностранные инвестиции, найм, государственный бюджет, стабильная национальная валюта и, что наиболее важно, характеристики уровня жизни населения.

Главным критерием результативности экономических реформ является сравнение темпа роста ВВП с прошлым периодом. Он возростал, хотя это не приводило к улучшению

жизни населения, что являлось главной целью институциональных и правительственных реформ [2].

Таблица 1

Динамика макроэкономических показателей Грузии за 2012-2014 гг. [2]

	2012	2013	2014
Реальный рост ВВП (%)	6.4	3.3	4.8
Среднегодовая инфляция (%)	-0.9	-0.5	3.1
Уровень безработицы (%)	15.0	14.6	-
Прямые иностранные инвестиции (млн. долларов США)	911.6	941.9	1272.5
Оборот внешней торговли (млн. долларов США)	10425	10934	11457
Экспорт товаров (млн. долларов США)	2375	2908	2861
Импорт товаров (млн. долларов США)	8088	8026	8596
Доходы государственного бюджета (млн Лари)	7058.2	6839.5	7377.2
Курсы валют (сша Доллар/Лари) в конце года	1.66	1.73	1.86
Объем денег (МЗ)(млн. Лари)	7903.7	9855.3	11189.8
Средний месячный доход (Лари)	712.5	773.1	-
Средний месячный доход на одного (Лари)	218.4	246.6	-

Мы предлагаем тренд роста ВВП за два прошедших года. Можно сказать, он менее успешен чем прошлый, третий этап и его реформы. В 2013 году рост ВВП составляло 3.3%, в 2014 году – 4.8%, и это самый низкий показатель за прошедшие 10 лет со средним ростом 6.6%. Хотя, по сравнению с прошлым годом (3.3%), его можно считать успешным.

Позитивной стороной институционально-правительственной трансформации четвертого этапа можно выделить освобождение бизнеса от политического давления, оформление договора ассоциирования с Евросоюзом, усилия по защите прав собственности, общее государственное страхование здоровья населения, усиление целевой социальной помощи, усилие по восстановлению экспортного рынка с Россией.

В течение последних двух лет самым главным вызовом для большей части населения Грузии была проблема трудоустройства. На этом этапе самым большим ударом для населения был период инфляции национальной валюты лари. К сожалению, курс лари упал на 32%, и по уровню инфляции мы находимся на шестом месте после Украины, России, Белоруси и Молдовы. Страна и ее бизнес-сектор должны определиться с краткосрочными и долгосрочными проектами социально-экономического развития, которые помогут проведению экономических и институциональных реформ. Лучшим решением мы считаем создание свободного ареала между Грузией и ЕС, т.е. упразднение ограничений на движение между нашими регионами всего, что в них производится. Мы уверены, что это дало бы большой стимул для развития бизнеса в Грузии. С этим соглашением Грузинскому бизнесу дается возможность входа на один из самых емких рынков мира.

Грузинский Парламент в 2012 утвердил закон о «Свободной торговле и конкуренции», которая была одной из приоритетных факторов для начала переговоров насчет соглашения свободной торговли между Грузией и ЕС. Договор об учреждении регулирования конкуренции вместе с европейскими ведомствами по правилам конкурирования ЕС (TFEU), был представлен в 109-статье, которая позволила европейскому рынку функционировать лучше. Следует отметить, что в марте 2014 года провели изменения в законе о конкуренции и создали новое агенство, целью которого является достижение свободной, честной и конкурентной среды и эффективный правительственный надзор. Для адаптации и сближения бизнесов Грузии и ЕС нужно создать соответствующую структуру и институциональную базу. В Грузии должен быть проведен системный анализ бизнес-среды. Необходимо выделить основные подходы из институциональных. Результатом современного социально-экономического развития Грузии нужно считать позитивные изменения в институциональных структурах, т.к. решение

застійшої інституціональної проблеми важнейшим образом підтримат дальнєйшеє розвитєє нашєї страни і повного іспользованиє потенціала бізнєс срдєє ЄС.

Таким образом, процес создания институтів рассматривает изменение спонтанного и экспериментального поведения на регулируемое и прогнозируемое. Исходя из позиции эффективного функционирования институтів, в этом процессе дополнительно рассматривается несколько теористически взаимосвязанных этапів, это: формирование спроста, удовлєтворєниє которого требует организованного взаимодєйствиє людєє, формирование и іспользованиє норм и правил в процесє стихийных социальнє-єкономических взаимодєйствиє, формирование статусів и ролей всех участників института, созданиє формальных и неформальных организаций, которые занимаються урегулированием функционирования действующим институтів в бізнєс-сфєрє Грузии.

Література

1. Мєсхиа И. Социально-єкономическє реформы в Грузии: реальность, вызовы / И. Мєсхиа // Труды Грузинской академии єкономических наук. – Т.12, Тб 2015.

Катукиа В. Институционально-правительственнє трансформации и реальность Грузии / В. Катукиа // Журнал «Социальная экономика». – №2. – 2014 г.

УДК 65.012.8

***Момот Тєтяна Валєрийвна,**
д.є.н., профессор
Ващєнко Олєксандр Миколайович,
к.є.н., доцент
Аванєсова Ніна Едуардівна,
к.є.н., докторант
Вінник Іван Юлійович,
здобувач
Харківський національний університєт міського господарства
імені О.М. Бєкетова*

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

З точки зору забезпєчєннє дїєвості та єфективності антикорупційної політики держави, для досягнєннє поставлєної мети та виконання основних завдань, надзвичайно важливим є чітке визначєннє суб'єктів системи боротьби, запобігання та протидії корупції, а також засад реалізації цієї політики. Крім того, Конвенції ООН та Ради Європи з боротьби проти корупції критєріями єфективності спеціалізованих антикорупційних органів визначили: незалежність, спеціалізацію, належну профєсійну підготовку та адекватні ресурси. Як свідчить зарубіжний досвід, найбільших успіхів у реалізації антикорупційного законодавства вдалося досягти в тих країнах, де були створєні незалежні спеціалізовані органи з боротьби з корупцією. Найбільш єфективною їх функцією було проведеннє розслідування і кримінального перєслїдування високопосадовців – корупціонерів, викриття та ліквідації їхніх зв'язків із кримінальними структурами.

Незалежність означає, в першу чергу, захист від неправомірного політичного впливу. Рівєнь незалежності спеціалізованого органу залежить від конкретних завдань, які він виконує, і від умов, у яких він функціонує. Досвід показує, що для забезпєчєннє незалежності першочєргову роль відіграє структурна та операційна автономія інституції, а також чітко визначєні її юридичний статус і повноважєннє (права й обов'язки).

Важливими елементами запобігання неправомірному втручанню в роботу

спеціалізованих інституцій є прозора процедура призначення і звільнення керівника органу, поряд з ефективним управлінням кадрами та наявністю системи внутрішнього контролю. Але, незалежність не повинна усувати підзвітність – у своїй діяльності антикорупційні органи (служби) мають дотримуватися принципів верховенства права і прав людини, надавати регулярні звіти про свою роботу до органів законодавчої та виконавчої влади, а також забезпечувати доступ громадськості до інформації про їхню роботу.

Практично всіма країнами, які досягли успіху в боротьбі з корупцією, діяльність спеціалізованого органу по боротьбі з корупцією була реалізована, виходячи із означених вище принципів (незалежності, чітко визначених повноважень та прозорості діяльності). Але, незважаючи на розмаїтість їх побудови та діяльності, проведений аналіз дозволяє зробити узагальнення та виділити такі їх основні типи:

Багатоцільові служби протидії корупції, які є прикладом комплексного підходу та зосередження в межах одного органу всіх основних функцій із запобігання і боротьби з корупцією – розроблення політики, аналітична діяльність, технічна допомога з питань попередження, взаємодія із громадянським суспільством та інформування, моніторинг, розслідування та кримінальне переслідування. Цю модель успішно реалізували у Литві (Спеціальна служба розслідувань), Гонконзі (Національний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю – НКБКО), Латвії (Бюро із запобігання та боротьби проти корупції – KNAB) та інших країнах.

Служби боротьби з корупцією в структурі правоохоронних органів. У рамках цієї моделі існують різні форми спеціалізованих інституцій – вони створюються в органах поліції, які відповідають за виявлення і розслідування корупції, або в органах прокуратури. У деяких країнах усі ці функції об'єднуються в рамках одного відомства. Ця модель достатньо широко представлена в країнах Західної Європи, а саме: Норвегії (Норвезьке національне управління з розслідування і кримінального переслідування злочинів у сфері економіки та навколишнього середовища – ОКОКРІМ), Бельгії (Центральне управління боротьби з корупцією), Іспанії (Спеціальна прокурорська служба з припинення економічних злочинів, пов'язаних з корупцією), Хорватії (Управління з припинення корупції та організованої злочинності), Румунії (Національний антикорупційний директорат) і Угорщині (Центральне управління розслідування). До цієї категорії також входять служби, підрозділи внутрішньої безпеки, як складові структури правоохоронних органів з вузькою юрисдикцією виявлення і розслідування корупції серед своїх співробітників, наприклад у Німеччині, це Департамент внутрішніх розслідувань.

Служби із запобігання корупції. Ця модель включає в себе спеціалізовані інституції, які виконують одну або декілька превентивних функцій, таких як проведення аналітичних досліджень, розроблення і координація політики у сфері боротьби з корупцією, навчання і надання консультацій різним відомствам про ризик корупції, можливі заходи для її попередження та ін. Ці служби, можуть виконувати спеціальні контрольні функції і через це наділяються особливими правами. Так, відомства, які здійснюють контроль за деклараціями про доходи посадових осіб, можуть мати право доступу до конфіденційної інформації. Служби, створені за цією моделлю, функціонують у Франції (Центральна служба із запобігання корупції), Македонії (Державна комісія запобігання корупції), Албанії (Антикорупційна моніторингова група), на Мальті (Постійна комісія проти корупції), Сербії (Антикорупційне управління), Індії (Центральна служба пильності), на Філіппінах (Офіс омбудсмена), у Болгарії (Комісія з координації діяльності у сфері боротьби з корупцією), у США (Управління з урядової етики) тощо.

Таким чином, при обранні тієї чи іншої моделі антикорупційного органу та її імплементацію в українську практику постає питання, як об'єктивно визначити ефективність його діяльності, в тому числі й вплив на ситуацію з корупцією в країні, адже жодна інституція, якими б не були її повноваження, статус та функції не зможуть самотійно викоринити корупцію в країні. Їх роль натомість полягає у зниженні та контролі рівня корупції в країні.

ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ірландський письменник Брендан Біен казав: «Кращий спосіб позбутися проблеми – вирішити її». З цими словами важко не погодитись, особливо коли проблема має глобальне значення і є причиною бідності населення, загрозою національній безпеці держави. Світова фінансова криза 2007-2008 року за своїми масштабами досягла наслідків «Великої депресії», а в деяких аспектах навіть перевищила її. На сьогодні існує потреба в розробці ефективних методів боротьби із фінансовими кризами, адже втрата контролю над фінансовим ринком ланцюговою реакцією спричиняє розлад всієї економіки. Наслідками такої ситуації можуть бути масове банкрутство кредитних установ та їх клієнтів, знецінення національної валюти та пов'язане з ним збідніння населення й держави загалом і т.д..

В даному напрямку активно працювали такі вчені як Дж. Кейнс М.І. Туган-Барановський, О.І. Барановський, С.І. Юрій, Т.П. Вахненко, В.І. Міщенко та інші.

Спочатку необхідно розглянути поняття і суть фінансової безпеки, оскільки вона є складовою економічної та національної безпеки, та напряму реагує на події та зміни на фінансовому ринку.

На сьогодні відносно поняття «фінансова безпека» є багато точок зору, кожна з яких висвітлює це економічне явище з різної сторони, тому саме різносторонній погляд дасть можливість найбільш повно зрозуміти його сутність.

С.І. Юрій в фінансовій безпеці вбачав захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи [1].

М.М. Єрмошенко казав, що фінансова безпека це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток [2].

До основних функціональних цілей фінансової безпеки належать [3]:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи;
- підтримка фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- досягнення високої конкурентоздатності;
- забезпечення високої ліквідності активів;
- підтримка належного рівня ділової активності;
- забезпечення захисту інформаційного поля і комерційної таємниці;
- ефективна організація безпеки капіталу та майна підприємства, а також його комерційних інтересів.

Фінансова безпека потерпає від внутрішніх та зовнішніх загроз, однією з яких є загроза кризи фінансової системи.

На думку С. Мочерного, фінансова криза – це суттєвий розлад фінансової системи країни, тобто фінансів держави, підприємств і домогосподарств [4].

О.І. Барановський під фінансовою кризою розуміє різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичення ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що спричиняють порушення його функціонування, зниження цінних

показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників [5].

Причини фінансових криз поділяють на дві великі групи: зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх відносять:

- неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу;
- валютні зміни;
- зміни міжнародної конкурентоздатності країн.

Серед внутрішніх виділяють:

- нестабільність банківської системи країн, наростання частки сумнівних кредитів;
- посилення інфляції;
- завищений валютний курс;
- високі темпи девальвації валюти;
- зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу;
- зростання дефіциту платіжного балансу;
- доларизація економіки;
- наростання кількості високоризикованих цінних паперів, особливо деривативів на фондовому ринку [5].

До основних заходів боротьби із фінансовою кризою можна віднести:

- розробка і впровадження єдиного плану виходу з кризи;
- активна кредиторська політика НБУ по відношенню до банків з недостатньою ліквідністю та платоспроможністю;
- відродження внутрішнього ринку державних цінних паперів;
- реструктуризація боргових зобов'язань, співпраця з МВФ;
- підтримка приватного сектору;
- оптимізація валютних потоків, пожвавлення інвестиційної діяльності [6];
- створення стабілізаційного фонду за рахунок надходжень коштів від перевиконання дохідної частини бюджету;
- націоналізація банків-банкротів, покриття збитків яких взяла на себе держава;
- забезпечення демонополізації економіки, створення високого рівня конкуренції, стимулювання бізнесу;
- відмова від прив'язки гривні до долара США, встановлення плаваючого курсу.

Крім цього існує безліч інших дієвих заходів щодо подолання кризи, проте на нашу думку із фінансовими кризами не потрібно боротися, їх треба попереджувати і не допускати їх проникнення в фінансову систему держави. На сьогодні існує декілька методів передбачення фінансової кризи серед яких можна виділити метод сигнальних індикаторів, який дає змогу порівняти велику кількість різних показників, їх значення в нормальному стані функціонування ринку, передкризовому, кризовому. За вдалого підбору індикаторів і правдивості статистичних даних є можливість передбачити кризу в період до 2 років, що є достатнім терміном для превентивних заходів щодо підтримки фінансового ринку.

Література

1. Юрій С.І. Фінанси: підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. - 309 с
3. Кім Ю. Г. Проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємств / Ю. Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №4. – С. 52 – 58.
4. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. / С. В. Мочерний. – К.: ВД «Академія», 2009. – 640 с.
5. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5.– С. 3 – 20.
6. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізм дії,

УДК 336.76

*Шкодiна Iрина Вiталiївна,
д.е.н., доцент
ДВНЗ «Унiверситет банкiвськoї справи» Харкiвськiй iнститут*

ВПЛИВ КИБЕРЗЛОЧИННОСТІ НА БЕЗПЕКУ ФОНДОВОГО РИНКУ

В умовах фінансової глобалізації вразливість національних фондових ринків від зовнішніх впливів значно зростає, в результаті чого ринок цінних паперів характеризується високим ступенем системних ризиків, що негативно впливає на ефективність його розвитку, прозорість та інвестиційну привабливість. Сучасна глобальна криза довела, що саме інтеграція фінансового ринку стала основною причиною синхронізації кризових явищ в різних країнах світу. Інтеграції фондових ринків сприяє активна його комп'ютеризації. Саме фондовий ринок одним з перших впроваджує найновіші інформаційні технології, оскільки саме швидкість отримання інформації учасниками ринку впливає на прибутковість операцій з цінними паперами. Завдяки розвитку Інтернету відбувається «стиснення часу та простору», унаслідок якого об'єкти, що раніше були віддалені один від одного в часі й просторі і тому слабо взаємодіяли, іноді зовсім не залежали один від одного, тепер настільки зближуються, що починають безпосередньо впливати один на одного [1].

Саме на фондових біржах уперше було впроваджено системи електронних торгів, з появою інтернет-технологій торги перейшли у віртуальний простір. На сьогодні активного розвитку зазнає високочастотна (високошвидкісна) торгівля (high frequency trading - HFT), яка використовує могутні комп'ютерні системи для швидкісної торгівлі, під час якої спекулянти тримають акції лише мілісекунди (наприклад, одне моргання триває чверть секунди, а високочастотний трейдер за цей час може здійснити більше 5000 угод) [2]. Технологічні переваги, які обчислюються мілісекундами, дають переваги тим інвесторам, які націлені на заробіток за рахунок швидких угод, але це збільшує ймовірність системних збоїв, які можуть призвести до порушення роботи ринків. Все частіше саме високочастотні трейдери стають причиною обвалів ринку, оскільки практично миттєві переміщення величезних мас ліквідності в глобальних торговельних мережах не просто деформують сформовані схеми фінансових потоків, а позбавляють учасників глобальної економіки можливості оцінити, зважити і виробити оптимальну стратегію хоча б на кілька ходів вперед [3, с.9].

І якщо, при падінні фондових ринків шахрайські наміри трейдерів не завжди можна довести (використання різних тактик «маніпуляції котируваннями» (quote stuffing), «задимлення» (smoking), «нашарування» (layering) тощо), проте використання сучасних інформаційних технологій для кіберзлочинів є фактом безперечним. Саме фінансовий сектор відчуває один з найвищих показників кіберзлочинності - середньорічна вартість кіберзлочинів на фінансовому ринку становить близька 12,97 млн \$ [4].

Гучною справою останнього часу, за якою Комісія з цінних паперів і бірж США порушила цивільні справи стосовно 32 осіб, багатьох компаній в США та Європі, стала справа російських та українських хакерів. Група хакерів протягом 2010 і 2015 років зламувала інформаційні сервери трьох інформаційних агентств США (Marketwire, PR Newswire и Business Wire, що спеціалізуються на діловій інформації) та продавала її ще до виходу офіційних новин. В результаті володіння інсайдерською інформацією щодо фінансового стану компаній, учасники ринку здійснювали операції з цінними паперами багатьох відомих компаній (Hewlett Packard, Caterpillar, Oracle та ін.). Також хакери

працювали на замовлення - добували секретну інформацію на конкретну компанію чи інвестора. В результаті цією діяльністю дохід групи імовірно склав 100 млн дол.

Нещодавно Комісія з цінних паперів і бірж США схвалила використання соціальних мереж Facebook і Twitter в якості інструменту розкриття інформації для інвесторів щодо публічних компаній. Цю можливість відразу використали хакери для розповсюдження фальшивих твітів та фішинг-атак із шкідливим вкладенням. Враховуючи, що алгоритми торговців враховують інформацію, в тому числі із соцмереж, то фінансові ринки стають вкрай вразливими для маніпуляцій, оскільки вони не займаються оцінкою достовірності інформації, а лише використовують її в торгових стратегіях. В цілому, складно усунути вразливість фондового ринку до маніпуляцій, оскільки вона властива самій його структурі та не може контролюватися, або бути усунена за допомогою технічного нагляду, оскільки жодне технічне рішення не зможе зробити систему недоступною для злому.

Враховуючи вищезазначене, не дивно, що на думку агентства Bloomberg одним з «чорних лебедів» 2016 року (важкопрогнозовані і рідкісні події, які мають значні наслідки) може стати саме обвал світового фондового ринку іранськими і російськими хакерами, які спробують атакувати фінансову систему США та вивести кошти, маніпулюючи торгами на різних ринках.

Таким чином, інформаційно-технологічні зміни на фондовому ринку спричиняють кардинальні зміни системи його функціонування, в результаті чого однією з загроз для фінансової безпеки фондового ринку стає кіберзлочинність. Фінансові компанії планують витратити протягом найближчих двох років близько \$ 2 млрд на захист від кіберзлочинів. Проте, на сьогодні жодна компанія або країна світу не має достатньо інструментів для ефективної реакції на глобальні виклики кіберзлочинності. Аналіз кіберзагроз на фондовому ринку вимагає комплексних рішень, інтеграції знань економістів, фінансистів та представників ІТ сектору для розробки концептуальних підходів і практичних заходів щодо реагування на глобальні виклики кіберзлочинності на основі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду, який має стати ключовим моментом у ліквідації вакууму, існуючого між розвитком інформаційних технологій та реагуванням на них учасників фондового ринку.

Література

1. Shkodina I.V. Stock market development under financial singularity // ACTUAL PROBLEMS OF ECONOMICS. – 2015. – №12. P. 357 – 364.
2. Шкодін І. В. Перколяція світового фондового ринку в умовах глобальної невизначеності // Бізнес Інформ. – 2015. – №5. – С. 221 – 225.
3. Ярєменко О. Институциональные эффекты нетрадиционной денежно-кредитной политики: постепенная адаптация или финансовая сингулярность? / О.Ярєменко, А.Дмитренко // Экономика Украины. – 2014. – № 2. – С. 4 – 15, с. 9
4. NTT Group, 2015 Global Threat Intelligence Report // <http://www.nextwaresessions.org/wp-content/uploads/2015/11/Financial-Services-Sector.pdf>.

СЕКЦІЯ 7. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ, ПОТЕКИ, БАНКІВСЬКИХ І СТРАХОВИХ ПРОДУКТІВ

UDK 336.717.8

Tabatadze Naira,
Associated Professor of Caucasus International University
Mchedlishvili Manana,
Associated Professor of Caucasus International University

MANAGING FX RISK IN PARTIALLY DOLLARIZED BANKING SYSTEMS

Foreign exchange risk in partially dollarized economies' banking sector is presented in 4 ways: Open FX position – currency mismatch of assets and liabilities. This particular type of risk is similar to all banking systems not depending on dollarization issue. Revaluation of existing provisioning on foreign currency denominated loans expressed in National Currency. In particular, when the loan is impaired, provisioning is made in local currency, at existing exchange rate. Change in exchange rate leads to revaluation of provisioning made for foreign currency denominated loans.

To address this issue, it is possible to include net loans instead of gross loans in calculating net open FX position. In this case loss (gain) resulting from revaluation of FX loan loss provisioning will be offset by gain (loss) from net open position. But this will lead to increase of the dollarization of the asset side, expressed in dollarization of loans, which will negatively impact loan quality due to currency induced credit risk (CICR, *see discussion below*).

Revaluation of foreign currency denominated assets expressed in local currency increases leverage and hence decreases the capital adequacy ratio, since Tier 1 capital is denominated only in local currency.

To solve this issue it is possible for the banks to keep capital in same currency in which the risk exists. Rationale behind this proposal is that capital is held to offset unexpected losses, thus if risk is in certain currency capital should also be denominated in the same currency in order to avoid foreign exchange risk (which would be exactly the same as longing the open position to change the capital by the same amount). But like the previous case, there is tradeoff, - increased dollarization on the passive side will lead to increase dollarization of the asset side of the balance sheet, which will be expressed in dollarization of loans and hence increased CICR. CICR - the most important appears to be the indirect effect of depreciation on loan quality since in partially dollarized systems FX position of the borrowers is often un-hedged what means that banks borrow in FX and lend in FX, but the FX risk shifts to the borrowers and enters back the bank balance sheet as currency induced credit risk. The solution looks to be the long FX position, but together with increase in CICR the problem is that while in case of depreciation of national currency bank will gain from open FX position and will lose from increased materialized CICR, in case of appreciation of national currency the positive effect from un-hedged borrowers is much smaller as compared what it would be negative from depreciation while the effect from balance sheet is same, linear in both cases. Nonlinearity of CICR is another argument why using long FX position is not best way to eliminate CICR exposure. In particular, while elasticity of increase in NPLs due to national currency depreciation is strongly non-linear, as mentioned direct risk from open position is linear. Moreover, all abovementioned solutions leading to increased in CICR, means that new FX loans, which are issued instead of old national currency loans have highest CICR, given that banks are aware on the issue and try as much as possible to grant national currency deposits – however this is not achievable in short term. The market can't hedge the risk since all market participants are short. The government should hedge CICR via selling non-deliverable forward contracts to banks what will enable the banks to issue national currency denominated

loans. The contract should be included in the calculation of banks' balance sheet FX position and overall FX position (balance sheet plus off balance sheet), not off balance sheet position.

In a small open economy with low foreign sovereign debt and large share of import VAT in government revenues, the government is long via its cash flows and can be natural hedge of short position of the private sector

Taking into account inflow based growth of emerging countries, it is expected real exchange rate to appreciate during booms and depreciate during recessions via both – prices and/or nominal exchange rate. Consequently, even if the government is not long and its FX position from its cash flows is balanced, the government still benefits since it will save during booms and stimulate the economy during recessions.

The hedging strengthens the independence of central bank, both from government as well as in terms of financial stability concern. The hedging eliminates pro-cyclicality in effective interest rates on loans. In particular, when exchange rate appreciates during booms the debt service becomes more easy and vice-versa. This certainly is main constrain of effective monetary policy in dollarized economies. If exchange rate is overvalued, not to depreciate is not the solution since overall effect is expected to be though more gradual, but cumulative more negative in medium term.

The moral hazard problem in case of hedging can be easily solved via price of contracts. The price itself should be market determined – high enough for right incentives, but at the same time low enough not to lead to significant increase in interest rates on loans (contract price has to be incorporated in interest rates). It should be mentioned that interest rate differential in emerging economies is largely due to depreciation risk premium, rather than interest rate parity.

The maintaining the peg is also effectively bailing out of importers and CICR bearing borrowers in short term, and bailing out of importers in medium term The hedging eliminates CICR risk premium. The hedging eliminates depreciation risk premium for investors who are not willing to bear FX risk. In fact, FX risk is largely presented only in case of national currency loans, since otherwise investors invest in real assets, company shares, which have less FX, risk. Elimination of risk premiums would lead to increase in loan supply/demand, including foreign inflows in financial system Possible shortcomings of the scheme.

During recession the government will face difficulties to finance expenditure, especially if the Government haven't saved during booms. However, the government is the lowest risk bearing and therefore it is always easier for the government to borrow during recessions. Besides, effect of so called V shaped curve, existence of medium to long term contracts in line with cash flows of loan repayments has to be taken into consideration.

To overcome conventional wisdom/thinking that it's not governments role to provide hedge to the market. In fact, since the scheme is designed to smooth short-term fluctuations, its government authorities role to address the issue. In the long term, given the independence of monetary policy, ability to maintain inflation at target, to what the scheme contributes a lot, the exchange rate should fluctuate, not depreciate. Furthermore, due to so called "Balassa-Samuelson" effect, the exchange rate in emerging economies should appreciate in the long run, what also might happen via nominal one. Therefore, the scheme can't be seen as long-term subsidy provided by the government. In fact, it can be seen vice versa.

The effective CICR exposure of Georgian banking sector is around 2700 million GEL equivalent. This number includes increase in dollarization of assets due to allowing banks to have provisioning in FX and allowing banks to have FX capital for FX denominated loans where CICR is non-existing or comparatively low (export loans, loans where source of repayment is transfers from abroad, tradable sector, - mostly importers, e.g. petroleum importers/distributors where CICR is non-existing.

However exchange rate elasticity of imports should be taken into account. According to IMF (Exchange Rates and Trade Balance Adjustment in Emerging Market Economies, October 10 2006, Approved by Mark Allen), average elasticity of USD/national currency nominal exchange rate in the short run equals to -0.36%. What means that given 1% depreciation, in the short run GEL

equivalent of VAT from imports and custom duties is expected go up by 0.64% and excise tax from imports is expected to go down by 0.36%. This lowers 2009 government long position from VAT on imports and custom duties from initial 1672 down to 1070 and taking into account only negative effect from excise tax further down to 944 million GEL equivalent and overall position from 1968 down to 1590 million GEL equivalent.

At the same time, price elasticity of imports has to be taken into consideration. E.g. if price setting in Georgian marketplace of imported goods to significant extent in Euros also and Euro/USD exchange rate depreciates together with GEL/USD exchange rate (GEL/Euro exchange rate is constant), than this is argument against government's long position. However, the problem can be addressed easily via also providing to the banks hedging for Euro/GEL exchange rate and for Euro/USD risk the banks will hedge easily themselves. The outstanding sovereign FX debt by end of 2009 equals to 3 billion USD.

Assuming government FX expenditure (except dept payments) to grow in USD terms by 5% annually and taking into account 360 million USD during 2009, present value of future expenditures using discount factor of 7% equals to 18 billion USD. Assuming excise tax on imports will increase by 5% per year in USD terms and taking into account 2009 excise tax revenues, the present value at discount factor of 7% equals to 10.5 billion USD and taking into account elasticity the short position is 4.5 billion USD. Assuming VAT from imports and custom tax will increase by 5% per year in USD terms and taking into account 2009 number, the present value at discount factor of 7% equals to 50 billion USD and taking into account elasticity the long position is 30 billion USD. Overall estimated long FX position of the government equals to 4.5 billion USD.

Overall, to have more accurate estimates on short, medium and long run effects of the scheme more research should be done, however it appears that the scheme is beneficial and therefore should be implemented, especially added possible limited involvement of central bank by short term swaps for monetary policy purposes what can be seen as money supply instrument.

Referenses

1. National bank of Georgia [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.nbg.gov.ge>.
2. Banks and finance [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.banksandfinance.ge>.

УДК 369.013

Волкова Валерія Валеріївна,

к.е.н, доцент

Балабась Богдан Русланович,

Ямбих Єгор Сергійович

Полтавський національний технічний університет

імені Юрія Кондратюка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕРГАЦІЇ УКРАЇНИ

Прагнення України увійти в Європейський союз неможливе без створення системи правових, організаційних та інших заходів державних і недержавних установ та організацій, що сприятимуть соціальній стабільності в суспільстві, створенню умов для зростання добробуту, забезпечення належного рівня та якості життя населення. Найважливішим аспектом цієї проблеми, віддзеркаленням місця людини в системі державної політики є стан її соціального захисту та надання соціальних гарантій. Існує необхідність створення ефективного механізму управління соціальними процесами в країні, зокрема, шляхом побудови сучасної системи соціального страхування.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності вітчизняної системи соціального страхування, потреби диверсифікації джерел фінансування соціальної

підтримки малозабезпечених членів суспільства, в обґрунтуванні пропозицій щодо подальшого збільшення рівня державних соціальних гарантій для найменш захищених категорій громадян.

Стан економіки в умовах фінансової кризи зумовлений рядом об'єктивних факторів, пов'язаних із зниженням ефективності господарювання та спадом виробництва, високою інфляцією, внаслідок чого відбувається істотне зниження реальної заробітної плати, пенсій, рівня життя значної частини населення. У таких економічних умовах необхідне посилення заходів, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків спаду рівня життя пенсіонерів і на часткову компенсацію втрат найменш забезпеченим верствам населення, удосконалення механізмів захисту доходів пенсіонерів, інвалідів, одиноких громадян похилого віку. Зокрема, у пенсійному забезпеченні громадян України основними проблемами є:

- ✓ низький рівень пенсійного забезпечення;
- ✓ майже відсутня диференціація розмірів пенсій;
- ✓ наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при майже однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення;
- ✓ несвоєчасна сплата страхових внесків до Пенсійного фонду України, що зумовлює заборгованість з виплати пенсій.

У пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і, по суті, воно носить адміністративно-розподільний характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених внесків. За рахунок страхових внесків проводяться окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим вкладом, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення. Не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, а також відсутня заінтересованість працівника у формуванні пенсійного бюджету.

На нашу думку, на стан пенсійного забезпечення громадян України негативно впливають такі чинники:

- ✓ демографічні процеси (старіння населення, зменшення працездатного населення), наслідками яких є збільшення чисельності отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків;
- ✓ зменшення чисельності зайнятого населення;
- ✓ несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія;
- ✓ велика кількість різного роду пільгових і привілейних до них категорій пенсіонерів.

Як показало дослідження внаслідок низького рівня народжуваності на 1000 осіб працездатного віку припадає більше 400 осіб пенсійного віку. За прогностичними розрахунками до 2026 року ситуація значно погіршиться: в 2016 році на 1000 осіб працездатного віку припадатиме 446, а в 2026 році – 561 особа пенсійного віку. В 2046 році частка населення пенсійного віку зросте до 35% загальної чисельності населення України. Чисельність платників внесків на пенсійне страхування зараз становить 15,2 млн. осіб, а чисельність пенсіонерів – 13,8 млн., тобто вже сьогодні середній платник внесків фінансує 90,8% середньої пенсії, а в окремих регіонах – і більше. При цьому, частка пенсійних видатків у ВВП країни вже перевищує 15%.

Отже, перспективними напрямками покращення пенсійного забезпечення в Україні будуть виступати :

- ✓ підвищення мінімальної заробітної плати;
- ✓ раціональне використання коштів Пенсійного фонду України;
- ✓ досягнення прямої залежності розміру пенсій від страхового стажу для отримання пенсій за віком.

Література

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

УДК 336.71

*Вовчак Ольга Дмитрівна,
д.е.н., професор
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах особливого значення набуває створення ефективної системи економічної безпеки фінансових установ, насамперед банків, яка б завчасно реагувала на негативні зміни в макроекономічному середовищі країни, в світовій фінансовій системі та умов ведення бізнесу. Сучасні умови господарювання та наслідки кризових явищ вимагають нових форм та методів забезпечення економічної безпеки банківських установ.

За умов кризових тенденцій в економіці і на фінансових ринках основним завданням має стати розроблення пакету заходів щодо визначення параметрів (правил) економічного, фінансового та корпоративного поведіння банків в умовах появи нових викликів і загроз, проявом яких є порушення нормальної діяльності банків через зменшення кількості клієнтів унаслідок зростання недовіри до фінансових інституцій, скорочення обсягів активних операцій, насамперед кредитування, їх ресурсної бази, втрати конкурентних переваг тощо.

У банківській системі України ключовими залишаються питання щодо організації системи захисту активів банків від різного роду небезпек в процесі їх використання, що призводять до порушення їх цілісності або навіть повної втрати. Це, в свою чергу, загрожує втратою платоспроможності банківською установою і може спричинити її ліквідацію. Насамперед, це стосується надання кредитів, невчасне повернення яких з боку позичальників призводить до появи проблемної заборгованості, що вимагає формування резервів під такі кредити, а, отже, погіршує ліквідність, платоспроможність та провокує збиткову діяльність банку.

Так, за даними Національного банку України, після значної девальвації гривні в кінці 2008 р. (більш ніж на 40 %) більшість позичальників не впорались із кредитним навантаженням, що сприяло зростанню проблемної заборгованості. Крім того, дозвіл НБУ на надання валютних кредитів також опосередковано вплинув на це. За 2009 р. частка прострочених кредитів у портфелях банків зросла у 3,9 рази – до 69 935 млн. грн. (9,4 % всіх кредитів), в той час як на початок 2009 р. – була 2,2 %. У кінці 2010 р. показник становив вже 11,2 % [1].

Ситуація дещо стабілізувалась у 2011-2013 рр., але частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків не стала меншою за 7%. За оцінками ж експертів, обсяг проблемних кредитів у портфелях банків у 2009 р. перевищував 30 % [2].

За даними ж рейтингового агентства Fitch Ratings проблемні активи в кредитних портфелях банків України в 2010 р. становили 34 % [3]. Різниця в оцінках проблемних кредитів зумовлена відмінностями використовуваних методик (за національними чи міжнародними стандартами).

Незважаючи на те, що з 2010 р. загальні обсяги кредитування були банками відновлені, однак, вже у 2014-2015 рр. спостерігалось нове зростання проблемних кредитів у банках, що відповідає новому витку девальвації гривні, а сучасні проблеми економічного розвитку країни зумовлюють значні порушення кінцевих строків погашення банківського

кредиту і зростання обсягів заборгованості. Так, фінансова криза 2014 р. призвела до зростання частки проблемних кредитів у активах банків України на початку 2015 р. до 13,5%, яка вже наприкінці 2015 р. зросла до 19,9% вартості банківського кредитного портфеля. Тобто впродовж 2014 р. частка проблемної заборгованості банків зросла у 1,75 разу, а 2015 р. – у 1,47 разу, на що є свідченням значного погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банків та погіршення фінансового стану банківської системи України. Така ситуація призвела до неплатоспроможності значної кількості банків, яких наприкінці 2015 р. залишилося 122 проти 163 банків на початку цього ж року [4].

З огляду на подальшу девальвацію національної валюти та, враховуючи суттєву частку валютних кредитів в клієнтському кредитному портфелі банків, обсяг простроченої заборгованості упродовж I півріччя 2015 р. збільшився на 39,07% (53 081 млн. грн.) та станом на 01.07.2015 р. становить 188 940 млн. грн., що відповідає 18,7% клієнтського кредитного портфеля [4].

Особлива ситуація сьогодні виникла у східному регіоні України, де внаслідок військових дій відбулося падіння ділової активності та погіршення платоспроможності позичальників, що через низький рівень безпеки спричинило вимушене призупинення роботи банківських установ і, як наслідок - зниження рівня кредитної підтримки та зростання простроченої заборгованості. Так, у банківських установах Донецької області залишки заборгованості за кредитами нефінансових корпорацій у гривневому еквіваленті упродовж III кварталу 2014 р. знизились на 11,2% за одночасного зростання залишків простроченої заборгованості на 4,6% [4].

Отже, сьогодні існує великої кількості загроз, що призводять до виникнення проблемних кредитів у банків. Вони мають як зовнішній (нестабільний фінансово-економічний стан країни, політична нестабільність, поглиблення асиметричності інформації на кредитному ринку тощо), так і внутрішній (некваліфікованість фахівців банків, агресивна кредитна політика, погіршення фінансового стану позичальників, неефективна система забезпечення кредиту тощо) характер.

З метою забезпечення економічної безпеки банків в контексті захисту їх активів вважаємо за доцільне переходити від практики компенсації збитків від негативного впливу загроз на їх діяльність до превентивних заходів, які передбачають насамперед роботу з клієнтами, створення ефективних систем ідентифікації їх фінансового стану, особливо при кредитному обслуговуванні, а також формування моніторингових систем за станом економічної безпеки з боку керівництва банківської установи. Важлива роль в цьому аспекті має відводитися підготовці персоналу, його підбору, оскільки у багатьох випадках саме працівники банків є суттєвим джерелом загроз економічній безпеці банку.

Література

1. Статистичні випуски Національного банку України. Електронний ресурс. Режим доступу: : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420.
2. Вовк В.Я. Ринок споживчого кредитування: проблеми та перспективи розвитку у посткризовий період [Електронний ресурс]. – Режим доступу - http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgibirbis_64.exe.
3. .Офіційний сайт міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings / [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://www.fitchratings.com>.
4. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. Режим доступу - <http://www.bank.gov.ua>.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT THE LOMBARD ON THE FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

In the conditions of economic recession that in Ukraine is accompanied by rising in price of financial resources and rolling up of the bank crediting, considerably activity of lombards activated at the market of financial services. From statistical data, service of lombard is annually used by more than five million people in the whole world. This type of activity to the proprietors of lombards brings a serious enough financial profit, and to the population is satisfaction of requirement in money quickly and without difficult procedure of registration of credit. A lombard is confessed by business with the high enough level of profitability - 30-40%. The investment in this business are occupied, as a rule, for two-four years. Along with this, the risk of failure of credit funds minimized, because the money is issued only on bail and for the amount from 50% to 90% of its assessed value.

Thus strengthening of competition at the market makes lombards to reduce the price on the services. Weighted average annual interest rate for loans to financial institutions by results of the I quarter of 2015 was 190,6%, while for the same period last year – 221,7% [1].

Beginning from 2013 a tendency takes place to the increase of financial services that is given by lombard establishments. In particular, for 2013 - 2015 the middle size of the loans given out by lombards increased from a 570 UAH. up to 840 UAH. Therefore, the Lombards were and remain one of the most stable financial institutions for individuals: they focused on issuing small and short-term loans, the function of socio-economic stabilizers in the face of any economic changes.

For a long time in the independent Ukraine place pawnshops legislatively defined, but after 2001, the law of Ukraine N2664-111 «About financial services and State regulation of financial services markets» lombards acquired the status of a financial institution. In accordance with paragraph 1 of article 1 of this law, a financial institution is a legal person according to law provides one or more financial services and which is included in the corresponding register of National Commission of Ukraine in the manner prescribed by law. Financial institutions include banks, credit unions, lombards, leasing companies, trust companies, insurance companies, pension savings institutions, investment funds and companies and other legal entities whose sole activity is the provision of financial service [2].

The analysis of the activity educed that most specific in the mortgage of lombards occupy precious metals and stones (90% of loans), consumer electronics (6.5%). Some lombards accept a motor transport, apartments, securities. So, on to the 31.03.2015 to the State Register of financial institutions made information about 478 lombards that 1 institution (or 0.2%) less in comparison with the corresponding date of 2014 (as 31.03.2014-479 lombards). The trend of increasing number of lombards is associated with providing them with urgent needs of citizens in cash. The ranking of cities and regions of Ukraine for the submission of the lombard services as of the first quarter of 2015 is headed by the city of Kiev.

Analysis of the main indicators of activity of the lombards by 2013-2015 years found a minor growth of these financial institutions. Along with this as 01.04.2015, their number amounted to 478 establishment (table 1).

Data in table 1 indicate the general volume of lending in the market of lombard services first quarter 2015, compared with the same period last year. When reducing the number of given financial loans secured by first quarter of 2015 at 0.8%, compared with the corresponding period of the year 2014, such indicators as the amount provided by the financial loans to bail, the amount canceled financial loans and the number of canceled contracts at the expense of property increased

by 66,8%, 59.6% and 20.3%, respectively. Weighted average annual interest rate for financial loans pawn shops for the first quarter of 2015 is 168,1% (first quarter of 2014-198.6%).

Table 1

Performance of the Lombards for the first quarter of 2013 – first quarter of 2015 years

Indicators	The first quarter of 2013	The first quarter of 2014	The first quarter of 2015	The pace of growth			
				The first quarter of 2014/2013		The first quarter of 2015/2014	
				<i>Absolute</i>	<i>%</i>	<i>Absolute</i>	<i>%</i>
The number of lombards (end of period)	476	479	478	3	0,6	-1	-0,2
The amount provided by the financial loans to bail (mln.)	1 941,40	1 835,80	3 062,50	-105,6	-5,4	1226,7	66,8
The number of financial loans granted bail, thous. pc.	2 733,00	2 764,90	2 743,30	31,9	1,2	-21,6	-0,8
The amount canceled financial loans (mln.), including:	1 917,80	1 749,70	2 793,30	-168,1	-8,8	1043,6	59,6
<i>repaid at the expense of the property provided by the pledge</i>	136,5	106,9	186,5	-29,6	-21,7	79,6	74,5
The number of contracts, canceled due to the property, provided collateral, (thousand pieces)	271,1	252,3	303,5	-18,8	-6,9	51,2	20,3

The conducted analysis of indexes of the financial state of activity of lombards educed the increase of volumes of assets of lombards on a 31,9% (462,9 mln. hrn.) comparatively with an analogical period last year. The increase of size of property asset of lombards incompared to the previous analogical period took place on a 13,2% (116,8 mln. hrn.) and by the state on 31.03.2015 years presented 1000,5 mln. hrn. By the state on 31.03.2015 years the retained earnings increased on a 208,3 % (140,6 mln. hrn.) and presented a 270,4 mln. hrn.), comparatively with the corresponding period of 2014 years. The volume of account receivable by the state on 31.03.2015 years increased on 35,5% (to 1498,0 mln. hrn.), comparatively with the corresponding date of previous year [4].

By the state on 31.03.2015 operating surplus grew on 3,2% a charter capital diminished on 3,1% comparatively with the analogical date of 2014 years and accordingly present 19,1 and 816,9 mln. hrn.

The comparative analysis of financial institutions at the market of financial services of Ukraine on the criterion of size of crediting educed that lombards, comparatively with banks and credit unions, gave considerably less after sizes loans. Dynamics of volume of the given out loans and medium-sized loan after I quarter 2013 – I quarter 2015 years has a tendency to the increase. Volume of the given out loans and medium-sized loan after I quarter 2015 year increased on 66,8% a 68,1% accordingly [7]. It testifies to the tendency to the increase of allotting credit by other financial institutions without registration of mortgage. For today lombards remain to one of the most conservative and stable financial institutes for physical persons – they are oriented to delivery of shallow and short-term loans. Lombards give financial loans in security for, middle sum of that, after I quarter 2015 year presents 1116,3 hrn. Together with it on 100 lombards, first on the volume of given financial loans (TORUS 100), there is 96,5% of general volume of loans and 94,0% of general assets. Thus, on the stake of 3 lombards, first on a volume given loans, there is 47,1% of general volume allotted credit and 40,8% all assets of lombards [8].

Thus, lombards are important financial institutions of credit market of Ukraine, as, unlike other financial institutions, give short-term and small after sizes loans to the economic subjects. Lombards as have credit establishments the advantages and defects. Main advantage of these establishments is possibility in short space, quickly to get liquid financial means on any necessities.

The lacks of lombards logically swim out from their advantages. Possibility of rapid receipt of money results in a volume, that loans of lombards are extraordinarily expensive in comparing to the loans of bank institutions and credit unions, and must be providing an extraordinarily liquid mortgage. On the modern stage of development of lombards by a most problem in their functioning, in our view, there are a mistrust of society to activity of these establishments and imperfect legislative base of their development. For this reason passing an act of Ukraine becomes actual «About lombards and lombard activity» that will provide the legislative base of functioning of lombards and will promote transparency of activity of these establishments.

Literature

1. Leviev, L.Y. Financial analysis of lombard institutions. [Text] / L.Y. Leviev // Economic Bulletin of the University: Coll. Science. pr. scientists and graduate students - Pereyaslav-Khmelnytsky: PHDPU. – 2012. – Vol. 19/1. – P. 157-163.
2. Ivanov V.M. Market of financial services: the nature, structure and use of different sources / V.M Ivanov // Economy: problems of theory and practice. – 2013. – Vol. 190 – P. 668-674.
3. Gaunt, A.I. Status and prospects of lombard in Ukraine. [Text] / A.I. Gaunt, N.V. Dubina, T.A. Romanenko // Bulletin Chernihiv State Technological University. – 2011. – № 2 (50). – P. 233-241.
4. The official site of the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine. – Access mode: <http://www.dfp.gov.ua>
5. Mishchenko S.V., The problems of the financial services market lombard // Finance of Ukraine. – 2014. – №9. – P. 43-52.
6. Kazmyrchuk M.G. Prior to the establishment of pawnshops in the city / M.G. Kazmyrchuk // Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series. History. – 2015. – Vol. 77 – 79. – P. 71-74.
7. Formation of financial strategy of Lombard institutions / L.Y. Leviev // Economic Bulletin University. – 2014 – Vol. 22 (1). – P. 226-230. – Access mode: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvu_2014_22\(1\)_42.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecvu_2014_22(1)_42.pdf).
8. Gavrilyuk O.V. Services in the context of economic growth // Finansy.Ukrayiny. – 2014. – №4. – P.71.

УДК 347.734

*Десятник Анна Володимирівна
Чечота Марія Андріївна,
магістранти
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

На сучасному етапі розвитку економіки України однією із найскладніших проблем, з якими стикаються банківські установи, є неповернення позичальниками виданих кредитів. Тому слід здійснювати постійний та всебічний контроль як за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредитних коштів, так і за якістю предмета забезпечення і зміною фінансового стану позичальника. Основною метою такого контролю має бути мінімізація ризику виникнення проблемної заборгованості та забезпечення повернення позичальником одержаного кредиту та сплати процентів за користування ним.

Проблемні кредити – це кредити, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк має сумнів щодо повернення кредитних коштів [3].

Труднощі з погашення кредитів можуть виникати з різних причин, найпоширенішими з яких є: помилки самого банку при розгляді кредитної документації, оцінюванні кредитоспроможності позичальника та розробці умов кредитної угоди, недостатній подальший контроль; неефективна робота клієнта, що отримав кредиті проблеми, що не контролюються ні банком, ні позичальником. Саме через ці причини прострочена заборгованість в країні значно зросла, що можна простежити у таблиці 1, де наведена частка прострочених кредитів протягом 2011-2016 рр.

Таблиця 1

Аналіз динаміки проблемної заборгованості банківських установ України протягом 2011-2016 рр.

№ з/п	Назва показника	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.03.2016
1	2	3	4	5	6	7	9
1	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	176	176	176	180	163	113
2	Активи банків	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852	1 330 874
3	Кредити надані	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	1 022 355
4	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	23,7
5	Резерви за активними операціями банків (з урахуванням резервів за операціями, які обліковуються на позабалансових рахунках)	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	341 299
6	Регулятивний капітал	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	129 984

* Складено за даними НБУ [4]

Аналізуючи дані Національного банку України по проблемній заборгованості, слід відмітити, що частка прострочених кредитів з кожним роком стрімко зростає. Починаючи з 2015 року частка зросла на 5,8% порівняно з 2014 р., а в березні 2016 року – на 10,2% порівняно з 2015 роком.

Динаміку частки простроченої заборгованості можна простежити на рисунку 1.

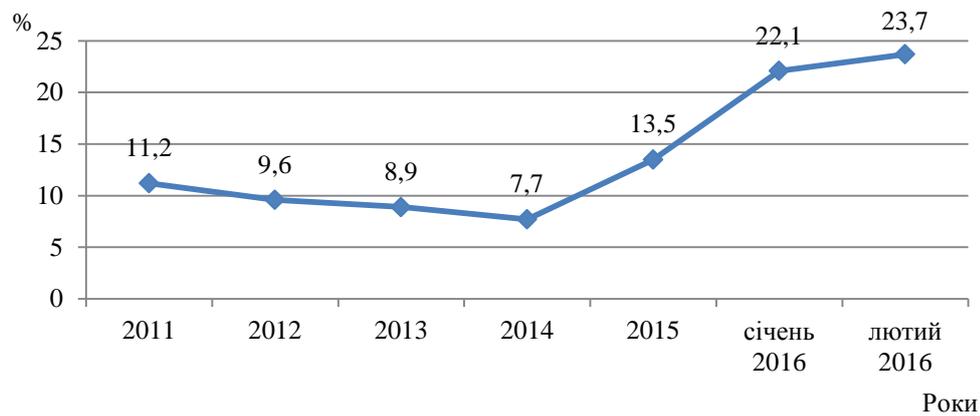

Рис. 1. Частка простроченої заборгованості банків за 2011-2016 рр.

Причини зростання частки простроченої заборгованості банків України можуть бути як зовнішні, так і внутрішні. Серед основних чинників, що породжують зростання таких кредитів є: фінансово-економічний та політичний стан в країні, рівень інфляції, який за даними Держкомстату у квітні 2016 року склав 103,5%, неякісна оцінка кредитоспроможності позичальника, недостатній рівень контролю за сплатою кредиту, недостовірна інформація про позичальника, недостатня кваліфікація персоналу та система перепідготовки кадрів у банку, тощо [2].

Реструктуризація проводиться у випадку виникнення тимчасових труднощів у діяльності позичальника з метою максимізації ймовірності повного погашення ним заборгованості за кредитом. За наявності простроченої заборгованості за кредитом банк зобов'язаний оцінити реальні перспективи повернення коштів і провести добровільну роботу з позичальником з приводу погашення заборгованості. Банк за згодою з позичальником має право внести зміни в умови кредитного договору в частині рівня відсоткової ставки, а також періодичності сплати відсотків і суми заборгованості за кредитом. У цьому випадку укладається додаткова (модифікована) угода з позичальником [1, с. 40-46].

Узагальнені варіанти реструктуризації кредитної заборгованості представлені на рисунку 2.

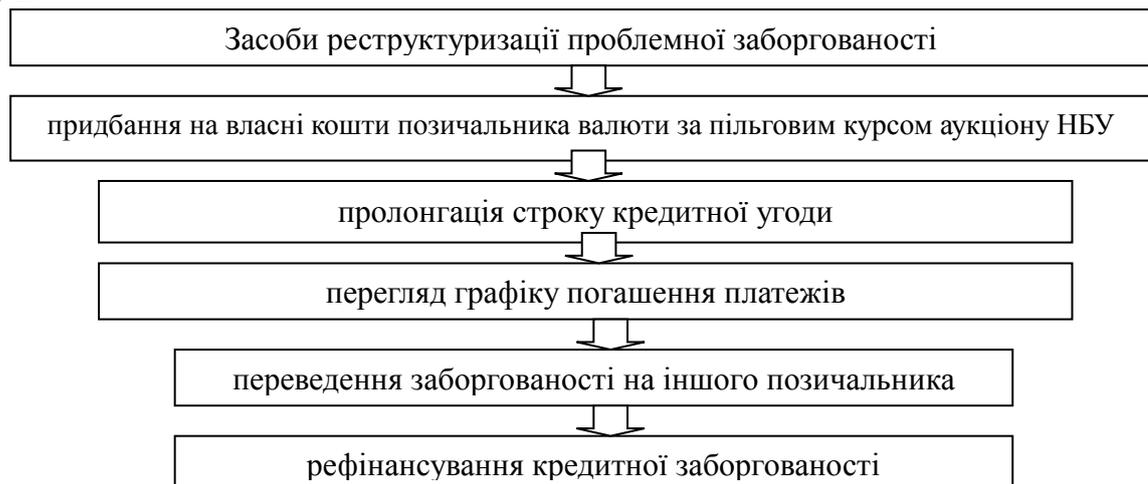

Рис. 2 Засоби реструктуризації проблемних кредитів

Також, як вид реструктуризації можна застосовувати такі методи як.

1. Кредитні канікули, що дають можливість позичальнику тимчасове фінансове розвантаження, а для кредитора – відсутність втрат та гальмування процесів погіршення якості кредитного портфеля.
2. Пролонгація строку дії кредитного договору. Для позичальника – зменшення базових місячних платежів за кредитною угодою й необхідність здійснення більшої кількості

щорічних страхувань предметів застави/іпотеки. Для кредитора – отримання прибутку у вигляді процентів за користування кредитними коштами за більш тривалий період.

3. Зниження відсоткової ставки за користування кредитом. Має такий вплив на позичальника як абсолютна зацікавленість позичальника з огляду на зниження обсягів переplat за користування кредитними коштами, а для кредитора – недоотримання прибутку відносно до очікувань від початкового кредитного договору [5, с. 38-57].

Отже, реструктуризація – це передбачений законодавством та нормативно керований комплекс заходів банківської установи, спрямований на врегулювання кредитної заборгованості та адаптований до поточної платоспроможності позичальника. На даний час заборгованість, прострочена позичальниками щорічно зростає високими темпами, що є негативним явищем у діяльності як окремого банку, так і банківської системи в цілому.

Література

1. Герасименко Р. Проблемні позики та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку / Р. Герасименко, М. Дегтярьова // Вісник НБУ. – 2012. – №4. – С. 40-46.

2. Крупка М.І. Оцінка обсягів та якості кредитного портфеля банків України / М.І. Крупка // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка», № 11. – 2015.

3. Мороз А.М. Банківські операції: підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.

4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.

5. Фурсова В. Удосконалення методики оцінювання рівня проблемних активів комерційного банку / В. Фурсова // Банківська справа. – 2013. – № 5. – С.38-57.

УДК 336.77

Дубровін Олександр Віталійович,

здобувач

ВНЗ «Університет банківської справи»

ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Фінансово-економічна, політична і регуляторна криза, знецінення національних грошей, системна банківська криза, що відбуваються в Україні, є джерелом подальшої нестабільності і гальмування розвитку економіки, зростання безробіття, поглиблення бідності та загострення соціально-політичних ризиків. В цих умовах важливо визначити основні чинники, що гальмують розвиток банківської системи в Україні та шляхи врахування зазначених чинників у розробці стратегічних і тактичних напрямів цього розвитку.

До основних чинників, що, негативно впливають на створення умов розвитку банківської системи в Україні слід віднести: наслідки військових дій на сході країни; стагнацію реального сектора економіки та труднощі адаптації його до складних умов через високий рівень монополізації економіки; проблеми платіжного балансу внаслідок активного виведення капіталу, низьких прямих іноземних інвестицій та затримок зі міжнародним фінансуванням; відсутність довіри населення через неспроможність уряду виконати свої обіцянки та зупинити військовий конфлікт, перекладання витрат кризи на населення через непопулярні соціальні заходи.

Відповідно до «Стратегії національної безпеки України», затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287-2015р., зазначені проблеми набувають риси загроз національній безпеці держави (виснаження фінансових ресурсів держави,

зниження рівня життя населення; монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей) [1].

Тому сьогодні необхідне системне стратегічне бачення, спрямоване на вихід з кризи та прискорене економічного зростання, яке б об'єднало суспільство, підвищило довіру до влади і визначило шлях консолідації зусиль. В умовах зовнішньої воєнної агресії такий стан може мати критичні наслідки для держави, тому розробка і успішна реалізація Стратегії розвитку банківської системи є завданнями рівня національної безпеки [2].

Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена Постановою правління Національного банку України від 18.06.2015р. №391 [3], що реалізується Національним банком, поруч з певними позитивними моментами, містить суттєві недоліки та протиріччя, зокрема:

- декларація головної мети Програми про наближення до стандартів ЄС суперечить визначенню її цілі – зменшенню кількості банків (стор.7). В Європейських документах і директивах ніколи не ставиться ціль зменшення кількості банків, тому що це суперечить принципам ринкової економіки. У Німеччині кількість банків перевищує півтори тисячі, серед яких значну частку становлять малі і середні банки. Вони мають підтримку як установи, що кредитують малий і середній бізнес та задовольняють місцевий попит на фінансові послуги;

- військовий конфлікт на сході у Програмі віднесено до внутрішніх шоків вітчизняної економіки (стор. 5), що є фундаментально невірним і є калькою з російської пропаганди;

- Програма не містить глибоких аналітичних висновків щодо причин девальвації, інфляції і банківської кризи та відповідно не дає системного бачення шляхів їх подолання; не виключено, що саме цим пояснюються помилкові дії Національного банку, які поглиблюють кризу і, зокрема, суперечать Європейським стандартам і директивам (розд. 1 Стратегії) [5].

Зрозуміло, що поруч із Програмою повинна бути розроблена Стратегія розвитку банківської системи, побудована на глибокому аналітичному і методологічному фундаменті, що враховує специфіку системної кризи, яка відбувається в Україні і несе в собі значну загрозу не тільки для банківської системи, а й для економіки і суспільства в цілому.

Тому за ініціативою Голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності створена Робоча група, до якої увійшли професійні експерти у сфері монетарного, валютного і банківського регулювання, представники громадських організацій, наукової, експертної і банківської спільноти підготовлений проект Стратегії на основі поглибленого аналізу кризових процесів у банківській системі та їх причин, а також дослідженні найкращого світового досвіду з метою формування нового економічного курсу, спрямованого на зміну типу розвитку: від деструктивної моделі сировинного приросту до високотехнологічної промислової економіки, а також відбудову потужної банківської системи, спроможної фінансувати економіку на стабільній прибутковій основі.

Відповідно до Проекту головними цілями реалізації Стратегії розвитку банківської системи є:

- розбудова фінансово потужної і стабільної банківської системи, яка буде ефективно виконувати свою основну функцію – оптимальний перерозподіл капіталу для фінансового забезпечення прискореного розвитку економіки через індустріалізацію, інновації, створення кластерів високотехнологічних галузей виробництва товарів і послуг, розвиток науки, освіти і добробуту населення в цілому;

- забезпечення стабільності національної грошової одиниці і у зовнішньому вимірі (валютний курс), і у внутрішньому (рівень інфляції), що є Конституційною функцією Національного банку України. Стабільна грошова одиниця – це базовий інститут монетарного і економічного суверенітету країни, що є основою для реалізації стратегії

прискореного економічного зростання.

На думку експертів [5], системна банківська криза, що розпочалась 2014 року і триває сьогодні, є результатом переплетення трьох груп чинників:

1) багаторічних структурних та інституційних диспропорцій економіки України, що створюють постійні ризики загострення фінансових і валютних криз; До цієї групи належать: деструктивна модель розвитку економіки як сировинного приросту глобального ринку та деіндустріалізація, що генерує вразливість платіжного балансу і високі валютні ризики; кланово – олігархічний устрій, монополізація або олігополізація ринків і активів та системна корупція на рівні управління державою, яка консервує сировинний тип розвитку економіки; перетворення державних органів в неефективного та корумпованого менеджера; перманентні проблеми з правами власності, що блокують мотивацію бізнесу до довгострокових інвестицій;

2) системних проблем банківської системи, які в латентному стані існували більше десяти років, зокрема: системний дефіцит «довгих» ресурсів, що позбавляє банківську систему можливостей інвестиційного кредитування; спрямованість на поточні операції і невиконання банківською системою функції головного кредитора для стратегічної структурної перебудови економіки; диспропорції банківських балансів за строками визрівання пасивів і активів (maturity mismatch); диспропорції банківських балансів за валютами (currency mismatch), що створює системну вразливість банківського сектору та його клієнтів до валютних шоків;

3) різкого загострення проблем банківської системи у 2014 році під впливом форс-мажорних зовнішньополітичних чинників та шоків з боку неправильних дій монетарного регулятора, які привели до трикратної девальвації гривні і перетворення банківської кризи у системну. Ця група чинників системної банківської кризи загострила і актуалізувала перші дві – це шоки з боку дій монетарного регулятора внаслідок його фундаментальних системних помилок у сфері монетарної, валютної і комунікаційної політики, а також неправильно обраної концепції дій у сфері банківського регулювання.

Тому для подолання причин банківської кризи, а не тільки її симптомів, потрібно одночасно працювати над системними стратегічними проблемами банківської системи, що викликані структурними диспропорціями економіки.

Отже, з огляду на поточну кризу, для розвитку банківської системи необхідно - з одного боку, «лікування» застарілої структурної хвороби через реалізацію нового економічного курсу і промислової політики, що створить здорову економічну основу (клієнтську базу) для функціонування банківської системи; а з іншого боку – виправлення помилок монетарного, валютного і банківського регулювання та перехід до нової концепції стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки.

Література

1. Стратегія національної безпеки України / Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>.

2. Про основи національної безпеки України / Закон України 19.06.2003 р. № 964-IV // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15.3.3>.

3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена Постановою правління Національного банку України від 18.06.2015р. №391. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.

4. Власюк О.С. Теорія і практика безпеки в системі науки про економіку: наукова доповідь / О.С. Власюк; Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. – К, 2008. – 48 с.

5. Проект стратегії Розвитку банківської системи України 2016 – 2020 «Подолання кризи, стабільність національної валюти і банківської системи та економічне зростання» [Електронний

УДК 330.4:215.2

*Дядик Аліна Сергіївна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

РОЛЬ МІЖБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ У ФОРМУВАНІ БАНКІВСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Безпека банків є частиною фінансової безпеки країни. Варто зазначити, що банківська система є найважливішою складовою фінансово-кредитної сфери держави. Саме стан банківського сектора може визначити рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

Як критерій ефективності безпеки банківської діяльності розглядається стабільність фінансового й економічного розвитку банку. При цьому метою дотримання безпеки банківської діяльності визнається: виключення можливості заподіяння банку збитків або упущення вигоди; забезпечення ефективної діяльності банку та якісної реалізації ним операцій та угод.

Критеріями економічної безпеки можна назвати: ресурсний потенціал банку і можливості його розвитку; рівень ефективності використання ресурсів; рівень можливостей банку протистояти загрозам його економічній безпеці та самостійно ліквідувати їх; конкурентоспроможність банку; цілісність і масштаби структури банку; ефективність кадрової політики.

Фінансова безпека одного банку щільно пов'язана з безпекою банківської системи в цілому. Вони взаємно впливають одна на одну та проблеми, що виникають в одному банку, здатні викликати проблеми в іншому і т.д., й можуть призвести до загальної банківської кризи.

Аналіз міжбанківського кредитування як істотної загрози у фінансовій безпеці банків, а також засобів їх усунення дозволяє визначити перелік типових загроз та способи їх усунення. Такими загрозами можуть бути: ризик зміни вартості кредиту; залежність між умовами кредитування і репутацією банку; висока мінливість ринку. А для усунення цих проблем варто застосовувати: підтримку високого іміджу банку на ринку; аналіз та врахування кон'юнктури на ринку з метою вибору найбільш вигідного моменту для залучення міжбанківських кредитів; використання математичних моделей для порівняння динаміки витрат на обслуговування кредитів і доходів від розміщення отриманих коштів.

У практиці вітчизняних банків ми можемо бачити тільки те, що ринок міжбанківських кредитів частіш за все використовується для покриття потреби в ліквідних коштах, кошти переважно надаються на короткостроковій основі. Тобто міжбанківське кредитування в Україні має в основному спекулятивний характер. Банки використовують міжбанківські кредити як джерело коштів для покриття поточної потреби в ліквідних активах [3].

Основні проблеми, які були на міжбанківському ринку протягом останніх років, спричинені нестабільністю економіки країни та фінансового ринку зокрема. Важливим завданням для регулятора є підвищення прозорості діяльності міжбанківського ринку, що укріпить довіру населення до вітчизняної банківської системи. Як один із таких заходів, починаючи з 15 серпня 2014 р., НБУ впровадив щоденну публікацію інформації стосовно поточних курсів та обсягів операцій на міжбанківському ринку [1].

Отже, використання запропонованих інструментів дозволить усунути можливі проблеми в діяльності банку та забезпечувати необхідний рівень його фінансової безпеки.

Література

1. Васильєв, Т. А. Тенденції розвитку міжбанківського ринку в умовах фінансової кризи та економічної турбулентності в Україні [Текст] / Васильєва Т. А., Афанасьєва О. Б. // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. - № 2. – С. 7- 11.

2. Орлюк, О.П. Банківська система України. Правові засади організації [Текст] / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 376 с.

3. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст]: монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова, [А.О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В.С. Домбровський та ін.]. – Суми :ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

УДК 336.734(477)

*Копитова Марія Сергіївна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ БАНКРУТСТВА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Наразі банківська система України переживає не найкращі часи і має дуже багато проблем у функціонуванні і здійсненні ефективної діяльності щодо проведення банківських операцій і наданні банківських послуг. Таке вкрай важке становище характеризується економічною кризою в країні, через яку здешевлюється національна валюта та зростає інфляція, що торкнулося усіх сфер діяльності. Для подолання цих проблем Національний банк України намагається проводити ефективну грошово-кредитну політику, яка, на жаль, такою не є і вони не вирішуються, а лише посилюються.

Всі ці негативні фактори впливають і на діяльність банківських установ, становище яких погіршується через недовіру людей, які більше хвилюються за свої вклади і деякі забирають їх. Менше людей вкладають депозити у банк, що є негативним, а також через погіршення соціального становища громадян країни, які не в змозі погасити кредити, взяті у банку. Через всі ці фактори неефективна збиткова діяльність комерційного банку, який не в змозі погасити вчасно і в повному обсязі свою кредиторську заборгованість і отримувати прибуток, приводить його до банкрутства.

Цій проблемі присвячено чимало праць багатьох авторів, а, отже, існує багато різноманітних визначень поняття банкрутства, в т.ч. і в нормативно-правових актах, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття «банкрутства» комерційного банку

Автори	Визначення
Т.С. Шилова, Ю.М. Марчук [1]	Банкрутство – це зв'язана з браком активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установленій для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконати зобов'язання перед бюджетом
А.О. Сорокіна [2], Т.І. Євченко [3]	Банкрутство банку – це результат негативних процесів (кризових явищ), які відбуваються в ньому протягом тривалого часу
В.В. Квак [4]	Банкрутство банку – досить складна і тривала процедура, яка за короткий час дає можливість зменшити клієнтам банку втрати своїх вкладів

К.О. Міняйленко, Д.С. Погрібняк [5]	Банкрутство комерційних банків – досить розповсюджене явище, яке тягне за собою збої та порушення у всій банківській системі, особливо у випадку банкрутства великих комерційних банків
Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [6]	Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури

Таким чином, за даними таблиці 1 доречно зробити висновок, що визначення поняття «банкрутство» між собою не надто сильно різняться і мають одну суть: неспроможність комерційного банку погасити вчасно і в повному обсязі свою кредиторську заборгованість і ефективно функціонувати на ринку банківських послуг, отримуючи прибуток.

Банкрутство банку виникає не одразу, а поступово і через багато причин, які стосуються не лише зовнішніх факторів впливу на його діяльність, а і внутрішніх. Існує багато різних ознак проблемності банку, які поділяються на різноманітні класифікації. Перш за все комерційні банки поділяються на наступні групи.

- I. Фінансово стабільні банки.
- II. Банки, які мають перші ознаки проблемності.
- III. Банки, які мають тимчасові ускладнення.
- IV. Банки з першими ознаками банкрутства.
- V. Критичні (фінансово нестабільні) банки [8].

Кожна з них має свої ознаки. Першими ознаками проблемності та тимчасових ускладнень є такі, що представлені на рис. 1:

Перші ознаки проблемності	Тимчасові ускладнення
<ul style="list-style-type: none"> • збиткову діяльність на одну звітну дату • недотримання нормативу достатності капіталу на звітну дату • порушення порядку формування обов'язкових резервів • різкі зміни у складі акціонерів або керівництва банку • наявність несплачених документів клієнтів на чотири дати і більше протягом місяця 	<ul style="list-style-type: none"> • збиткову діяльність протягом трьох місяців • недотримання нормативу достатності капіталу та інших нормативів протягом трьох місяців • відсутність резерву для відшкодування можливих втрат за кредитами

Рис. 1. Ознаки проблемності банків другої та третьої групи

Одже, до перших ознак банкрутства відносять усе вище перелічене, якщо ці ознаки притаманні банку впродовж тривалого часу – понад один рік.

Також проблемність банку виникає через збитковість їх діяльності на ринку банківських послуг з проведення банківських операцій, причинами яких є:

- дефіцит прибуткових банківських операцій;
- нав'язування банкам фіскальних функцій, що відлякує нинішніх та потенційних клієнтів;
- збільшення обсягу обов'язкових резервів, а, отже, і частки активів, що не приносять

доходів;

- дефіцит прибуткових та не ризикованих інвестиційних проектів;
- низький рівень менеджменту, високі витрати, ризикована валютно-кредитна політика;
- політична нестабільність [7].

Порушення фінансової стабільності банку можна вважати першими ознаками виникнення його проблемності. Що зумовлено недостатністю нормативного капіталу, неякісними активами і пасивами, що ставить під загрозу інтереси клієнтів та платоспроможність банку.

Існують і інші фактори, які спричиняють проблеми у діяльності банків, пов'язані з ризиками його діяльності, які представлені у таблиці 2 [9].

Таблиця 2

Фактори ризику проблемності діяльності комерційного банку

Вид ризику	Характеристика
Кредитний ризик	Неповернення в обумовлений угодою термін коштів позичальником
Ризик ліквідності	Невиконання зобов'язань банку у встановлений договором строк
Ризик дохідності	
Ринковий ризик	Ризик витрат, спричинений зміною ринкової ціни фінансових інструментів, які застосовує банк
Операційний ризик	Спричинений технічними збоями у банківських процедурах
Ризик менеджменту	Некоректна поведінка керівництва, зумовлена його недостатньою компетентністю

Таким чином, за даними таблиці 2 доречно відзначити, що у здійсненні банківської діяльності існує багато різних видів ризиків, яким він постійно піддається і які впливають на його ефективність і прибутковість.

Вважається, що банкрутство комерційного банку має набагато масштабніші негативні соціально-економічні наслідки, ніж підприємство, а особливо великого комерційного банку, що є досить очевидним, адже воно впливає на клієнтів, вкладників, акціонерів та державу, бо призводить до їхніх збитків і до кризової ситуації в банківській системі країни.

Нестабільність банківської системи та кризові явища в економіці призводить до масової збитковості та втрати ліквідності більшості кредитних установ країни, а в деяких випадках і до банкрутства, за яким в умовах застосування неефективних шляхів його запобігання може відбутися ліквідація банку.

Характеристика негативних наслідків впливу на суб'єктів банківської системи представлено у таблиці 3 [7].

Таблиця 3

Вплив наслідків на суб'єктів банківської системи

Суб'єкти	Характеристика наслідків
Підприємство	Банк здійснював його касово-розрахункове обслуговування, яке повністю або частково втрачає кошти, що були на розрахунковому рахунку. Через це затримуються або зриваються платежі, на боржника накладаються санкції, виробництво стає неритмічним або зупиняється взагалі, працівники не одержують заробітної плати, а держава – податків
Інвестори	Є держателями корпоративних прав банку і втрачають свій капітал
Фізичні особи	Є клієнтами банку, втрачають свої заощадження, а отже, і довіру до фінансово-кредитної системи держави в цілому, що тягне за собою соціально-політичні втрати

Таким чином, дані таблиці 3 дають змогу визначити вплив наслідків на тих чи інших суб'єктів банківської системи, що характеризує їх масштаб та силу. З цього слідує, що кожен потерпає від банкрутства комерційного банку, а також воно позначається на державі та

економіці в цілому.

За даними офіційного сайту Національного банку України, починаючи з 2014 року 68 комерційних банків в Україні було визнано неплатоспроможними, в які було введено тимчасову адміністрацію, та у 66 комерційних банків почався процес їх ліквідації. Проте 4 комерційних банків не було визнано неплатоспроможними, але у них почався процес ліквідації. Акції ПАТ «Астра банк» були 100% продані Agro Holding (Ukraine) Limited, а акції ПАТ «Укргазпромбанк» – Primestar Energy FZE. Ухвалою Господарського суду м. Києва за позовом Perusta Constructions LTD членам виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб заборонено вносити пропозицію до Національного банку України та приймати рішення про ліквідацію ПАТ «КБ «Фінансова ініціатива». У ПАТ Банк «Морський» та ПАТ «ЧБРР» відкликали та анулювали банківські та генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій окремих банків і закриття банками відокремлених підрозділів, що розташовані на території АР Крим і міста Севастополя.

Вже у 2016 році 5 комерційних банків було визнано неплатоспроможними і введено тимчасову адміністрацію, у 2 з яких вже почався процес ліквідації, та ще у 2 комерційних банків без визнання їх неплатоспроможними почався процес їх ліквідації. Всі ці процеси вказують на досить негативні для банківської системи України тенденції, адже з початку року аж 7 комерційних банків збанкрутували, один з яких досить великий – ПАТ КБ «Хрещатик». Таких комерційних банків у 2014 році було 23, а у 2015 – 33, що свідчить про негативну тенденцію їх збільшення з кожним роком.

Отже, існує декілька визначень поняття «банкрутство», яке загалом характеризує неможливість погашення своїх боргів та здійснення ефективної прибуткової діяльності. Причини банкрутства комерційного банку можуть бути різноманітними, які залежать від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Проте наслідки є масштабними, які впливають не лише на власників комерційного банку, а і на державу, фізичних і юридичних осіб. Таке явище в банківській сфері ніяк не проходить безслідно і непомітно.

За останні роки велика кількість банків в Україні було визнано неплатоспроможними та почався процес їх ліквідації, що є дуже негативним, і свідчить про кризове становище в банківській сфері, яке державі потрібно негайно вирішувати.

Література

1. Шилова Т.С. Теоретичні аспекти банкрутства комерційних банків [Електронний ресурс] / Т.С. Шилова, Ю.М. Марчук. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>.
2. Сорокіна А.О. Банкрутство комерційних банків України: причини виникнення та шляхи запобігання / А.О. Сорокіна // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2010. – №1(9). – С. 109 – 116.
3. Євенко Т.І. Банкрутство комерційних банків: причини виникнення та шляхи запобігання / Т.І. Євенко // Інноваційна економіка. – 2013. – №6(44). – С. 272 – 275.
4. Банкрутство банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jurist.lviv.ua/bankrutstvo-banku/>.
5. Міняйленко К.О. Банкрутство комерційних банків України: причини виникнення та шляхи запобігання [Електронний ресурс] / К.О. Міняйленко, Д.С. Погрібняк. – Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/>.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон від 14.05.1992 №2343-ХІІ, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
7. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.
8. Павлов Р.А. Рання діагностика банкрутства банків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Р.А. Павлов. – Дніпропетровськ, 2008. – 207 с.
9. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

10. Глосарій банківської термінології / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734.

11. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 №4452-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

12. Причини, симптоми та наслідки фінансової кризи банківської установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/78/74/>.

13. Меньшова А.Ю. Причини виникнення та шляхи запобігання банкрутства комерційного банку: монографія / А.Ю. Меньшова. – Х.: ХДТУ-БА, 2008. – 146 с.

УДК: 336.7

*Корнилюк Роман Васильович,
к.е.н., докторант кафедри банківської справи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ БАНКІВ: ШЛЯХ ДО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЧИ СИСТЕМНОГО РИЗИКУ

Банківська система України протягом останніх двох років перебуває в стані активної структурної трансформації: кількість банків зменшується, підвищуються вимоги до прозорості діяльності банків та капіталу банку. Зниження кількості учасників ринку та посилення нерівності між ними призводять до підвищення концентрації, яка, з одного боку, сприяє зростанню ефективності та потужності банківського ринку, а з іншого – може зумовити формування олігополії чи монополії на регіональному або продуктовому ринку з багатьма негативними наслідками або ж появу банків “занадто великих, щоб збанкрутувати”. Тобто, з одного боку, концентрація генерує позитивні результати для системи та клієнтів банків, а з іншого – може створити загрози для конкуренції.

Для формування науково-обґрунтованої відповіді питання щодо наявних тенденцій і можливих наслідків концентрації та консолідації банків Корнилюком Р.В. і Рашкованом В.Л. було проведено ретроспективне дослідження динаміки ряду індикаторів концентрації банків протягом 1998 – 2015 років, а також порівняльний аналіз рівня банківської концентрації в Україні та інших країнах світу [3]. Досліджено відмінності в рівнях концентрації та конкуренції банків на різних ринках банківських продуктів, а також глибинні причини зростання індексів концентрації в процесі очищення і трансформації банківської системи України.

Як свідчать отримані результати, банківська система України за рівнем концентрації опинилася нижче більшої частини країн ЄС, незважаючи на висхідну динаміку: за останній рік було досягнуто середньоєвропейського рівня індексом Херфіндала-Хіршмана ($HHI=836$) та коефіцієнтом концентрації ТОП-5 банків ($CR5=53,6\%$).

Втім, слід зазначити, що на середню концентрацію по ЄС впливає значна вага надмірно фрагментованих банківських секторів Німеччини, Франції та Іспанії з великою кількістю ощадних і кооперативних банків, що не характерні для України та більшості європейських країн. Відтак, поширена апеляція вітчизняних адептів підтримки малих банків до значної кількості банків в ФРН чи США для критики консолідації є вибірковою і не відображає загальноєвропейських тенденцій.

У ході дослідження було доведено методом факторного аналізу, що причиною росту концентрації в Україні протягом 2014-15 р.р стало скорочення кількості банків, а не посилення нерівності. В результаті очищення системи від проблемних банків було досягнуто цільовий мінімальний показник концентрації «Комплексної програми розвитку фінансового

ринку України-2020» у 800 пунктів *ННІ* [2]. Завершення процесу очищення за всіх рівних умов повинен знизити темпи подальшого росту концентрації.

Зупинимось на одному із аспектів проблематики концентрації, розглянутих у нашому дослідженні: а саме впливу потенційних консолідаційних процесів злиття і поглинання серед недокапіталізованих малих і середніх банків на ріст концентрації системи.

Міф про загрозу активізації процесів злиття і поглинання в плані посилення монополізації ринку у попередні роки знайшов законодавче відображення в нормах про складний процес отримання обов'язкових дозволів АМКУ та НБУ для кожної об'єднувальної реорганізації. З метою розвінчування цього міфу перевіримо гіпотезу, що банківські злиття малих і середніх банків слабо впливатимуть на концентрацію ринку, а тому їхню реорганізацію в умовах помірної концентрації немає сенсу обмежувати.

Консолідація банківського ринку у формі злиття банків в Україні може стати альтернативою банкрутствам, яка принесе позитивний ефект як на мікро-, так і на макрорівні. В результаті злиття банки-учасники можуть досягти багатьох індивідуальних цілей на шляху до підвищення ефективності й фінансової стійкості. Згідно з теорією синергії, яка ґрунтується на припущенні, що менеджери діють в інтересах акціонерів, основним мотивом для злиття може стати отримання синергетичних ефектів у вигляді:

– операційної синергії, що проявляється в економії на операційних витратах, зниженні операційної неефективності, економії витрат на інноваційні розробки, ефекті комбінування взаємодоповнюючих продуктів, збільшенні розмірів ринкової ніші банків;

– фінансової синергії, а саме оптимізації оподаткування, можливості купівлі банку за ціною, нижчою від балансової вартості, диверсифікації джерел доходів та ризиків, а також зниження вартості капіталу.

Згідно з агентською теорією вільних грошових потоків (*agency theory of free cash flow*) злиття і поглинання з використанням боргового фінансування можуть не лише створювати додаткову вартість для акціонерів, а й допомагати вирішенню принципал-агент-конфлікту.

Відповідно до теоретичних й емпіричних висновків більшості досліджень позитивними макроефектами активізації злиття і приєднання серед банків України може стати зростання загальної капіталізації та адекватності регулятивного капіталу, кращий рівень дотримання нормативів мінімального розміру регулятивного капіталу, зниження рівня дефолтів і певна економія на ліквідаційних витратах, зростання загальної ефективності банківської системи завдяки поліпшенню якості менеджменту і трансформації бізнес-моделей банків.

З іншого боку, скептики можуть заперечити, що злиття та приєднання банків зумовлять зростання концентрації з огляду на збільшення ринкової частки фінансових інституцій після реорганізації. У цьому випадку важливо з'ясувати, чи буде приріст концентрації настільки критичним, щоб переважити позитивні ефекти від злиття.

Приріст концентрації, вираженої індексом Херфіндала-Хіршмана (*ННІ.delta*), можливо обчислити незалежно від концентрації загального ринку, подвоївши суму ринкових часток об'єднаних банків [1]. Якщо x – ринкова частка банку № 1, z – ринкова частка банку № 2, тоді внесок банків у значення індексу концентрації перед злиттям дорівнює $(x^2 + z^2)$, а після злиття становить $(x + z)^2$. Отже:

$$ННІ.delta = (x + z)^2 - (x^2 + z^2) = x^2 + 2xz + z^2 - x^2 - z^2 = 2xz \quad (1)$$

Із формули випливає, що найбільший вплив на зростання *ННІ* матимуть злиття за участю великих банків. Консолідація найменших банків на ринку не має істотного значення для посилення концентрації. За умови злиття ідентичних за розміром банків темпи зростання *ННІ* нелінійно посилюються в ході збільшення ринкової частки учасників.

Розрахуємо приріст індексу *ННІ* для банківської системи України внаслідок кожної можливої попарної комбінації злиття чи приєднання. Для цього помножимо вектор ринкових часток платоспроможних банків за активами станом на 01.10.2015. (X) на транспонований ідентичний вектор (X_t) і отриману матрицю помножимо на 2. Вилучимо з матриці всієї сукупності *ННІ.delta* всі елементи її основної діагоналі, які вказують на позбавлені

економічного сенсу результати злиття банку x із банком x .

Як видно з рис. 1, кількість варіантів угод злиття і приєднання, що викличе приріст HHI вище 100, є незначним через суттєвий розрив між значенням ринкових часток трьох лідерів ринку. Більшість угод зумовить приріст менше як 50 пунктів.

Навіть якщо припустити, що всі банки з групи малих і середніх будуть об'єднані в єдиний банк із ринковою часткою близько 10%, котрий займе четверте місце за ренкінгом активів, то концентрація банківського ринку зросте лише на 105 пунктів HHI , сягнувши прийняттого значення 941, тоді як $CR5$ становитиме менше ніж 60%.

Хоча висновок про неістотний вплив малих банків на концентрацію можна зробити інтуїтивно, виходячи з властивостей коефіцієнтів концентрації, проведений аналіз дав змогу не лише теоретично зрозуміти, а й кількісно розрахувати рівень цього впливу, що має важливе значення, особливо для обчислення ефекту від не таких однозначних варіантів злиття банків із лідерами ринку.

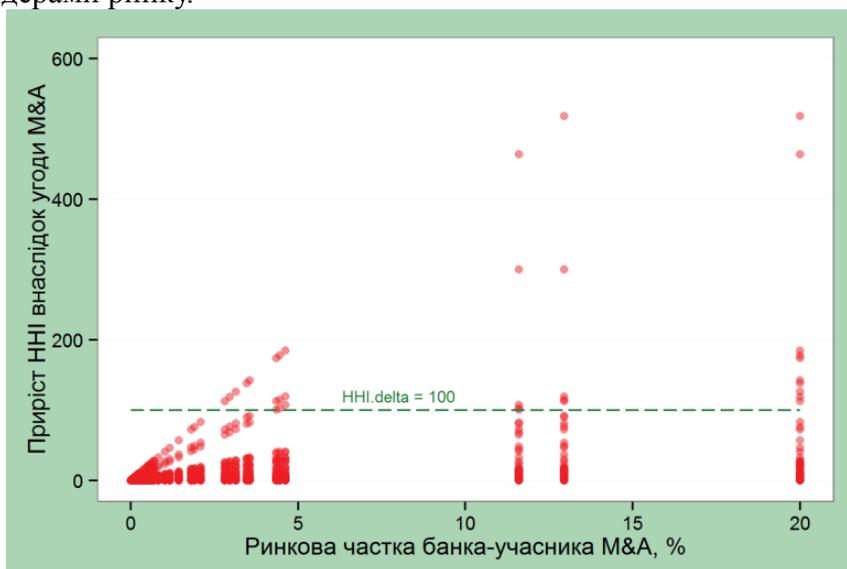

Рис. 1. Вплив гіпотетичних угод із консолідації на приріст HHI (за активами) залежно від ринкової частки учасника злиття і поглинання ($M&A$). Ринкові частки станом на 01.10.2015.

Підсумовуючи результати емпіричного дослідження, можна стверджувати, що злиття і поглинання між малими і середніми банками істотно не впливатимуть на зростання рівня концентрації. Вплив буде обмеженим навіть у разі масових консолідаційних угод у поєднанні зі скороченням кількості банків. Історія процесів злиття і поглинання банків в Україні додатково підтверджує наші висновки про відсутність прямого впливу об'єднувальної реорганізації малих і середніх банків на посилення концентрації.

Так, попри найбільшу кількість угод зі злиття і приєднання протягом 1998 – 2003 рр. (15 із 25), у цей період відбувалося суттєве зниження концентрації банківської системи України з огляду на скорочення нерівності та зростання кількості банків середнього ешелону (в тому числі й унаслідок реорганізації).

Більшим драйвером для концентрації може стати посилення ринкових позицій банків I групи порівняно з лідером, що збільшить концентрацію та кількість потенційно вагомих для HHI варіантів злиття і поглинання (а такі можливі лише за участю найбільших банків).

На цьому етапі розвитку банківського ринку підвищення вимог до капіталізації і консолідаційні процеси в малих та середніх банках не загрожують системі надмірною концентрацією з точки зору кращих міжнародних практик та вимог антимонопольного законодавства.

Водночас з огляду на наближення і перехід банківської системи за окремими показниками HHI до зони помірної концентрації (1000-2000 пунктів за стандартами ЄС), слід розробити комплекс відповідних запобіжних заходів з урахуванням світового досвіду

регулювання і нагляду за системно важливими банками, участь яких у консолідаційних процесах несе вищі ризики для фінансової стійкості та структури ринку.

Література

1. European Council. Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings, Official Journal C 031, 05/02/2004, p. 5 – 18.

2. Комплексна програма розвитку фінансового ринку України до 2020 року, Постанова Правління НБУ від 18.06.2015 р. № 391.

3. Концентрація банківської системи України: міфи та факти / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №234. – с. 6 – 38.

УДК 336.77.067

Крекотень Ірина Михайлівна,

к.е.н., доцент

Полтавський національний технічний університету

імені Юрія Кондратюка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІПОТЕЧНИХ ОБЛІГАЦІЙ

Європейська практика іпотечного кредитування характеризується відсутністю єдиних норм щодо функціонування іпотечного ринку. У кожній європейській країні історично сформувалась власна унікальна система іпотечного кредитування, рівень розвитку яких також різняться. Так, наприклад, у Німеччині та Великобританії співвідношення між обсягами іпотечного кредитування та ВВП складає 50% і більше. У той же час в Італії, Греції – не перевищує 10% [1]. Відрізняється і рівень охоплення населення іпотечним кредитуванням (див. табл. 1).

Незважаючи на існуючі в кожній європейській країні відмінності, основним джерелом фінансування іпотечних кредитів є депозити – 62% від усіх житлових іпотечних кредитів, на другому рівні – випуск іпотечних облігацій [1].

Таблиця 1

Рівень охоплення населення іпотечним кредитуванням [2]

Країна	Частка дорослого населення, що має іпотечні кредити, %
Австрія	25
Болгарія	2
Великобританія	31
Іспанія	32
Італія	10
Литва	6
Німеччина	21
Польща	3
Румунія	4
Сербія	1
Словенія	10
США	31
Туреччина	1
Франція	27
Чехія	8
Швеція	54
Україна	1
Казахстан	5

Молдова	1
Росія	1

Іпотечна облігація – це цінний папір, що дає його власнику право вимагати від емітента повернення вказаної в ній суми грошей і процента за нею, характеризується високим рівнем надійності, внаслідок наявності забезпечення у вигляді нерухомості.

Банківські іпотечні облігації являються одним із найважливіших сегментів європейського ринку капіталу, на кінець 2012 року їх загальний обсяг складав 2716 млрд. євро. Найважливішими сегментами даного ринку є такі країни, як Німеччина (525 млрд. євро), Іспанія (440 млрд. євро), Данія (366 млрд. євро). Серед країн Центральної Європи можна відмітити Чехію (9 млрд. євро), Угорщину (5 млрд. євро), Словаччину (3,8 млрд. євро) [3].

Іпотечні облігації можна класифікувати за низкою ознак, зокрема: за статусом емітента, механізмом видачі та отримання доходу, механізмом погашення, механізмом фінансування, формою забезпечення. На нашу думку варто дещо зупинитися саме на останній ознаці, за якою іпотечні цінні папери поділяються на такі, що мають іпотечне покриття, та такі, що мають іпотечне забезпечення. Цінні папери із іпотечним забезпеченням (residential mortgage-backed securities, RMBS) передбачають списання їх із балансу первинного кредитора та передачу інвестору другого рівня. Загальний об'єм RMBS, що знаходилися в обороті на початок 2013 року на європейському ринку складав 985,9 млрд. євро [3].

Більшого поширення в країнах Європи отримали облігації із іпотечним покриттям (mortgage-covered bonds), які відносяться до більш широкого класу цінних паперів, що отримали загальну назву – облігації з покриттям (covered bonds). Для такого типу цінних паперів є характерним наявність у їх власника права вимоги безпосередньо у первинного кредитора. Тобто використовується методика балансової сек'юритизації активів, яка передбачає емісію цінних паперів, забезпечених пулом банківських активів, які продовжують залишатися на балансі банка-емітента. Усі ризики в такій операції перерозподіляються за рахунок використання різних структурованих фінансових інструментів. Одночасно з цим банк здійснює емісію боргових цінних паперів (облігацій), які гарантують їх власникам першочергове право вимоги на ці активи в разі банкрутства емітента [4].

Класичним видом облігацій із іпотечним покриттям є німецькі закладні листи (Pfand Briefe), які разом із публічними облігаціями є найбільшим сегментом ринку інструментів із фіксованою доходністю. Німецький ринок Pfand Briefe є найбільшим ринком облігацій в Європі та займає 6 місце в світі після ринків державних облігацій США, Японії, ринка іпотечних облігацій США, комерційних паперів США і муніципальних облігацій США [1].

Європейський Центральний Банк визначає такі наступні характеристики даного цінного паперу, що зафіксовані European Covered Bond Council:

- Боргове зобов'язання емітується кредитною організацією, діяльність якої контролюється і регулюється державою;
- Вимоги тримачів таких облігацій є першочерговими серед числа інших активів;
- Маса покриття має бути достатньою, щоб задовольнити у будь-який момент вимоги тримачів облігацій;
- Наявність динамічного покриття (активи, що стали низькоякісними, мають бути замінені високоякісними) [3].

Не існує єдиного способу організації емісії та обігу таких цінних паперів, Stocker Otmar виділяє п'ять основних моделей, що використовуються у країнах Європи [5].

1. Covered bonds випускаються спеціалізованим фінансовим інститутом. Така модель використовується у Франції, Ірландії і характеризується розподілом функцій між кредитором (parent bank) та емітентом (issuer).

2. Covered bonds випускаються спеціалізованим кредитним інститутом. Використовується у Данії, Угорщині, Люксембурзі, Норвегії, Польщі. Право емісії мають лише спеціалізовані кредитні установи, як правило іпотечні банки, діяльність яких обмежується операціями із видачі кредитів, що можна включити в пул активів для покриття облігацій.

3. Право емісії covered bonds мають універсальні кредитні установи. Використовується у Німеччині, Латвії, Литві, Іспанії, Португалії, Швеції та ін. Право видачі кредитів мають всі універсальні банки за наявності відповідної ліцензії. Однак, активи, що покривають облігації, виокремлюються серед інших активів банку, крім цього тримачі облігацій мають першочергове право вимоги у випадку банкрутства кредитної установи. Наочним прикладом такої сек'юритизації активів є німецька схема Pfand Brief, в якій активи перебувають на спеціальних статтях банківського балансу і не можуть бути використані для іншого роду операцій.

4. Право емісії covered bonds мають компанії спеціального призначення SPV (special purpose vehicle). Використовуються в Італії, Великобританії, Нідерландах. SPV не є емітентом облігацій, як у випадку із спеціалізованим кредитним інститутом, а лише забезпечує виплати по облігаціям.

5. Остання модель характеризується наявністю централізованого емітента, учасниками якого є банківські установи. Використовується у Швейцарії, Франції, Австрії.

Таким чином, в Європі не існує єдиної моделі емісії облігацій із іпотечним покриттям, кожна із них була сформована у процесі еволюції фінансово-кредитної системи кожної країни.

Література

1. Рубцов Б.Б. Современные фондовые инструменты финансирования ипотечных кредитов / Б.Б. Рубцов // Рынок ценных бумаг. – 2006. – № 6.

2. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу до фінансових послуг в Україні. / С. Науменкова // Вісник національного банку України. – листопад 2014. – С.31 – 37.

3. Банковские ипотечные облигации – различные структурные модели эмитентов в Европе. – Электронный документ. [Режим доступа] – <http://review.cbonds.info/article/references/457/>

4. Ткачук Н.М. Сек'юритизація банківських активів: характерні типи та особливості проведення. / Н.М. Ткачук // Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – №2.

5. Mortgage Mortgage Credit Hearing Hearing Debate 2: Mortgage Mortgage Lending Lending – Электронный документ. [Режим доступа] – http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/home-loans/hear-stocker_otmar.pdf.

УДК 336.71

*Манжос Світлана Борисівна,
доцент*

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

СУЧАСНИЙ СТАН І ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших складових фінансової безпеки є банківська безпека, без якої практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. У цьому контексті доволі переконливим аргументом є слова Є. Бондара, який зазначає, що банківська безпека – це, передусім, здатність інститутів влади (регулюючих органів, банківського співтовариства, вищого керівництва банків) і банківської системи в цілому забезпечувати

стійкий розвиток банківського бізнесу і ефективне виконання банками їх економічних функцій [1].

Політична та економічна криза, що розвивалася в Україні у 2014 – 2015 р.р., закономірно загострила проблеми в банківській системі, проте не була їх першопричиною. Станом на 1 січня 2014 р. банківська система України налічувала 180 банків. На той момент значна їх частина вже була фактично проблемною, адже не до кінця «одужала» після валютно-фінансової кризи 2008 р. Значна кількість банків були свідомо створені для залучення коштів населення та кредитування афілійованих осіб та компаній. Певна (проте незначна) кількість банків займалися «відмиванням» грошей, отриманих злочинним шляхом, або іншими сумнівними транзакціями. Ці найпроблемніші банки найбільше постраждали від кризи. Таким чином, платоспроможними на сьогодні є 115 банків.

Із початку 2014 р. (станом на 1 березня 2016 р.) НБУ вивів з ринку 67 проблемних банки, відповідно скоротилася й кількість банківських відділень. Виведення з ринку неплатоспроможних банків є важливим кроком у такому необхідному процесі, як очищення та консолідація банківського сектору України. Нещодавно прийняті підвищені вимоги до рівня капіталізації невеликих банків мають стати стимулом для консолідації. Також Національний банк розробляє додаткові законодавчі пропозиції, які сприятимуть ринковому процесу приєднання банків. Регулятор підтримує нещодавно затверджену Урядом стратегію розвитку державних банків, засновану на впровадженні вдосконаленої практики корпоративного управління та комерціалізації.

Серед основних загроз, із якими стикнулася банківська система протягом 2014 – 2015 р.р. були наступні: значний відплив залучених коштів; погіршення якості кредитного портфелю і зростання витрат на формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банку; падіння капіталізації банківської системи; зростання рівня доларизації активів і пасивів банків.

Через політичну і макроекономічну нестабільність банківська система України стикнулася із значним відтоком коштів. Так, обсяг коштів фізичних осіб у банківській системі за 2014 р. скоротився на 126 млрд грн, або на 29 %, за 2015 р. банківська система втратила 27,3 млрд грн [3]. Незважаючи на те, що скорочення коштів фізичних осіб у 2015 р. порівняно з минулим роком дещо уповільнилось, проте його швидкість залишається загрозливою для стабільності банківської системи. В межах заходів, спрямованих на збереження банківських пасивів, Верховною Радою України було прийнято Законопроект № 1195, яким закріплюється окреме існування різних видів депозитів фізичних осіб – строкових вкладів і вкладів на вимогу [4]. Це означає фактичне скасування можливості дострокового зняття строкових депозитів населення. Проте це доцільне нововведення не має зворотної сили, а отже, розповсюджується лише на нові строкові депозитні угоди. Необхідною передумовою реанімації ринку строкових вкладів населення в Україні може стати зростання суми гарантованого повернення вкладів принаймні до рівня 500 тис. грн.

В умовах падіння ділової активності та платіжної дисципліни суб'єктів господарювання, зменшення доходів населення відбувається погіршення якості кредитного портфелю банків. Зростає частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитного портфелю. Якщо станом на 01.01.2014 р. цей показник загалом по банківській системі дорівнював 7,7 %, то на 01.01.2015р. він зріс до рівня 13,5 %, а станом на 01.01.2016 р. сягнув межі 22,1 % [3]. В свою чергу зростання витрат на формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків є одним із факторів збитковості банківської системи України. Так, у 2014 році збиток становив 53 млрд грн, а у 2015 – 66,6 млрд грн [3].

Незважаючи на те, що негативна тенденція збитковості банківської системи, на жаль, не зупинена, у 2015 році 71 банк отримав прибуток на загальну суму 5,2 млрд грн., у тому числі за грудень – 63 банки на загальну суму 21,2 млрд грн. В свою чергу НБУ пом'якшив вимоги щодо обов'язкових витрат на формування страхових резервів під проблемні кредити для банків у спосіб зниження норм відрахувань для проблемної заборгованості категорій

якості III, IV та V. Зокрема, для «субстандартних» кредитів – до рівня 10 % від суми наданих кредитів, «сумнівних» – до рівня 20 % від суми наданих кредитів; «безнадійних» – до рівня 50 % від суми наданих кредитів, що дасть змогу зменшити домінуючу статтю витрат абсолютної більшості банків та дозволить їм вийти на рівень беззбитковості.

Абсолютний розмір власного капіталу є найголовнішим показником фінансової стійкості та надійності банку, адже капітал є «подушкою безпеки» і захистом від впливу негативних зовнішніх та внутрішніх чинників як для самого банку, так і для його клієнтів. За 2014 р. рік власний капітал банківських установ України скоротився до рівня 148 млрд грн, у 2015 році негативна тенденція щодо скорочення власного капіталу зберіглася. Станом на 01.01.2016 р. його величина зменшилась до рівня 103,7 млрд грн [3]. З метою підвищення рівня капіталізації банківської системи відбувається поступове зростання банківського капіталу шляхом збільшення статутних фондів згідно планів рекапіталізації, затверджених НБУ. Регулятор також здійснює кроки, спрямовані на спрощення процедури докапіталізації банків іноземними інвесторами. Так, постановою № 657 передбачено можливість для уповноважених банків у разі дострокового виконання зобов'язань за договорами кредиту в іноземній валюті повертати іноземному інвестору кошти на його інвестиційний рахунок, відкритий у банку у випадку подальшого використання цих коштів на збільшення капіталу банку. Постановою № 658 уповноваженим банкам дозволяється здійснювати на міжбанківському ринку купівлю валюти, що надходить від іноземних інвесторів для збільшення капіталу цих банків. Такі кроки покликані сприяти якнайшвидшій докапіталізації банків та спрямовані на зменшення валютних ризиків банківської системи.

Зростання рівня доларизації активів і пасивів банківських установ є також однією із загроз безпеці банківської діяльності, оскільки питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі характеризує залежність банку від курсових коливань і суттєво впливає на його ліквідність та фінансову стійкість. На жаль, курсові коливання в Україні протягом 2014-2015 р.р. призвели до зростання питомої ваги валютних кредитів у банківській системі, яка станом на 01.10.2015 р. зросла до рівня 50 %, а частка валютних зобов'язань – до 58 %, у т. ч. частка валютних вкладів населення – до 55 % коштів фізичних осіб.

Отже, однією з складових створення передумов стабільного розвитку економіки України повинно стати виконання основних завдань щодо реформування банківського сектору України, що забезпечить фінансову стабільність та сталий розвиток. На цьому шляху необхідно перезавантажити банківський сектор та запровадити якісні зміни. Незважаючи на всі зовнішні і внутрішні загрози фінансовій безпеці, на сьогодні існують усі шанси очистити та оздоровити банківський сектор України, а також підняти роль банків у загальному розвитку економіки держави. Поліпшення ситуації можливо за умови втілення невідкладних заходів щодо реформування економіки, адже банківська система не є відокремленою від загальнодержавних економічних процесів. Якщо країна не буде вдосконалюватись, то і банківський сектор, теж краще не працюватиме. Тому першочерговими кроками мають стати подальше очищення банківської системи, рекапіталізація банків, виведення з ринку неплатоспроможних установ, вживання заходів щодо покращення якості управління шляхом підвищення вимог до менеджменту, посилення відповідальності керівників банків та акціонерів, захист прав кредиторів, реформування валютного ринку тощо. Необхідно пам'ятати, що найкращі інвестори для країни – це її громадяни, і Національний банк повинен застосувати весь наявний у його арсеналі інструментарій для посилення довіри українців до банківської системи та усебічного захисту інтересів вкладників.

Література

1. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. - № 1. – С. 7–25
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. – К.: Київ. Нац. Торг.-екоп.ун-т, 2004. – 759с.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http:// bank.gov.ua](http://bank.gov.ua)

4. Рада заборонила вкладчикам досрочно снимати депозити [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/3515000-rada-zapretyla-vkladchukam-dosrochnosnymat-depozyty>.

УДК 336.72

*Погрібний Олександр Володимирович,
Крикун Поліна Олександрівна
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ПРИСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Іноземний капітал відіграє важливу роль у розвитку банківської системи та економіки будь-якої країни. У переважній більшості країн світу іноземні інвестиції є важливим джерелом фінансування економіки. За умов постійних дисбалансів у національній економіці, спричинених переважно відсутністю стабільного фінансування, наявність іноземного капіталу в банківській системі України дає можливість залучати необхідні ресурси на зовнішніх фінансових ринках.

Разом з тим активна діяльність іноземних банків спричинила досить неоднозначні погляди фахівців на наслідки для економіки приймаючої країни. Зміни які відбуваються у напрямках та темпах розвитку банківської системи кардинально впливають на внутрішню та зовнішню економічну політику держави.

Євроінтеграційні прагнення вищого керівництва держави та заходи, метою яких є залучення в економіку України іноземних інвестицій і спрощення порядку руху через кордон товарів та капіталів, є позитивним аспектом, але така діяльність має бути зваженою і поступовою, особливо в банківській сфері. Будучи «кровоносною системою економіки», банківська система має бути захищеною від поглинання зарубіжним капіталом.

Так, станом на 01.04.2016 року кількість діючих банків з іноземним капіталом становить 43, з них 17 банків – зі 100 % іноземним капіталом (див. табл. 1) [1].

Як бачимо з табл. 1 кількість банків, що мають у статутному капіталі іноземного інвестора у 2016 році значно зменшилась порівняно з попередніми періодами. Зменшилась також кількість банків зі 100% іноземним капіталом. Така ситуація пов'язана із виходом західних інвесторів, що зумовлений втратою перспектив для росту та низькою часткою ринкового пирога. Слабка позиція на ринку не дозволяє запуснути ефект масштабу, без якого роздрібний банківський бізнес стає малорентабельним. Крім того, банки України несуть вже другий рік колосальні збитки. Тільки за підсумками 2015 року їхні збитки склали 57 мільярдів гривень, в 2014 році – 22,4 мільярда (дані Нацбанку). І це при тому, що НБУ ще не наводить даних по всій банківській системі України, регулятор не враховує неплатоспроможні банки [2].

Таблиця 1

Іноземний капітал у банківській системі України

Назва показника	Дата								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	01.04.2016
Кількість діючих банків	184	182	176	176	176	180	163	117	111
з них: з іноземним капіталом	53	51	55	53	53	49	51	41	43
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	18	20	22	22	19	19	17	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34	32,5	43,3	48,8

Як бачимо з табл. 1 кількість банків, що мають у статутному капіталі іноземного інвестора у 2016 році значно зменшилась порівняно з попередніми періодами. Зменшилась також кількість банків зі 100% іноземним капіталом. Така ситуація пов'язана із виходом західних інвесторів, що зумовлений втратою перспектив для росту та низькою часткою ринкового пирога. Слабка позиція на ринку не дозволяє запустити ефект масштабу, без якого роздрібний банківський бізнес стає малорентабельним. Крім того, банки України несуть вже другий рік колосальні збитки. Тільки за підсумками 2015 року їхні збитки склали 57 мільярдів гривень, в 2014 році – 22,4 мільярда (дані Нацбанку). І це при тому, що НБУ ще не наводить даних по всій банківській системі України, регулятор не враховує неплатоспроможні банки [2].

Банки з іноземним капіталом виявилися не готові до тієї кризи, яка сталася в Україні, тому що їх ресурсна база була в основному націлена на материнські компанії, які формували їх ресурсну базу з іноземної валюти. Заводячи в Україну ресурси в іноземній валюті, вони в основному здійснювали валютне кредитування. А валютне кредитування постраждало найбільше в даній кризі. Серед фінансових установ з іноземним капіталом більш-менш спокійно почуваються в Україні банки з російським капіталом. До речі, відбувається цікава тенденція – якщо банки із західним капіталом поступово йдуть з українського ринку, то банки з російським капіталом посилюють свої позиції в Україні. Єдине, що стримує банки з іноземним капіталом – неможливість швидко згорнути тут операційну діяльність і продати активи за прийнятною ціною [3].

Так, Райффайзен ще в 2013 році відчув, що насуваються проблеми в країні і почав продаж української дочки – «Райффайзен Банк Аваль». Однак час було втрачено. Державний переворот, війна в Донбасі, а потім і дії НБУ відлякали бажаючих стати власником банківського бізнесу на Україні [4].

Суттєвим індикатором значної присутності іноземних банків у вітчизняному банківському секторі є частка іноземного капіталу в сукупному статутному фонді банківської системи України. Інформація, наведена в таблиці 1 дає підстави стверджувати, що позиції іноземних банків у банківському секторі України посилюються, не дивлячись на ліквідацію проблемних банків, частка іноземного капіталу станом на 01.04.2016 р. становила 48,8%. Однак, такі зміни пояснюються постановою правління НБУ №58 «Про збільшення капіталу банків України». Згідно із законодавством, статутний капітал банків має бути не меншим, ніж 120 млн. гривень до 17 червня 2016 року і поступово збільшений до рівня 500 млн. гривень до 11 липня 2024 року [5]. Крім того, збільшення капіталу дасть змогу почати відновлення кредитування економіки, що є одним із чинників прискорення економічного зростання країни.

Передумовою до збільшення статутного капіталу банків став дозвіл комерційним банкам купувати іноземну валюту від іноземних інвесторів – це ринковий захід, щоб утримати банківський сектор від остаточного розвалу. Дане рішення стосується банків з іноземним капіталом. Для національної валюти це рішення не впливає на послаблення, скоріше навпаки. Це стимулює іноземних інвесторів перераховувати валютні кошти для збільшення валютних капіталів. Але це дуже незначний крок для оздоровлення банківської системи. Саме зараз необхідні механізми, які сприяли б поверненню у банківську систему величезних коштів, що є як у громадян, так і у підприємств, оскільки раніше Національний банк своєю бездіяльністю посприяв створенню катастрофічної ситуації в банківському секторі [6].

На початок 2016 року список найсильніших банків очолили американський Сітібанк, німецький ПроКредит Банк, французький Креді Агріколь, австрійський Райффайзен Банк Аваль і голландський ІНГ Банк Україна. Ці західні фінансові установи не тільки вижили у часи системних потрясінь, а й зберегли стратегічний інтерес до українського банківського ринку, що виразилося в докапіталізації та кредитній підтримці з боку материнських холдингових груп.

Однак, позитивних змін чекати зарано, тому у 2016 році банки найбільше

турбуватимуть такі ключові ризики та загрози:

1. Кредитні ризики. У результаті економічного спаду якість кредитного портфеля банків погіршилася, що зумовило необхідність доформувати резерви і, відповідно, зменшити капітал.

2. Девальвація і жорстка валютна політика. На жаль, у 2016 році залишаються актуальними валютні ризики як результат коливань курсу національної валюти до іноземних, а також програми реструктуризації і конвертації валютних кредитів.

3. Гостра потреба в капіталі. Збільшення капіталу банків дозволить їм зберегти позиції в непростих економічних умовах.

4. Труднощі реформування та відновлення банківської системи. Істотним залишається законодавчо-регуляторний ризик. Досі не вирішено проблему валютних кредитів фізичних осіб, не прийнято закони про сприяння реструктуризації заборгованості корпоративних позичальників. Не вирішено багато проблем щодо захисту прав кредиторів, що посилює проблеми непрацюючих боргів і уповільнює нормалізацію фінансів банківських установ. Від рівня активності та конструктивної законодавчої роботи залежить швидкість оздоровлення банківської системи.

5. Падіння довіри й паніка серед вкладників. Низький рівень довіри до банківської системи першим у списку ризиків і загроз 2016 року. Погіршення ставлення клієнтів до системи пов'язано з масштабним скороченням кількості банків. Серед головних причин можливого повторення паніки банкіри також називають війну на Донбасі та макроекономічну нестабільність.

6. Військові, внутрішньо- і зовнішньополітичні ризики. Найбільшим ризиком як для банківського сектору, так і для всіх галузей економіки України залишається загроза загострення військового конфлікту на сході країни. Економіка може розвиватися і демонструвати зростання тільки в мирному середовищі.

7. Макроекономічні шоки. Світові ринки слабкі, зниження цін на ключові товари українського експорту триває. Немає підстави очікувати істотного відновлення української економіки в 2016 році [7].

Таким чином, сучасний період розвитку банківської системи та економіки України присутність іноземного банківського капіталу стало невід'ємним елементом розвитку вітчизняної банківської системи, оскільки іноземні інвестори вкладають у національну економіку не лише власні капітали, але й сприяють використанню зарубіжного досвіду ведення банківського бізнесу, забезпеченню прозорості банківської діяльності, налагодженню відносин з іноземними державами, інтеграції вітчизняної банківської системи у світовий фінансовий простір. Процес припливу іноземного капіталу є об'єктивним і має низку переваг та недоліків для вітчизняної банківської системи й економіки в цілому.

Однак, скрутне становище банків в кризовий період не дає змоги прогнозувати бажання іноземних банків входити на український ринок в подальші роки, не говорячи вже про будь-які мотиви їх експансії.

Література

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Бегство иностранных компаний с Украины становится массовым [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vz.ru/economy/2016/1/27/790903.html>.
3. Західні банки йдуть з України, поступаючись місцем російським [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsradio.com.ua>.
4. Райффайзен Банк Аваль: як австрійці готуються до втечі з України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antikor.com.ua>.
5. Постанова Правління НБУ «Про збільшення капіталу банків України» від 04 лютого 2016 р.
6. Нацбанк хоче втримати іноземний капітал в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua>.

7. Рейтинг життєздатності українських банків-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua>.

УДК 369.013

*Птащенко Ліана Олександрівна,
д. е. н., професор
Олефіренко Єгор Ігорович,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В КОМЕРЦІЙНОМУ БАНКУ

Внаслідок ускладнення банківського управління, посилення турбулентності зовнішнього середовища, зростання рівня банківської конкуренції все більшого значення набуває фінансовий контролінг, успішна реалізація функцій якого суттєво залежить від дієвості адекватного організаційного забезпечення. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що неефективна організаційна побудова служби контролінгу в банках негативно позначається на якості сервісно-економічної підтримки банківського менеджменту, яку він здійснює [1]. Адже комерційний банк сьогодні є основним діячем на ринку фінансових послуг, а його діяльність досить диверсифікована. Широкий набір активних операцій включає як кредитні, в тому числі позичкові операції, операції з векселями, заставні операції, так й інвестиційні (портфельні і прямі), лізингові, трастові тощо.

Тенденції розвитку та підвищення конкуренції в банківській діяльності визначаються такими основними факторами:

- інтернаціоналізацією та диверсифікацією банківської діяльності;
- відкриттям нових ринків капіталів, котрі трансформували традиційні системи внесків;
- зростанням сегментації споживчих груп та розвитком системних банківських продуктів і послуг;
- зростаючим впливом технології (насамперед автоматизації та систем комунікацій) на банківську індустрію;
- зростанням конкуренції комерційних банків по наданню послуг приватним особам.

Ці фактори посилюють значимість у діяльності комерційних банків інформаційних технологій контролінгу, котрі являють собою систему компонентів апаратного, технічного та інтелектуального забезпечення, які інтегровані між собою та взаємодіють з метою ефективної автоматизації контролінгової діяльності.

Особливу роль серед складових інформаційних технологій контролінгу займає інформаційна система як сукупність певних засобів, правил, методів, принципів та алгоритмів збирання, оброблення, зберігання та передачі інформації, оскільки саме програмні продукти забезпечують організовану роботу апаратного забезпечення та створюють умови для застосування й розвитку інтелектуального потенціалу користувачів [2].

Для автоматизації контролінгових процесів і процедур у вітчизняних банках служба контролінгу користується послугами підрозділу інформаційних технологій та систем. Серед комплексних інформаційних систем, які включають контролінгову компоненту на українському ринку представлені: R/3 компанії SAP AG, SAS System (SAS Institute), Vaan, Oracle Express (Oracle), «Галактика» («Галактика»), «Флагман»

(«Інфософт»), «М-2» («Клієнт-Серверні-Технології»), «Алеф» («Alaf Consulting and Soft») [3].

Набувають популярності інтегровані автоматизовані системи управління класу MRP (Material Requirements Planning), MRP II (Manufactory Resource Planning), і ERP (Enterprise Requirements Planning). Це пояснюється тим, що успішне впровадження інформаційної системи призводить до позитивних змін в діяльності банку [3] і появи нових можливостей, серед яких можна виділити: можливість обліку складності й різноманітності продукції та послуг у плануванні й фінансовому аналізі; здатність передбачити та задовольнити весь спектр вимог з обслуговування клієнтів; можливість адекватно оцінити масштаби і складність ринків; здатність своєчасно реагувати на зміну законодавства; підтримка нарощування капіталу та розвитку трудових ресурсів; оперативна реакція на зміни ринку [2]. На сьогоднішній день найбільш широкими можливостями стосовно завдань контролінгу володіють системи R/3 фірми SAP AG, «Галактика» компанії «Галактика» та «М-2» фірми «Клієнт-Серверні Технології» [3].

Отже, фінансовий контролінг банку – вид контролінгу, який забезпечує сервісну підтримку фінансового менеджменту банку при прийнятті управлінських рішень за допомогою специфічних методів оцінки ефективності діяльності банку. Незважаючи на поширене використання фінансового контролінгу у практиці вітчизняних банків, його організаційне забезпечення залишається недосконалим. До основних недоліків організаційної побудови служби контролінгу у вітчизняних найбільших і великих банках, як правило, відноситься відсутність посад контролерів у ключових сегментах бізнесу, контролерів з інформаційних технологій та систем, а також фахівців зі стратегічного контролінгу.

Література

1. Івахненко С. В. Фінансовий контролінг: методи та інформаційні технології / С. В. Івахненко, О. В. Мелих. – К. : Знання, 2009. – 319 с.
2. Птащенко Л. Інформаційна підтримка системи фінансового контролінгу на підприємствах в Україні / Л. Птащенко – The Caucasus. Economical and social analysis journal of southern caucasus. – Tbilisi, Georgia. – 2015. – с. 42-49.
3. Шульга Н. П. Банківський контролінг : підручник / Шульга Н. П. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2011. – 438 с.

УДК 338.

*Сулима Олександра Ігорівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

На сучасному етапі економічного розвитку важливе місце у пошуку шляхів виходу України з кризового стану займає подальше удосконалення форм кредиту, вироблення зважених підходів до реалізації банківськими установами кредитної політики, формування продуктивної кредитної системи та ефективного управління її ризиками. Незважаючи на те, що зараз банківські установи дещо уповільнили свою діяльність на ринку кредитування фізичних осіб, потреба в подальшому дослідженні теоретичних та практичних питань кредитування населення залишається дуже актуальною. Адже пересічний громадянин України сьогодні в середньому заробляє 1378 – 3073 грн., однак заробітної плати іноді вистачає лише на задоволення первинних потреб людини, і це унеможливує купування товарів довготривалого користування за рахунок поточного доходу. [5]

Загальна динаміка виданих кредитів фізичним особам за даними НБУ є позитивною: станом на січень 2014 р. – 167773 млн. грн., січень 2015 р. – 179040 млн. грн., січень 2016 р. – 152371 млн. грн., що свідчить про розвиток кредитування в Україні, відповідно українці готові сплачувати більше за задоволення власних потреб саме кредитними коштами (адже близько 30-50% наданих кредитних коштів витрачають за розрахунками в торгівельних мережах). [4]

Згідно статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: «Банківський кредит – будь-яке зобов’язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов’язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов’язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов’язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми». [1]

В свою чергу, на сьогодні найпоширенішими видами кредитування фізичних осіб є наступні:

- іпотечний кредит;
- споживчий кредит;
- бланковий кредит.

Насамперед, банківський кредит містить тіло кредиту (основну суму боргу) та процентну ставку. У грудні 2015 року процентні ставки за новими кредитами, наданими протягом місяця домашнім господарствам, у гривнях становили 27.49%, у доларах США – 10.75%, в євро – 31.95%. Станом на кінець грудня процентні ставки за непогашеними кредитами, наданими домашнім господарствам, у гривнях становили 30.29%, у доларах США – 16.57%, в євро – 17.68%. [4].

Постійне забезпечення оптимального рівня кредитного ризику з одночасним досягненням планового рівня прибутку від кредитних вкладень в умовах нестабільності зовнішнього середовища вимагає запровадження в банках обґрунтованої кредитної політики, яка б базувалась на достовірності аналізу даних поточної ситуації та можливих шляхів її розвитку в майбутньому, на можливості банку оперативного реагувати на зміну факторів, що впливають на ринок кредитних послуг.

Кредитна політика банку - це стратегія і тактика банку щодо спрямування коштів на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі принципів кредитування. Тобто, кредитна політика є системою засобів банку у сфері кредитування клієнтів та конкретних механізмів здійснення кредитних операцій для реалізації загальної стратегії банку в певний період часу [2].

Дотримання принципу повернення кредиту цілком і повністю залежить від ефективної роботи самого банку з кожною окремою фізичною особою - позичальником і кваліфікації банківського персоналу, здатного грамотно оцінити перспективи діяльності того чи іншого клієнта.

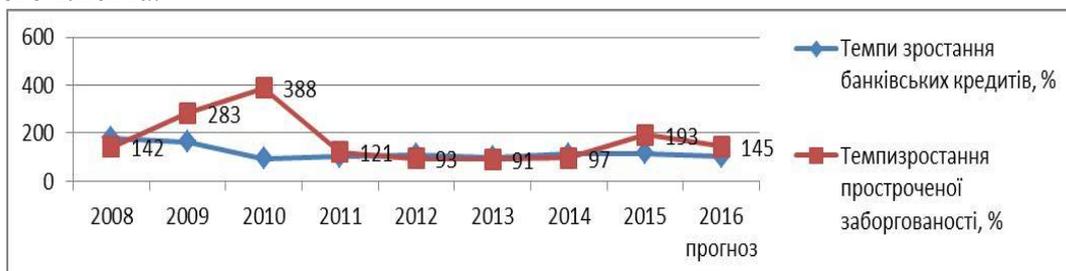

Рис. 1. Динаміка темпів зростання банківських кредитів і простроченої заборгованості за ними в 2008-2015 рр. (станом на початок року), %

Така динаміка простроченої заборгованості призвела до суттєвого погіршення якості кредитних портфелів банків вже в 2009 р. В результаті банки України відповідно до вимог Положення № 279 постійно нарощували й обсяги резервів під активні операції, що

негативно відбилось на їх витратах, кінцевому фінансовому результаті й фінансовій стійкості. [4]

У зв'язку з цим, вважаємо, що ріст проблемних кредитів у структурі кредитного портфелю банків є найбільш негативним чинником розвитку кредитного ринку України, тому, що містить потенційне зниження стійкості всієї банківської системи.

Тому банківській установі слід визначити які фінансові інструменти і механізми слід застосовувати для покращення умов кредитування фізичних осіб, а також визначити відповідну методикау кредитування населення на окремі цілі. Це дозволить, з одного боку, сприяти максимальному задоволенню потреб населення, а з іншого, – одержанню додаткових прибутків кредиторами.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» : за станом на 18.09.2012 № 5248-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Гроші та кредит : [підручник] / [Савлук, А. М. Мороз, І.М. Лазепко та ін.]; за ред. М. І. Савлука. – [6-те вид.] – К.: КНЕУ, 2011. – 589 с.
3. Банківські операції : [підручник] / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за ред. А. М. Мороза. – [3-те вид.] – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
4. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://www.bank.gov.ua>
5. Офіційний сайт державного комітету статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК 330.142.1 (477)

*Шаповал Юлія Ігорівна,
аспірантка, м.н.с. відділу грошово-кредитних відносин
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ РАХУНКУ ОПЕРАЦІЙ З КАПІТАЛОМ В УКРАЇНІ: ПОТЕНЦІЙНІ ВИГОДИ І РЕАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

Лібералізація рахунку операцій з капіталом, що передбачає усунення перешкод на шляху припливу зовнішнього капіталу та розширення можливостей інвесторів інвестувати в іноземні активи, останнім часом вважається універсальним рецептом стимулювання економічного розвитку країн, що розвиваються. Зокрема, рекомендації щодо лібералізації рахунку операцій з капіталом в Україні містяться (обговорюються) практично у всіх програмах співробітництва з міжнародними донорами.

У минулому заходи контролю за рухом капіталу, як правило, запроваджувались у відповідь на короткострокові проблеми з міжнародними потоками капіталу. Контроль давав можливість країнам, що розвиваються, мінімізувати вплив ризиків, пов'язаних з рухом міжнародних потоків капіталу, щоб сприяти припливу капіталу у більш стійких формах (ППІ та довгострокові потоки). У ряді випадків контроль набував особливого значення в контексті режиму фіксованого обмінного курсу, оскільки підтримання такого режиму могло бути ускладнене не обмеженими потоками капіталу.

Обмеження на рух капіталу були поширені в багатьох країнах світу, особливо під час економічних депресій. Останні ж два десятиліття характеризуються зменшенням ефективності контролю за рухом капіталу та пом'якшенням і більшість країн вже повністю відкрили свої рахунки операцій з капіталом.

Потенційні переваги відкриття рахунку капіталу пов'язані з пришвидшенням економічного зростання, розширенням можливостей диверсифікації капіталу, розвитком

фінансового сектору, зменшенням масштабів тіньової економіки, стабільною та низькою інфляцією і т.п. Загалом лібералізація рахунку операцій з капіталом має призвести до вищого ступеня фінансової інтеграції країни у світову економіку.

Водночас лібералізація короткострокового рахунку операцій з капіталом асоціюється з вразливістю. Вільні короткострокові потоки капіталу несуть серйозні негативні наслідки для країн, що розвиваються, оскільки ці потоки часто мінливі і схильні до стрибків та раптових падінь. На противагу їм, довгострокові потоки капіталу (особливо ПІІ) розглядаються як більш стабільні, а отже позитивно впливають на довгостроковий економічний розвиток. Тому країнам, що розвиваються, при лібералізації рахунку операцій з капіталом доцільно лібералізувати довгострокові потоки капіталу, такі як ПІІ, при цьому короткострокові потоки – частково або повністю контролювати (хоча навіть вільний рух ПІІ може спричинити фінансову нестабільність в країнах, що розвиваються).

Лібералізація руху капіталу вимагає наявності певних передумов (стабільність інституційної бази, адекватність валютного режиму), щоб зміни в бік лібералізації не вплинули негативно на фінансову систему (оскільки у багатьох країнах, що розвиваються, банки є основними посередниками руху капіталу). Передчасна (без адекватних інститутів) і швидка лібералізація (без створення відповідних умов) спричиняє економічні труднощі.

Лібералізація, як свідчить досвід, не завжди призводить однозначно до позитивних результатів. Лібералізація руху капіталу не вирішила проблем зростання тіньових фінансових потоків та відпливу капіталу в країнах, що розвиваються. Незважаючи на те, що приплив капіталу позитивно впливає на внутрішні інвестиції, відплив капіталу негативно впливає на стійке економічне зростання. Крім того, після фінансових криз стало очевидно, що навіть розвинуті економіки стикаються з негативними наслідками лібералізації (проблемами раптових розворотів руху капіталу, значною волатильністю національної валюти).

Не в останню чергу під впливом зазначених тенденцій зазнають змін позиції представників МВФ – ключового адента політики валютної лібералізації для країн, що розвиваються (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція поглядів керівництва МВФ на контроль за рухом капіталу

<i>Керівник МВФ, місце і дата</i>	<i>Висловлювання щодо контролю за рухом капіталу</i>
Родріго де Рато, Бангкок, Таїланд, 28 липня 2007	За допомогою контролю можливо вдасться тимчасово скоротити приплив капіталу і ослабити тиск на валютний ринок. Тим не менш, контроль навряд чи використовуватиметься занадто довго, оскільки і контроль має істотні недоліки. Контроль, як правило, призводить до протистояння центральних банків та приватних фінансових установ. Оскільки приватні установи, як правило, добре забезпечені ресурсами, вони знаходять шляхи уникнення обмежень. Заходи із контролю за рухом капіталу швидко стають неефективними після їх застосування. Крім того, при накладенні обмежень на короткострокові потоки капіталу виникають проблеми у компаній, які не можуть отримати довгострокове фінансування – зазвичай малих підприємств і стартап-фірм
Домінік Стросс-Кан, Сінгапур, 13 листопада 2009	У той час як приплив капіталу, як правило, корисний, він також може підвищити ризик швидких і дестабілізуючих змін національної валюти і цін на активи. Існує кілька інструментів пом'якшення наслідків такого припливу: підвищення обмінного курсу, жорстка податково-бюджетна політика, нижчі процентні ставки. Крім того, макро-пруденційні інструменти можуть обмежити ризик «бульбашок» цін на активи. Контроль за припливом капіталу може допомогти знизити волатильність потоків, але ці заходи є дорогими і, як правило, втрачають свою ефективність з плином часу
Домінік Стросс-Кан, Шанхай 18 жовтня 2010	Країни мають ряд інструментів: низькі процентні ставки, накопичення резервів, посилення податково-бюджетної політики, макро- пруденційні заходи, а іноді й контроль за рухом капіталу. Відповідь має залежати від

	обставин, немає єдиного рішення, що підходить всім. Якщо є приплив боргового капіталу, що спричинює бум валютного кредитування нехеджованих позичальників, то рішення може бути іншим і може включати в себе контроль за рухом капіталу
Крістін Лагард, Куала-Лумпур, Малайзія, 14 листопада 2012	В той час як потоки капіталу можуть принести великі вигоди, вони також можуть спричинити руйнівні цикли піків та обвалів. Контроль є ключовим. Якщо ж потоки йдуть через банківську систему, то макро-пруденційні інструменти стають вагомими (такі як ужорсточення умов для іпотечних кредитів або посилення вимоги до капіталізації банків). В інших обставинах, тимчасові заходи контролю за рухом капіталу можуть виявитися більш успішними
Крістін Лагард, Синтра, Португалія, 25 травня 2014	У деяких випадках контроль за рухом капіталу та валютні інтервенції можуть бути доцільними, щоб утримувати фінансову стабільність, але вони не повинні замінити макроекономічні коригування. Фактично, кілька країн, таких як Бразилія, Уругвай та Індонезія, застосовують певну форму контролю за рухом капіталу, щоб перешкоджати короткостроковому припливу. Інші країни, такі як Індія і Перу, втрутилися безпосередньо у валютний ринок. Ці типи політики допомогли обмежити надмірну волатильність руху капіталу

Джерело: складено на підставі [1, с.16].

В Україні у найближчі три роки в рамках угоди з ЄС передбачено проведення чотирьох етапів валютної лібералізації: спрощення операційної діяльності (лібералізація поточного рахунку, скасування обмежень на перекази і внутрішні операції), лібералізація припливу іноземного капіталу (вільне володіння приплив інвестицій, скасування обмежень на виведення інвестицій і дивідендів) [2]. Однак, слід визнати, що в Україні відсутні передумови для максимізації потенційних переваг лібералізації рахунку операцій з капіталом. Існують ризики того, що внаслідок фінансової відкритості різке зменшення припливу капіталу, знецінення національної валюти ускладнить обслуговування боргів або ж інтенсивний приплив капіталу підвищить курс національної валюти, що призведе до втрати ринкової частки на експортних ринках, а отже скорочення виробничих потужностей.

При всьому цьому сьогодні лібералізація руху капіталу є необхідною реформою для України, в основному через небажання інвесторів інвестувати в українську економіку. Це пов'язано з інституційними чинниками (ризик оподаткування за надмірно високими ставками; наявність тіньової економіки; не визначені майнові права, які часто призводять до подвійного володінням активом); недоліками фінансової системи та обмеженнями кредитного ринку, які стримують розвиток приватного сектора. Суб'єкти господарювання, як і раніше, відчувають труднощі в залученні фінансування від вітчизняних банків. У цих умовах очевидно, що необхідна добре розвинена фінансова система в якості посередника між іноземним капіталом і суб'єктами господарювання. Проведення реформи з лібералізації операцій з рахунком капіталу могло б стимулювати приплив більше міжнародних потоків капіталу, проте фінансова відкритість підвищує приплив ПІІ тільки в країні з високою якістю інститутів. Фінансова відкритість (скасування адміністративних обмежень) не сформує структуру фінансового ринку та продукти, аналогічні зарубіжним ринкам, якщо це не буде пов'язано з реалізацією інших структурних реформ. Разом з тим неможливо лібералізувати рахунок операцій з капіталом, не маючи ефективного контролю за трансфертним ціноутворенням, без протидії виведення прибутків за кордон.

Отже, лібералізація рахунку операцій з капіталом не може бути універсальною ціллю для всіх країн і у всіх обставинах та не є достатньою умовою для економічного зростання. Метою проведення політики лібералізації в Україні має стати створення основ для реформ фінансового сектора, адже приплив міжнародних фінансових потоків може стати важливим каталізатором збільшення розміру і глибини внутрішнього фінансового ринку.

На сьогодні економіка України не готова до лібералізації рахунку операцій з капіталом,

і ця політика не повинна бути головним пріоритетом. Оскільки фінансова відкритість не є визначальним фактором економічного зростання, то поліпшення внутрішніх інвестиційних можливостей є кращим пріоритетом для України.

Література

1. The IMF's approach to capital account liberalization: revisiting the 2005 IEO evaluation // March 3, 2015. – 33 p. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.ieo-imf.org/ieo/files/whatsnew/The%20IMFs%20Approach%20to%20Capital%20Account%20Liberalization%20Revisiting%20the%202005%20IEO%20Evaluation3.pdf>>

2. В Україні скасують валютні обмеження до 2019 року [Електронний ресурс]. – Доступно з: <<http://www.epravda.com.ua/news/2016/04/20/590119>>.

УДК 336/7 (477)

Шелудько Наталія Михайлівна,

д.е.н., професор

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ДЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Масштабна декапіталізація банківського сектора економіки послабила його функціональну спроможність щодо трансформації заощаджень в інвестиції. Наслідком декапіталізації банків стала втрата довіри до фінансового сектора і зниження рівня монетизації економіки країни, що не дозволяє пом'якшити існуючі ризики та загрози для фінансової безпеки держави, у т.ч. відновити кредитування реального сектора економіки.

Фундаментальними передумовами декапіталізації банківського сектора в Україні в 2014 р.–2015 р. були низька норма чистих заощаджень та «проїдання» капіталу протягом 2010–2013 рр. [1, С.8]. На початок 2014 р., коли ризики, зумовлені нагромадженням макрофінансових дисбалансів, досягли критичного рівня, неможливість подолання існуючих дисбалансів традиційними інструментами фінансової політики в умовах розгортання широкомасштабної воєнної, інформаційної та фінансової агресії проти України призвело до банківської паніки, втечі капіталу з країни, припинення діяльності багатьох банків та інших фінансових установ. Криза ліквідності у поєднанні з незадовільним фінансовим станом підприємств реального сектора призвели до масштабних збитків і декапіталізації банківського сектора, яка матиме довготривалі негативні наслідки для економіки України. Недостатність капіталу банків залишатиметься однією із основних перешкод для відновлення боргового фінансування реального сектора економіки, що ускладнюватиме процеси економічного пожвавлення в країні.

Декапіталізацію банківського сектора спричинили взаємопов'язані між собою тенденції знецінення активів і дефіциту ліквідності, пов'язаного із втратою частиною банків спроможності виконувати зобов'язання перед вкладниками та кредиторами.

Погіршення якості та знецінення активів. Основою складовою активів банківського сектора є кредити, які вже на початок 2014 р. мали низьку якість, зумовлену як об'єктивними (незадовільним фінансовим станом позичальників), так і суб'єктивними чинниками (зокрема, поширеною практикою кредитування пов'язаних із банками осіб). На початок 2014 р. коефіцієнт боргової залежності підприємств реального сектора економіки становив 1,92, а дефіцит власного капіталу, достатнього для зниження рівня боргової залежності до критично допустимих 1,5 оцінювався у розмірі 350 млрд грн. [1, С.12]. Протягом 2014–2015 рр. падіння внутрішнього і зовнішнього попиту, знецінення гривні, втрата контролю за активами на тимчасово окупованих територіях призвели до погіршення фінансового стану

підприємств реального сектора, зростання рівня їх боргової залежності та погіршення спроможності виконання зобов'язань за кредитами. Кумулятивний від'ємний фінансовий результат до оподаткування підприємств за півтора року (починаючи з I кв. 2014 р.) становив 1190,3 млрд грн., зведений чистий збиток підприємств за період з 01.01.2014 по 01.07.2015 р. сягнув 779,2 млрд грн. (39,9% сукупного власного капіталу на початок 2014 р. (1,95 трлн грн.) [2]. За нашими розрахунками, дефіцит власного капіталу підприємств на 01.07.2015 р. оцінювався на рівні 0,8–1 трлн грн. [1, С.12].

Погіршення якості кредитного портфеля вимагало збільшення обсягів витрат банків на формування резервів під кредитну заборгованість: якщо в 2013 р. сума цих відрахувань становила 28 млрд грн, то в 2014 р. – майже 104 млрд грн, за 2015 р. – 114,54 млрд грн., за січень-лютий 2016 р. – 1,272 млрд грн. [3]. Частка прострочених кредитів у загальній сумі заборгованості протягом 2014–2015 р. стрімко зростала – з 7,7% на початок 2014 р. до 21,2% на початок грудня 2015 р. [4]. Це й зумовило зростання витрат банків на резервування, які загалом з початку 2014 р. склали майже 220 млрд грн. Враховуючи, що на банківський кредит припадає не більше 20% сукупного боргу підприємств, переобтяженість підприємств кредиторською заборгованістю (не в останню чергу це було зумовлено дефіцитом ліквідності у підприємств, який утворився внаслідок недоступності їх коштів у неплатоспроможних банках та зростанням боргів держави у зв'язку з переплатою податку на прибуток та несвоєчасним відшкодування ПДВ) розкручувала спіраль декапіталізації – втрати підприємствами коштів у неплатоспроможних банках означали втрату ліквідних активів, але не зменшували їх зобов'язань перед кредиторами.

Втрата банками спроможності виконувати зобов'язання перед вкладниками. На початку 2014 р., коли розгорнулася банківська паніка, підприємства втрачали спроможність обслуговувати борги і потребували фінансової реструктуризації, домогосподарства ж виявляли аномально високий попит на готівкові кошти та прагнули якомога швидше вилучити кошти з банків. Зростання геополітичних ризиків зумовили аномально високий відсоток вилучення коштів: лише протягом 2014 р. домогосподарства вилучили 22% депозитів у національній і 40% – в іноземній валюті. Поряд із впливом інших чинників банківська паніка призвела до технічної неплатоспроможності, введення тимчасової адміністрації та ліквідації значної частини банків (кількість банків, які мають банківську ліцензію, зменшилась із 180 на початок 2014 р. до 116 на 1 лютого 2016 р. (без неплатоспроможних банків)) [5]. Не сприяла відновленню довіри до банків репресивна тактика НБУ щодо виведення з ринку проблемних банків, яка фактично означає перетворення регулятора на інструмент перерозподілу банківського капіталу.

Потенціал банківського кредитування та обмеження його реалізації. Криза ліквідності у банківському секторі пройдена: станом на 25.03.2016 р. залишки коштів на коррахунках банків склали 36,1 млрд грн., в депозитні сертифікати НБУ було вкладено 61,5 млрд грн., кошти Уряду становили 23,3 млрд грн. [6], тобто потенційна можливість нарощувати кредитування у банків є, насамперед, враховуючи значний запас ліквідних цінних паперів (депозитних сертифікатів НБУ та ОВДП).

Однак, незважаючи на значний обсяг ліквідності, потенційно доступної для кредитування реального сектора економіки, активізації відновлення кредитної діяльності немає, що обумовлено як негативною макроекономічною динамікою, відповідно, високими ставками (до 30% річних) та різким звуженням кола платоспроможних позичальників, так і наявністю альтернатив вкладення вільних коштів у державні цінні папери та сертифікати НБУ. Також гальмує відновлення кредитування недостатній капітал банків, що обмежує їх можливість нарощувати обсяги кредитних вкладень.

Падіння економіки і девальвація спричинили різке зростання боргового навантаження у багатьох позичальників, в результаті чого в банківському секторі продовжує збільшуватись частка проблемної заборгованості (за методикою НБУ – понад 22%, за методикою

рейтингового агентства Mooby"s рівень прострочки складає 60%). На платоспроможність позичальників корпоративного сектора негативно вплинуло фактичне закриття багатьох ринків збуту, падіння дохідності, а також депресія внутрішнього ринку.

Антистимулом кредитної діяльності банків є наявність менш ризикових альтернатив для вкладення коштів: банки активно фінансують вкладення у фактично безризикові ОВДП (що важливо при недостатній капіталізації), враховуючи дохідність (20–27% річних), цей інструмент однозначно є пріоритетним для банків порівняно з кредитуванням.

Ще одна причина, яка стримує кредитування, – практична відсутність захисту прав кредиторів (у парламенті залишаються не розглянутими понад 10 відповідних законопроектів). Недобросовісні позичальники активно використовують прогалини у законодавстві та корумпують судову систему для реалізації схем уникнення погашення кредитів. Найбільш поширеними схемами є визнання недійсними кредитних угод, псевдовтрата / псевдопошкодження (знищення) заставного майна або ж його виведення на іншу адресу, кероване банкрутство, уникнення відповідальності поручителями, штучне затягування судового розгляду. Останнім часом дедалі активніше набирає обертів практика ухилення від виконання зобов'язань за кредитними угодами позичальниками, активи та/або бізнес яких сконцентровано в зоні АТО та в АРК: в ситуаціях, коли позичальник продовжує бізнес-активність в цих регіонах, використовуються хиби в законодавстві для уникнення погашення кредитів.

Не сприяє відновленню довіри до банків специфіка проведення реформ у фінансовому секторі. Реформи, офіційно проголошені з метою оздоровлення та виведення з ринку проблемних фінансових інститутів, фактично спрямовані на реолігархізацію економічних відносин [7].

Оздоровлення банківської системи і відновлення кредитування реального сектора економіки потребує таких системних кроків як:

- усунення системної розбалансованості у взаємодії Уряду та НБУ, насамперед, в частині підтримки цінової стабільності і забезпечення економічного зростання, для чого необхідно:
  - ✓ скоригувати основну мету діяльності НБУ у бік її розширення, доповнивши завданням стимулювання економічного зростання;
  - ✓ забезпечити механізми функціональної взаємодії (координації) Уряду та НБУ у реалізації монетарної політики;
  - ✓ скоригувати стратегію переходу НБУ до режиму таргетування інфляції;
  - ✓ забезпечити формування нової каденції Ради НБУ;
- припинення репресивної і непрозорої тактики НБУ в питаннях виведення з ринку проблемних банків;
- забезпечення прозорості реалізації майна ФГВФО і зниження корупційних ризиків у діяльності Фонду;
- пріоритетний розгляд Верховною Радою пакету законопроектів, пов'язаних із посиленням прав кредиторів.

Література

1. Даниленко, А.І. Декапіталізація фінансового сектора економіки України: причини і наслідки / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, Н.М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2015. – №4. – С. 7–28.
2. Фінансові результати великих та середніх підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності за січень–червень 2015 року [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://ukrstat.gov.ua/>.
3. Доходи та витрати банків України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua/>.

4. Кредити // Інфляційний звіт. Січень 2016 року / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua/>.
5. Основні показник діяльності банків України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua/>.
6. Монетарний сектор та фінансові ринки // Макроекономічний та монетарний огляд / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua/>.
7. В Украине происходит перерасдел банковского капитала в рамках "реолигархизации" экономики [Електронний ресурс]. – Доступний з : http://zn.ua/ECONOMICS/v-ukraine-proishodit-pererazdel-bankovskogo-kapitala-v-ramkah-reoligarhizacii-ekonomiki-galchinskiy-208526_.html.

UDK 347.27

Szydło Joanna,
PhD

Bialystok University of Technology

Khudoliia Yuliia,

PhD in Economics, Associate Professor

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

MODEL OF MORTGAGE LENDING: WORLD EXPERIENCE

The development of market relations has caused necessity of emergence of the economy of our country's mortgage lending. For Ukraine, the development of the mortgage market is important and urgent tasks in the way of economic reform and the establishment of adequate current market requirements with the appropriate structure and institutional components.

In world practice, there are several models of mortgage lending. Scientific studies allow summarizing the main criteria by which they are classified. This, in particular:

- The amount of the mortgage market levels (single-level, two-level)
- The mechanism of interaction of mortgage lending models to the financial market (open, self-contained)
- The mechanism of accumulation and redistribution of the mortgage capital (target deposit, investment)
- The primary creditor dominates: mortgage banks, specialized agencies (European, American practice), and universal banks;
- Establishment of the storage period for the borrower (savings and loan period);
- National specificity.

On the basis these criteria distinguish these models of the mortgage market:

- The model of balanced autonomy;
- Short-open model;
- Extended-open model [1].

The main feature of a balanced model of autonomy is a savings and loan principle of its operation. According to this principle, loans are not formed on the open capital market and through targeted contributions of citizens who seek in the future to get a loan to buy housing. This model comes from the construction savings accumulation system for housing finance of the XVIII century, when they were first created in stroysberkass Prussia, Great Britain, France. The technological process of mortgage lending on this model consists of two interconnected stages. The first potential investor for 2-10 years needed to accumulate the down payment amount of money, which is typically 30-45% of the total cost of housing. At the second stage the borrower receives a loan, it carries out servicing and repayment. Thanks to its autonomy, this model is financially stable, because almost does not depend on the state of financial and credit markets, and the price

changes on the loan capital. Balanced autonomy model is widely used in many countries. Besides Germany, the UK, and France, providing mortgage loans for savings and loan principle used United States, Canada, Australia, Austria, Croatia, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Kazakhstan.

The shorten-open model operates within the framework of the primary mortgage market: banks receive from client's mortgage letters and use them as security to raise funds. As a rule, universal banks operate on such a system. Because the amount of the credit activity subjects is minimal, this model is also called "condensed". Resources for lending by banks may be involved from a variety of sources, including the expense of the customer, located on the deposits, equity capital, interbank loans, and the like. According to the interest rates directly depend on the general condition of the financial and credit market in the country. Activity and scope of activity of banks in mortgage lending depend on the amount of domestic resources and customer demand for mortgage loans.

The organization of the mortgage market on the basis of this "condensed" model compared to the other is easy. Since the model does not depend on the secondary mortgage market, it does not require the development of securities market. For this reason, the model can be used in countries with a stable economy, but underdeveloped market infrastructure. Shorten-open model is partly used in the developed countries such as the UK, France, Spain.

The disadvantage of both considered above models is that they cannot ensure the development and operation of large mass or the volume of mortgage market operations.

Extended-open model is the most common in the mortgage market. It is used in the United States, Canada, Denmark, Sweden and other countries. A characteristic feature of this model is the functioning of a developed secondary market, specially designed to provide long-term mortgage lending market of credit resources through the issuance of mortgage-backed securities guaranteed by a pledge of the property.

Accordingly, the main flow of financial resources attracted by credit institutions from this market. The implementation of the model requires the extended infrastructure of the mortgage and stock markets, as well as the systematic influence of the state on their work. In this model, the issue of securities ensures the supply of credit. They are usually fixed terms of turnover and projected profitability. At the same time, this model requires a stable financial and credit market, because the market is fully open to the free flow of capital and independent investors acting on it, as well as a high level of risk control. The extended open model can be one- or two-level [1].

In turn, studying the experience the development of mortgage lending in the developed Western countries, Pershin V.G. notes that at the moment in the world has developed three basic models or types of mortgage lending:

- contract-savings model of mortgage lending (in this model, only the borrower and the lender related mortgage loan can schematically label it as "borrower - lender");
- classic continental model of mortgage lending (the problem of resource support for mortgage lending inherent in the first model, is solved here by organizing a secondary market for mortgage loans, which are turning sold mortgages or mortgage-backed securities, issued on the basis of mortgage loans; schematically as follows: "the borrower - lender - investor ";
- American model of mortgage lending to the secondary mortgage market (significantly different from the two previous models, characterized by a considerable state participation in the process of mortgage lending; a large number of mortgage market participants, is quite extensive and complex system of housing investment) [2].

Several different classifications offer Kozoriz MA [3]. She offered only two models of the mortgage market functioning – one-level and two-level.

The two-level model – based on the secondary market mortgage. The greatest development it has received in the United States and Canada. At the end of the twentieth century - began to take in some European countries, in particular in France, is used in Chile and other countries [4].

According to the American model of minimization of interest on mortgage loans the bank provides a loan to the borrower, that is, it lists its assets in exchange for a commitment for a certain

period of time to return to the bank every month a fixed amount. This commitment is supported by a pledge of property of the borrower. The bank sells a loan to one of the agencies, passing at the same time and commitment to ensure. Agency quickly reimburses the bank paid funds and instead asked to translate the annual payments received minus the bank's profit (margin) to the agency. These rates are published daily and are valid for 60 days. Thus, since the negotiations with the customer, the bank refers to it as a bid rate on the loan agencies and their margins. Within 60 days, the bank ends a client checking and housing, provides loans, received from the Agency reimbursement and further acts as an intermediary, transferring part of the funds from the borrower agency, as part of the reserves themselves. Thus, in the US mortgage rates are not associated with the rates of other bank loans or with the cost of deposits. The only thing that defines them - is the rate at which mortgages are buying agencies [5].

Also "American scheme" involves the sale of the mortgage obtained property, even if its purchase of the loan is not paid until the end. In this case, made the sale of real estate mortgage.

The major positives of this model are its flexibility, loyalty to the borrowers, as well as the certainty of funding mechanisms. At the same time, these positive has become one of the prerequisites for the emergence of the crisis in the US mortgage market. Loyalty to borrowers has led to massive defaults on loans by the latter, the flexibility of the model - to enter the US mortgage market has a large number of private companies, increased competition between lenders, and therefore - to lower profitability of the mortgage business; lenders profit minimizing impact on the quality and price of mortgage bonds, as well as reduce their attractiveness to potential buyers.

Undoubtedly, the acceleration of the crisis processes contributed to the density, weave, and interconnectedness of financial institutions in the US, and they have become a catalyst for action by the Federal Reserve System in the fight against high inflation. The imperfection of the American model is confirmed in practice. Observation of overcoming the crisis by the Americans, effective decision-making is a good practical experience for the global economy [3].

Single-level model – an autonomous balanced model of mortgage-based savings and loan principle for the functioning of the German type "private savings banks» – «Bausparkasse», the French «Livret Epargne Logement», American «Savings & Loans». Here, the investor is able to accumulate the required payment for the purchase of an apartment (for example, 50% of its value) over a long period, and then get a loan to purchase (construction) pre-selected apartments. Construction savings bank being closed financial structure; it starts its activity on the formation of the share capital and is based on its own source of funds (including housing fund) for the issuance of loans. All available cash funds (own and borrowed) are used only for authorized activity, i.e. the financing of housing construction and mortgage loans for the purchase of apartments built.

As we can see, unlike the US, the German system of mortgage loan is less flexible; it is not based on raising bank capital, and on the use of funds of the participants of the mortgage. However, it is more reliable and more resistant to changes in the financial markets.

References

1. Myronenko, V. Perspektyvy rozvytku natsionalnoi systemy ipotechnoho kredyтуvannia z urakhuvanniam zarubizhnoho dosvidu / V. Myronenko, H. Myronenko // Visnyk NBU – 2011. – № 5. – P. 38 – 41.
2. Pershyn, V. H. Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia vprovadzhennia ipotechnoho kredyтуvannia v Ukraini [avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 «Teoriia upravlinnia; administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo»] / V. H. Pershyn. – Irpin, 2005. – P. 9 – 10.
3. Kozoriz, M. A. Zarubizhnyi dosvid ipotechnoho kredyтуvannia bankamy fizychnykh osib / M. A. Kozoriz, O. I. Zavydivska / Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho Banku Ukrainy. – 2009. – № 2 (5). – P. 111 – 115.
4. Liubunia, O. S. Ipotechne kredyтуvannia [navch. posibnyk] / Za red. O. S. Liubunia, O. I. Kirieieva, M. P. Denysenka. – K.: Tsentр navchalnoi literatury, 2005. – P. 27 – 45.
5. Miakishevska, O. Stan i perspektyvy ipotechnoho kredyтуvannia / O. Miakishevska // Finansy Ukrainy. – 2003. – № 11. – P. 112 – 118.

Наукове видання

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції**

Комп'ютерна верстка Ю.С. Худолій

Матеріали друкуються мовами оригіналів.
За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.

Підп. до друку 19.05.2016 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсет. Друк різнограф.
Ум. друк. арк. – 14,43 Обл.-вид.арк. 20,38
Тираж 200 прим.

Видавець і виготовлювач поліграфцентр Полтавського національного
технічного університету імені Юрія Кондратюка 36011, Полтава,
Першотравневий проспект, 24
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 3130 від 06.03.2008 р.